

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

QIYMƏT MƏHƏRRƏMLİ

SÖZÜN İZİ İLƏ...

I kitab

(Elmi məqalələr toplusu)

BAKI – 2019

Kitab Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu Elmi Şurasının 1 oktyabr 2019-cu il tarixli iclasının qərarı ilə çap olunur
(Protokol № 5)

Elmi redaktor: *Mətanət Abbasova,*
Filologiya üzrə elmlər doktoru

Rəyçilər: *Məhərrəm Qasımlı,*
Filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor, Əməkdar elm xadimi

Ramazan Qafarlı,
Filologiya üzrə elmlər doktoru

Qiyət Məmmədiyə qızı Məhərrəmli. Sözün izi ilə. (Elmi məqalələr toplusu) I kitab. Bakı, “Günəş” nəşriyyatı, 2019. 408 səh.

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Azərbaycan Yazıçılar və Jurnalistlər Birliklərinin üzvü Qiyət Məhərrəmli bu günə kimi “Şahin Fazil “Divan”ı və klassik ədəbi ənənələr” elmi monoqrafiyası, “Dərviş” elmi-publisistik araşdırma kitabı, “Ürəyimdən nələr keçir”, “Qərib durna”, “Ana, səndən doymadım”, “İşığa sarı”, “Hardasan, Göy adamı”, “Mənim ünvanımı ürəyinə yaz”, “Bu dünya sənin yerindi”, “Slovo moyo” adlı şeir kitabları işıq üzü görmüşdür. “Sözün izi ilə” kitabında alim-şairin Azərbaycan, Türkiyə, İran və Gürcüstanda keçirilən elmi konfrans və simpoziumlardakı çıxışlarının məruzə mətnlərindən əlavə, indiyədək elmi məcmuələrdə çap olunmamış tədqiqat xarakterli yazıları da öz əksini tapmışdır.

ISBN 978-9952-440-34-8

Müəllif hüquqları qorunur.

© *Qiyət Məhərrəmli, 2019*

Müəllifdən

SÖZÜN APARDIĞI YERDƏ ...

Söz müqəddəsdir. Söz uludur. Söz – Tanrı pıçılısıdır. Hər kəs bu pıçılıtnı eşidə bilirmi? Hər kəs bu pıçılıtnı anlayıb-duya, duyğularını sözə-şeyrə çevirib könüllərə ərmağan edə bilirmi? Əlbəttə ki, yox!

Tanrının pıçıldadıqlarını eşitmək, belə demək mümkünsə, “görmək” seçilmişlərə bəxş olunan xoşbəxtlikdir. Sözü can vermək, insan duyğularını, yaradılmışların ruhunu, nəfəsini şeyrə, sənətə çevirmək bacarığı – bu, doğrudan da, əsl möcüzədir. Sözü apardığı yerə gedib çata bilməkdədir hünər! Sözü çatdığı mərtəbəyə ucalmaqdan gözəl nə ola bilər ki həyatda?! Məlumdur ki, söhbət ədəbi sözdən, poetik duyumdan, bədii ifadə vasitələrinin doğurduğu sənət ecazından gedir. Söz sənətinin sinkretik sənət olduğunu dilə gətirmək nə dərəcədə doğrudur, bilmirəm, hər halda mən öz fikrimdə qalırım. Sadəcə, sözün yaradılışından asılıdır çox şey. Sözü doğuluşu onun sinkretikliyi ilə özünü büruzə verməlidir. Məsələn, sözü eşidərkən biz həm də onu görməli, necə deyərlər, sözlə ifadə olunan fikir gözlərimiz önündə rəssam tablosu kimi canlanmalı, ruhumuza, mənəviyyatımıza axmalıdır. Sözlə tablo yaratmağın çətin, yaxud asan olmağı isə sənətkarın ruhuna bağlı olan bir nəsnədir. Söz adamı olmaq əslində ruh adamı olmaq deməkdir. Yəni, sənətin yazıb-yaratdıqların çoxlarının ürəyindən keçirdikləri, demək istədikləri, lakin sözlə ifadə edə bilmədikləri şeylərdən ibarət olmalıdır. Bax, onda əsl söz sənəti meydana çıxır. “Dilimin ucundaydı”, “sanki bunu mən demişəm”, “tam mənim düşündüyüm kimi” deyimləri ilə müşayiət olunan şair etiraflarıdır şeyriyyətdən...

Əsrlər boyunca şairlərin dilindən səslənmiş bədii sözə yeni məna və rəng çaları vurmaqla ona yeni həyat bəxş etmək qələm adamından xüsusi məharət tələb edir.

Oxuculara təqdim olunan kitabda toplanan elmi məqalələrin, ədəbi görüş və düşüncələrin, müşahidələrin də leytmotivini, əslində, əlahəzrət söz, sözün görünən və görünməyən üzü, həmçinin yaddaşlarda qalan izi, dərkolunma problemi və dərkətmə prosesi təşkil edir. Elmi təfəkkür və bədii təxəyyül şüurla idrakin idarə və ifadətmədəki birgə məhsulu kimi ortaya qoyulduqda dərkolunanla dərkədəninin birgə müstəvidə ortaq kəsişmə nöqtəsi tapılır ki, nəticədə hər iki tərəfin ideya-fəlsəfi və etik-estetik görüşləri təzahür olunur. Kitabın məqsəd və qayəsi də elə bundan ibarətdir: sadədən-mürəkkəbə, mürəkkəbdən sadəyə – həyatımızı özündə əks etdirən söz və düşüncə adamlarının elm və ürfan dünyası barədə elmi, ədəbi, publisistik görüşlərimizi, əsrləri adlayıb gələn zəngin ədəbi-mədəni irsimiz, bitib-tükənməyən folklor xəzinəmiz, adət-ənənələrimiz barədə duyğu və düşüncələrimizi oxucularımızla bölüşmək...

Odur ki, üzümüzü sözə tutduq. Öz sözümüz, öz izimiz, öz üzümüz olsun deyə!...

I BÖLÜM

**MİLLİ MƏFKURƏMİZ...
QAN YADDAŞIMIZ...
FOLKLOR XƏZİNƏMİZ...**

DİLİMİZ – MİLLİ MƏNLIYIMIZ, MİLLİ KİMLİYİMİZDİR!

Bir millətin mədəniyyətinin əsas göstəricisi kimi hər zaman onun dilini önə çəkir, dil vasitəsilə insanın təfəkkürü, şüur və əxlaq səviyyəsi aşkara çıxır. Ana dili anlamını fərdiləşdirmək istəməzdim, çünki hər bir vətəndaş üçün onun anasının dili, eyni zamanda, milli mənsubiyyətinin təzahürünə çevrilir. Şair: “Dilim ölsə, mən də ölləm” – deməklə, Ana dilinin müqəddəsliyini, onun toxunulmazlığını, “dilin varsa, sən də varsan, dilin yoxsa, məhvə məhkumsan” inancına söykənməklə, hər birimizin ürək sözlərini ifadə etməkdə həqiqətən də haqlıdır. Ana dili şəxsən mənim üçün hər şey deməkdir: ANA, VƏTƏN, MİLLƏT, XALQ, TORPAQ, BAYRAQ...!

***

Ana dilimizin bugünkü acınacaqlı vəziyyəti barədə dəfələrlə yazılarımda bəhs etmişəm. Dil məsələsi bütün ziyalılarımızın ən ağırlı problemlərindən biridir. Anamızın südü ilə bizə qətrə-qətrə içirilmiş doğma dilimizə ögeyliyin səbəbini ən əvvəl özümüzdə axtarmalıyıq: axı, dədə-babadan bizə belə öyrətməyiblər ki, sən ictimaiyyət arasında özündən yeni bir danışıq forması icad edərək, anlaşılmaz kəlmələrlə dilimizi “zibilləyəsən”. Deyən lazımdır: axı, kimdir səni buna məcbur edən? Başqa dillərdən dilimizə zorla pərçim etdirilən kəlmələr doğrudanmı bizə gərəkdir? Axı, dilimiz frazeoloji birləşmələrlə, sinonim və antonim kəlmələrlə, atalar sözləri və məsəllərlə zəngin bir dildir. Dilimizdəki adi bir sözün istənilən qədər qarşılığı var və biz fikrimizi istədiyimiz kimi anlaşılıqlı və rəvan, xoşagəlimli bir təzdə ifadə edə bilirik. Yad dillərdən keçərək dilimizdə vətəndaşlıq hüququ qazanmış sözlər istisna olunmaqla, digər anlaşılmaz ifadələrdən yeri gəldiyə qədər istifadənin əleyhinəyəm. Əlbəttə, elm və texnikanın sürətli inkişafı tələb edir ki, alınma termin və ifadələr dilin lüğət tə-

kibinə daxil edilsin. Lakin hər bir halda dilimizin müstəqilliyi və təmizliyi məsələsi öndə olmalıdır.

Televiziya və radioların bu sahədəki yarıtmaz fəaliyyəti isə ümumiyyətlə, dilə gətiriləsi deyil. İntellektual səviyyəsi ilə adi vətəndaşdan heç də seçilməyən insanların əlinə mikrofon verərək onlara aparıcılıq kimi olduqca məsuliyyətli bir vəzifəni etibar edənlər bu işin dilimizin nüfuzuna vura biləcəyi zərərni əvvəlcədən görmürlərmi? Çiy kəlmələr, abırtökən sözlər, artıq-əskik ibarələrlə “dolu” “verilişlər” gəncliyimizi yüngülağıllılığa sövq etmirmiyə? “Samirə”, “Səbinə”, “Kamilə” və sair adların olduğu kimi səsləndirilməsi doğrudanmı utanc gətirir insana? Bəlkə biz səhv edirik; “Samira”, “Sabina”, “Kama” daha yaxşı səslənir dilimizdə? Bəs ləyaqət hissimiz, vicdan məsələsi, milli kimlik, qürur, heysiyyat deyilən nəsnelər heç nə demirmi bizə? “Vertolyot” sözünə dilimizi birtəhər öyrətmişdik ki, burdan da bir “helikopter” çıxdı. “Andiçmə”ni “inaqurasiya” ilə əvəz etməyə nə dərəcədə ehtiyac vardır? “Mamalar”ın “pəpalar”la izdivacından doğulan körpələr əlbəttə ki, onları “ana” və “ata” gözüylə görməyəcəklər. Nəqliyyat vasitələrinin “şoferlər”i avtobusları “astonovka”lardan kənar saxlayacaq... və s. və i.

Bu cür dil pozuntuları ilə hər addımda qarşılaşsaq da, tədbir görmək, addım atmaq lazım gələndə yaxamızı kənara çəkməməliyik. Dil – hər birimiz üçün müqəddəsdən müqəddəs Tanrı əmanətidir. Tanrı isə əmanətə xəyanət edənləri bağışlamır.

***

Azərbaycanın mütəfəkkir yazıçısı və filosofu Mirzə Fətəli Axundov dil saflığı probleminə olduqca ciddi yanaşırdı. O, ana dilimizin başqa mədəni dillər hesabına zənginləşməsini zəruri sayır, lakin bir cəhəti hər zaman diqqət mərkəzində saxlamağı tövsiyə edirdi: dil başqa dillərin təsiri altında pozulub korlanmamalıdır!

Doğrudan da, yazılı və şifahi dilin ünsiyyət vasitəsi kimi xalqın mədəni səviyyəsinin inkişafına mənfi, yaxud müsbət təsir göstərməsi hər zaman diqqətdə saxlanmalıdır. Dilinə hörmət etməyən bir vətəndaş isə çətin ki, hansısa bir yad ölkənin milləti də saya, qiymətləndirə.

Bu baxımdan, istənilən telekanalın, yaxud mətbu orqanın üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Orta və ali məktəblərdə dərs deyən müəllimlər, uşaq bağçaları və körpələr evlərindəki tərbiyəçilər, eləcə də fəaliyyət göstərdiyi sahədən asılı olmayaraq, hər bir ziyalı və ən başlıcası, valideynlər çalışmalıdır ki, dilimizin saflığı qorunsun, ona xətər toxunmasın.

Bu sahədə aidiyyəti dövlət orqanlarının səlahiyyətlərindən geniş istifadə olunmalıdır. Milli Məclisin Dil Komissiyasının fəaliyyəti daha da gücləndirilməli, lazım gələrsə, televiziya və radioların, qəzet və jurnalların fəaliyyətinə ciddi müdaxilə olunmalı, hətta inzibati cəzalardan belə qaçılmamalıdır. Çünki xalqın mənəviyyatının pozulmasına yönələn hər bir zərərli addım barədə vaxtında və lazımı ölçü götürülməsə, bu biganəlik ana dilimizin gələcəyinə böyük zərbə vura bilər.

Qorxuram... Yaman qorxuram...

“Elimiz.Günümüz” qəzetində dərc olunmuş “Dilimiz!!!” yazısını oxuduqdan əvvəl və sonra düşündüklərim...

Dilimiz – mənəviyyatımız, varlığımızdır. Bir millət kimi mövcudluğumuzun əsasıdır Dilimiz. “Dilimə dəymə!” – deyər Dilinə əl uzadanları, dil atanları qələmin diliylə, yazılarının əliylə qamçılıyıb şair, mütəfəkkir dədələrimiz. Necə ki, böyük şairimiz Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar yazırdı:

Türkün dilitək sevgili, istəkli dil olmaz,
Ayrı dilə qatsan, bu əsil dil əsil olmaz.

Bu gün də Güneydən, Qaradağ mahalının Ələmdar bölgəsindən şair qardaşımız Rza Dehqan (Çəngi) “Dilimiz!” deyə fəryad qoparır.

Dilimiz!!! Dilimiz!!! Dilimiz!!!

Sənin faciən həqiqətən də böyükdür. Səni gözdən salmaq, urvatsız etmək istəyənlərin, buna cidd-cəhdlə səy göstərənlərin hesabına. Lakin cəfakəşlərin də çoxdur, Dilim! Nahaqdan deməyib ustadımız:

Doğransam da dilim-dilim,
Ana dilim ölən deyil!

Zaman-zaman yadların təcavüzünə məruz qalıb Dilimiz. Yenə min zülmə, zillətə öz əsilliyini qoruyub-saxlaya bilib. Dilinə görə asılıb-kəsilib, döyülüb-söyülüb, yağmalanıb-talanıb, alınıb-satılıb bu millət. Ancaq yenə tükənməyib, bitməyib. Çünki bitib-tükənməyən mənəviyyat sahibi olan bir xalqın Dilini əlindən almaq onun hər şeyini əlindən almaqdır. Türk isə Dilini, Dilinin mayası olan əsilliyini itirə bilməz. Əslin, kökün danılmasından qorxulu, onun məhvindən tükürpədicə bir vəhşət təsəvvürə gətirilə bilməz. “Manqurtlaşmaq” deyərlər buna...

Unutqanıq biz...

Yaman unutqanıq... Bundan qorxuram.

Özgələşməyə meylimiz yaman güclüdür...

Bundan qorxuram.

Fitvaya tez uyanıq... Bundan qorxuram.

Qorxuram...

Yaman qorxuram...

Özümüz dilimizə yad olanda...

Güney Azərbaycanın Qaradağ mahalından Rza Dehqanın göndərdiyi “DİLİMİZ!” yazısında müəllif olduqca ağırlı bir problemdən – Azərbaycan dilinə yad ünsürlərin mənfi təsirindən ürək yanğısı ilə söhbət açaraq bizi dilimizə, mədəniyyətimizə məsuliyyətlə yanaşmağa dəvət edir. Müəyyən faktlar üzərində qurulmuş polemikanın doğurduğu oxucu marağını nəzərə alaraq, mövzunu davam etdirmək məqsədilə araşdırma yazımızda bu məsələyə daha geniş aspektdən yanaşmağı məqsəduyğun saydıq. Yazıda dilimizin tarixi boyunca uğradığı çevrilmələr, əyilmələr, sınımlar nəticəsində məruz qaldığı basqıların təsirindən aldığı bugünkü forma və məzmunun xarakterik cəhətlərinə işıq salmağa çalışacağıq. Məlumdur ki, bu, əslində dilçilik problemləri ilə birbaşa məşğul olan mütəxəssislərin işi olsa da, hər halda biz qələm adamlarının da problemə münasibət bildirmək hüququ bu addımı atmağa imkan verir.

Televiziya aparıcısı olan həmkarlarımız bizdən inciməsənlər, sözü ilk olaraq onlardan başlamaq istəyirik. Çünki televiziya həyatımızın güzgüsüdür və ən böyük təbliğat vasitələri və sözü eşidilib, üzü görünənlər də elə televiziya işçiləridir ilk növbədə. Günümüzün, məişətimizin reallığıdır ki, səhər-səhər yuxudan qalxıb əl-üzümüzü yumamış əlimiz qeyri-iradi televiziya pultuna uzanıb hansısa düyməni basır. Və hansısa informasiya almaq, yaxud günümüzü xoş ovqata kökləmək istəyimiz ya özünü doğruldur, ya da əksinə. Elə ilk cəhdəncə aparıcının, yaxud rejissorun kobud səhvi ümidlərimizi alt-üst edir. Çox vaxt mütəxəssis qismində studiyaya dəvət olunmuş görkəmli insanların belə adlarının titrlərdə yanlış getməsi, aparıcının baş-ayaq verdiyi suallar, hətta verdiyi sualın cavabını belə sonacan dinləmədən, kağıza qeyd etdiyi yeni məzmununsuz sualla əvəzləməsi adamı təbdən çıxarır. Çox vaxt da dəvət olunmuş mütəxəssisin haqlı etirazı ilə üzləşməsilə nəticələnən belə verilişləri, mövzu nə qədər maraqlı olsa belə, seyr etməkdən vaz keçməli olursan. Hələ aparıcının “Sizi oxucularla tanış etmək istəyirəm” deməsindən yaranan fikir

çaxnaşması ilə başlayırıq bu “müdrük” deyimi çözləməyə. Düşünürsən, görəsən, aparıcı həmin tanınmış insanı ekran arxasından kiminlə tanış edə bilər, bəlkə o demək istəyibmiş ki, filankəs, sizi tamaşaçılara təqdim etmək istəyirəm?! Yaxud, tamaşaçıları sizləylə yaxından tanış etmək istəyirəm. Düzünü deyim ki, son zamanlar televiziya verilişlərinin bəziləri istisna olmaqla, əksər proqramlarda dil xətaları, jurnalist savadsızlığı ucbatından baş verən səviyyəsiz “layihələr”in nümayişi tamaşaçını hövsələdən çıxarır. Hətta, efir və ekrana hər gün çıxaraq tamaşaçının gözünü döyənək edən səviyyəsiz “sənətçilər”dən də bezmişik, desəm, zənnimcə, yanılmaram. Bu özündənrazi “sənət adamları” axı əslində, heç özləri də bilmirlər sənət nədir, sənətkarlıq nə?! Təvazökarlıqdan əsər-ələmət olmayan bəlağətli danışdıqlarını da elə “təvazökarlıq” üzərində quraraq, sözün mahiyyətini heç endirirlər. Aparıcıların yeri gəldi-gəlmədi işlətdikləri “müsafirimiz” (“qonaq” əvəzinə), “rəğmən” (“əksinə”, “baxmayaraq” mənalarını versə də, əksər hallarda, aparıcı mənanı düzgün anlamaması səbəbindən həmin sözü tam əks mənalı sözə çevirir. Məs: “O, yaxşı rəssam olmasına rəğmən, bir-birindən gözəl xalçalar da toxuyur”. Əslində isə, aparıcı deməliydi ki, o, yaxşı rəssam olmaqla yanaşı, eyni zamanda gözəl xalçalar da toxuyur.) və s. bu kimi kəlmələr öz yerində işlənməyəndə, yaxud işləndiyi zaman və məqamında lazımı mənanı verməyəndə, anlaşılmaqlıq yaranır. Və bu cür hallar dilimizin müqəddəsliyinə, onun təmizliyinə, saflığına xələl gətirir. Bu cür yanlışlıqlara tez-tez rast gəldiyimizdən, televiziya aparıcılarını daha diqqətli olmağa çağırır və arzu edirik ki, gündəlik həyatımızın mənəvi tələbatını ödəməyi öhdəsinə götürmüş televiziya və radio verilişlərində belə kəm-kəsirlərə yol verilməsin.

***

Qarşıdan Azərbaycan Milli Mətbuat Gününün növbəti ildönümü gəlir. 1875-ci ilin 22 iyulu Həsən bəy Zərdabının minbir zəhmət hesabına araya-ərsəyə gətirdiyi “Əkinçi” ilə tarixdə özünə silinməz iz qoymuşdur. Həyatımızın, mədəniyyətimizin, ədəbiyyatımızın, məişətimizin hər bir sahəsindəki gərəkli və gərəksiz fəaliyyətimizin güzgüsü olan Azərbaycan mətbuat tarixinin H.Zərdabi başda olmaqla, elə əzəmətli simaları var ki, bugünkü mətbu orqanlar, ekran və efir hazırda əldə olunmuş bütün nailiyyətlərinə görə, məhz həmin dəyərli şəxslərə borcludur.

Bəli, hər bir görünən işin möhkəm bir özül, təməl üzərində bina olması aydın məsələdir və Azərbaycan mətbuatı da az qala əsr yarım bundan əvvəl ilk dəfə bünövrəsi qoyulmuş “Əkinçi” üzərində pərvəriş tapmış, qanadlanaraq pərvaz etmişdir. O vaxtdan neçə-neçə qəzet və jurnal həyata vəsiqə almış, dogma və əcnəbi dillərdə Azərbaycan oxucusuna öz sözünü deməyə çalışmışdır. Düzünü deyək ki, həmin mətbu orqanlar arasında “Əkinçi” qədər bu müqəddəs amalı tam şəkildə özündə əks etdirən nümunə göstərə bilmirik ki, daşdığı adın özündə ehtiva etdiyi məna ilə qayəsi üst-üstə düşsün. Əslində, bizə məlum olan şəxs – “əkinçi” hansı işləri görür; o, yəni zəhmətkeş insan səhərdən-axşama, axşamdan-səhərədək əkib-becərir, qan-tər içində, dişiyə-dırnağıyla özünə, balalarına gün-güzaran qurmağa çalışır. Qazancının nə qədər olmasından danışmayacağıq. İstənilən halda, zəhməti müqabilində qazandığı, əldə etdiyi onun cüzi məsrəflərini belə ödəməyə çatmayacaqdır. Çünki o, bacardığını edir, qalanı isə həm təbiətdən, həm də ətrafdakı niyyəti o qədər də xoş olmayan insanların münasibətindən birbaşa asılıdır. Bir də görürsən ki, əkinçi əkir, becərir, zülmə yetişdirdiyi məhsulu yığıb-yığışdırmaq məqamı yetişəndə, ya göydən yağış-dolu töküb onun bütün zəhmətini zay edir, ya da ki, hansısa bir xain əl onun yeganə ümid yeri kimi göz dikdiyi zəmisinə od vurur. Ən yaxşı halda isə, hansısa arxalı, qoluzorlu onun zəhmətinin nəti-

cəsinə ortaq olmaq qərarına gəlir. Di gəl görüm, onu bu çirkin niyyətindən necə döndərərsən?...

Bilmirik xəyal niyə bizi çəkib uzaqlara apardı, bircə onu bilirlik ki, Həsən bəy Zərdabi öz qəzetinə ad seçəndə o qədər incəlik, o dərəcədə ustalıq nümayiş etdirmişdi ki, günü-bu gün də həmin yolu özünə örnək seçənlər üçün bu böyük insanın xalqına təmənnəsiz, əsl vətəndaş yangısı ilə xidmət göstərmək mövqeyi tutduğunu sübut etməyə ehtiyac duymuruq. Axı, hazırkı dövrdə saysız-hesabsız müxtəlif “ad və soyadlı” qəzetlərimiz var ki, Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçərək, sənədli-sübutlu fəaliyyətlə məşğuldurlar və onların adları kimi özlərinin də hansı “məssəb”ə (bu sözü “məzhəb” kimi də qəbul etmək olar, “mənsəb” kimi də!) qulluq etdikləri əksər insanlara qaranlıqdır.

Bu yerdə bir məqamı xatırladaq ki, qəzetimizə “Elimiz. Günümüz” adını seçəndə, çoxları bunu təqdir etsələr də, adımıza ağız büzənlər də oldu. Hələ desən, alternativ adlar da təklif olundu, yeri gəldi-gəlmədi. Hətta deyənlər də tapıldı ki, dünyadan ad qurtarıb, bu nə addır qoyubsunuz qəzetə? Kim sizi oxuyacaq axı? Adına baxıb atacaqlar bir kənara. Lakin zaman özümüzün düşündüyümüzü və dostlarımızın dediyini təsdiqlədi. İşıq üzü gördüyü az vaxt içərisində qəzetimizə göstərilən böyük diqqət və sayğı, geniş oxucu hüsn-rəğbəti, aldığımız çoxlu sayda məktub və teleqramdan sonra heç də yanılmadığımızı yəqin etdik. Bir daha inandıq ki, “Elimiz.Günümüz” “Əkinçi” ənənələrinə sadıq bir qəzet olaraq, öz haqq yolundan dönməyəcək, əqidəsinə, amalına hər zaman düz olacaqdır. Baxmayaraq ki, bu zaman çərçivəsində biz hər cür təhdid və şər-böhtanla da üz-üzə qaldıq, lakin altıaylıq bir körpə sən demə, Kərəmov demişkən, elə qundaqdaca əlli-ayaqlı, köklü-köməcli, əsli-zatı olan bir fərd kimi doğulduğunu sübut etməyə qadirmiş. Və...

Bu gün bizim bayramımızdır. Azərbaycan Milli Mətbuatının bayramı. Mətbuat sahəsində çalışan həmkarlarımızdan hər birinin bu bayram günündə ortaya qoyacağı bir məhsulu var, hərə öz mətahını nümayiş etdirəcək yəqin ki. Bu məhsul ona üzəğlığı,

başucalığı gətirə biləcəkmə, bilmirəm. Ancaq çox istərdik ki, Azərbaycan mətbuatı öz tarixi ənənələrinə sadıq, eyni zamanda dünya ölkələri mətbuatı ilə rəqabətə girə biləcək səviyyə nümayiş etdirə biləydi. Çünki mətbuatın siması onun təmsil və tərənnüm etdiyi dogma Vətənin, xalqın və dövlətçiliyin, dil və dinin, ədəbiyyat və incəsənətin, adət-ənənənin, mədəniyyət və məişətin güzgüsüdür. Bütün bunlar isə bütöv halda bir ölkənin siyasətinin aynası, sosial-iqtisadi həyatının göstəricisidir. Bu göstəricinin isə mənfi, yaxud müsbət çalarlı olmasında hər birimizin azacıq da olsa payımız var. Gəlin, görkəmimizi, donumuzu lüzumsuz şəkildə dəyişməyə meyilli olduğumuz halda, dilimizi, mədəniyyətimizi, mə-nəviyyatımızı, hətta mən deyərdim, mətbəximizi (bu anlamı geniş mənada qəbul etməni istərdim) dəyişməyə meyl göstərməyək. Azından ona görə ki, “bay-bay”lar, “qudbay”lar, “çao”lar, “pa-ka”lar, “mersi”lər, “pardon”lar adımıza da sirayət edərək, bizləri “zulya”laşdıracaq, “seva”laşdıracaq, “toma”laşdıracaq, “mamıç-ka”laşdıracaq, “pəriçka”laşdıracaq, “fedya”laşdıracaq...

Heç yadımdan çıxmaz. Övladım kiçik idi hələ. Hansısa xəstəlik səbəbindən xəstəxanaya düşmüşdük. Orada mənimlə bir otaqda gəlin yatırdı öz körpəsiylə. Hər gün özünü bir adla (bəlkə də ayama ilə) təqdim edən gəлиндən soruşdum: “Axı sənənin adı nədir?” Dedi, adı İradədir, ancaq evdə “İriçka” deyirlər. Təəcüb qaldım: görəsən, “İradə”nin səslənməsi “İriçka”dan bu qədər çətin, yaxud pisdır ki, yaxınları onu öz adıyla çağırmaqdan çəkinir? Düşündüyümü ona deyəndə nə cavab versə yaxşıdır: “İradə çuşqarski səslənir” (!?) Bax, budur bizim “milli mənlük şüuru-muz”, “milli qeyrətimiz”, “milli qürurumuz”. Bəs görəsən, hansısa başqa millətin nümayəndəsi öz övladının adının bizim Azərbaycan adlarına uyğun eybəcərləşdirilməsinə rəvac verərdimi? Tam qətiyyətlə deyərdik: Əsla, yox!

Biz bütün günü ekran və efirimizdə bəlkə də heç öz ölkələrinin televiziyaalarına buraxılmayan əcnəbi ifaçıların – “Estrada ulduzları”nın yarıçılpaq halda nümayiş etdirdikləri bayağı, əttökən ifalarına vurğunluqla tamaşa etdiyimiz halda, həmin ölkələrin

ekranları birçə yol da olsun, bizim müğənnilərə beşçə dəqiqə də olsa, yer ayırırlarmı? Yenə də, yox! Belə olduğu halda, gül kimi xalq və estrada mahnılarımız, muğam və aşiq mahnılarımız duradura, səhərdən-axşamacan “dadsız-duzsuz” verilişlərə çıxaraq at oynadan, xalqın adından danışaraq özlərini zorla “sənətini sevənlər”ə pərçim etmək məqsədi güdən, əcnəbi mahnıları baş-ayaq, bayağı bir şəkildə Azərbaycan tamaşaçısına sırayan “sənətçilər”ə nə deyəsən?!

Axı onlardan bir soruşan gərəkdir: rus bu vaxtacan hansı mahnını sənin dilində ifa edib? İngilis, fransız, ispan, italyan, hindistanlı... nə zamansa səni sayaraq, öz repertuarına sənin birçə dənə də olsun mahnını salıbmı? Sənin hansı müğənnin xaricə sanballı bir səfər edərkən orada onu öpüb gözləri üstə qoyublar? Deyə bilərsiniz, Alim Qasimovumuz var, Zeynəb Xanlarovamız var, Rəşid Behbudovumuz vardı... Bunlar çox düz. Ancaq görək bu müğənnilərimiz ora hansı heyətdə, hansı dövətlə, hansı təşkilatçılıqla gedir, hansı mahnıları ifa edirdilər və hal-hazırda da edən edir. Bəli, səviyyə başqa şeydir, milli heysiyyət başqa şeydir, şəxsi mənfəət başqa şey! Şəxsi abırsızlıq tamam başqa şey! Unutmamalıyıq ki, biz ölkəmiz daxilində bəlkə bir o qədər nəzərə çarpırıq, lakin sərhəddən o üzə ayaq qoyanda biz artıq oluruq özgə, yad. Necə ki bizə qonaq gələnləri niyyətindən asılı olmayaraq, dərisinin rəngindən, yaxud geyimindən, danışığından o andaca tanıyırdıq, onlar da bizi eləcə. Hətta bu bərdə əcnəbilər bizdən çox irəli gediblər. Nədən ki, onlarda hər şey sanki bir milli siyasət müstəvisində cəmləşib. Onların hər addımından hiss olunur ki, nə edirlərsə, nə deyirlərsə, nə yeyirlərsə, özünü küləşdirib hərəkət edirlər. Hələ görmüsünüzmü, əcnəbi bir Azərbaycan türkümdən ötrü özünü fəda etsin, yəni dəridən-qabıqdan çıxaraq, hansısa bir hərəkətinə görə onu ürəkdən təqdir etsin. Görə bilməzsəniz! Bizsə içi Manana qarışıq, hər gələn qonağımızı “soydaşımıza çevirməyincə” ürəyimiz soyumur, dincələ bilmirik. Nədən də dincələk axı! Pulumuz bol, acımız yox, səfilimiz yox! Qarabağ məsələsi də dövlət siyasətidir, bizə daxli yoxdur...

Qiymət Məhərrəmli

Deyirəm, dərdin ucu ki açıldı, yırtıq çuval kimi elə bir ucdan axıb tökülür. Yığıb-yığışdırmaqla bitib-tükənən deyil. Ancaq xatırlatdığımız kimi, qarşıdan biz mətbuat işçilərinin bayramı gəlir. Gəlin, əl-ələ verək, şoudan-moudan qurtaraq. Çünki mətbuata, televiziyağa şou bu qədər yaraşmır. Milliliyimizi qoruyaq, ədəbiyyatımızı tərənnüm edək, dilimizə arxa çevirməyək, mədəniyyətimizə sahiblənək! Heç olmasa, ümummilli dərdlərimizi həll edib qurtarana qədər!!!

May-iyun-iyul, 2009

BİRLİK SİMFONİYAMIZ BƏSTƏLƏNMƏLİDİR

Artıq 10 ildir ki, xalqımızın tarixinə qara hərflərlə yazılmış 20 yanvar faciəsinin ildönümlərini böyük hüzn və kədərlə qarşılıyib yola salmadayıq. O qanlı, müdhiş gecədən bizi kifayət qədər uzun zaman fasiləsi ayırsa da, xalqımız dəhşətli yaşantıları bircə an da ol-sun yaddan çıxarmır. Faciənin qan yaddaşımızdan silinməməsi, belə dəhşətli hadisələrin bir daha təkrarlanmaması üçün öz milli varlığını, yenilməz xalq olduğumuzu düşmənlərimizə sübut etməliyik.

1990-cı ilin qanlı yanvar gecəsi böyük bir xalqın milli mənlük şüurunun məhv edilməsinə, onun dövlətçilik tarixi boyunca əyilməz, şahanə qürurunun sındırılmasına yönəldilən barbarcasına atılmış, düşünülmüş addım idi. Səzsiz-hesabsız günahsız qurban verdiyimiz həmin gecə bizi daha da mətinləşdirdi, sərtləşdirdi. Bizi bir xalq, bir millət olaraq daha sıx birləşdirən ümumi kədərimizdən, ümumi dərdimizdən müqəddəs bir And Yerimiz yarandı: **ŞƏHİDLƏR XİYABANI!**

Budur, kiçikdən-böyüyəcəm hamımız şəhidlərimizin məzarlarını, onların müqəddəs ruhlarını elliklə yad etdiyimiz günləri yenidən yaşayırıq. İllərdən bəridir, Şəhidlər Xiyabanına, o günahsız insanların dəfn olunduqları məzaristanına axışib gələn insan seli birliyimizin təsdiqini bir daha nümayiş etdirir. Bu ziyarətin kövrək anları video-lentlərin yaddaşına köçürülür, bütün televiziya kanallarımızın ekranlarından yayımlanaraq dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılır. Artıq 20 ildir ki, həmin faciənin gündən-günə şiddətlənən ağırları ilə birbaşa təmasdayıq.

1990-cı ilin 20 yanvarında millətimizin başına gətirilən müsibətdən dünya xalqları təkrar-təkrar hali edilib, bütün dünyaya car çəkilib bu terror hadisələrinin dəhşətli nəticələri barədə. Xoşməramlı, sülhsevər bir ölkənin azadlıq, müstəqillik ideyalarına qarşı açıq-aşkar müharibə elan edənlərin mənfur niyyətləri, həyata keçirdikləri irimiqyaslı qanlı qırğından hər kəs çoxdan xəbər tutsa da, susmağa, gördüklərini görməzliyə vurmağa üstünlük veriblər.

Lakin hər ilin 20 yanvarında **ŞƏHİDLƏR XİYABANI**-na üz tutan ziyarətçiləri gün ərzində müşayiət edən həzin, kədərli milli musiqimiz matəm musiqisi kimi ürəklərimizi parçalayır, göz yaşlarımızı

saxlaya bilmirik. Bəli, bunlar hər il təkrar olunur. Nə qədər ki, şəhidlərimizin qanı alınmayıb, bu göz yaşları söğulmayacaq.

Fəqət, sözüümüz bunda deyil. Təəssüflər olsun ki, Azərbaycanımızın qan yaddaşına əbədi yazılmış matəm günlərimiz var və fikrimizcə, bu günlərin "Əbədiyyət simfoniyası" bəstələnməlidir - bir himn kimi! Ən azından belə faciələrin təkrarlanmaması naminə! Bu himni uşaqdan-böyüyə hər kəs əzbər bilməli və var səsiylə oxumalıdır - "düşməne ölüm hökmü" kimi!

Təsəvvür edin ki, televiziya ilə elan olunur: – “Sabah, yanvar ayının 20-də gündüz saat 12.00-da ŞƏHİDLƏR XİYABANI-nda şəhidlərimizin ruhuna “Əbədiyyət simfoniyası” ifa olunacaq. Bu himn qəlbində vətəndaşlıq yanğısı olan hər bir Azərbaycan türkünün dilindən səslənməlidir!”

Gözlərinizin önünə gətirirsinizmi?! Sonsuz izdihama qoşulan insanlar deyilən vaxtda canlı heykəllərə dönərək böyük ehtişamla bu himni səsləndirir, gəmilərin fiti nəhəng izdihamın səsinə səs verir, sanki onu müşayiət edir. Bu qan coşduran birlik, həmrəylik simfoniyasının səsi bütün Bakını ayağa qaldırır. Evlərdə, küçələrdə olan bütün insanlar bir andaca ayaq saxlayır, yumruqlarını düyünləyərək başları üzərinə qaldırırlar. Bütün şəhər, bütün Azərbaycan, bütün Türk dünyası həmin an “Əbədiyyət simfoniyası”nı ifa edir və bu səsi təkcə dostlarımız eşitmir, düşmənlərimizin qulaqlarında da uğuldayan himnin sədaları onları təşvişə salır, qorxudaraq, lərzəyə gətirir. Bu himn onların bizdən oğurlayaraq zorla özlərininki etmək istədikləri xalq mahnılarına bənzəməz. Çünki bu himn bizim üçün "Əbədiyyət simfoniyası", onlar üçün sə ölüm hökmü olacaqdır!

“Əbədiyyət simfoniyamız”ı tezliklə səsləndirməliyik!

Milli birliyimiz, milli qurtuluşumuz bu himni səsləndirməyimizlə başlanmalıdır!

Əziz qardaş və bacılarımız, siz bu himni oxumağa hazırsınız mı? İnanırıq ki, hazırsınız! Elə isə, səsimizə səs verin!!!

Yanvar, 2000

NOVRUZ – “TƏZƏ GÜN” DEMƏKDİR

Addım-addım, qədəm-qədəm yaxınlaşan Novruzun hərərə-tini duyur, gözəlliyini hiss edirik. Təbiət oyanır, torpaq canlanır, insanların həyat eşqi yüksəlir. Evlərimizi öz nurlu naxışları ilə bəzəyən bahar günəşinin ziyası qanımızı coşdurur, ömrümüz-günü-müz təzələnir, ruhumuz tərəvətlənir. Yamyaşıl səmənələrin boy atmasına baxdıqca sevinir, düşünürsən ki, yaşamaq doğrudan da gözəldir! Həyatın anbaan, saatbasaat dəyişməsinə, təbiətin cəlvələnməsini öz gözüylə görüb seyr etməyin ləzzətini duyan insanın yamyaşıl arzularına qovuşacağına inamı artır.

Xalqımız ta qədim zamanlardan bəri təzə ili təbiətin, mövcudatın dirçəlişi bayramı kimi qeyd etməklə, təzəliyin köhnəliklə mübarizəsini, xeyirin şər üzərində qələbəsini həyatın başlanğıcı kimi qeyd etməyə çalışmışdır. Novruz insanların əl-qolunu bağlayan qışın son, qanı coşduran baharın başlanğıc dövrünə təsadüf edir. Hər il martın 20-dən 21-nə keçən gecənin bayram edilməsi çox qədim tarixə malik xalqımız üçün artıq bir ənənəyə çevrilmişdir. Artıq Novruzun – yeni ilin, yeni günün astanasındayıq. Ağbirçək nənələrimiz, ismətli qız-gəlinlərimiz növbənöv bayram şirniyyatlarını hazırlamaqla məşğuldurlar. Qapılar tez-tez döyülür, “Qodu-qodu” gəzən, “Kosa-kosa” oynayan uşaqlar insana, insanlığa, bahara, təbiətin oyanışına işarə – sevgi və şadyanalıq əlaməti olaraq bayram paylarını almayınca qapıdan əl çəkmirlər.

Bəli, həyat öz axarındadır. Novruz kasıb, varlı qapısı tanımaz, bütün qapıları eyni məhəbbətlə, eyni hərərlə döyər. Odur ki, hər evdən, hər ocaqdan yağlı qoğalların, şirin, yaraşlıq şəkərburaların, ləzzətli paxlavaların xoş ətri gələr. Umu-küsü unudular, haqq dünyasında olanlar yad edilər, dildən-dilə sevgi, ürəkdən-ürəyə şəfqət, evdən-evə pay yollanar. Al-əlvan şamların işığında rəngbərəng boyanmış yumurtalar döyüşdürülər. Bayram süfrəsi artıq çoxdan hazır olsa da, ev-eşiyə sığışmayan uşaqları süfrə başına toplamaq müşkülə dönər. Çatdıqları tonqalların üstündən atdanan uşaqların sevincinə böyüklər də qoşular, “ağırlıqlarını-

uğurluqlarını” odda yandırar, təzə ilə təzə arzularla qədəm basarlar. Qulaq falına çıxan qızlar eşitdikləri xoş sözlərdən vəcdə gələr, bəxtlərinin üzə güləcəyinə inamları daha da artar, suya üzük sallamağa tələsərlər.

A xala-xala dursana...

Bahar yurdumuza qədəm qoyur – dürlü-dürlü gözəllikləriylə, ılıq, isti nəfəsiylə, səmənili, şəkərburalı, paxlavalı xonçasıyla. Hər çərşənbədə məhlələrdə qalanan tonqalların istisi, işığı evlərin lap künc-bucağınacan gedib çıxır, yaşlısından-körpəsinəcən hər kəsi bayıra çıxmağa, günəşlə, təbiətlə salamlamağa səsleyir. İnsanlar getdikcə həlimləşir, mehribanlaşır, saflaşır, durulur. Elə anamız təbiətin özü kimi! Kim nə deyir-desin, Bahar ilin fəsilləri içərisində ən əzəli, ən gözəlidir.

... Uşaqdıq. Hər şey gözümüzə nağıl kimi görünürdü. Yayda ətirli gül-çiçəyin üstü ilə uçuşan al-əlvan kəpənəklərin ardınca biz də qol-qanad açıb uçardıq. Payızda bağların şipşirin bəhərindən doyunca dadıb bir az da şirinləşərdik. Qışda ağappaq qarın üzərində səhərdən-axşamacan uşaq şıltaqlığı ilə qaçar...qaçar..., “yoruldum” deməzdik. Qardaşlarımıza qoşulub o qədər qartopu oynayardıq ki, axırda soyuqdan donmuş əllərimizin varlığını belə hiss etməzdik. Nə gizlədim: bir-birindən gözəl olan ilin fəsilləri arasında ən çox bəyəndiyim isə bahar olurdu. İndi də belədir. Axı baharı kim sevmir ki?! Adətən, dünya xalqları ilin gəlişini təqvimlə yanvar ayının 1-dən hesablayırlar. Ancaq əslinə baxsan, elə yazın gəlişiyə torpağın, təbiətin oyanışı başlayır ki, bu da ilin başlanğıcının məhz bahar mövsümünün ilk günlərinə təsadüf etdiyinə işarədir. Bütöv bir oyanış mövsümü ərzində təbiətdə baş verən canlanma, abadanlıq bütün digər canlılarla bərabər, insanın da qanını coşdurur, ruhunu təzələyir, onu qurub-yaratmağa, əkin-biçinə, xeyir işlər görməyə ruhlandırır. Qarışqa qarışqalığıyla torpağın altını dəlib üstünə qoşun çəkir, hətta insan adlı məxluqun ayaqları altında qalıb əzilmək təhlükəsi ilə üzləşsə belə. Yaxşı ki,

o bunu başa düşmür. Hər halda, ilk baharda insan ürəyi o qədər kövrəlir, o qədər yumşalır ki, çalışır bircə qarışqanı belə tapdala-yıb əzməsin. Bahar insana zərif duyğular, incə hisslər aşılamaqla yanaşı, ona bir tərəvət, humanistlik, səmimiyyət də təqdim edir. Çox şeyləri yada salır, xatırladır bahar insana...

... Biz uşaq olanda baharı bir özgə cür qarşıladırıq. Bütün həyətlər, bağ-bağçalar tərtemiz süpürülər, ev-eşik ağardılar, yorğan-döşək, paltar-palaz yenilənər, yuyulub-təmizlənərdi. Yeni ağaclar əkilər, quru budaqlar kəsilər, yer bellənər, arxlar təmizlə-nər, torpağa tum atılırdı. Bütün bu işləri nisbətən yaşlılar görərdi. Evdəki biçmə-tikmə, yoğurub-yapma, bişirib-düşürmə işləri qız-gəlinlərin boynundaydı. Səməni cücərtməyi biz qızlar elə sevər-dik, elə sevərdik ki...

Cavanların da qayğısı “çoxalardı” çərşənbələrdə. Bayram günlərində “Kosa-kosa”, “Xala-xala”, “Qodu-qodu” oynayar, əyin-lərinə köhnə-kürüş əbadan, pal-paltardan geyinib, bığ-saqqal qo-yub, başlarında motal papaq, əllərində uzun torba, əyri çomaq – düşərdilər qapı-qapı pay yığmağa. O çağacan gəzərdilər ki, torbala-rı lığ verər, ağızbaağız dolardı. Hər qapı döyəndə də oxuyardılar:

–A xala-xala, dursana,
Durub salam versənə,
Çömçəni doldursana,
Kosanı yola salsana.
Pay verənin oğlu olsun,
Verməyənin qızı olsun.
Adı Fatma olsun,
Qaşları çatma olsun.
Özü evdə olmayanda,
Beşikdə çatlayıb ölsün.

Yadımdadır, bir dəfə axır çərşənbə idi, qardaşımgil qonşu oğlanlarla “payyığdı”ya çıxmışdılar. Qeyd edim ki, adətən, heç kəs öz qapısına “payyığdı”ya gəlmir. Xülasə, göydən bir yağış tökür,

bir yağış tökülür ki, tut ucundan, göyə çıx. Bir də gördük qapı döyülür, 4-5 oğlan yağışın altında elə islanıblar, elə islanıblar, baxanda adamın yazığı gəlir. Ancaq üz-gözlərini elə hala salıblar ki, heç cür tanımaq mümkün deyil. Səslərini də dəyişib, yoğun səslə yuxarıdakı parçanı xorla oxuyurlar. Anam tez-tələsik onların xurcununu hər cür şirniyyatla, qoz-fındıqla, yumurta və digər bayram azuqələri ilə doldurdu ki, bölüşdürəndə hamıya pay çatsın. Oğlanlar dönüb gedəndə elə oyunlar çıxartdılar, razılıqlarını elə gülməli tərzdə ifadə etdilər ki, biz də gülməkdən özümüzü saxlaya bilmədik. Nə isə, axşam olanda qardaşım evə qayıtdı. Anam onun niyə bu qədər gec gəldiyini soruşanda, qardaşım gülə-gülə:

– Əşşi, torbamızı o qədər doldurmuşdun ki, heç yeyib qurtara bildikmi bəyəm? Bir də, ay ana, sən ki bu qədər yumurta qoymusan torbaya, yağ niyə qoymamısan? Bəs heç düşünməmişən ki, bu uşaqlar yumurtanı necə bişirib yeyəcəklər?

Sən demə, qardaşım da gündüzkü cavanların arasındaymış, lakin tanınmasın deyə səsinə çıxarmayıbmış. Sonradan əlacsız qalıb, yumurtaları qonşunun boş talvarının altında qaladıqları tonqalın közündə qovurub yeyibləmiş. Əsl yumurta kababı kimi!

Görürsünüzmü, axır çərşənbənin necə gözəl adətləri var! Bunların bir çoxu kənd yerlərində qorunub-saxlanılır. Tonqal üstündən hoppanma, qapıpusma, yelləncək yarışması, bayramlaşma gəzintiləri... Hələ nə qədərini şəhərdə yaşadığım illər ərzində yadırgamışam. Qoy bu adətlərimiz heç vaxt unudulmasın. Onlar daim yaşadılsın və xalqımızın milli varlığının, adət-ənənəsinin göstəricisi kimi nəsillərdən-nəsillərə çatdırılsın.

Artıq son çərşənbəmiz – torpaq çərşənbəsi də qapımızı döyüb yuxarı başa keçdi. Bahar ilıq nəfəsi, bənzərsiz gözəllikləri ilə evimizin içərisinə gəlib çıxıb artıq. “Xoşgəldin” deyək bahara! Ürəyimizin qapılarını taybatay açaq işıqlı arzulara, səmimi diləklərə!...

Bu Novruz günlərində xoş arzular diləyək ki, ömrümüz xeyrə calansın:

Qoy bu Novruzun ayağı sayalı, gələn günlərimiz firavan, həyatımız qada-bəladan uzaq olsun!

Gələn Novruz tonqalları yurd-yuvasından didərgin düşmüş bütün insanlarımızın öz həyət-bacasında çatılsın!

Novruz inancına, Novruz sınıncına inanan bütün soydaşlarımız əziz bayram süfrələrini öz dogma ev-eşiyində açsın!

Novruz bayramımız mübarək olsun!

Mart, 2010

ŞƏKİ... ŞƏKİLİLƏR...

Hər bir xalqın şifahi ədəbiyyatının, incəsənətinin səviyyəsi onun dünya xalqları arasında tutduğu mövqe ilə birbaşa əlaqədardır və bu mövqeyə təsiri böyükdür. Xalqların qədimliyi, keçdiyi tarixi yol və mədəni səviyyə onların yaratdığı şifahi xalq yaradıcılığı nümunələrində (bayatı, nağıl, əfsanə, rəvayət, dastan və s.) öz əksini tapmaqla yanaşı, həmin mədəniyyətin daşıyıcısı kimi də əsrlərdən-əslərə ötürülərək yaşadılmasında mühüm rol oynamaktadır. Bu baxımdan, belə bir qənaətə gələ bilərik ki, Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrinə məxsus ağız ədəbiyyatı nümunələrinin mövcudluğu sayəsində olduqca zəngin folklor mədəniyyətimiz formalaşmışdır. Nağıl və dastanlarımızın, rəvayət və əfsanələrimizin, atalar sözləri və məsəllərimizin, lətifə və bayatılarımızın... zaman-zaman xalqımızın folklor xəzinəsinə daxil olması, bu xəzinənin getdikcə zənginləşməsinə şərait yaratmışdır. Bu nümunələr arzu və istəklərin, mədəniyyət və davranış səviyyəsinin, qəhrəmanlıq və şücaətlə şərtlənən dövr və məqamların xalqın mədəni həyatına müdaxiləsindən doğulur sanki; dildən-dilə keçən hansısa şifahi ədəbi formanın yaranışı ilə təzahür edən xalq yaradıcılığı əbədiyaşarlıq statusu qazanır. Xalqın özü tərəfindən yaradıldığı üçün bu nümunələr hər zaman sevilir, dəyərini qoruyub saxlayır. Bunlardan ən geniş yayılanı da lətifədir ki, onu dinləməyi və söyləməyi xoşlamayan adamı təsəvvürə gətirmək mümkün deyil.

Lətifə şifahi ədəbiyyatın bir qolu kimi, bütün xalqlar tərəfindən çox sevilən yaradıcılıq formasıdır. Molla Nəsrəddin lətifələrinin xalqımızın övladlarının ağıl, şüur, əqidə və idrak səviyyəsinə, dünyagörüşünün formalaşmasına təsiri hamıya məlumdur. Hazırda Azərbaycanda lətifənin vətəni kimi qədim Şəkinin adı öndə çəkilir.

Təsədüfi deyildir ki, əsrarəngiz gözəlliyə malik qədim Şəkinin adı çəkiləndə istər-istəməz insanların dodağı qaçır. Yəni, biləndə ki, qarşıdakı insan şəkildir, təbəssümünü gizlədə bilmirsən. Bu da ondan irəli gəlir ki, şəkiliblər olduqca baməzə, şən, ha-

zırcavab, ağıllı, saf, təmiz, səmimi və gülürüz insanlardır. Sən bir-cə dəfə də olsun Şəkiyə getmisənsə, yəni ayağın Şəki torpağına dəyibsə, demək artıq sənin özünün Şəkili olmağına bir-cə addım qalıb. Bu yerin insanların şirin ləhcəsi, sözü-söhbəti səni elə ov-sunlayacaq, elə məst edəcək ki, heç özün də bilmədən qarşıdakı ilə elə onun öz “dilində” ünsiyyət quracaqsan. Şəkili olmağı kim istəməz ki?! “Siz də Şəkilisooz?” – deyə sual verilirsə, siz çox güman ki, zarafatla da olsa, bu sözləri “ağzınızdan qaçıracaqsınız”: “Hayındı, a gözoo yiyim, mən də Şəkiliyəm!”

Şəkinin daşı-torpağı, çayı-bulağı, gülü-çiçəyi..., hətta havası, suyu belə insanla sanki bu şirin ləhcədə danışır. Burada insan ayaqla gəzib-dolaşmaqdan heç vaxt yorulmayacaq; hər addımda gözəl mənzərə, hər dəqiqəbaşı qəlbi ehtizaza gətirən şirin ixtilat, duzlu-məzəli atmaca! Bir azdan özün bu atmacalar üçün darıxacaqsan. Yenidən eşitdinmi, təzədən əriyib-əriyib muma dönəcəksən.

Şəkililik ilk növbədə türklük deməkdir mənəcə. Bu qədim diyarın sakinlərini elə ilk kəlməsindən tanımaq mümkündür. Daha doğrusu, Şəkilini tanımaq mümkünsüzdür. Şəkili həm sifət cizgilarinə, həm başın, peysərin anatomik quruluşuna, həm də göz çuxuru və burunun fiziki göstəricilərinə görə, Azərbaycan türkləri arasında müstəsnaqlıq təşkil edən xüsusiyyətləri ilə seçilir.

Şəki ən çox nələri ilə tanınır? – deyə sual edilərsə, onun Xan Sarayı, şəbəkəsi, ipək kəlağayısı, təkəlduzu, paxlavası, pitisi... ilə yanaşı, yəqin ki, lətifələri də ilk olaraq xatırlanacaqdır. Şəki torpağının özü orijinallığı ilə seçildiyi kimi, bu məşhur sənət və yaradıcılıq nümunələri ilə də Azərbaycan və dünya mədəniyyəti xəzinəsinin ayrılmaz tərkib hissəsini təşkil etməkdədir.

Şəkiyə hədsiz turist axınına səbəb kimi, həm bu qədim şəhərin təbiətini və arxitekturasındakı özəlliyi, strukturundakı bənzərsiz gözəlliyi, həm də insanların hədsiz istiqanlılığını, dilləri, ləhcələri ilə könülləri fəthetmə qabiliyyətlərini göstərmək olar. Şəkili ağıllı və hazırcavab, namuslu və dürüst, qonaqpərvər və səmimiyyəti xoşlayandır. Onun xarakterində bir cəhət xüsusilə qabarıqdır: Şəkili-də insanı tanıyıb-bilmə, onun iç dünyasına nüfuz etmə, öyrənmə

instinkti çox güclüdür. Bu, kənardan bəlkə də bir qədər şübhəli təsir bağışlaya bilər. Çünki şəkiliyin bu xüsusiyyəti ilə hər kəs tanış deyil və onun nə zaman ağzından nə “qaçıracağına” heç də hamı hazır deyil. Və bu gözlənilməz haldan şaşırıqlar xeyli müddət keçdikdən, işin mahiyyətini anlayandan sonra özlərinə gəlir, hətta düşükləri “gülünc vəziyyət” də belə gülməkdən özlərini saxlaya bilmirlər. Bunu bəzən “şəkili bicliyi” adlandıranlar da tapılır. Lakin əslində bu, heç də biclik, kələkgəlmə cəhdi kimi anlaşılmamalı, şəkilinin ürəyinin saflığından, nazikliyindən, sözü birbaşa üzə deyərək, müqabil tərəfin qəlbinə sındırmadan işin mahiyyətini ona “balabanda qandırmaq” istəyindən irəli gəlir.

“Balabanda qandırma” Şəkilinin gündəlik məişət normasına, bir növ etiket qaydasına çevrilib. “Ə, sən lap yağ yiyif, yaxada gözən adammışsan ki!” – deyən Şəkili qarşısındakını tənbeh edir ki, yalnız özünü düşünmə, ətrafındakılara da sayğı göstər. Hər yerə burnunu soxan kəslərə “Teyfəsiz toy olarmı?” – deyirlər. “Qəpəyh qəpəyə söykənir” – qənaətcillik, yığmcıllıq tələqin edən ifadədir.

“Sözün düzünü zarafatla deyirlər” deyimi mövcuddur. Bu deyim Şəkililərlə nə dərəcədə əlaqədar olduğunu söyləyə bilmərəm. Ancaq fakt faktlığında qalır: Şəkili onsuz da zarafatla da olsa, sözü üzə deməsə, rahatlıq tapa bilməz.

Şəkili yalnız bugünü üçün çalışmır, o özünə gün qazanmaq-la qürurlandığını gizlətmir: “Gözən ayağa daş toxunar” ifadəsi zəhmətkeş Şəkilinin əzmkar, ümidverən, eyni zamanda prinsipial insan olduğuna işarədir.

“Baş kəsənin, daş kəsənin, yaş kəsənin çörəyi olmaz” deyimi özlüyündə dərin məna ehtiva etməklə, birbaşa nanəciblərə, haramzadalara, insafını əldən verənlərə ünvanlanmışdır; yəni ki, ey insan, heç vaxt Allahını unutma, imansız olma, yoxsa ruzin qəhətə çıxar, yediyin çörək gözüne durar, əməlindən xeyir görməzsən.

Şəki lətifələrinin yaranma arealı olduqca əhatəlidir. Konkret şəxslərin adı ilə bağlı lətifələr mövcuddur ki, bunların da sırasın-

da Hacı dayının adı birinci çəkilir. “Dodaxsız qalsın?” adlı bir lətifəyə diqqət yetirək:

–“ Diyillər, Hacı dayı danışıanda hamı qarnını tutuf gülür, amma özünün heş dodağı qaşmır. Düzdürmü?”

–Səən canoo yiyim, diyirsən dodağı qaşsın, kişi dodaxsız qalsın?”

Göründüyü kimi, Hacıdayılardan olanların incə yumorla, zarafatyana işlətdiyi hər kəlmə insanın eynini açmaqla yanaşı, onların hazırcavablığından xəbər verir.

Daha bir lətifəyə diqqət yetirsək, görürük ki, burada məsələ tamam başqa cürdür: göstərdiyimiz nümunədə sarkazm, kinayə, sözün üzə şax deyilməsi diqqəti cəlb edir:

“Hacı dayı satıcı işləyirdi. Yoxlamaya gəlmiş müfəttiş yola düşərkən Hacı dayı onun cibinə pul basır. Müfəttiş dillənir:

–Hacı dayı, incimədin ki? Biz də Bakıya qayıdanda əlimizə baxırlar, umurlar. Yoxsa pulu heç götürməzdim də.

Hacı dayı əlini müfəttişin kürəyinə vuraraq deyir:

–Ay cənnətliyin oğlu, heylə şeyin fikrini eləmə, hayındı elə billəm it aparıtdı”.

Şəkili haqqını başqasına yedirən deyil, o, mərdidir, cəsurdur. Gəlirini, çıxarını biləndir. Suyu üfürə-üfürə içməkdə Şəkliyə çatan az tapılar. Uşaqdan-böyüyə sözü göydə tutandılar. Necə deyərlər, “arifdirlər, sözü işarədən qanandılar”. Bədahətən söz demək, şəbədə qoşmaq, sözü bala-bəhməzə çevirmək Şəkilinin iliyində, qanındadır. Onu bu xarakterik xüsusiyyətinə görə sevir, dəyərləndirirlər.

Gülüşü kim sevməz ki?! Lakin əgər sənin könlündən ürək-dən gülmək, könül xoşluğu ilə ömür sürmək keçirsə, Şəkiyə gəl! Bu yurdun adamları sənin yolunu hər zaman gözləyirlər.

Dünyanın ayrı-ayrı gülüş mərkəzlərini yəqin ki, bir çox cəhətlər birləşdirir, lakin Şəkini onların heç biri ilə eyni tərəzidə çəkmək istəməzdim. Çünki Şəki elə Şəkililərin, yəni qədim sakların mədəniyyətini özündə qoruyub-yaşatdığı üçün misilsizdir.

Qafqazın “gülüş mərkəzi” adlandırılan Şəki ilə Bolqarıstanın məşhur Qabrovo şəhəri qardaşlaşmış şəhərlərdir və hər il aprel ayının 1-də keçirilən “Gülüş Bayramı” bu gözəl mədəniyyət mərkəzlərində böyük təntənə ilə qeyd olunur.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Folkloru Antologiyası, IV kitab, Şəki folkloru I cild. Tərtibçilər: Hikmət Əbdülhəlimov, Ramazan Qafarlı, Oruc Əliyev, Vaqif Aslan. Bakı, “Səda” nəşriyyatı, 2009. 490 səh.

2. Azərbaycan Folkloru Antologiyası, IV kitab, Şəki folkloru II cild. Tərtibçi: Hikmət Əbdülhəlimovdur. Bakı, “Səda” nəşriyyatı, 2002. 496 səh.

3. Azərbaycan Folkloru Antologiyası, IV kitab, Şəki folkloru I cild. Tərtibçi: Hikmət Əbdülhəlimovdur. Bakı, “Səda” nəşriyyatı, 2009. 532 səh.

Fevral, 2017

ŞƏKİDƏN SƏSLƏR GƏLİR...

*Şəki ədəbi mühitinin “Şəkidən gələn səslər”i barədə
mülahizələr*

Bu səsləri eşitməmək mümkünsüzdür... Çünki bu səslər tarixin dərinliklərindən boy verir...

Bu səslər qan yaddaşımızı təzələmək üçün daşları, qayaları yararaq, yerin alt qatından qaynayıb üzə çıxır, axıb-axıb durulur, durulduqca da sanki gözlərimiz önündə səslər abidəsinə dönür: “Şəkidən gələn səslər” kitabəsi kimi.

Hədiyyə olunduğu gündən bu anadək yazı stolumun yaraşığına çevrilmiş bu möhtəşəm abidənin təsirindən çıxma bilməmişəm. Sən demə, sözə, şeiriyata bu qədər vurğun olmağıma baxmayaraq, mənim hələ doğulduğum dilbər yurdumun qələm adamları barədə məlumatım olduqca səthiymiş. Mən yalnız üzdə olan Şəki əsilli şairlərin yaradıcılığına bələdəmmiş. Bəs elmi və ədəbi ictimaiyyətin diqqətindən kənar qalan, yalnız görkəmli araşdırmaçıların tədqiqat əsərlərində “gizlənilən qalan” bu şairləri niyə bizə vaxtında təbliğ edib, barələrində məlumat verməyiblər? Düzü, mən hələ də təəccüb içərisindəyəm: doğrudan-doğruya sanki hansısa gizli bir əl bu şairlərin yaradıcılıqları üzərinə kölgə salmaq üçün ciddi səy göstərmiş, onları qədirşünas insanların, poeziya bilicilərinin, şeirsevərlərin diqqətindən kənarlaşdırmaqda maraqlı olub. Yoxsa, nədən ədəbiyyat tariximizi özündə əks etdirən dərslik və müntəxəbatlarda üç-dörd Şəki əsilli şairdən savayı kimlərsə adının çəkilib, haqqında, yaxud əsərləri barədə məlumat verilmədiyinin səbəbini kim açıqlaya bilər?

Orta məktəb, eləcə də ali məktəb dərsliklərində aşiq adı gələndə Şəkinin Layısqı kəndində doğulub, yaşayıb fəaliyyət göstərmiş azman aşiq Molla Cümədən başqa hansısa Şəki doğumlu aşiqin adının çəkildiyini müşahidə etməmişdim. Əlbəttə ki, çox təəccüblüdür: necə ola bilər ki, müasirləri arasında böyük şöhrət qazanmış Aşiq Molla Cümənin hətta özünün yetirmələri olmasa belə,

aşıqlığın bu cür yüksək mərtəbəsinə gəlib çatmış ustadın heç olmasa aşılığının təsirindən də olsa, bu torpaqda heçmi aşiq yetişmədi? Sonralardan Aşiq Sakiti görüb tanıdım. Şeir yaradıcılığını və aşiq kimi ifasını dinləyib çox bəyəndim. Məlumatımın azlığı məni dinc buraxmırdı. Sonra öyrəndim ki, Aşiq Sirac və Aşiq Əhməd adlı aşıqlarımız olub Şəkiddə. Təkcə bu aşıqlarmı olub bu yurdda?...

Bu gün isə sevincimizin həddi-hüdudu yoxdur: Şəkimizin gözəl şairi, ədəbiyyat araşdırıcısı Ramiz Orsər öz çiyinə götürdüyü olduqca ağır bir yükün altından bacarıqla çıxıb. O, hətta onlarla aşiq-şairin – Baş Layısqılı ustad aşiq Molla Cümə (1854-1920), Aşağı Layısqılı Aşiq Əhməd (1883 - ...), Biləcikli Aşiq Musa (1896 - ...), Şəkili Aşiq Novruz (XIX əsr), Baş Layısqılı Aşiq Hacıbala (1905-1974), Baş Layısqılı Aşiq Əhməd Qaffarov (1907-1977), Şin kəndindən Aşiq Güləhməd (1920 - ...), Baş Layısqılı Aşiq Məmməd Bayramov (1921-2007), Baş Göynüklü Aşiq İsmayıl (Bay İsmayıl) (1929-2015), Baş Layısqılı Aşiq Nəzir (1930-1970), Baş Layısqılı Aşiq Sirac (1930-2007), Dağıstanın Axtı rayonunun Xnov kəndində doğulmuş, uşaq yaşlarından ailəlikcə Şəkiyə köçərək, ömrünün sonunadək burada yaşamış və ustad aşiq Dədə Şəmsirdən aşılıq sənətinin sirlərini öyrənmiş Aşiq Sakit Köçəri (1946-2010) barəsində səhifə məlumat və yaradıcılıqlarından nümunələr verməklə, Azərbaycan aşiq sənətinə öz töhfələrini vermiş sənətkarları oxuculara yenidən tanıtmığı və sevdirməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur.

Ramiz Orsər XIII əsrdə yaşamış məşhur “Apardı könlümü bir xoş qəmərüz canfəza dilbər” misrası ilə başlayan hələlik ilk anadilli qəzəlin müəllifi kimi tanıdığımız İzzəddin Həsənoğlunun müasiri Ənbəroğlunun “Apardı əqlimi məndən bu gün bir sərviminbər” misrası ilə başlayan altı beytdən ibarət qəzəlini də “Şəkiddən gələn səslər”də oxuculara təqdim etməklə, Şəki ədəbi mühitinin ilk yaradıcılarının necə qədim tarixə mənsubluğunu yenidən gündəmə gətirir. Təbii ki, araşdırmaçı bu məlumatı özündən uydurmur, o, doğum və ölüm tarixi tam dəqiqliyi ilə hələlik məlum olmayan Ənbəroğlu barədə böyük Azərbaycan tədqiqatçı-

alimi Salman Mümtazın “İnqilab və mədəniyyət” jurnalında dərc olunmuş yazısına (Mümtaz, 1929: 49) əsaslanaraq məlumat verir: “Bu əhli şair hicri VIII əsrin ilk yarısında (XIII əsrin birinci yarısında) Şirvanlı Molla Qasım, İsfərayinli Həsənoğlu və digər bəzi Azərbaycan şairləri ilə müasir və yaxud bir az sonra yaşamış bir simadır. Təəssüf olsun ki, Ənbəroğlu kimi böyük bir şairdən bu gün bizə min dürlü məşəqqət ilə yetişən ədəbi miras eynən Həsənoğlundan qalma miras qədərindədir” (Orsər, 2018: 28).

Ramiz Orsər S.Mümtazın qənaətinə əsaslanaraq qeyd edir ki, Ənbəroğlunun doğma dilimizdə yazılmış bu qəzəli 1919-cu ildə Şəkinin Gəncəli məhəlləsində uçmuş Şeyx məscidinin çardağından tapıldığı üçün qəzəl sahibinin məhz şəkili şair olduğu öz təsdiqini tapır. Salman Mümtazın yazdığına görə, Ənbəroğlu qəzəlinin mətləsi Həsənoğlu qəzəlindəki mətlənin demək olar ki, eynidir. Hankısı hankısına nəzirə olaraq söylədiyini qəti surətdə göstərmək hələlik çətindir. Əruz ilə yazılan bu qəzəllərin bəhrləri bir olduğu kimi, qafiyələri də bir vəzndədir. Yalnız səbəbləri ilə mövzularında bir fərqlə və bir ayrılıq vardır.

“Şəkiddən gələn səslər” kitabının nüvəsi saydığımız Ənbəroğlu qəzəlini oxuculara təqdim etməklə, onların XIII əsr anadilli poeziyamızın daha bir möhtəşəm siması və yaradıcılıq nümunəsi ilə tanışlığına vəsilə olmaq istəyirik:

Apardı əqlimi məndən bu gün bir sərvi-siminbər,
Saçı sünbül, bəni filfil, yanağı gül, boyu ərər.

Bu dörd nəsnə rəvan olmuş yarın şirin dodağından,
Biri heyvan, biri mənqub, biri zəməzəm, biri kövsər.

Bu dörd nəsnə tülü etmiş yarın görklü cəmalından,
Biri ayü, biri gündüz, biri Zöhrə, biri Ülkər.

Bu dörd pirin duasilə dilərəm yazımı Həqdən,
Biri İsa, biri Musa, biri Zünun, biri Cəfər.

Bu dörd nəsnə ilə olsam, ollam bu dünyada beş gün,
Biri saqi, biri şahid, biri şəmü, biri peykər.

Bu dörd nəsnəni sevmişdir şikəstə Ənbərin oğlu,
Biri izzət, biri işrət, biri nemət, biri dilbər.

Haqqında söhbət açdığımız möhtəşəm topluda tərtibçi XVIII-XIX əsrlərdə yaşamış məşhur Şəki şairləri – Şəkili Süleyman (XVIII əsr), Şəkili Nəbi (XVIII əsr), Məhəmməd Hüseyin xan Müştəq (XVIII əsrdə yaşamış, 1759-1780-ci illərdə Şəki xanı olmuşdur), Molla Məhəmməd Hüzni (XVIII-XIX əsrlər), Kərim ağa Fateh (1783-1858), Hacı Mahmud Əfəndi Nafe (1811-1876), Molla Qasım Zakir (XVI-II-XIX əsrlər), Molla Yusif Raci (XVIII əsr), Molla İsrafil Bidazi (XVIII əsr), Əhməd Əfəndi Zövqi (XIX əsr), Molla Turab Bürcü (XIX əsr), Hacı Rəsul Rəsul (1802-1882), Mustafa ağa Şuxi (XIX əsr), Osman Biçarə (XIX əsr), Molla Oruc (XVIII-XIX əsrlər), Molla Abbas Aşuftə (güman ki, XVIII-XIX əsrlərdə yaşamışdır), Rəsul Dülğər (1825-1888), Lətif Nəqqaş (XIX) və s. şairlər barədə yazılı mənbələrdən aldığı məlumatı (doğum-ölüm tarixləri, həyat və fəaliyyət dövrləri və digər bilgiler) və onların şeirlərini toplayıb çap etməklə çoxəsrlik bir ədəbi çevrənin hələ oxuculara məlum olmayan ədəbi irsi ilə bizi tanış edir.

Şəkinin mötəbər maarifçi xanımlarından olan Xalisə Qarı (XVIII əsrin ikinci yarısında Şəkinin Qışlaq hissəsində doğulub) barədə məlumatdan öyrənirik ki, uşaq yaşlarından öz iti ağılı və hafizəsi ilə seçilən Xalisənin atası Hacı Bayram da dövrünün tanınmış ziyalılarından olub. “Dərin mənəli söhbətləri, əhatəli biliyi ilə şöhrət qazandığından, yaşlılar, qocalar ona “Qarı” (qoca, çoxbilmiş) təxəllüsü vermişlər...” (Orsər, 2018: 80) Ürəyi maarifçilik, savadsızlığa qarşı mübarizə hissiylə çırpınan Xalisə atasının maddi və mənəvi dəstəyi sayəsində evlərində məktəb açaraq, qızların savadlanmasına kömək etməyə başlayır. Şagirdlərini şəxsi kitabxanasındaki kitablarla təmin edən Xalisə, qızlara öz şeirlərindən də oxumaqla onların elmə, ədəbiyyata marağını daha da artırardı...

Xalisə Qarının müasiri olmuş qadın şairlərdən Mah xanımın (çox güman ki, bu, şairin ədəbi təxəllüsüdür) adını da kitabda fəxr-lə çəkən müəllif, onun XIX əsrdə yaşayıb-yaratdığını, Şəki ədəbi mühitində xüsusilə tanınıb-sevildiyini bildirir. “Bunu Mah xanımın müasiri olan şairlərdən Mustafa ağa Şuxi və Mahtab xanımla yazışmaları da sübut edir”, – deyə qeyd edən tərtibçi, xalq şeirinə yaxından bələd olan qələm ustasının öz şeirlərini əsasən qoşma, çarpıya kimi növlərdə, hətta satirik üslubda da yazdığını bildirir.

Mah xanımın müasiri və yaxın rəfiqəsi olduğu hesab edilən Mahtab xanımın isə (XIX əsr) əldə olan yalnız bir qoşmasıdır ki, “aşiq şeirinə dərinləndən bələd olduğu və ona meyl etdiyi, nikbin ruhlu şeirlər yazdığı bu bir qoşmasından da bəlli olur”:

Başına döndüyüm, ay Mah xanım,
O güllü bağlara varmışam bu gün.
Gecə-gündüz canı-dildən sevdiyim,
Qönçə güllərini dərmişəm bu gün.

Səhərdən varmışdım o gözəl başa,
Bir tuti quş gəlib qondu budağa.
Mübarək qədəmin basdın otağa,
Gizlincə sirrimi vermişəm bu gün.

Dolanıb başına, düşüm ayağa,
Bir canım var, yara verim sadağa.
Əlimdə piyalə qabaq-qabağa,
Yarımı yuxuda görmüşəm bu gün.

Mahtabam, yaman günüm keçildi,
Dolandı saqilər, badə içildi.
Gözün aydın olsun, baxtım açıldı,
Bir ali nəsibi sevmişəm bu gün.

Tərtibçi XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış fəal maarifçi qadın, qəlbi vətənpərvərlik hissləri ilə döyü-

nən şair Maral xanım Nəbizadənin “Bacılara xitab” şeirini də kitabda verməklə müasir poeziyamızda olduğu kimi, Azərbaycan klassik ədəbiyyatı xəzinəsinin zənginləşməsində xüsusi rolu olmuş Şəki əsilli xanım şairlərin bədii yaradıcılığına yüksək dəyər vermişdir. Azərbaycanın məşhur maarifpərvər xanımlarından olan Gülarə Qədirbəyova (Köylüqızı), Səidə İmanzadə, Ülkər Hüseynova kimi dəyərli ziyalı xanımların həyat və fəaliyyəti ilə bağlı məlumatlar da kitabda xüsusi yer tutur.

Qeyd olunduğu kimi, göstərilən nümunələr sübut edir ki, XII-XX Azərbaycan poeziyasının zənginləşməsində xüsusi rolu olmuş Məhsəti xanım Gəncəvi, Rəziyyə Gəncəvi, Gülşad, Fatma xanım Ani, Güllər Pərisi, Sahib Sultan Dünbülü, Xədicə Sultan xanım, məşhur –

Əziziyəm, Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ,
Tehran cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmaz Qarabağ! –

bayatısının müəllifi, Xurşidbanu Natəvanın bibisi Ağabəyim Ağa Ağabacı, Xurşidbanu Natəvan, Heyran xanım, Aşıq Pəri, Nimtac xanım, Fatma xanım Kəminə, Ziba xanım Ləli, Aşıq Bəsti, Rəncur Şahnigar xanım, Aşıq Sənəm, Qonçabəyim, Aşıq Hamayıl, Məşədi xanım Leyli, Qəmərbəyim Şeyda, Cahansuz (Cəfərzadə, 2005) və onlarla digər xanım şairlər sırasında Şəki ədəbi mühitinin yetirməsi olan qadın şairlərin xüsusi yeri, çəkisi vardır. Sevindirici haldır ki, Ramiz Orsərin verdiyi məlumatlara və gətirdiyi nümunələrə biz “Azərbaycan qadın şairləri antologiyası” kitabında da rast gəldik və bir daha əmin olduq ki, Azərbaycan anadilli poeziyasının qadın qolu öz səmimiliyi, axıcılığı, dil səlisliyi, şirinliyi ilə seçilməklə yanaşı, şeir texnikasına ciddi əməl olunaraq, yüksək ustalıq və bacarıq nümayiş etdirməklə yaradılması baxımından da diqqəti çəkdiyi üçün, ədəbiyyatşünaslıq

elminin mühüm tədqiqat sahəsi kimi öz araşdırıcılarının yolunu gözləməkdədir.

Kitabı səhifə-səhifə çevirdikcə, sanki bütöv ədəbi era ilə, həmçinin şanlı tariximizlə baş-baş qalır, Azərbaycanımızın, Türk, eləcə də Şərqi dünyasının təlatümlü, keşməkeşli inkişaf yolunun göz önündə canlandığının şahidi oluruq. Çünki kitabda təqdim olunan şairlərin əksəriyyətinin yaradıcılığında dövrün, zamanın ictimai-siyasi hadisələri, çəkişmələr, çevrilişlər, təbəqələrarası ziddiyyətlər, cəmiyyəti geriliyə sürükləyən mövhumat və xurafat girdabından çəkib çıxarmağa yönəlmiş mənşümlü, didaktik əsərlər, fəlsəfi traktatlar, eyni zamanda lirik poeziya, yaxud nəsr nümunələri mühüm yer tutur.

Görkəmli Azərbaycan mütəfəkkiri, dramaturqu, yazıçı və komediyanəvisi, dövlət xadimi Mirzə Fətəli Axundzadə (1812-1878), məşhur mətnşünas-alim, kitabşünas, kalligraf və xəttat Əbdülfəni Əfəndi Nuxəvi Xalisəqarızadə (1817-1897), məşhur şair və ədəbiyyatşünas İsmayıl bəy Nakam (1829-1906), folklorşünas, şair-tərcüməçi, yazıçı Abdulla bəy Əfəndizadə (1873-1928) və s. barəsində bu gün elmi və ədəbi ictimaiyyətə məlum olan məlumatların daha da zənginləşməsinə çalışan tərtibçi, eyni zamanda Şəkinin görkəmli din xadimləri Əhməd Nəbi Əfəndi (1850-1935), Məhəmməd həsən Şəkuyi (1853-1932), Nurməhəmməd Əfəndi (1869-1930) barədə də oxuculara ətraflı məlumat verir.

Kitabda bir cığalı müxəmməs diqqətimizi çəkdi. Klassik muğam ifaçılarının dilindən çox eşitmişik bu şeiri. Xüsusilə də, görkəmli xanəndə Zülfü Adıgözəlovun boğazları bu müxəmməs üçün Tanrı tərəfindən yaradılmış bir ecazdı sanki. Bəlkə də şairi bu müxəmməsi yazmağa elə Yaradanın özü sövq edibmiş ki, nə zamansa, hansısa bir ustad xanəndənin möhtəşəm ifası üçün təməl, bünövrə yaransın. Diqqət edək:

Dilbər, sənin ol gülşənü və gülzarına qurban,
On dörd gecəlik ay tək ruxsarına qurban,
Əyri qaşına, türreyi-zər tarına qurban,
Süzgün gözünə, nərgisi-xummarına qurban.
Ey sevgili yarım,
Ey türfə nigarım,
Sənsən gülüzarım,
Yox səbrü-qərarım,
Xəllaqına, peyğəmbərinə, tanrına qurban.

Gər ərşi-fələkdən yenə yüz huri-cəhanə,
Görməz sənə bənzər gözəli çeşmi-zəmanə,
Morğani-çəmən gördü rühün, çəkdi zəbanə,
Başlandı gözəl nəğmə, xoş ahəngü, tərənə,
Yandı mən, aman yar,
Qaşları kaman yar,
Ey ruhu rəvan yar,
Zülmündən usan, yar,
On dörd gecəlik ay tək ruxsarına qurban.

Xali-siyahin qara qalib rəngi-bəlali,
Qoftari-ləbin şirin edib şəhdi-zülali,
Əbrulərin yəytək əyib göydə hilali,
Yengi ayının yoxdu bu dünyadə zəvali,
Ey cahü cəlalım,
Ey mah cəmalım,
Ey bədrü hilalım,
Gəl, qadanı alım,
Əyri qaşına, türreyi-zər tarına qurban.

Gəl eşqinə sərv-i-xuraman sən ol, gəl!
Məczubuna, məftununa canan sən ol, gəl,
Qara gününə mehri-dirəxşan sən ol, gəl,
Ey sərv-i-rəvan, zülf-i-pərişan sən ol, gəl,

Ver zib cəmalə,
Yax vəsmə hilalə,
Ey gözləri alə,
Süzgün gözünə, nərgisi-xummarına qurban.

Çün dərdim olub, ruzi əzəldən sənə məlum,
Mövzun bəyatilə qəzəldən sənə məlum,
Yoxdur üzümün fərqi xəzəldən, sənə məlum,
Çəkməz əlin üşşaq gözəldən, sənə məlum,
Ey dilbəri-tənnaz,
Ey sovləti şəhbaz,
Etmə Bəbirə naz,
Gəl, ol mənə həmrəz,
Xəllaqına, peyğəmbərinə, tanrına qurban.

Zənnimizcə, müxəmməsi oxuyan, Azərbaycan klassik muğamını və ədəbiyyatını sevən hər bir kəsin qəlbində bu misraların oxunduğu ritmin sədaları cövlan etməyə başladı. Bu yerdə oxucunun təqdim olunan cığalı müxəmməsin sahibi XIX əsrdə Şəkiddə yaşayıb-yaratmış Dəli Bəbir adlı şairlə tanışlığına ehtiyac duyulur. Doğum və ölüm tarixləri məlum olmayan şairin “adındakı “Dəli” sözü indiki mənə yükündə yox, şeirlərindəki cəngavərlik ruhu, təbiətindəki igidlik, cəsurluq, qorxmazlıqla bağlı ola bilər” – qənaətinə gələn tərtibçinin fikirləriylə tamamilə razıyıq. Hətta mətləbdən uzaqlaşmadan deyə bilərəm ki, Şəkinin Baş Zəyzid kəndinin 94 yaşlı sakini Əliyə nənənin (o, ötən il rəhmətə gedib) dilindən dəfələrlə “Dəli Bəbir” xitabını eşitmişəm. Əliyə nənəmiz bu söz birləşməsinə, yaxud adı övlad və nəvələrini oxşamaq, əzizləmək məqsədilə işlədərdi. Təəssüf ki, mən ondan bu əzizləmə kəlməsinin mənasını, çalarını soruşub öyrənməmişəm. Kitabda “Dəli Bəbir” adlı şairin imzası və təqdim olunan şeiri ilə tanış olunca anladım ki, nənəmizin, eləcə də şəkiliblərin dilində özünə “vətəndaşlıq hüququ” qazanmış bu xoş xitab dəli-doluluq, belə demək mümkünsə, ərköynlük, özgürlük mənası daşıyır əslində.

Çünki nənəmiz kimisə çox istəyəndə, belə deyirdi: “A Deli Bəvir, niyə gəlif nənəva heş deymirsən?!” (Yəni, bununla nənə övladları üçün çox darıxdığını ifadə etmək istəyirdi). Yaxud, gülə-gülə “Dəli Bəbiri”, yəni nəvəni zorla da olsa, süfrədəki bütün təamlardan dadmağa sövq edirdi. Bütün bunları xatırladıqca bu qənaətdən gəlirik ki, Şəkildə yaşayıb-yaratmış şairin səs-sədasının, sorağının şəhərin ən yaxın kəndlərindən sayılan Zəyzidə çatması nədən ağlabatan sayılmasın?! Və bu mövqedən çıxış edərək, şəkiliblərin, eləcə də həmkəndlilərimizin dilində Dəli Bəbirin adının hallanmasını el şairinə xalq sevgisinin təcəssümü kimi qəbul edilməsini məqbul sayırıq.

Şəkiliblər yurdun görkəmli elm, ədəbiyyat, mədəniyyət xadimlərinə, aparıcı ictimai fikir adamlarına, alim və ziyalılarına həmişə hörmətlə yanaşıblar. Böyük Mirzə Fətəli Axundov, Rəşid bəy Əfəndiyev, Salman Mümtaz, Sabit Rəhman, Əbdüləzzəl Dəmirçizadə, Bəxtiyar Vahabzadə, Yaşar Qarayev, Mahmud İsmayıl, Aydın Məmmədov, Zaman Qarayev, Hikmət Ziya, Arif Abdullazadə, Rövzət, Vaqif İbrahim, Məmmədiyyə Yusifzadə, Sabir Abdulla, Abdul Qəni, Şahid Məmmədkərimov, Abbas Əmbala... və kitabda elmi-ədəbi-ictimai fəaliyyətləri barədə məlumat verilərək, əsərlərindən nümunələr təqdim edilmiş saya-hesaba gəlməyən neçə-neçə söz, fikir adamının işıqlı xatirəsi qarşısında hər zaman ehtiramla baş endirir Azərbaycan xalqı. Eyni zamanda, Şiməmməd Hüseynov, Hikmət Əbdülhəlimov, Ramazan Qafarlı, Ramil Əliyev, Vaqif Aslan, Qoca Xalid, Qiyət Məhərrəmli, Ələsgər Davudoğlu, Ramiz Orsər, Mayis Səlim, Elşad Məmmədli, Zaur İlhamoğlu, Vasif Zöhraboğlu, Hədiyyə Şəfaqət, Akəm Xaqan, Tural Adışirin, Musa Həşimov və elmi-ədəbi ictimaiyyətin əsərlərini hər zaman sevə-sevə oxuduğu daha neçə-neçə istedadlı elm xadimi, şair və yazıçı ilə bir daha yaxından tanış oluruq bu kitab vasitəsilə...

Bütün bunlar təqdir olunmağa layiq işlərdir. Və...bunu da xüsusi vurğulamaq yerinə düşər ki, dövr, zaman keçdikcə Şəki ədəbi mühitinin dünya ədəbiyyatı xəzinəsini öz bənzərsiz əsərləri

ilə zənginləşdirmiş bir dahi söz sərkərdəsinin adı onu sevənlərin qəlbində getdikcə ucalan, ucaldıqca daha da möhtəşəmləşən söz-sənət heykəlinə çevrilməkdədir: dahi şairimiz, XX-XXI əsr Azərbaycan-Türk poeziyasının mögikanı Bəxtiyar Vahabzadə (1925-2009)! Ustadımız haqqında saysız-hesabsız elmi əsərlər yazılmış və yazılacaqdır. Buna görə də, biz yaxın günlərdə Şəkidə unudulmaz şairimizin dünyaya göz açdığı dədə-baba ocağında ev-muzeyinin açılış törənində iştirak etdik və bu sevinci bir daha oxucularımızla bölüşməkdən məmnunluq duymaqdayıq. Çünki böyük Bəxtiyarımızın ruhu dolaşan bütün yerlərdə ona olan tükənməz xalq, millət sevgisinin şahidi oluruq. Həmişəyaşar Bəxtiyarımızın kitabda verilmiş məşhur “Bir salama dəymədi” şeirini bir daha oxucularımıza ərmağan etməklə təsəlli tapırıq:

Bu gün mən səni gördüm,
Salam vermək istədim,
Üzünü yana tutdun.
Söylə, illərdən bəri
Qəlbimizin bir duyub
bir vurduğu illəri,
Axı, nə tez unuttun?
Beş ildə gözümüzdən axan o qanlı sellər,
Bir salama dəymədi?
Həyəcanla, fərəhlə, qəmlə dolu o illər
Bir salama dəymədi?
Heç üzümə baxmadan yanımdan necə keçdin?
Sən eşqin salamını qorxuyamı dəyişdin?
Yoxsa sən öz əhdinə, ilqarına ağ oldun?
O qədər yaxın ikən, bu qədər uzaq oldun.
Şirin gülüşlərimiz, acı fəğanlarımız
Bir salama dəymədi?
Qayğılı anlarımız, qayğısız anlarımız
Bir salama dəymədi?
Sən neylədin, bir düşün!

Yalnız indi anladım: ah, sən daha mənimçün
Əlçatmaz bir çiçəksən,
Yaşanmış günlərimtək geri dönməyəcəksən!...
Qop, ey tufan, əs, ey yel! Xəzəl olum, tökülüm
Düz beş il ürəyimdə
Bəslədiyim məhəbbət, bir salama dəymədi.
Bir günlük həsrətimə dözə bilməyən, gülüm,
Bəs nə oldu?
Bu həsrət bir salama dəymədi?
Getdin, dalınca baxdım, can ayrıldı canımdan,
Sən necə etinasız ötə bildin yanımdan,
Ah çəkdim, başım üstə yarpaqlar əsdi, gülüm,
Sənin qəlbin əsmədi.
Arxana da baxmadın!
Niyə sənin yolunu məhəbbətin kəsmədi?...
Qazancımız de, bumu?
Deyilməmiş o salam əlvidamız oldumu?
Sən mənə zülm eylədin, mənə zülm yaraşır.
Bir salama dəyməyən eşqə ölüm yaraşır.

“Şəkidən gələn səslər” kitabına filologiya elmləri doktoru, görkəmli ədəbiyyat tənqidçisi Vaqif Yusifli eyniadlı, əhatəli Ön söz yazıb və “İstedadlı şair Ramiz Orsər Şəkinin neçə əsrlik tarixi boyu yaşayıb-yaradan söz adamları haqqında ensiklopedik səciyəli bir kitab nəşr edib”, – deyə toplunun əhəmiyyətini oxucuların diqqətinə çatdırır. Daha sonra ədəbiyyatşünas-alim heyrətini də gizlətmir: “Bu kitabın səhifələrini vərəqlədikcə gözlərim qarşısında qeyri-adi bir mənzərə canlanır. Bir ərəzidən bu qədər şair, yazıçı, jurnalist-söz adamı yetişməyi doğrudan da, möcüzədir”. V.Yusifli uzun illərin gərgin axtarışlarının nəticəsi olan möhtəşəm ensiklopedik toplunu araya-ərsəyə gətirmiş tərtibçiyə razılığını bu cür ifadə edir: “Ramiz Orsər bəlkə də bir institutun, ya institutun bir şöbəsinin qatlaşa biləcəyi bir işi təkbaşına həyata keçirib. XIII əsrdən çağımızacan Şəkidə doğulan neçə sənət ada-

mi haqqında bitkin məlumat vermək, onların əsərlərindən nümunələr təqdim etmək sizə asan gəlməsin. Bunu ancaq ürəyində Şəki məhəbbəti olan, Şəkini öz varlığından artıq sevən bir şəkili edə bilərmiş...” (Orsər, 2018: 4)

Toplunun əhəmiyyətini həm də “Şəki ədəbi mühitinin öyrənilməsində bütün qaranlıqları işıqlandıran kitab” kimi səciyyələndirməklə yanaşı, alim Şəkiddə mədəniyyətin, maarifçiliyin, məktəbdarlığın inkişafının, teatra, elmə, incəsənətin digər sahələrinə artan marağın kitabı vərəqlədikcə bir yaşanan tarix kimi göz önündə canlandığını xüsusilə vurğulayır. V.Yusifli kitabı Ramiz Orsərin “şah əsəri” hesab edərək, bu əsərin hələ tamamlanmadığını güman edir; çünki ən azından “hələ Şəki teatrı, Şəki elm xadimləri, Şəki din-ruhani aləmi, Şəki mətbuat tarixi, Şəki memarlığı... öz müəllifini (tədqiqatçısını – Q.M.) gözləyir” (Orsər, 2018: 10).

Tərtibçi Ramiz Orsər “Şəki ədəbi mühiti və tarixi haqqında bir neçə söz” adlı araşdırma yazısında belə qeyd edir: “Azərbaycan ədəbi fikir tarixində Şəki ədəbi zonası müxtəlif ədəbi zirvələrə ünvanır: XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında – dramaturgiyada və nəsrə M.F.Axundzadə zirvəsi; pedaqoji fikir tariximizdə R.Əfəndiyev zirvəsi; ədəbi irsimizin toplanması və nəşrində Salman Mümtaz zirvəsi; XX əsr Azərbaycan poeziyasında milli azadlıq mücadiləsinin Bəxtiyar Vahabzadə zirvəsi; “anti-sovet komediyası”nın Sabit Rəhman zirvəsi; ədəbiyyatşünaslıqda Yaşar Qarayev zirvəsi; publisistika və jurnalistikada Şirməmməd Hüseynov zirvəsi; türkologiya və milli azadlıq ideologiyasının Aydın Məmmədov zirvəsi...” Və biz də öz növbəmizdə həmin qeydlərə bunları əlavə edərdik: Şəki ədəbi mühiti, fəlsəfi və ictimai fikir adamları ümumilikdə Azərbaycan, Türk və digər Şərq və Qərb ölkələrinin ictimai fikir tarixinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmiş, yeni ideologiyaların formalaşması və inkişafında mühüm rol oynamışlar. Bu mühit günü bu gün də mövcuddur, yüksək tempə inkişafdadır. Ölkəmizdə və onun hüdudlarından kənarda da Azərbaycanımız və burada yetişib-formalaşan yeni mütərəqqi ideyalı ədəbiyyat, eləcə də digər elm sahələri ilə bağlı bütün

nəzərəçarpan yeniliklərdə Şəki ziyalılarının töhfələri olub və olacaqdır. Əsas olan budur ki, bu töhfələri vaxtında aşkara çıxarıb dəyərləndirməyi bacaran Ramiz Orsər kimi araşdırıcılarımız olsun.

Ramiz Orsər bu sahədə axtarışlarını yorulmadan davam etdirir, o “Şəkidən gələn səslər”in II cildinin materiallarını toplamaqla məşğuldur. Bu məqsədlə tərtibçi möhtərəm oxucuları bu fədakar işində ona yardımçı olmağa səsləyir: “Əminik ki, bu diyarla bağlı ədəbi nümunələrin toplanıb II kitabda daha mükəmməl şəkildə oxuculara təqdim edilməsində kömək əlinizi əsirgəməyəcəksiniz”.

Uğur olsun...

ƏDƏBİYYAT

1. Cəfərzadə, Ə. (2005). Azərbaycan qadın şairləri antologiyası. Bakı, Avrasia Press, 256 səh.
2. Mümtaz, S. (1929). İnkılab və mədəniyyət dərgisi, 1929-cu il, 3-4-cü sayı.
3. Orsər, R. (2018). Şəkidən gələn səslər. Bakı, Elm və təhsil, 856 səh.

Dekabr, 2018

O TAY DA, BU TAY DA AZƏRBAYCANDIR!

“Mənim adım – Azərbaycan!”

Maral Təbrizli

*Son qırx ilin Güney Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyasına
kiçik bir nəzər*

“Günümüzün Güney ədəbiyyatı – Poeziya” antologiyası Güney Azərbaycan şairlərinin ana dilimizdə qələmə aldıkları müxtəlif üslublu şeirlərdən, poeziya örnəklərindən ibarət möhtəşəm bir topludur. 1032 səhifəlik bu nəhəng kitabın tərtibçisi və önsöz müəllifi tanınmış tədqiqatçı-alim Esmira Fuaddır. Esmira xanım bu gərgin və şərəfli işi yerinə yetirməklə Azərbaycan ana-dillli ədəbiyyatının olduqca əhəmiyyətli, möhtəşəm bir qolunu təşkil edən şairlər ordusunun Quzey Azərbaycanımızda yetərinəcə tanınıb-sevilməsinə öz böyük töhfəsini vermişdir. Bu ölçüyəgəlməz dəyərli işin bir önəmli cəhəti də şüurumuzda özünə kök salmış farsdillli mühitdə yarana biləcəyi şübhə altında olan anadillli Güney poeziyasının ətrafında dolaşan təzadlı fikirlərin alt-üst edilməsinə xidməti oldu. Axı, bizim içimizdə hər zaman belə bir yanğı olub: əgər oxumağa, təhsil almağa məktəbi, anadillli ədəbiyyatı yoxdursa, çətin ki Güneyimizdə doğma dilimizdə orijinal, yüksək bədii zövqdə poeziya nümunələri yarana bilə! Lakin Esmira Fuad bu gərəkli addımı atmaqla həmin qeyri-real fikirlərin üstündən birdəfəlik xətt çəkdi. Düzdür, dövrü mətbuatda ara-sıra şeirləri çap olunan, müsahibələrdə anadillli poeziya nümunələrinin yaradıldığını qeyd edən müəlliflərdən bəzilərinin imzalarına rast gəlsək də, doğma dilimizdə yaranan ədəbiyyatın belə kütləvi hal aldığına şahidlik etmək olduqca xoş və qürurvericidir. Vaxtilə nəşiri olduğum “Elimiz.Günümüz” qəzetinin səhifələrində də biz Güney Azərbaycanda yaşayıb-yaradan şairlərin yaradıcılıq nümunələrinə müntəzəm olaraq yer verir, bacardığımız qədər bu müəlliflərin və onların yaradıcı düşüncə və təxəyyülünün məhsulu

olan örnəklərin təbliğinin həyata keçirilməsini təmin edirdik. Ədalət Duman Ommi, Şərifə Cəfəri, Fəranək Fərid İpək, Hüseyin Şərqidərəcək Soytürk, Rza Dehqan Çəngi, Araz Əhmədov, Məhəmməd Pərizad, Ümid Nəcəri, Məhəmməd Əhmədi, Alışiq Məhəmməd İbadi Qaraxanlı və digər şairlərdən əldə olunan örnəkləri oxucularımıza böyük məmnuniyyətlə təqdim etmişik. Güneyə səfərlərimiz zamanı da hər zaman bu ədəbi əlaqələrin yaranıb inkişaf etdirilməsinə çalışmış, Təbriz ədəbi mühitinin önəmli nümayəndələri ilə görüşərək, düşüncə və arzularını yazıya almış və sayğıdəyər oxucularımızın diqqətinə çatdırmışıq. Lakin bu heç də yetərli deyil və bugünkü informasiya bolluğu sayəsində belə əlaqələrin get-gedə artması, genişlənməsi Esmira Fuad kimi bu işlə mütəmadi şəkildə məşğul əsl fədakar tədqiqatçının şəxsində mümkün ola bilərdi. Və...nəhayətdə görkəmli alimin uzun illərin və gərgin əməyinin bəhrəsi kimi Güneyli şairlərimizin əsərlərindən ibarət antologiya bu sahədə böyük və əhəmiyyətli addım oldu.

Kitaba “XX əsrin 80-ci illərindən etibarən ədəbiyyata gəlmiş, Güney Azərbaycanda 1960-cı ildə və ondan sonra doğulub boya-başa çatmış, sənətdə öz sözünü demiş şairlərin ana dilində fərqli janr və üslublarda qələmə aldıkları şeir və poemalar” daxil edilmişdir. Antologiyada 114 şairin yaradıcılığında nümunələr verilməklə yanaşı, həyat və fəaliyyətləri barədə də yığcam məlumat verilmişdir. Şeirlərdə əsasən türk ruhunun ənənəvi poeziyaya yansımış bir çox səciyyəvi cəhətlərinin türklük xarakterinin inikası kimi ifadəsi öz əksini tapmışdır. Çağdaş dövrümüzün poeziya gülşənində özünəməxsus yer tutan bu şairlərdən hər birinin özünəxas yaradıcılıq yolu, yaradıcılıq üslubu vardır. Klassik poeziya ənənəsinə söykənən əruzvəznli ədəbiyyata meyl göstərən, bu yolla gedənlərlə yanaşı, bayatı, qoşma, gəraylı və s. kimi xalq şeiri üslubunda və modernist üslubda yazan bu sənətkarların hər birinin ayrı-ayrılıqda ümumtürk, ümumazərbaycan poeziya xəzinəsinə bəxş etdikləri yeni nəfəs, yeni çalar təqdirəlayiqdir.

Deyirlər, söz sənətinin, yaradıcı təxəyyülün sərhədi olmur. Təbii ki, şair və yazıçı təxəyyülünü bəşəri ideyalar uğrunda axta-

rışlara yönəltməklə, ədəbi tapıntılar üzərində quracağı söz məbədinin kərpiclərini üst-üstə qoyduğu məqamda bu idealların yaradacağı ecazi görmək, duymaq iqtidarında olmur. Heç fərqi də varmır ki, bu yaradıcı fəaliyyətin sonunda onu nə gözləyir: ideal cəmiyyətdən gözləntilərin uğurlu nəticə verəcəyinə bəlkə də ümid bəsləmək olardı, lakin ümidlərin, arzuların daşa çırpıldığı, paramparça olduğu bir mühitin qoruq-qadağaları fonunda idealların vəsfinə bəslənilən ümidlərin kor qoyulma təhlükəsi də yox deyildir. Lakin Güneyli şair dostlarımızın yaradıcılığında bu təhlükədən yaranan depressiv ruhu duymur, müşahidə etmirik. Çünki insan əzmi, insan idrakı əsasən mübarizələrdə bərkidir, necə ki, “çəkişməyən bərkiməz” deyir atalarımız. Güney Azərbaycan türklərinin zaman-zaman azad söz, azad fikir, azad düşüncə sərbəstliyi əlindən alınmağa çalışılsa da, bu mübarizədə yenə də zəfər, qələbə elə azad düşüncə, azad fikir, azad söz sahiblərinin, qələm adamlarının yanında olub. Düşüncə özgürlüyünə yasaq qoymağın namümkün olması səbəbindən “kəndən kənlə yollar görünüb” və durna lələylə qələmə alınmış bu düşüncələr, bu duyğular sərhədləri aşaraq, əsl oxucunun kənd dünyasına yol ala, körpü sala bilib.

Şair Aqşin Ağkəmərlinin də bütöv vətən sevgisi elə bu duyğularda sərhədləri aş, qan qardaşları ilə qolboyun ola bilir:

Sənin həsrətində yaşadığım az deyil,
Bu dünyanı bir daha sənsiz istəmirəm,
Mən səni vətənsiz istəmirəm.
Yorğun illərin arxasından
Əllərini ver əlimə,
Bir daha səndən ayrılmaq istəmirəm...

Vətən həsrətli bu misralar könlümüzün gözündən keçib qanımıza qarışdıqca ayrı salınmış, perik düşmüş, arzularına sədd çəkilmiş Azərbaycan adlı vahid Vətənin – eyni bir Ananın övladlarının illərdən bəridir “Əllərini ver əlimə – bir daha səndən ayrılmmaq istəmirəm” arzusuna qoyulan qadağalara “Yox!!!” deməkdən vaz keçə bilmirsən.

Mən neçə-neçə ayrılıqdan ayrılmışam,
Daha ayrılmaq istəmirəm...
Daha bəsimdir bu pay,
Bəsimdir o tay, bu tay...
Sənsiz istəmirəm!

Sənsizlik – vətənsizlikdir. Sənsizlik – sonu görünməyən ayrılıqdır, şair qardaş, biz də sən çəkəni çəkirik, sən dözə bilmədiyən ağrılara biz də dözəmmirik. İçimizi göynədən “zərrələrə bölünmək” aqibətindən – bu qara yuxudan yaxa qurtara bilmirik. Fəciəmiz bundadır; bir olmağımızı yasaqlayırlar, diri olmağımızı sinirə bilmirlər. Lakin bir ürəyi ki, tikə-parça edələr, o ürəyin hər zərrəsindən “Vətən” adlı bir aysberq törəyər!

Günəş idik, zərrələrə bölündük,
Qitə idik, ölkələrə bölündük.
Ölkəmizdə bölmələrə,
Quzeylərə,
Güneylərə bölündük.
Ellərə, obalara,
Tayfalara, qohumlara,
Fərdlərə bölündük.
Yoxa bölündük...

Elə günahsız olduğumuz halda günahkar olmağımıza da səbəb budur: tayfalara bölünməyimiz, güneyə, quzeyə bölünməyimiz, fərdlərə bölünməyimiz...

“Alnı açıq, başı uca Azərbaycan qızı” Nigar Xiyavinin də azadlıq duyğuları elə bu istəkdən, bu arzudan ilhamlanıb elə bil:

Bir quşun uçuşundan qopub düşən
lələk bulmuşdum
odla suyun arasında
və gecənin gövdəsində
gəlməmişdim balıncınızı
başınızın altından çəkməyə,
bir az şeirim,
bir az sevgim var idi,
bir az da türklüyüm
keçid alır şair axşamlarımdan
lələkdən bir qapı asım deyə
qaldırır çiynimə
endim sizlərə
damlara qalxıb da
durnanı daşa basan
sizlər oldunuz...

Heyhat, “durnanı daşa basanlar”a bu sözləri güllə kimi tuşlamaqda şairin məramını anlamaq heç də çətin deyildir. Axı, doğrudan da:

İndi ki,
güllədən gül-gül açmış cənazəmi
tam sayğı,
tam hüznə
qəbrimə daşımaqdasınız
və kəndi əlinizdən acıyıb ağrımaqda,
ey kədərli milyon çiyinlər!
unutmayın da, utanmayın ki,
sayğı-sevgiylə yaşama durduğumda
yalqıza buraxan məni
ölürcəsinə sizlər oldunuz.

Bu laqeydlik, biganəlik dalğası çox süst beyinləri, ölü ruhları öz məşum qoynunda bəslədikcə, düşünən beyinlərimiz, diri və duru ruhlarımız məhvə sürüklənəcəkdir – elə bu koramalxislät-lilərin əli ilə...

“Yazını bir kəlmə çevirər / Bir kəlmə minlərcə dərdin harayı...”nı (Bəxtiyar Nizami) çatdırar milyonlara bircə anın içərisində. “Yazın pozular soyuq əllərdə / Kəlmələrin süzülər göz yaşlarından...” – Bu sətirlərindən qəlbim üşəndi, şair qardaşım, axı həmin soyuq əllər elə o soyuq, bumbuz ürəklərdən su içmiş kimi zaman-zaman yolumuza sədd çəkməkdə, arzularımıza kəmənd atmaqdadı... Məhz elə buna görə:

Ah, bu şəhər, nələr görmədin sən!...
Duvarların çoxuna sinə gərdi,
o qədər köhnəldi ki, başımıza yıxdılar...
sənin dolanbadolan küçələrində
şəhər “Qaragilə” mahnısının güdazına getdi...

“Küçəsi güllələnən, küçəsi asılan” Təbriz, nələr gətirmədilər ki, başına sənin? “Təbrizin küçələri dolanbadolan” olan vaxtlar da vardı, atam balası, fəqət, “hələ də polislər əllərində silah “Qaragilə” mahnısını axtarırlar...”

Onsuz da bu qədər qoruq-qadağalar içində döyünən ürəklərin üz tutduğu qiblə yenə vətən, yenə birlik arzusu, yenə özgürlük diləyidir. Hüseyn Şərqi Dərəcəcək “bir bədəndə ruh, bir canda döyünən ürək kimi” qovuşmağa can atan “mavi duyğulu gözəl yurdun” övladlarının bu istəklərinə güzgü tutur:

Yorğun ürək, solmuş üzlərlə
Tikan olub gözə batırsan,
Lalə olub dağları bürürsən.
Nə incə duyğu
Sımsıcaq ürək çırpıntısı...
Öc alacaq bir gün günəşdən

Sənin amalın
Qaranlıqda üskürdəcək işığı,
Ancaq! Daha amansız,
İçimizdən qopan həzin fəryad səsi
əskildəcək hündür dağların heybətini və...
yüksələcək hər gün inamımız!

Bu inam, bu əqidə ilə yola çıxan, haqqa doğru yorulmadan, usanmadan yürüyən, azadlıq eşqinə türkülər söyləyən millət övladlarının dərin məna yüklü şeirlər yazması da elə bu daxili təlatümlərdən qaynaqlanır: “Təbii, axı şair, yaxud yazar əksər hallarda özünü, iç dünyasını, yaşantılarını, acılarını, ürək ağrılarını və həyat nəşəsini, sevincini hayqırmaq möhtaclığından qələmə sarılır.”

Bu cür məslək sahiblərinin qələmə könül vermələri mənəviyyat və vicdan məsələsidir. Süleyman Cəfəri “Törəmiş”ə üz tutanda vicdanına əl qoyur:

Bilirəm, əlində olsaydı,
Bu qədər ili dözməzdin.
Bilirəm, əlindən gəlsəydi,
tikanlı telləri, dəmir barmaqlıqları
çoxdan əritmişdin gözlərinlə...

“Mən səni tanıyıram” deyir şair. Tanıyır törəsinin necə fədakar olduğunu. Hansı ki, “torpaq ona, o da torpağa inanmış”, könül vermişdi...

Güneyli şairlərin şeir antologiyası çağdaş poeziyamızı yeni fikirlərlə, tutarlı poetik ifadələrlə, yeni-yeni ədəbi hadisələr, faktlarla zənginləşdirən əsərlərlə oxucularımızın görüşünə gəlib. Kitabda poetik yaradıcılıqları öz əksini tapmış əksər şairlərin üslubu, dəst-xətti haqqında ancaq xoş söz söyləmək olar. Çağdaş Güney yazarları içərisində İsmayıl Mədədi Ülkər Osalı, Rəsul Qədiri, Elşən Böyükvənd, Süsən Nəvadeye Rəzi, Türkan Urmulu, Saleh Səccadi, Leyli Kəhali, Səid Muğanlı, Bulud Muradi, Mihən

Kərimi, Maral Təbrizli, Aydın Araz, Azəryar Danişvər və onlarla digər şairin adını çəkmək olar ki, onlar “milli kimliyə, tarixin açılmamış qatlarına, işıqlı və qaranlıq səhifələrinə, milli mədəniyyətə və ədəbiyyata qayıdış hərəkatının güclənməsi sonucunda ciddi addımlar atan və Güney Azərbaycan ədəbiyyatının poeziya, nəsr, ədəbi tənqid və elmi araşdırma, tədqiqat sahələrində böyük uğurlar qazanırlar...”

Məlumdur ki, əlimizdəki nəşrə qədər Güney Azərbaycan şairlərinin şeirlərindən ibarət bir neçə antologiya işıq üzü görmüşdür ki, onların hər birinin ədəbiyyat tariximizin öyrənilməsi baxımından əhəmiyyəti olduqca böyükdür. “Bu nəşri digərlərindən fərqləndirən əsas xüsusiyyət onun son 40 ilə yaxın zaman kəsiyində Güney Azərbaycanda formalaşan ədəbiyyatı qapsamasında, əhatə etdiyi poeziya örnəklərinin böyük bir hissəsinin ilk dəfə çap olunmasında, eləcə də müəlliflər və onların yaradıcılıqları haqqında müəyyən fikir yürütməyə imkan verən kifayət qədər əsərin, eyni zamanda kimliyinin tanıtılmasında önəmli rol oynayan fotoşəkillərinin də sunulmasındadır...”

Biz bu möhtəşəm nəşrin araya-ərsəyə gəlməsində böyük zəhmətləri olan görkəmli tədqiqatçılar Esmira Fuad, Rəsul Qədri, Fikrət Süleymanoğlu, Elşən Böyükvənd və digər əməyi keçən əməkdaşlara oxucular və ədəbiyyat mütəxəssislərinin dərin təşəkkürünü yetirir və yeni-yeni imzaların ədəbi aləmdə tanıtılmasını sahəsindəki fəaliyyətlərində onlara daha böyük uğurlar arzulayırıq.

23 may, 2019

HƏR KƏSİN TANIDIĞI AŞIQ-ŞAIR MOLLA CÜMƏ, YAXUD MƏLUM AŞIQ BARƏDƏ NAMƏLUM HƏQİQƏTLƏR

Qədim tarixə malik Azərbaycan ozan-aşıq sənətinin görkəmli nümayəndələrindən biri olan aşıq-şair Molla Cümənin yaradıcılığı barədə tədqiqatçı alimlərimizin çoxsaylı elmi yazıları, araşdırma kitabları olsa da, zaman keçdikcə bu azman aşığın ömür və yaradıcılıq yoluna təkrarən qayıtmağın vacibliyi məsələsi ortaya çıxır. Sual oluna bilər: niyə? Məsələ burasındadır ki, Molla Cümənin doğum, ölüm yeri və tarixləri müxtəlif mənbələrdə müxtəlif cür göstərilir. Hətta aşığın ölüm səbəbi də ayrı-ayrı tədqiqatçıların əsərlərində müxtəlif şəkildə əks olunmuşdur. Eyni iradları aşığın adı ilə bağlı da söyləmək olar; belə ki, bəzən əsərlərinin doğru oxunmaması səbəbindən, ya nədənsə bəzi alimlərimiz Molla Cümənin adının Süleyman olduğu qənaətinə gəlmişlər. Halbuki, Süleyman Cümənin özündən təxminən 12 yaş kiçik olan qardaşının adıdır və bu fakt onun bir vücutnaməsində aydın şəkildə öz əksini tapmışdır. Bütün bunlar bir yana qalsın, günümüzün özündə də əksər əsərlərdə sənətkara “Molla Cümə” kimi xitab olunmasına baxmayaraq, bəzilərinə “Molla Cuma”, hətta eyni məqalə, yaxud kitabda aşığın adının dəfələrlə iki variantda – gah “Molla Cümə”, gah da “Molla Cuma” kimi işləndiyinin şahidi oluruq. Sənətkarın adını ömrünün sonunacan gizli saxladığı sevgilisi İsmipünhanın kimliyi barədə də el içində dolaşan rəvayətləri hərə öz məntiqinə əsasən izah etməyə çalışmışdır...

Elə isə, gəlin yenidən aydınlaşdırmağa çalışaq: axı Layısqılı aşıq Molla Cümə kimdir?

XIX əsrin ikinci yarısı-XX əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış Aşıq Molla Cümə Şəkinin Aşağı Layısqı kəndində dünyaya göz açmışdır. Baxmayaraq ki, Molla Cümə haqqında ilk məlumatı Azərbaycan folklorşünaslıq tarixində müstəsna xidmətləri olan görkəmli tədqiqatçı-alim Salman Mümtazın araşdırmalarından alırıq, lakin tədqiqatçının aşıq barədə verdiyi məlumat olduq-

ca müxtəsər və bəsitdir. Belə ki, o, “El şairləri” kitabında aşığın “İlisulu Molla Cümə” kimi təsnif edərək, “Sərcələr” adlı bir şeirini oxucuya təqdim etməklə kifayətlənir (Mümtaz, 2005: 42-43). Tədqiqatçı Nazir Əhmədli isə yanlış olaraq Molla Cümə yaradıcılığından ilk nümunəyə tanınmış folklorçu H.Əlizadənin tərtibatı ilə 1929-cu ildə nəşr olunmuş “Azərbaycan aşıqları” kitabının I cildində rast gəldiyini deyir: “Bu şeir onun Xəyyat Mirzə ilə deyişməsidir. Şeir qoşayarpaq müxəmməsidir” (Əhmədli, 2018: 266). 1935-ci ildə çap olunan “Aşıqlar” kitabında Hümmət Əlizadə aşığın doğulduğu yeri “Şəkinin Qışlaq Layski kəndi” kimi göstərir, eyni zamanda o, aşığın molla olmadığını, molla məktəbinə gedərək, yazmağı və oxumağı, eləcə də, ərəb və fars dillərini də öyrəndiyi üçün el arasında ona “Molla Cümə” deyildiyini diqqətə çatdırır.

1957-ci ildə nəşr olunmuş “Aşıqlar” kitabında isə tərtibçi S.Axundov Molla Cümənin XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində Qax rayonunda yaşadığını yazır ki, bu məlumat da yanlışdır.

Aşıq Molla Cümə haqqında nisbətən geniş məlumatı akademik Feyzulla Qasımzadənin “XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” kitabından alırıq. Aşığın 1855-ci ildə Nuxa qəzasının Layski kəndində anadan olduğunu, fars və ərəbcə təhsil aldığını bildirən F.Qasımzadə bu məlumatın ardınca tamamilə yanlış bir fikir də ifadə edir: “Adı Süleyman, ləqəbi isə Molla Cumadır” (Qasımzadə, 1974: 379). Folklorşünaslarımızın söylədikləri bütün bu yanlışlıqlar Hümmət Əlizadənin “Aşıqlar” kitabında verilmiş Molla Cüməyə məxsus olduğu göstərilən zəncirləmənin bir bəndi əsasında formalaşmışdır:

Binəm Layskiyə düşübdür mehman,
Pədərim Salahdır, madərim Reyhan.
Vələdim Həsəndir, adım Süleyman,
Famlim molla Oruc, ədnasıyam mən.

Bu bənddən çıxan nəticəyə görə, araşdırmaçılar aşığın adının Süleyman, təxəllüsünün isə Molla Cümə olduğunu yazırdılar ki, bu da əlbəttə, həqiqətdən uzaqdır. Bütün bu məlumatlar “Molla Cuma. Əsərləri. I cild” kitabının tərtibçisi, filologiya elmləri doktoru Mövlud Yarəhmədovun kitabın əvvəlindəki “Sənətkar haqqında” yazısında da öz əksini tapır (Molla Cuma, 2000: 7). M.Yarəhmədov hətta özünün də məhz digər araşdırmaçılar – F.Qasımzadə, Ə.Axundov, P.Əfəndiyev kimi, H.Əlizadənin kitabındakı yanlışlıq səbəbindən, 1969-cu ildə “Bakı” qəzetində dərc olunmuş “Molla Cuma” yazısında aşığın adını Süleyman kimi qeyd etdiyindən təəssüflənir: “Lakin sonralar əlyazma orijinalı üzərində aparılan tədqiqatlar göstərdi ki, həmin bəndin son iki mısrası əlyazmada tamamilə başqa cürdür. Şeir divanda belədir:

Binamız Layski, özüm bir mehman,
Pədərim Salahdır, madərim Reyhan.
Vələdim Həsəndir, əxi Süleyman,
Təbibsiz dərtlərin dəvasıyam mən.”

(Molla Cuma, 2000: 8)

M.Yarəhmədov daha sonra H.Əlizadənin həmin bəndi bu cür yanlışlıqla kitaba daxil etməsinin səbəbini zəncirləməni əlyazmadan deyil, söyləyənin dilindən yazıya köçürməsi və bu zaman söyləyicinin yanlış söyləməsi ilə əlaqələndirir. Tədqiqatçının qənaətinə görə, söyləyici “əxi” sözünün əvəzinə “adı” demişdir ki, məhz bu səbəbdən də aşığın qardaşının adının Süleyman olduğu halda, aşığın öz adının Süleyman olması məsələsi ortaya çıxmışdır. Bu yerdə M.Yarəhmədov daha bir “fakt”ı – söyləyicinin “Təbibsiz dərtlərin dəvasıyam mən” demək əvəzinə, “Famlim Molla Oruc, ədnasıyam mən” şəklində söyləməsini öz qənaətinə bu cür əsaslandırmağa çalışır: “...burada da ciddi bir uyğunsuzluğun olduğu nəzərdən qaçmır”. O, diqqəti ərəb sözü olan “ədna”ya yönəldərək, dilimizdə “çox rəzil”, “çox alçaq” mənası verən bu kəlməni Molla Cümənin öz ünvanına işlətməsini ağlasığmaz bir

məntiqsizlik kimi dəyərləndirir: “Əgər bu misra həqiqətən də Cümaya məxsusdursa, onda nə üçün sənətkar özünü belə adlandırmalı idi?!”

İlk baxışdan bu məntiqin doğruluğu şübhə yaratmasa da, əlimizdə olan digər bir araşdırma işində daha səhih, daha dəqiq və ağılabatan faktlar ortaya qoyulduğu üçün məsələni yenidən və ətraflı şəkildə aydınlaşdırmağa ehtiyac duyuruq. Belə ki, əsasən arxiv sənədləri üzərində işləyərək, indiyədək yanlış mənbələrdən alınmış dəqiq olmayan məlumatlarla ədəbiyyatşünaslıq tariximizə pərçim olunmuş “elmi faktlar”ın özünün də tamamən səhv olduğunu sübuta yetirən tədqiqatçı-alim Nazir Əhmədli Mövlud Yarəhmədovun bu qənaətlərini təkzib edir: “Tədqiqatçının bu şərhində xeyli mübahisəli məsələlər var. Əvvəla, o, istinad etdiyi əlyazma haqqında ətraflı məlumat verməli və başqa əlyazmalarla müqayisədə niyə məhz həmin əlyazmanın daha düzgün sayıla biləcəyini izah etməli idi. İkincisi, M.Yarəhmədov “ədna” sözünün ərəbcə qarşılığını versə də, “əbna” sözünün mənasını izah etmir. Üçüncüsü, H.Əlizadənin təqdimatında “Binəm Layiskiyə düşübdür mehman” misrasındakı məna ilə özünün təqdim etdiyi “Binamız Layiski, özüm bir mehman” misrasının məna fərqi var. Birinci variantda ailəsinin Layiski kəndinə başqa yerdən gəldiyi anlaşılır. İkinci variantda isə ailəsinin Layiski kəndinin köklü sakini, özünü isə mehman adlandırması heç cür uzlaşmır. Bunu dünyada müvəqqəti qonaq kimi yozmaq cəhdi də alınmır.” (Əhmədli, 2018: 268).

Bu məqamda tədqiqatçı Nazir Əhmədlinin elmi qənaətlərini daha da qüvvətləndirərək qeyd edək ki, Molla Cümənin şeirdə işlətdiyi “ədna” sözünün lüğəvi mənası “Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözləri lüğəti”ndə: 1) aşağı, alçaq; 2) yazıq, həqir; 3) çox az, cüzi; 4) ən yaxın, daha yaxın (Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözləri lüğəti. 2 cildə, I hissə, Bakı: 146) kimi təsbit olunmuşdur. M.Yarəhmədov fikrini “buraxılmış bəzi səhvlərin korrektorların öz işinə soyuq yanaşması nəticəsində baş verməsi” səbəbi ilə əlaqələndirsə

də, elə buradaca tədqiqatçı-alimin özünün də aşağıdakı qənaətinin məsələyə dolaşlıq gətirdiyi aydın görünür: “Ola bilsin ki, tərtibçi “əbna” vermiş, korrektorlar isə latın əlifbasındakı “b” ilə “d”ni dolaşlıq salmış, nəticədə isə “əbna”nın yerinə “ədna” getmişdir”. Biz eyni zamanda, adıçəkilən lüğət kitabında M.Yarəhmədovun adını çəksə də, lüğəvi mənasını vermədiyi “əbna” sözünün (Klasik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözləri lüğəti. 2 cildə, I hissə. Bakı: 2005, 142) mənasının “oğullar” kimi təsbit olunduğunu görürük. Və bütün bu fikirlərin yekunu kimi aşağıdakı nəticəyə gəlmək olar: əgər zəncirləmədə işlədilmiş söz həqiqətən “ədna”dırsa, burada heç bir qəbahət yoxdur; çünki “Familim Molla Oruc, ədnasiyam mən” – yəni: 1) Molla Orucun ən kiçiyi, balacasıyam; 2) Molla Orucun ən yaxınıyam; 3) Molla Orucdanam və s.. Fikrimizcə, bu, böyük aşığın soy-kökünə, əsil-nəcəbətinə sayğı və ehtiramının bariz göstəricisidir. M.Yarəhmədovun digər ehtimalını, yəni “əbna” ilə bağlı qənaətlərini araşdırdıqda isə, bu sözün də mənasının görkəmli aşığın şəxsiyyətinə ancaq başucalığı gətirdiyini görürük: “Familim Molla Oruc, əbnasiyam mən” – yəni, Molla Orucun nəslindənəm, Molla Orucdanam, Molla Oruc oğullarıyıq, Molla Oruc uşaqlarıyıq və s..

Hər kəsə yaxşı məlumdur ki, familiya və soyad sonluqları yalnız XX əsrin – Sovetlərin, yəni rus imperializminin nəsillərimizə vurduğu ən böyük zərbə oldu. Bu addım eyni kök və nəslin nümayəndələri arasında doğmalılıq, qohumluq bağlarının qırılmasına, ögeyləşməyə, yadlaşmaya hesablanmış şovinist siyasət idi. XX əsrin 20-ci illərindək Azərbaycan türklərinin mənsub olduğu hər hansı bir nəsil, tayfa, yaxud şəcərə o nəslin, tayfa, yaxud şəcərənin ağsaqqalının, yəni ulu babanın adı ilə adlanardı. Məsələn, Haşxəllilər (Hacı Xəlillər), Haşxəlil uşağı (Hacı Xəlil uşağı), Qojivatdarın Kamılı (Qoca İbadların Kamili), Nurməmməd uşağı, İbadullah uşağı, Əşir uşağı, Ənbərrər (Ənbərlər), Həsənoğlular, Dıvırrar, Bəşirər (Bəşirlər) və s. Hazırkı dövrümüzdə də Şəkiddə və ətraf bölgələrdə, eləcə də Borçalı elində və Türkiyədə də əsil-

nəcabətin bu cür hallanması günün reallığıdır. Deməli, Molla Cümə də Molla Oruclardan olduğunu bu zəncirləmədə böyük ustalığı və sevgi ilə dilə gətirmiş, nəzmə çəkmişdir.

Qeyd etmək istərdik ki, həmin başbəlalı misranın guya aşığa başucalığı gətirməyəcəyindən “ehtiyatlanan” Mövlud Yarəhmədovun etdiyi “yenilik” təəccüb doğurmaya bilmir.

N.Əhmədli haqlı olaraq, M.Yarəhmədovun H.Əlizadənin variantındakı “Familim molla Oruc, ədnasiyam mən” kimi təqdim olunan dördüncü misranı “Təbibsiz dərdlərin dəvasıyam mən” misrası ilə əvəz etməsinin də süni təsir bağışladığını diqqətə çatdırır: “Çünki birinci variant onun öz şəcərəsini təsvir etdiyini göstərir və onu babası Molla Oruc tamamlayır, ikinci variantda isə şəcərəyə daxil olmayan şeydən danışılır.” (Əhmədli, 2018: 268)

N.Əhmədlinin M.Yarəhmədovun təqdimatında bəndin birində “əxi” sözünün ismin adlıq halında verilməsi ilə bağlı etirazını da haqlı saymaq olar: “Əgər müəllif “pədərim”, “madərim”, “vələdim” deyirsə, “əxi Süleyman” deyil, “əxim Süleyman” deməli idi. Bu qüsurları korrektorların üzərinə atmaq olmaz...”

Maraqlıdır ki, M.Yarəhmədov Molla Cümə irsinin öyrənilməsində folklorşünas-alim Paşa Əfəndiyevin müstəsna xidməti olduğunu qeyd etməklə yanaşı, onun da aşığın adının Süleyman, təxəllüsünün Molla Cümə olduğu barəsindəki mövcud mühakimələrinə etirazını bildirir.

Həmçinin, M.Yarəhmədovun folklor araşdırıcısı Dilruba Qiyasbəylinin “Elm və həyat” jurnalında dərc olunmuş “Molla Cümə” adlı məqaləsi barədəki fikirlərinə fərqli yanaşması da maraqlıdır. Belə ki, D.Qiyasbəylinin Molla Cümənin zəngin yaradıcılığı barədə yazan bütün müəllifləri qınayaraq, onların yazdıqlarının “müxtəsər” və “ötəri” olduğu qənaətinə gəldiyini qeyd edən M.Yarəhmədov, “İndiyə qədər şair-aşığın həyat və yaradıcılığı haqqında yazanlar, fikir söyləyənlər heç bir yazılı mənbəyə istinad etməmişlər” (Molla Cuma, 2000: 9) deyərək, özündən əvvəlki tədqiqatçılara iradını bildirdiyinə diqqəti yönəldərək, bununla belə, onun özünün də işi ilə fikirləri arasında uyğunsuzluq oldu-

ğunu diqqətə çatdırır. D.Qiyasbəylinin özünün də əlyazma nüsxələrinə istinad etmədiyini aşığıın 51 bəndlik şeirini 32 bəndlik şeir kimi qələmə verməsi ilə bağlayan M.Yarəhmədov, Molla Cümənin bu “qafiyə-təcnis”in həcmiini dürüst şəkildə göstərən aşağıdakı bəndlə öz qənaətinin doğruluğunu sübut edir:

Sitəmkarındır dərinədə əmanət,
Hirs itabı eylər isən əmanət,
Əlli bir bənd bu göftarın əmanət,
Əmanəti yadigarə deyəsən.

M.Yarəhmədov öz tədqiqatlarında əvvəlki həmkarlarından nisbətən daha diqqətli olmağa çalışsa da, Molla Cümənin – anadan olma tarixinin səhihliyi barədə öz qənaətini aşağıdakı şəkildə ifadə edir: “Cuma Salah oğlu Orucov (Molla Cuma) (Burada tədqiqatçı yenidən səhvə yol verərək, Molla Oruc kişinin nəvəsi - “Famili Molla Oruc” olan Cüməyə özündən “Orucov”soyadı düzəldir – Q.M.)1854-cü ildə Şəki şəhərinin Göynük mahalındakı Layski kəndində yoxsul kəndli ailəsində anadan olmuşdur...” – bu faktı da tədqiqatçı Nazir Əhmədli qəbul etmir: “Beləliklə, yuxarıdakıları yekunlaşdırsaq, Molla Cumanın doğum tarixi üçün dörd versiya irəli sürülür: Ə.Axundov onun 1853-cü, akademik F.Qasımzadə 1855-ci, P.Əfəndiyev və M.Yarəhmədov 1854-cü, A.Nəbiyev isə 1860-cı ildə doğulduğunu bildirirlər...” (Əhmədli, 2018: 275)

Tədqiqatçı Novruz Bəkirov da “Azərbaycan-gürcü ədəbi əlaqələri və Molla Cuma yaradıcılığı” kitabında Molla Cümənin 1854-cü ildə dünyaya göz açdığını və XX əsrin əvvəllərində aşığıın əldə olan bütün şeirlərini bir yerə yığaraq, səliqə ilə köçürüb saxlamaq üçün oğlu Həsənə verdiyini qeyd edir. Eyni zamanda, N.Bəkirov aşiq-şairin doğum yeri və tarixi ilə bağlı məlumatlara da öz nəzərincə dəqiqlik gətirməyə çalışır: “Şeirlərindən aydın olur ki, Molla Cümə hicri tarixilə 1332-ci ildə, miladi tarixilə 1914-cü ildə 60 yaşına çatıbmiş. Bunu nəzərə alaraq, onun 1854-cü ildə doğulduğu ehtimal olunur. Onun digər bir şeirindən Şəki

rayonunun Layısqı kəndində anadan olduğu və ömrünün sonuna qədər burada yaşadığı aydınlaşır...” (Bəkirov, 2018: 102)

Halbuki, professor A.Nəbiyevin qənaətinə görə, “Molla Cümə öldürülərkən onun altmış yaşı təzə tamam olmuşdu. Həmin qış bir şəkili tacir ona Dərbənddən bu münasibətlə dörd kisə un göndərmişdi; həmin undan Molla Cümənin ehsanına da işlədildi” (Nəbiyev, 2014: 123)

2018-ci ildə işıq üzü görmüş “Şəkidən gələn səslər” kitabında Molla Cümənin 1854-cü ildə Şəkinin Baş Layısqı kəndində doğulması barədə qeyri-dəqiq məlumat verən tərtibçi Ramiz Orsər, görkəmli aşıq-şairin yaradıcılığına yüksək qiymət verir: “Yaradıcılıq baxımından klassik Şərq ədəbiyyatına, aşıq poeziyasına bağlı olmuş, onun əsərləri yazılı şeirlə şifahi şeirin, əruz vəznə ilə heca vəzninin qarşılıqlı əlaqəsi, bir-birindən bəhrələnməsi və zənginləşməsi baxımından diqqətçəkən nadir sənət inciləridir. XX əsrin Azərbaycan aşıq şeirində dərin məna, məzmun, rəngarəng forma, poetik dil və üslub baxımından onunla müqayisə oluna biləcək ikinci aşıq-şair yoxdur...” (Orsər, 2018: 106)

Təbii ki, Molla Cümənin şəxsiyyəti, həyat və fəaliyyəti, bənzərsiz yaradıcılığı bütövlükdə XX əsrdə olduğu kimi, müasir dövrümüzdə də ədəbiyyatşünas-alimlər, aşıq sənətinin tədqiqatçıları tərəfindən hər zaman diqqət mərkəzində saxlanılır. Lakin fikirlər müxtəlif və təzadlı, elmi nəticələr qənaətbəxş deyildir. Odur ki, bu versiya müəlliflərinin “heç birinin heç bir sənədə istinad etmədikləri” fikrini əsas gətirən N.Əhmədli, Molla Cümənin doğum tarixini XIX əsrdə Cənubi Qafqazı işğal edən Rusiya İmperiyası məmurlarının tərtib etdikləri rəsmi dövlət sənədləri olan Kameral siyahılar əsasında dəqiqləşdirməyi daha düzgün sayır: “Onun (Cümənin – Q.M.) adını ilk dəfə aşkar etdiyimiz sənəd belə adlanır:

“NUXA QƏZASI, NUXA NAHIYƏSİNİN KAMERAL TƏSVİRİ. 1863-cü il.

AŞAĞI LAYSKI KƏNDİ

Xəzinə torpaqlarında yaşayan dövlət kəndliləri.

17.116. Salah Oruc oğlu 55 yaşında; oğlu Cuma 4 yaşında. Ailədə 1 qadın var” (2 Arxiv).

Buradakı Salah Oruc oğlu Molla Cumanın atası, ailədəki 1 qadın onun anası Reyhan, Cuma isə gələcəyin böyük aşığı Molla Cumadır. Sənədin tərtib edildiyi 1863-cü il rəqəmindən onların yaşını çıxanda, Cumanın 1859-cu, atası Salahın isə 1808-ci ildə doğulduğunu öyrənirik. Molla Cumanın doğulduğunu gördüyümüz 1859-cu il rəqəminə nə qədər etibar etmək olar?...”

Bu yerdə tədqiqatçı N.Əhmədli əldə etdiyi faktları əsaslandırmaq üçün professor P.Əfəndiyevin araşdırmalarına müraciət edir: “Xalq ədəbiyyatımızda təsvir olunan məşhur aşuqların butaları, sevgililəri olur. ...Molla Cüməyə də Allah vergisi verilib, eşq camı içirilib, xudanın qisməti kimi buta verilib. Şəki əlyazmasının bir yerində bu barədə deyilir: “On beş yaşlarında bir dəfə gözəl bahar günlərinin birində sərin bir ağac kölgəsində yatacaq yuxuya dalır. Bu vaxt röyasında ona badə verirlər ki, bunu içib qurtardığı hədd anası oyadır. Bildiyimiz tarixi rəvayətlərə görə də bir çoxları røyada içmiş olduqları badənin təsirindən aşiq olurlar. Əz ön cümlə Molla Cümə də haman gündən yazmağa başlamışdır”. (Əhmədli, 2018: 275-276)

Molla Cüməyə 14-15 yaşlarında ikən buta verilmiş, əsl adı aşiq tərəfindən gizli saxlanılsa da, əsərlərində sevgilisi olaraq “İsmipünhan” kimi dönə-dönə vəsf olunan o gözəl kim imiş? Bu barədə professor Paşa Əfəndiyevin araşdırmalarında müxtəlif fikirlərə rast gəlinir. Əvvəla, doğrudan da, “Molla Cümənin şeirlərində birbaşa öz adları ilə tərif edilən gözəllər çoxdur. Bəs nə üçün aşiq öz sevgilisinin adını gizlətməmişdir? Bu barədə müxtəlif rəvayətlər var, onların əksəriyyəti əsasən bir ümumi qütbədə birləşir: Molla Cümə varlı, yaxud dindar bir yerdən qıza aşiq olmuş, ancaq şeirlərində onun əsil adını çəkməmişdir” (Molla Cuma, 2006: 11). Folklorşünas elə bu məntiqə söykənərək, qənaətlərini “varlı” və “dindar” sözlərinin üstünə gətirir: “Zaqatala rayonunun Çobankol kəndində aşiq Kazımın dediyinə görə, İsmipünhan Qax

rayonunun Şabalıtlı kəndində Şeyx baba adlı bir dindarın qızı olmuşdur. O, Molla Cümənin butasıdır”.

P.Əfəndiyev Şəkiddə qoca bir kişinin söylədiyi: “İsmipünhan elə Molla Cümənin özüdür” kimi bir uydurma versiyaya da diqqəti yönəldir, eyni zamanda Şəkinin Aşağı Layısqı kənd sakini İdris Mustafayevin (yaşı 100-ü haqlamış bu qoca söhbət zamanı özünü aşığın “ürək dostu” adlandırılmış) Molla Cümə ilə nə qədər yaxın olsalar belə, bu sirri ondan heç cür öyrənə bilmədiyini deyir: “Bir gün söz salıb soruşdum ki, kimdir o İsmipünhan? Molla Cümə cavab verdi ki, üz vurma, andım var, gərək bu sirr açılmasın”. Digər bir versiyada isə aşığın adını gizli saxladığı sevgilisi “Molla Cümənin oxuduğu mədrəsə sahibinin, yəni müəlliminin qızı olduğu göstərilir”. (Molla Cuma, 2006: 11-12)

“... Aşığın “İsmi Pünhan”ı ilə də bəzi maraqlı faktları oxucularımızın nəzərinə çatdırmaq istərdik. Molla Cümə haqqında yazan tədqiqatçılar adı gizli qalan bu el gözəlinin adının məlum olmaması ilə bağlı mübahisəli fikirlər irəli sürürlər. Son dövrdə bu sətirələrin müəllifi tərəfindən Şəkinin Baş Şabalıd kəndinə edilmiş folklor ekspedisiyası zamanı bu məsələ ilə bağlı maraqlı rəvayətlər əldə edilmişdir. Müdrik qocalardan əldə edilmiş məlumatlara görə, Molla Cümə nəinki Şəkiddə, hətta bütün Azərbaycanda övliya kimi tanınan Şeyx Əhməddən dini və dünyəvi elmləri öyrənmiş, onun qızı Anaqız xanımı sevmişdir. Lakin zamanın acı rüzgarı bu təmiz sevgiyə sədd çəkmiş, qız Şəkinin Aşağı Şabalıd kəndində yaşayan varlı bir şəxsə ərə verilmişdir. Ər evində nakam sevgisinin həsrətinin çəkən Anaqız xanımın dərdsini sevgilisinə rəmzi şəkildə bildirmək üçün Molla Cüməyə bir heyva göndərməsi ilə bağlı da el arasında rəvayətlər söylənilir.” (Adışirinov, 2015: 17) (Qeyd etmək istərdik ki, bu versiya həqiqətə daha yaxın, daha uyğun gəlidiyi üçün aşığın “İsmipünhan” adı ilə oxucularımıza tanış olan sevgilisinin əsl adının Anaqız olduğuna şübhəmiz qalmır.)

Beləliklə, digər böyük aşıklara buta verildiyi və onlar öz butalarının eşqiylə ömürləri boyunca yazıb-yaratdıqları, saz çalıb-

söz qoşduqları kimi, Molla Cümə də “özünü bu haqq aşığıları sırasına daxil edir. Bütün ömrü boyu butası – İsmipünhanın şəninə şeirlər qoşur. Bu cəhətdən İsmipünhan haqqında hələlik ən səhii məlumatı biz elə aşığın şeirlərindən alırıq, hətta Molla Cümənin öz butasına vurulduğu tarixi də şeirlərdən öyrənirik:

Könül dönsə bu dostluğu atarım,
Yol uzaqdır, özüm bihal, at arım.
Cümə səni sevəndəydi o tarix-
Min iki yüz doxsanınıcə sənədə.

Həmin tarix miladi ilə 1873-cü ildir. Bu zaman aşığın 19 yaşı var imiş” (Molla Cuma, 2006: 12).

N.Əhmədli bu versiyanın da doğru olmadığını haqqında bəhs edilən əlyazma və şeirlə əlaqələndirir: “...İsmipünhana vurulduğu 1873-cü ildə Molla Cuma P.Əfəndiyevin ehtimal etdiyi kimi 19 deyil, 15 yaşlarında imiş. Daha dəqiq desək, 1873-cü ildə 14 yaşı vardı və bunu haqqında söhbət gedən əlyazmadakı rəvayət də təsdiq edir...” (Əhmədli, 2018: 276)

Qeyd etmək lazımdır ki, illər boyunca araşdırıcılarımızın ortaya çıxardığı versiyalar bir-birini təkzib etmiş, aşıq-şair Molla Cümə haqqında daha dəqiq məlumatların tapılıb üzə çıxarılmasına ehtiyac duyulmuşdur. Tədqiqatçı N.Əhmədli də məhz elə bu səbəbdən doğru yolu seçərək, həqiqətin yalnız aşığın doğulub-yaşadığı erkən dövrlərdə tərtib olunmuş kameral siyahıyaalma sənədi əsasında ortaya çıxma biləcəyinə ümid etmişdir. Zənnimizcə də bu, ən doğru yoldur.

Nazir Əhmədlinin müraciət etdiyi 1873-cü ilə məxsus Kameral siyahıyaalmada Molla Cümənin ailəsi belə qeydə alınıb:

“№7. AŞAĞI LAYSKI KƏNDİ.

17.17.Salah Oruc oğlu 61 y; oğlanları: Cuma 15 y; Süleyman 2 y.

Ailədə 1 qadın var”.

Sənəddə Cumanın qardaşı Süleymanın da adını görürük. Süleyman 1871-ci ildə doğulub. Cumanın 15 yaşında göstərilməsi onun 1858-ci ildə doğulduğu anlamına gəlir. Bu tarixlərdən hansı düzgündür, 1858, yoxsa 1859?

Qeydiyyatda səhv etmək ehtimalı uşağın kiçik yaşlarında daha az olduğuna görə, hesab etməliyik ki, 1863-cü ilin Kameral siyahısında Cumanın yaşının 4 göstərilməsi daha düzgündür. Beləliklə, onun 1859-cu ildə doğulduğu ehtimalını qüvvədə saxlamalıyıq. Ailədə yenə də 1 qadının olması göstərir ki, əvvəlki kimi həmin qadın Reyhandır və qız uşağı doğulmayıb”. (Əhmədli, 2018: 277)

Qeyd edək ki, Nazir Əhmədlinin əldə etdiyi növbəti sənəd “Əyal dəftəri” adlanan 1886-cı ilin Kameral təsviridir ki, bu sənəddə yol verilən yanlışlıqlar səbəbindən orada Cümə Salah oğlunun təvəllüdü ilə bağlı göstərilən tarixlərə nəzər salmağa lüzum görmürük.

Nazir Əhmədli aşığın tədqiqatçısı M.Yarəhmədovun: “Molla Cuma 1882-ci ildə Zöhrə adlı qadınla ailə qurmuşdur” (Molla Cuma, 2000: 14) fikri ilə razılaşır və belə bir qənaətə gəlir: “1859-cu ildə doğulan Molla Cuma 23 yaşında evlənmişdir” (Əhmədli, 2018: 273).

Araşdırdığı sənədlər əsasında N.Əhmədli 1886-cı ildə Molla Cümənin oğlu Həsənin hələ doğulmadığını, M.Yarəhmədov isə Həsənin 1916-cı ildə vəba xəstəliyindən öldüyünü yazır (Molla Cuma, 2000: 18). Tədqiqatçı P.Əfəndiyev Həsənin ölümü ilə əlaqədar aşağıdakı məlumatı verir: “Bizə o məlumdur ki, Molla Cümənin bir neçə övladı olub, ancaq iki uşağı qalıb, oğlu Həsən və qızı Reyhan xanım. Həsən 1919-cu ildə vəba xəstəliyindən vəfat edib. Reyhan xanım isə son dövrlərə qədər yaşayıb. Molla Cümə öldürülən vaxtı Reyhan xanımın 12 yaşı olub” (Əhmədli, 2018: 277) Qeyd edək ki, aşığın nəticəsi Elman Əzizovun qələmə aldığı Reyhan xanımın (Molla Cümənin qızı Elmanın nənəsidir. – Q.M.) xatirələri ilə tanış olarkən, belə məlum olur ki, atası öldürülən zaman o, 14 yaşında imiş (Molla Cuma. İsmi Pünhan, 2016: 20.)

Yaşadığı mühit, dövrün, zamanın eybəcərlikləri, ictimai-sosial problemlərdən doğan zəlalət, mövhumat və xurafat girdabında başını itirmiş insanların işığa, aydınlığa gedən yolunda məşəl kimi yanaraq özü-özünün məhvinə yol açmış Molla Cümənin (həyat yoldaşı Zöhrə xanımla birgə) ermənilərin də daxil olduğu XI qırımızı ordunun bölshevik dəstələri tərəfindən qəddarcasına qətlə yetirilməsi xalqımızın aşıqlıq sənəti sahəsindəki genetik koduna olduqca böyük zərbə vurdu. Yalnız qızı Reyhan kənd camaatı tərəfindən gizlədilərək, cəlladların əlindən xilas edilə bildi. Aşıq-şairin evi talan edildi, əlyazmaları yandırıldı. Molla Cümə ömrünün, yardıçılığının ən gözəl və məhsuldar dövründə həlak oldu. Bununla belə, özündən sonra gələcək nəsillərin dilində-ağzında dolaşan yüzlərlə şeiri, dastanları və s. qaldı ki, bütün bunlar XIX-XX əsrlərin möhtəşəm aşıq-şairinin zəngin ədəbi irsi Azərbaycan aşıq yaradıcılığının ən dəyərli xəzinəsi kimi yaşamaqdadır.

Göründüyü kimi, Molla Cümə haqqında əksər məlumatlar, eləcə də onun ölüm səbəbi müxtəlif mənbələrdə müxtəlif cür göstərilməkdədir.

“Molla Cuma. Əsərləri. I cild”-in tərtibçisi Mövlud Yarəhmədovun ustad aşığın qətlə yetirilməsi ilə bağlı qənaəti təəccüb doğurur:

“Molla Cuma 1920-ci ildə təxminən may ayının 20-də, ömrünün 66-cı ilində təsadüfi bir yanlışlıq nəticəsində (!) öldürülmüşdür”. (Molla Cuma, 2000: 18)

Professor S.Paşayev də Molla Cümənin ölümü ilə bağlı yanlış məlumat verir. Hətta aşığın doğum tarixi ilə bağlı məlumatın da dəqiq olmadığı göz önündədir: “Molla Cümə Saleh oğlu 1854-cü ildə keçmiş Göynük mahalının Layisqi kəndində anadan olmuş, 1920-ci ildə orada da vəfat etmişdir. Onun yaradıçılıq dünyasından bizə zəngin şeir irsi və bir neçə dastan qalmışdır”. (Paşayev, 1990: 95)

Aşıq haqqında “Şəkiddən gələn səslər”-in tərtibçisi Ramiz Orsərin verdiyi məlumat isə bu cürdür: “Molla Cuma Azərbaycan Demokratik Respublikasının tərəfdarı olmuş, xalq arasında böyük

nüfuz qazanmış, Azərbaycana gəlmiş Türk paşası şəxsən onunla görüşmüşdür.” Məlumdur ki, el arasında bu cür yüksək ehtiram qazanmış “aşıqlar anası”nı onun heç də ehtiram bəsləmədiyi, şəninə məddahlıqla dolu öyğülər yazmadığı qanlı rejim nümayəndələrinin qəzəbinə tuş gəlməsi gözlənilən idi. Odur ki, “içərisində ermənilərin də olduğu Azərbaycana soxulan XI qırmızı ordunun bolşevik dəstəsi tərəfindən 1920-ci ilin may ayında Molla Cuma və həyat yoldaşı Zöhrə xanım qəddarlıqla – vəhşicəsinə qətlə yetirilmiş, evi talan olunmuş, əlyazmaları yandırılmışdır”. (Orsər, 2018: 106)

Akademik Y.Mahmudov da öz növbəsində Molla Cumanın xalqımıza “istiqlal şəhidi” kimi təqdim olunmasını vacib sayır. Alimin fikrincə, “onun 1920-ci ildə sovet-bolşevik işğalından dərhal sonra – Azərbaycann xalqının istiqlalçı oğullarına divan tutulduğu dövrdə daşnak-erməni fitvası ilə vəhşicəsinə qətlə yetirilməsi heç də təsadüfi deyildir. Zəhmətkeş, əkin-biçinlə məşğul olan Molla Cuma istiqlalçı şair idi...” (Molla Cuma. İsmi Pünhan, 2016: 8-9). Y.Mahmudov yazısında aşıq-şairi “çar-bolşevik rejiminə qarşı mübarizə aparan Göynük mübarizlərindən biri” hesab edir. “Çiyində saz, belində isə xəncər gəzdirən igid”in xalqın önündə gedərək ona yol göstərməsi, təbii ki, xalqımızın düşmənlərinin xoşuna gəlməyəcəkdi. Odur ki, xain əllər bu istiqlal mücahidinin ömrünü yarıda kəsməklə öz murdar niyyətlərini həyata keçirdilər.

Elmi mənbələrdə aşığın vəfat etməsi, yaxud qətlə yetirilməsi ilə bağlı müxtəlif versiyaların mövcud olduğunu nəzərə alaraq, Molla Cumanın nəticəsi Elman Əzizovun öz nənəsinin, yəni aşığın qızı – hadisənin şahidi Reyhan xanımın dilindən yazıya aldığı aşağıdakı doğru versiyanı oxucuların diqqətinə çatdırırıq: “Tələbəlik illərimdə valideynlərimi görməyə gəldiyim zaman nənəmdən xahiş etdim ki, Molla Cumanın həyatının son günlərindən danışsın. Bunu çap etdirmək istəyirəm ki, əslində hadisənin necə olduğunu qoy hamı bilsin.

Nənəmin dediklərindən:

“Mənim 14 yaşım var idi. Həmin il (1920-ci il) yaz tez gəlmişdi. Həyatımızdəki tut yetişmişdi, anam tutdan bəhməz bişirir,

mən də ona kömək edirdim. Atam evdə yazı-pozu işləri ilə məşğul idi. Bir azdan o bizə yaxınlaşdı və mənə dedi: “Qızım, al, bunlar məndən sənə yadigar qalsın”. Əlində döş saati, cib bıçağı və pul kisəsi var idi. Onları mənə verdi və evə qayıtdı. Təəccüb içində olan anam dedi: “A kişi, bu nə sözdür, deyirsən, cavan qız uşağıdır, yadigar nə deməkdir?” Atam çevrilib diqqətlə bir mənə, sonra isə anama baxdı və dedi: “Sabah bu vaxt nə sən, nə də mən bu dünyada olmayacağıq”. Anam sanki quruyub qalmışdı, mən isə əlimdəki hədiyyələrə baxır, atamın dediklərinin fərqinə varmırdım.

Səhər qapımızı atlılar döydülər, Azərbaycan dilində danışır-dılar. Dedilər ki, təzə hökumət səni çaparxanaya danışığlara çağırır. Atam ağ atına minib onlarla getdi. (Mən bu zaman nənəmdən soruşdum ki, babam gedərkən sazını götürmüşdümü? Nənəm, “heç nə götürməmişdi”, dedi) Qonşumuz Qara Məmmədin arvadı təşviş içində gəldi ki, ərim və oğullarım da Molla Cuma ilə getdilər. Bütün kənd təşviş içində idi. Qadınlar, uşaqlar Qara Məmmədin evinə toplaşmışdıq. Atamgil gedəndən təxminən yarım saat sonra güllə səsləri eşidildi. Bir azdan əsgərlər biz olan evin həyətinə doluşmağa başladılar. Anam Zöhrə pilləkənlərin üstündə durub qışqırdı: “Kafirlər, hara girirsiniz, burda arvad-uşaq var!” Anamın sözlərinə qulaq asmayan əsgərlərdən biri əlində silah yuxarı doğru çıxmağa başladı. Anam əlindəki balta ilə əsgəri vurub pilləkəndən yerə saldı. Bunu görəndəki əsgər atəş açdı, anam elə qapının ağzındaca əlində balta ilə yıxılıb qaldı. Bunu görəndə digər əsgərlər də evi atəşə tutmağa başladılar. Evin içində olan qadınlardan biri pəncərəni açdı və biz pəncərədən evin arxasındakı bağa tullanıb üzü Baş Layısqı kəndi istiqamətində qaçmağa başladıq. (Baş Layısqı ilə Aşağı Layısqı arasındakı məsafə 12-15 km-dir) Biz gündüzlər gizlənir, gecələr qaçırdıq ki, düşmən əlinə keçməyək. İki gün sonra Baş Layısqıdan gələn qohumlarımız bizi meşədə tapdılar.” (Molla Cuma. İsmi Pünhan, 2016: 20-21)

Bu əhvalat 1920-ci ildə baş vermiş o müdhiş hadisənin şahidi olmuş Reyhan xanımın dilindən qələmə alındığı üçün, aşığın

və onun həyat yoldaşı Zöhrə xanımın düşmənlərin əliylə qətlə yetirilmə faktının təsdiqi kimi böyük əhəmiyyət daşıyır.

Qeyd edək ki, Molla Cümə kimi azman aşiq-şairin xalq arasında qazandığı sevgi, onun faciəli taleyi və qəddarcasına qətlə yetirilməsi təkcə həmyerlilərinin, aşiq şeirini sevənlərin, yaxud tədqiqatçıların deyil, eləcə də qələm adamlarının da qəlbində dərin iz buraxmış, barəsində bir çox yazılar yazılmışdır. Şəki torpağının yetirməsi – tanınmış dövlət xadimi və şair Nəzir Eltəkin Molla Cümənin bənzərsiz yaradıcılıq və faciəli həyat yoluna həsr olunmuş “İsmipünhan sorağında” poemasını qələmə almışdır.

Yuxarıda da qeyd olunduğu kimi, “aşıqlar anası” Molla Cümə həm müasiri olan aşıqların, həm də türk millətinin qanına susamış, ən başlıcası isə xalqın aparıcı qüvvəsi olan düşünən beyinlərinin, görən gözlərinin məhvinə hesablanmış mənfur siyasətinin qurbanına çevrildi. Şair Nəzir Eltəkin poemada yeri gəldikcə aşığın bir-birindən dəyərli şeirlərindən istifadə etməklə yanaşı, öz sənətkarlığının məhsulu olan təhkiyə üsulunun da sayəsində maraqlı sənədli dram əsəri yazıb ortaya qoymuşdur. Əsərdə Molla Cümənin İsmipünhan sevgisi, sevgilisini vaxtsız itirdikdən sonra yaşadığı dərin izzətlər, ömür-gün yoldaşı Zöhrə xanımla birgə yaşadıkları kəsim ailə həyatı, oğlu Həsənin vaxtsız itkisinin yaşatdığı faciəli məqamlar, ağır güzəran qayğıları, minbir əziyyətlə tər töküb çalışmasına baxmayaraq rəiyyəyə yuxarıdan-aşağı baxaraq, onun muzdunu kəsən başıpozuq bəy haramzadaların kəsiblərin qanını zəli kimi sormaları və aşığın bu haqsızlığa qarşı üsyan səsinə qaldırması öz bədii həllini tapır.

Əsərdəki ən təsirli məqamlardan biri isə Molla Cümənin dünyanı vaxtsız tərk etmiş nakam sevgilisi İsmipünhanın xəyalı ilə danışdığı səhnədir:

– Gözlə, İsmipünhan, gözlə, gəlirəm,
Adını qəlbimə yazdığım gözəl,
Heç kimi sevmədim mən səndən əzəl.
Sənin həsrətinlə, sənin dağınla,

Adınla, eşqinlə, səs, sorağınla,
Bir ömür yaşadım əzab içində,
Qovruldu kababək qəzəb içində.
Namərdlər yoluma hasar çəkdilər,
Gül-çiçək yerinə tikan əkdilər.
Axırda hamısı xar oldu, getdi,
Gen dünya başıma dar oldu, getdi.
Qatilim olsa da urus, erməni,
Onların gülləsi yandırmır məni.
Canı canımızdan olan çuğullar,
Qanı qanımızdan olan çuğullar
Sazımı, sözümü satdılar mənim,
Çölümü, düzümü satdılar mənim...

(Eltəkin, 1988: 142)

Beləcə, “sapı özümüzdən olan baltalar”ın satqınlığı və millətimizin mənəvi xəzinəsinin məhvinə yönəlik siyasət qurucularının əliylə məhv edilən böyük aşıq Molla Cümənin yazıb-yaratmaqla, oxuyub-çalmaq ehtirası ilə alışıb-yanan sənətkar ürəyi xainlərin fitvası ilə namərdcəsinə susduruldu. Lakin xalq öz möhtəşəm sənətkar övladını unutmadı. Hazırda Şəkinin Layısqı kəndinin aşağısında – Göynük yolunun üstündə azman sənətkarın abidə-kompleksi ucalır. Bu yoldan keçən hər bir sənətsevər insan ayaq saxlayıb o böyük sənətkarın ruhuna fatihə verir, xatirəsini ehtiramla yad edir. Çünki Molla Cümə xain düşmənin fitvası ilə dünyasını dəyişsə də, yazıb-yaratdıqları, özündən sonra qoyub getdiyi zəngin ədəbi, mənəvi irs bütün zamanlarda xalqın əsl milli sərvətinə çevrilmişdir. O, hər zaman xalqının, millətinin dərdsini, əzablarını dilə gətirmiş bir haqq aşığı kimi ömrünü azadlıq duyğularının həyata keçirilməsi uğrunda mübarizəyə sərf etmişdir.

Bu barədə tədqiqatçıların araşdırmaları da çox şey deyir, elə ustad aşığın şeirləri də. “Molla Cümə “Dövranıdır” rədifli divanısında göstərir ki, bu zəmanədə ağıla, kamala əhəmiyyət verən yoxdur, “aləsərçəlik”, hiyləgərlik, kələkbazlıq hünər sayılır”.

Acizlər ayaq altında tapdanır, bu “dinməver” dövründə bir qədəm geri dönmək olmaz:

Könül, yatma böyrü üstə,
Cəfakar dövrüdür.
Kamalı sayan yoxdu,
Alasər dövrüdür.
Aciz oldun, vay başına,
Ayaq altda olarsan,
Bir qədəm dönmə geriyə,
Dinməver dövrüdür”.

(Vəkilov, 1993: 41)

“Molla Cuma sadəcə olaraq, saz çalan, söz qoşan, dastan söyləyən, məclis əhlini əyləndirən ənənəvi aşıqlardan deyildi. O, sözün həqiqi mənasında ərəb, fars, türk dillərini mükəmməl bilən, özündən sonra xalqına əlyazmaları halında qiymətli ədəbi irs qoyub gedən mütəfəkkir şairimizdir” (Molla Cuma. İsmi Pünhan, 2016: 8) yazan akademik Yaqub Mahmudov bu zəngin ədəbi irsin dərinədən öyrənilməyə xalqımızın aşiq kimi tanıdığı Molla Cüməni görkəmli şair Molla Cümə kimi də tanıyıb-sevəcəyinə inamını gizlətmir. Yazıda Molla Cümə ədəbi irsinin araşdırıcılarını onun şeir dünyası ilə Dədə Qorqud poeziyası arasındakı qırılmaz vəhdəti diqqətdən qaçırmamağa çağırır. “Çünki “mahalı Göynük”, “şəhəri Şəki” olan Molla Cuma “Dədə Qorqud” dastanlarındakı tarixi hadisələrin, konkret olaraq “Bəkil oğlu İmran boyu”nun cərəyan etdiyi Göynük mahalının, oğuz türklərinin məşhur Kınık tayfasının oğludur. Hazırda xalq özünün qədim yurd yeri olan bu məkanı Daşuz adlandırır. Başqa sözlə, Molla Cuma Daş Oğuzun – Göynük mahalının kəndlərindən birində dünyaya göz açmışdır...”

Molla Cümə bütün ömrünü doğulduğu kənddə yaşamış, yurdu torpaq sevgisi onun şair könlündə özünə isti yuva qurmuşdur.

Aşiq anasıyam, şairlər kökü,
Gəzəmə dünyada divanə təki.
Mahalım Göynükdür, şəhərim Şəki,
Layisqi kəndinin binasıyam mən.

Göründüyü kimi, ərazi dil vahidlərinin etimoloji əsaslarına arxalanaraq, bədahətən söylənən “Mən” rədifli qoşması ustad aşiq Molla Cümənin həm geniş dünyagörüşünü, həm doğma yurda, el-obaya sonsuz sevgi və ehtiramını, həm də yüksək yaradıcılıq manerası ilə şərtlənən hazırcavablığını özündə əks etdirir. “Qax rayonunda aşiq Məhəmməd bizə danışdı ki, Molla Cümə “Mən” rədifli qoşma-vücutnaməsini tərəkəmə aşıqları ilə mübahisə zamanı bədahətən söyləyib” (Bəkirov, 2018: 111). Maraqlıdır ki, bu qoşma səslənərkən, qulağımıza ilk xoş gələn söz, daha dəqiq desək, söz birləşməsi “aşiq anasıyam” ifadəsi olur. Sual oluna bilər: necə yəni “aşiq anası”? Kişi də özünə “aşiq anası” deyərmi? Cavabında isə deyirik: bəli, deyər və bu bəndin mənə gözəlliyi, ifadə əlvanlığı da məhz bu söz birləşməsindən qaynaqlanır. Çünki xalq danışq dilini bu qədər gözəl və əyani bir şəkildə aşiq şeirinə gətirdiyindəndir ki, Molla Cümə yaradıcılığı xalqımız tərəfindən bu qədər sevilir, bu dərəcədə təqdir olunur. El arasında nüfuzlu din xadimləri, həkim və müəllimlər, alim və el ağsaqqalları, yəni müdrik, sözü keçərli, öyüdü eşidilib qəbul edilən, el-obanın bütün ağırlığını çiyinlərində daşıyan, xeyir-şərini ağılı və dünyagörüşü sayəsində müdrikliklə yola verən insanları bu dəyərli titulu layiqincə daşıyır. Məlumdur ki, “El anası” ilə hər kəs hesablaşır, ən müşkül işlər onun ağıllı məsləhətiylə yoluna qoyulur, ən problemli məsələlər, hətta qan düşmənçiliyi belə aradan qaldırılır. “Aşiq anası” olmaqla, daha böyük mətləb və dərinliklərdən xəbər verir: “Aşıqlar anası”, “Şairlər kökü” olan Molla Cümənin yüksək bədii məziyyətləri özündə əks etdirən zəngin ədəbi irsi aşığın bu fikrini özündənrazılıq, lovğalıq əlaməti kimi qəbul etməyimizə deyil, əsil ustad, yaradıcı aşiq kimi üstün keyfiyyətləri ilə qürurlanmasına haqq qazandıрмаğımıza əsas verir. Aşıqlığın anası, şa-

irliyin kökü olması aşılıqda və şairlikdə misli-bərabəri olmayan Molla Cüməni Şəkiddə və ətraf bölgələrdə məşhur etməklə yanaşı, ona qarşı “yarımçıq aşılıqlar”ın qəlbində paxıllıq və gözügötürməzlik hisslərinin yaranmasına da gətirib çıxarırdı.

“Molla Cümə gənc şair və gözəl aşiq idi. Hər məclisdə yuxarı başa çəkilirdi, hər yerdə, hər kənddə, hər evdə, hər bir xeyirşər məclisində hamı onu dinləyir, onun sözünü, şeirlərindən təsirli misraları misal çəkirdilər. paxıllar buna dözə bilmirdilər. yanıb-yaxılırdılar: niyə onların da Molla Cümə kimi parlaq istedadları yoxdur?! Axı, niyə Molla Cümə şeir oxuyanda, məclis aparanda onların ağzından şorba tökülür? Odur ki, bu xainlər gənc Molla Cüməyə gizli zərbə endirməyə çalışırdılar...” (Fərzəli, 2011: 82)

Molla Cümə deyəndə ki:

Qardaş, sənlə hansı dilnən danışım,
Yetmiş iki millətin dili məndədi.
Aləmi qərq eylər tökülsə yaşım,
Daşqınca çayların seli məndədi.

... Arif məclisinə keçib oturram,
Çəkən misalına təmsal yetirrəm.
Göytək guruldayıb yağıb batırram,
Göyün qar, yağışı, dolu məndədi.

Cumayam, eşqimdən hər dəm açaram,
Sönən-mərəm, zənd etməyin qaçaram.
Yığmışam mətahı, böyük tuccaram,
Harunnan Qarunun malı məndədi.

(“Məndədi”. Molla Cuma, 2000: 185-186)

Ustad aşığın meydanına qədəm qoymaqdan çəkinənlər arxada ona şər-böhtan atmaqla, ayağının altını qazmaqla ondan hayıf almağa çalışmışlar. Təbii ki, Molla Cümə kimi ariflər arifini söz meydanında yenmək heç də asan bir iş deyildi. Aşığın “Ey aşiq oğ-

lan”, “A qoca kirvə”, “Mənə sataşmaq”, “Kimi”, “Bəgənməz”, “Deyirlər”, “Varmı” kimi tənqidi ruhlu qoşmaları məhz bu qəbildən olan, qəlbi kin-küdurət, paxıllıq kimi qeyri-insani hisslərlə dolu bədxah kəslərə ünvanlanmışdır. (Molla Cuma, 2000: 98-102)

Molla Cümənin aşılıq sənətindəki üstün mövqeyi doğrulub yaşadığı, fəaliyyət göstərdiyi dövrlərdə bu qədim sənət sahəsinin o qədər də təşəkkül tapmadığı Şəki ilə, qonşuluqdakı Qax, Zaqatala-Balakən bölgələri, eyni zamanda Azərbaycanın saza-sözə yüksək maraq göstərən digər bölgələri ilə məhdudlaşmış; bu arealla qonşu Dağıstan, Gürcüstan, Türkiyə və başqa ölkələrin aşiq mühitini də əlavə etmək olar.

Aşılığın təşəkkülündən üzübəri mövcud olan bütün aşiq mühitlərini “tarixi mühitlər” adlandıran tədqiqatçı M.Qasımlı “Ozan-aşiq sənəti” kitabında günümüzdə də fəaliyyətini davam etdirən mühitləri çağdaş aşiq mühitləri hesab etməklə yanaşı, müəyyən tarixi-siyasi səbəblərə görə həmin mühitlərdən bəzilərini sıradan çıxan və ya sönmək ərafəsində olan mühitləri çağdaş mühit hesab etmir. (Qasımlı, 2003: 178)

Bu baxımdan yanaşsaq, kitabda Dərbənd aşiq mühiti arealına daxil edilən Şəki aşiq mühitinin də müəyyən qədər dəyişilmələrə uğradığını müşahidə etmək olar. Təbii ki, Şəki aşiq mühitinin yüksək templi inkişaf dövrünün təsnifatını XIX əsrin əvvəlləri və sonu, eyni zamanda XX əsrin əvvəllərinə aid etmək olar. Daha doğrusu, bu təsnifat ustad aşiq Molla Cümə ilə birbaşa əlaqədardır və onun məhv edilməsi ilə Şəki aşiq mühitinin “süqutu”na yol açılmış oldu.

“Bu mühidə (Dərbənd aşiq mühiti nəzərdə tutulur. – Q.M.) ərsəyə gələn Məsum Əfəndi (Dərbənd), Ehraqlı Rəcəb (Rutul), Varxiyanlı Məhəmməd (Zaqatala) və Molla Cümə (Şəki) poetik yaradıcılıqda böyük uğurlar qazanmışdır...” (Qasımlı, 2003: 214)

Professor Məhərrəm Qasımlı adicəkilən aşıqları və onların önündə Molla Cüməni yaradıcı aşiq-şair kimi yüksək dəyərləndirərək yazır: “...onların şeirlərində klassik yazılı ədəbiyyatdan gə-

lən dil və üslub əlamətləri, poetik deyimlər gözə çarpır. Molla Cümə aşiq şeirinə bir sıra yeni formalar da gətirmişdir...”

Şair, tədqiqatçı Əjdər Fərzəli Molla Cümə şəxsiyyətinə və yaradıcılığına böyük dəyər verərək yazır: “Bu tarixi şəxsiyyət o aşıqlardandır ki, səsindən, ifasından daha çox sözü – şeirləri ilə XIX və XX əsr Azərbaycan poeziyasında əbədi iz qoyub, şöhrət qazanıb. Onun şeirləri hələ sağlığında dillər əzbəri olub, məclisdən-məclisə, ağızdan-ağıza gəlib; çox yerdə zərb-məsəl kimi xatırlanıb. Sənətkarlıq qüdrətinə görə Molla Cüməni öz müasiri Aşiq Ələsgərlə müqayisə etmişlər. Molla Cümənin adını XVI əsrdən üzübəri böyük aşiq-şairlər: Sarı Aşiq, Tufarqanlı Abbas, Dilqəm, Aşiq Qurbani, Xəstə Qasım, Aşiq Alı, Aşiq Ələsgər, Nəbati və Aşiq Şəmşirlə yanaşı tutmuşlar. Hətta belə müqayisələr də aparılmışdır ki, Aşiq Ələsgər Göyçə aşiq məktəbinin ən görkəmli nümayəndəsi olduğu kimi, Layısqılı Molla Cümə də Şirvan aşiq məktəbinin banisi, yaradıcısı olub” (Fərzəli, 2011: 469-470).

Doğrudan da, aşiq-şair Molla Cümənin yaradıcılığı barədə yazan əksər tədqiqatçılar onun klassik aşiq şeiri formalarına gətirdiyi yenilikləri xüsusilə vurğulayırlar. Ustad aşıqların bir qayda olaraq “Kərəmi” və “Dilqəmi” havaları üstündə həmişə qoşmanın bir bəndindən sonra bir bayatı oxuma ənənəsinin çağımızda da davam etməsi Molla Cümə yaradıcılığında daha irəli getmiş, o “bu ənənə əsasında qoşmaya bayatı əlavə edərək yeni forma – qoşma-bayatı forması yaratmışdır”. (Vəkilov, 1993: 134-135) Araşdırmaçı Qiyas Vəkilov bu yerdə ustad aşığın “Ağlaram” qoşma-bayatısından aşağıdakı bəndləri misal gətirir:

Neylərəm o bağı, özü bağbansız,
Süsənsiz, sünbulsüz, gülsüz, reyhansız,
Butasız, həmdəmsiz, İsmi-Pünhansız,
Ötən gecə-gündüzümə ağlaram.

Ağlayan yaş ağlayar,
Gözinən qaş ağlayar.

Cümənin dərdin duysa,
Cigəri daş ağlayar.

Eyni zamanda, Molla Cümənin digər həməsləri Aşıq Alı, Aşıq Ələsgər, Şəmkiqli Aşq Hüseynin yaradıcılığında dodaqdəyməz təcnis nümunələrinə rast gəlindiyini, eyni zamanda Molla Cümənin çap olunmuş əsərləri içərisində hələlik təcnisin bu növünə rast gəlinməsə də, onun nəinki təkcə dodaqdəyməz təcnis, diltərpənməz kimi daha çətin bir formada da gözəl sənət inciləri yaratdığına şübhə etmədiyini bildirir. “Bunu ulu söz ustadının aşağıdakı misralarından aydın görmək olar:

Bir neçə kəlam danışaq:
Diltərpənməz, dodaqdəyməz.
Gövtarına qulaq asan
Hər namərdə boyun əyməz...”

(Vəkilov, 1993: 137)

Yazıda ozan-aşıq sənətinin müxtəlif məqamları barədə söhbət açmaq ideyasının meydana çıxması müəyyən səbəblərdən doğdu. Belə ki, qəhrəmanlıq dastanlarımızın əsas hərəkətverici qüvvəsi sayılan aşıqlarımızın döyüş meydanına çiyinlərində saz, əllərində qılinc-qalxanla daxil olmaları, eyni zamanda qılıncla nail ola bilmədikləri zəfəri məhz sazla, sözlə əldə etmə bacarıqları bizi qəhrəmanlıq tariximizin ən möhtəşəm səhnələrini yazmış bu cür tarixi şəxsiyyətlərin tarixdəki izini yenidən aşkarlamağın vacibliyini gündəmə gətirdi.

Öncədən xatırlatdığımız kimi, “Aşıq el anasıdır” kimi el arasında gəzən məşhur deyimin özü də sübut edir ki, ozan-aşıq sənətinin məşhur simaları zaman-zaman xalqın sevincli günlərində, toy-düyünlərində onun məclislərinin başında olmaqla yanaşı, ağırlı-acılı günlərində də məhz xalqın dərd ortağı, qəm-kədərini yüngülləşdirən el adamı kimi hər zaman sinələrini önə vermişlər.

“Molla Cuma Azərbaycan aşiq ədəbiyyatı tarixinə yenilikçi aşiq-şair kimi daxil olmuşdur. Onun aşiq şeiri şəkilləri üzərində apardığı yeniləşmə-təkmilləşmələr həm çağdaşı olan sənətkarlar, həm də sonrakı dövr saz-söz ustaları tərəfindən rəğbətlə qarşılanaaraq davam etdirilmişdir. Böyük sənətkarın poetik irsinin əsas hissəsi indi də aşıqların söz-havacat repertuarında öz fəallığını qoruyub saxlamaqdadır.” (Molla Cuma. İsmi Pünhan, 2016: 16-17)

“Molla Cuma Aşiq Ələsgərlə yanaşı duran qüdrətli sənətkardır. Xalq dastanlarındakı duvaqqapmaların çoxunun müəllifi odur. O heç kimə bənzəməyən original sənətkardır, onun məhəbbət macəraları da bənzərsizdir...” (Eltəkin, 1988: 151)

Məqalənin əvvəlində də qeyd etdiyimiz kimi, folklor araşdırmaçıların Molla Cümə ilə bağlı tədqiqatlarında yol verdikləri daha bir ciddi nöqsan aşığın adının gah “Cümə”, gah da “Cuma” şəklində yazılmasıdır.

Folklorşünaslardan S.Mümtaz aşığın adını mənbələrdə “Cümə”, H.Əlizadə 2 variantda – əvvəlki nəşrlərdə “Cümə”, sonrakı nəşrlərdə “Cuma”, S.Axundov “Cuma”, Ə.Axundov “Cuma”, akademik F.Qasımzadə “Cuma”, P.Əfəndiyev “Cümə”, M. Yarıhmədov “Cuma”, S.Paşayev “Cümə”, Y.Mahmudov “Cuma”, Ə.Fərzəli “Cümə”, Q.Namazov “Cuma”, Q.Vəkilov “Cümə”, N.Əhmədli “Cuma”, K.Adışirinov “Cümə”, Q.Məhərrəmli “Cümə”... kimi işlətmişlər. Bu məsələyə Molla Cümə yaradıcılığının araşdırmaçıları tərəfindən, əlbəttə ki, aydınlıq gətirilməli, aşığın adının əslində necə olduğu – “Molla Cuma”, yoxsa “Molla Cümə” kimi işlənməsinin düzgünlüyü ortaya çıxmalıdır.

Bu barədə akademik Yaqub Mahmudovun fikirlərini diqqətə çatdırırıq: “...ustad sənətkarımıza həsr olunmuş əsərlərdə, bir qayda olaraq, Molla Cuma “Molla Cümə” kimi təqdim olunur. Bu, yolverilməz haldır. Böyük şairin adı Cümə deyil, Cumadır. O, şeirlərində və əlyazmalarda özünü Cümə yox, Cuma adlandırır. Hər halda, haqq aşıqı öz adını bu gün onu Cümə adlandıranlardan yaxşı bilirdi. Digər tərəfdən, xalq da öz sevimli şairini

“Molla Cümə” kimi deyil, Molla Cuma kimi tanıyır...” (Molla Cuma. İsmi Pünhan, 2016: 7-8)

“Molla Cumanın şeirlərini ilk dəfə nəşrə hazırlayan P.Əfəndiyevlə M.Yarəhmədov onun adını müxtəlif variantlarda yazırlar. P.Əfəndiyev "Cümə", M.Yarəhmədov isə “Cuma şəklində yazmışdır”. Onlardan hansının düzgün olduğunu onun adı yazılmış sənədlə müəyyən etmək mümkün idi. Rus dilində tərtib edilən Kameral siyahılarda isə bu ad “Джума” kimi yazıldığına görə, Azərbaycan dilində onu hər iki variantda yazmaq mümkündür. Hansı variantın düz olduğunu isə regionun dil xüsusiyyətləri və aşığın qohumları vasitəsilə müəyyən etmək olardı. Əslində, “Cuma” sözünün özü də “Cümə” sözünün fərqli tələffüz formasıdır” (Əhmədli, 2018: 274).

Biz isə öz növbəmizdə aşığın adının həftənin Cümə gününün (Cümə – “cəm”, “cəm etmək” mənasını verir) adından götürüldüyünü nəzərə alaraq, Molla Cümə variantının doğru olması qənaətindəyik və aşığın adının bütün mənbələrdə bu cür işlənməsinin tərəfdarıyıq.

Göründüyü kimi, aşığın tədqiqatçılarının yol verdikləri nöqsanların aradan qaldırılması sahəsində günü bu gün də daha geniş araşdırmalara ehtiyac duyulur. Azman aşıq-şair Molla Cümənin nəsilərə örnək olan şəxsiyyəti, həyat və fəaliyyəti, bənzərsiz yaradıcılığı folklorşünaslar, ədəbiyyatşünas-alimlər, aşıq sənətinin tədqiqatçıları tərəfindən hər zaman diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Nəticə: Məqalədə XIX-XX əsrlərin görkəmli aşıq-şairləri arasında özünəməxsus yeri olan Molla Cümənin həyat və yaradıcılığı barədə folklor araşdırmaçılarının bir əsrə yaxın müddətdə apardıqları tədqiqat işlərinə yenidən baxılaraq belə bir nəticəyə gəldi: Adı Aşıq Ələsgər, Aşıq Alı, Tufarqanlı Abbas kimi böyük sənətkarlarla yanaşı çəkilən azman aşıq Layısqılı Molla Cümə bu günədək elmi mənbələrdə göstərildiyi kimi - 1853; 1854; 1855, 1858, yaxud 1860-cı ildə deyil, 1859-cu ildə Şəkinin Aşağı Layısqı kəndində sadə kəndli ailəsində anadan olmuşdur. Atasının adı Salah, anasının adı Reyhan olan gənc Cüməyə 14-15 ya-

şında yuxuda buta verilmişdir. Öz butasına ömrü boyunca “İsmipünhan” adı altında aşiqanə şeirlər həsr edən Cümənin sevgilisi – adını şeirlərində bircə dəfə də olsun hallandırmadığı Anaqız idi. Hansı ki, gənc və istedadlı Cümə Şəkinin Baş Şabalıd kəndində yaşayan, nəinki Şəkidə, hətta bütün Azərbaycanda övliya kimi tanınan Şeyx Əhməddən dini və dünyəvi elmləri öyrəndiyi zaman onun dünya gözəli qızı Anaqıza bir könüldən-min könülə vurulmuşdu. Lakin talesizlik digər aşıqlər kimi Cümədən də yan keçməmiş, o, canından da artıq sevdiyi Anaqıza – “İsmipünhan”a qovuşa bilməmişdir. Cümənin eşqindən xəbər tutan müəllimi onu dərstdən qovmuş, hətta yaşadıkları kəndin həndəvərinə dolanmağı belə ona qadağan etmişdir. Cümənin butası “İsmipünhan”ı – Anaqızı zorla Aşağı Şabalıd kəndindən olan varlı bir şəxsə ərə vermişlər. Təbii ki, aşıqından ayrı düşmüş İsmipünhan yarının fərağından günü-gündən saralıb-solmuş, 1892-93-cü illərdə vəba xəstəliyinə tutularaq, dünyanı tərk etmişdir. Bu acını sonsuz kədərlə içində şeirə çevirən Molla Cümə yazırdı: “Min iki doxsanda sevmişdim yarı, / Min üç yüz onda da əlimdən getdi”.

Molla Cümə 23 yaş olarkən – 1882-ci ildə Zöhrə adlı bir qızla ailə qurmuş, bu evlilikdən bir neçə övladları olsa da, onlardan yalnız Həsən adlı oğlu (1916-cı ildə vəba xəstəliyindən vəfat edib) və Reyhan adlı qızı qalıb ki, əldə olan məlumata görə Molla Cümənin yeganə yadigarı olan bu xanım 1988-ci ilə qədər yaşamışdır.

El aşığı, haqq və həqiqət aşıqi Molla Cümə 1920-ci ildə qəddar rus və erməni-daşnak ordusu əsgərlərinin mənfur fitvasının qurbanı olmuş, evdən aparılaraq xaincəsinə güllələnmişdir. Həyat yoldaşı Zöhrə xanımı da güllələyən əsgərlərin əlindən yalnız qızı Reyhan qonşuların köməyi ilə qaçıb qurtara bilmişdir. O zaman Reyhan 14 yaşında imiş və həmin dəhşətli hadisələrin yeganə canlı şahidlərindən biri də məhz o idi...

ƏDƏBİYYAT

1. Adışirinov, K. (2015) XX əsr Şəki ədəbi-mədəni mühiti: Monoqrafiya. Bakı, 489 səh.
2. Bəkirov, N. (2018) Azərbaycan-gürcü ədəbi əlaqələri və Molla Cuma yaradıcılığı. Bakı, 226 səh.
3. Eltəkin, N. (1988) İsmipünhan sorağında. Dastan. Bakı, 158 səh.
4. Əhmədli, N. İstiqlal şəhidi Molla Cumanın həyatı və ölümü. Filologiya məsələləri. Bakı: 2018. № 20
5. Fərzəli, Ə. (2011) Salam Layısqı dağları. Bakı, 188 səh.
6. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözləri lüğəti. 2 cildə, I hissə. Bakı: 2005. 416 səh.
7. Qasımlı, M. (2003) Ozan-aşıq sənəti. Bakı, 308 səh.
8. Qasımzadə, F. (1974) XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı, 486 səh.
9. Qədim Oğuz Yurdu – Baş Layısqı. Tərtib edən və ön sözün müəllifi Asif Rüstəmli. Bakı: 2014, 528 + rəngli 16 səh.
10. Molla Cuma. Əsərləri. I cild. (Toplayan, transliterasiya və tərtib edən, ön söz, izahat, qeyd və lüğətin müəllifi Mövlud Yarəhmədovdur). Bakı, 2000. 227 səh.
11. Molla Cuma. İsmi Pünhan. Bakı, Azərbaycan Tarixçiləri İctimai Birliyi, 2016. 228 səh.
12. Molla Cümə. Əsərləri. (Tərtib edəni və ön sözün müəllifi Paşa Əfəndiyevdir). Bakı, 2006. 648 səh.
13. Mümtaz, S. (2005) Azərbaycan ədəbiyyatı. El şairləri. 2 cildə, I cild. (1927-ci il nəşrinin transliterasiya olunmuş variantı, təkrar-nəşr). Nəşrə hazırlayanlar: Cənnət Nağıyeva, Tahirə Nurəliyeva. Bakı, 464 səh.
14. Namazov, Q. (2013) Ozan-aşıq sənətinin tarixi. Bakı, 480 səh.
15. Nəbiyev, A. (2014) Azərbaycan xalq ədəbiyyatı. 2 cildə, II hissə. Bakı, 649 səh.
16. Orsər, R. (2018) Şəkiddən gələn səslər. Bakı, 856 səh.
17. Paşayev, S. (1990) XIX əsr Azərbaycan aşığı yaradıcılığı. Bakı, 98 səh.
18. Vəkilov, Q. (1993) XIX əsr aşığı lirikası. Bakı, 144 səh.

Aprel, 2019

YEMƏYƏNİN PAYINI YEYƏRLƏR, YAXUD MOLLA CÜMƏNİ KİMLƏR OĞURLAMAQ İSTƏYİR?

Azərbaycan xalqının çox zəngin maddi və mənəvi sərvətləri olub zaman-zaman. Amma nə fayda ki, onun malını həmişə özgələr yeyib, dağıdıb. Başımıza gələnlərin çoxu sadələvhlüyümüzdən, ürəyiaçıqlığımızdan gəlib. Yəqin Mirzə Şəfi Vazeh yadınızdadır. O da yadınızda olar ki, alman Bodensdet Vazehi necə aldı-dıb tora saldı, əsərlərini necə öz adına çıxdı. Bu azmış kimi Nizamimizi, Füzulimizi, daha neçə dühamızı da “özəlləşdirmək” istəyənlər çoxdur və buna onların nə dərəcədə nail olub-olmayacaqları asılıdır bizim fərasətimizdən...

Nə isə, mətləbi çox uzatmayaq. Bu gün bizim yaramızın qaysağını qoparan məsələ XIX-XX əsrlərin görkəmli aşığı-şairi Molla Cümənin yaradıcılıq irsinə olan təcavüzdür. Deyəsən, xalqın arzu və istəklərindən mayalanmış bu ürəyəyatımlı poeziya incilərinə yiyə çıxmaq istəyənlər yaman bic tərpeniblər. Dağıstanlı aşığı Soltan Molla Cümənin yaxınlarından şairin min səhifəlik şeirlərini alıb aparmış, öz adına çap etdirmişdir. Əhsən! “Günün günorta çağı oğurluq” buna deyərlər. Bizim məşhur “Rezonans” qəzeti də bu faktla əlaqədar rezonans doğuran manevr edərək, öz etiraz səsini qaldırırsa da, nədənsə digər mətbu orqanlar, o cümlədən, əlaqədar təşkilatlar belə vacib məsələyə barmaqarası baxır, necə deyərlər, xalqımızın mənəviyyat xəzinəsinə qarşı edilən təcavüzə gözgörəsi rəvac verirlər. Unudurlar ki, laqeydlik xalqı məhvə aparır, unutqanlıq uçuruma...

Biz çox mehriban, qonaqpərvər, sülhsevər xalqıq. Bu haqda çox deyilib, çox yazılıb. Həqiqətən də belədir. Axı biz hamını çox istəyirik – özümüzünkülərdən savayı! Yadlara pəh-pəhlə çəpik çalmaq, başa keçirmək, ağzımızın tikəsini çıxarıb qarşımızdakına yedirmək adətimizdir. Onlar da başa keçən kimi başlayırlar başımızı kəsməyə. Özü də pambıqla yox, açıq-aşkar xəncərlə, qılıncla...

Repressiya qurbanlarını yadınıza salın: Müşfiqlər, Cavidlər, Hadilər, Əhməd Cavadlar, Salman Mümtazlar... kimlər... kimlər... kimlər... Mənəviyyat xəzinəmizin qaymaqları, inciləri! Gəlin unutmayaq ki, Azərbaycan xalqı bütün tarixi boyu maddi və mənəvi sərvətlərini itirə-itirə gedib, Babəkdən, Nəsimidən üzü bu yana. Çox da uzağa getməyək: bu gün haqqında bir az ürək yanğısı ilə, bir az məhəbbətlə, neçə il öncə isə qorxa-qorxa xatırladığımız Molla Cümə də 1920-ci ildə “şanlı XI Qızıl Ordu” tərəfindən qətlə yetirilib, həyat yoldaşı Zöhrə xanımla birgə. Lakin “böyük qardaşımız”ın xofu o qədər güclü idi ki, neçə-neçə igid, cəsur, vətənpərvər, işıqlı aydınımızı qətlə yetirmiş bu mənfur düşmənin cinayətləri zaman-zaman öz eloğullarımızın üstünə yıxılmış, xalq öz dostu ilə düşməni tanınamışdır. Yaxşı ki, tarix yaşayır, nəsil və şəcərələr qol-budaqlı ağac kimi şaxələnir, köklər torpağın daha dərin qatlarına işləyir. Bu gün Molla Cümə nəslinin nümayəndələri Şəkinin Layısqı kəndindən pərvazlanaraq, ölkəmizin neçə-neçə bölgəsinə yayılmışdır. Onların hər biri genlərində ustad aşiq-şairin poeziya ilə yoğrulmuş ürəyinin zərrələrini, sazının tellərindən süzülüb yaddaşlarda rişələnən zəngülələrini daşıyır. Bu zəngülələri yadırgamamaqsa bizim borcumuzdur, məhz bizim!

İyun, 1999

“ÇILDIRLI AŞIK ŞENLİK DİVANİ”NA BİR BAKIŞ

Çıldır Aşık Şenlik dedikde, ilk olarak göz önüne bütün Türk dünyası ozan-aşık mektebinin ünlü söz-sanat adamı gibi ister yaşadığı devrde, isterse de bugünkü devrimizin en ünlü siması gelir.

Kimdir Aşık Şenlik?

O hansı Aşık Şenlikdir ki, bütün Türk dünyası adı her yerde fahretle anılan ünlü ozanla bu derecede övünür?! Bu barede bazı melumatları “Çıldır Aşık Şenlik Divanı”nda (Ankara, 2006) özüne geniş yer almış “Aşık Şenliyin hayatı etrafında” adlı yazıdan alırsak. O kadar da sehih olmayan melumata göre, Çıldır Aşık Şenlik adlı bu Dede Ozanın teqriben 1850-ci yılda dünyaya göz açdığı güman edilir.

Biz Çıldırın Suhara köyünde Aşık Şenliyin mezarını ziyaret ederken, onun abidesi üzerinde de bu doğum tarihinin yazıldığına şahidi olduk. Orada da Şenliyin doğum ve ölüm tarihi “1850-1913” gibi gösterilmişdi. Esil adı Hasan olan bu büyük el sanatkarının Şenlik Baba adıyla tanınmasından tutmuş, üzleşdiyi muhtelif hadiselerden melumatları yerli adamların dilinden eşitdik. Onu da gördük ki, burada onun şiirlerini her kes ezber bilir ve onun adıyla kururlanır. Tesadüfi deyildir ki, bu eşitdiklerimiz hakkında bilgileri elimizde olan “Çıldır Aşık Şenlik Divanı”ndan da elde etmək olar. Biz onsuz da Şenlik ağzının, Şenlik şivesinin Azərbaycan türkçesine daha yakın olduğunu bilirdik. Bunu bize Şenliyin şiirleri, koşmaları deyirdi, bunu biz aşıklarımızın yaddaşında yaşayan, avazında seslenen havacatlardan öğrenirdik. Ve aslında Şenliyin doğduğu köyün de (Suharanın) hardasa burarlarda – bu memleket civarında olduğunu hiss edirdik. Kitabla tanışlıktan da emin olduk ki, elin söyledikleri doğrumuş. Çıldır-Borçalı-Gence ağzı bu gün de Şenliyin şiirlerini, destanlarını çok rahat anlayır ve gelecek nesillere de olduğu gibi ötürür.

Çıldır Aşık Şenliyin Borçalı ile bağlılığı, bu tarihi Türk diyarının ustad aşık ve şairleri ile görüşleri indilikde de destanlaşarak, dilden-dile, ağızdan-ağıza geçmektedir. Tesadüfi deyildir ki,

professor Şureddin Memmedli Aşık Şenliyin soy-kökünün Borçalı Karapapaklarına ait olduğunu yazır: “... Aşığın kökeni 1827-1828-ci illerde Rusyaya boyun eğmeyerek, yığamatla Çıldır-Kars tereflere göçmüş Borçalı Karapapaklarına dayanır. Onun atası Molla Kadir öz külfetiyle Borçalı mahalından göçen on beş aileyle birlikde Çıldır deresindeki Suhara (Yakinsu) köyünde sakin olmuşdu. Şenlik Babanın kızı Gülhanım, torunu Kalender ahır vaktlere kadar Bolniste yaşamışdılar...”

Araşdırmaçı daha sonra Çıldır Aşık Şenliyin Borçalıyla bağlı eserlerini bu cür karakterize edir: “Şenlik Babanın “Borçalı Semed Bey”, “Mehralı Bey”, “İsmayıl”, “Keyik ovu”, “Gürcüstan seferi” destan-olayları bu yerlerle bağlıdır, daha doğrusu, ünlü sanatçının Borçalı gezisinin edebi haritasıdır...” (Şureddin Memmedli. Aşık Şenlik ile Kuşçu Abbas karşılaşması. “Ozan Dünyası” dergisi, Bakı, 2010, I sayı. Seh. 89).

Şureddin Memmedli hetta ünlü Borçalı aşığı Hüseyin Saraçlının “Aşık Şenliyin Borçalı seferi” adlı destan yaratdığını da dikkata çatdırır. Elece de, Aşık Şenlikle Kuşçu Abbasın deyişmesinin en son variantını üze çıxaran Şureddin bey, deyişmenin son kıtasındaki müemmanı Abbasın aç bilmediyini ve bu üzden basıldığını, elece de evvel-evvel Aşık Şenliye ağır kelmelerle müraciet etse de, sonda ustadın üzünden öperek ona ehtiramını bildirdiyini yazır.

Aşık Şenlik ve Göyçeli Aşık Elesger XX yüzyılın en büyük ustad ozanları olmuş ve defalarla bir-biriyle görüşmüş, ağır yığnaklar, ağır meclisler yola vermişler. Bu, Qeşem Veliyev adlı bir Azərbaycan araşdırıcısının geldiği neticeden görünür. O, “Azərbaycan” dergisinde (1989-cu yıl, 8-ci say) bu barede geniş melumat verir (Avtandil Ağbaba. Ağbabalı Aşık Nəsim. “Folklor ve Etnoqrafiya”. Bakı, 2008, №01, seh.66).

Takdir olunmalı haldır ki, hiç bir zaman Karsda, Çıldırda olmayan Azərbaycan aşıkları da Türk dünyasının ünlü ozanlarına, saz-söz ustadlarının yaradıcılığına bigane kalmamış, bu aşıkların eserlerini, yaratdıkları havacatları, destanları her yerde yaymağa

çalışmışlar. Doç.dr. Avtandil Ağbaba “Ağbaba-Çıldır yadigarı” adlı makalesinde Ağbaba-Çıldır aşık mühitinin layıqlı davamçısı Aşık İsgender Ağbabalının Aşık Şenlik ırsına büyük muhabbeti olduğunu bu cür açıqlayır:

“... Elə bir meclis tapılmazdı ki, o, Aşık Şenliyin Ahıska-Ahırkelede, Borçalıda, Ağbaba-Şöreyelde apardığı el şenliklerinden sohbet açmasın. Ümumiyyətlə, Aşık İsgender Ağbabalının Aşık Şenlik irsinin, onun zengin repertuarının tebliğində çox mühüm xidmətləri olmuşdur. Aşık Şenliyin adı ilə bağlı “Çıldır tənisi”, “Hoş damağı”, “Ağbabayı” kimi saz havalarını Aşık İsgender hüsusi mehəretlə, büyük sanat yanğısı ilə ifa edir, hemin havaların unudulmasının qarşısını alırdı...” (Aşık İsgender Ağbabalı. Sazda fırtına, sözde ümmanam. 2 cildde, I cild. Bakı, “Elm və təhsil” nəşriyyatı, 2011. Seh. 309-310).

Göründüğü gibi, “Türk dünyasının Borçalı kökənli büyük aşığı Şenlik” (Şüredin Memmedli. Borçalının Türk dünyasına bahş etdiğı ünlü Aşık Şenlik. Ozan Dünyası dergisi. Bakı, 2011, №3(6), seh.61) ele bir ünlü ozandır ki, ilk doğduğunda ana dedələrindən olan Hasan Ağanın şərəfine Hasan çağırılmış, zəkali və bir yerde durmaz çocuk olmuş, bir rəvayete görə, Şenlik adı ona 5-6 yaşlarında iken çox şən, şakacı bir çocuk olduğu için verilmişdir: “Aya, bu Hasan evimize şenlik getirdi, bunun bir adı da Şenlik olsun” – demişlər. İkinci rəvayete görə ise, Şenlik adı ona pır tərəfindən verilmişdir (Çıldır Aşık Şenlik Divanı. Ankara, 2006, seh. 65). Bizlər bu cür ikili adqoymalara bütün dövrlərdə rastlansaq da, hər halda Çıldır Aşık Şenliyin hayatında önəmli bir hal gibi bu adın daşdığı mahiyyət əsasdır. Hetta Şenlik adının önünə Usta, Səfil, Gul, Çıldır, Sərgender gibi leğəblər əlavə etmişdir ki, bu da şiir yaradıcılığının özünəməxsusluğu gibi özünü göstərir. Təsnifat aparsaq məlum olar ki, hər hangi bir şiirin son bəndində işlədilen müəllif adı şair-ozanın geçirdiyi hiss və heyacanın doğurduğu ruhi haldən əsili olaraq işlədilmişdir. Məsələn, canıgönüldən vurğunu olduğu Hürü hanıma yazdığı koşma və gerayılarda Səfil Şenlik, Gul Şenlik imzalarından istifadə etmişdir.

Eski devrlerden Doğu ve Türk edebiyatında önemli mövqe tutan divan edebiyatı enenelerine sadıq kalan diğerk selefleri gibi Şenlik Baba da öz bitkin eserleriyle bu yolda cesaretle addımlamış, şiirin bütün növ ve formlarında eserler yazmıştır.

2006-cı yılda Ankarada çap olunmuş “Çıldırılı Aşık Şenlik Divanı” adlı 926 sehifelik irihcimli kitab Çıldırın Suhara Şenni-yinde doğub boya-başa yetmiş azman aşık-şair Şenliyin bütün yaradıcılığını tam şekilde özünde eks etdirmese de, her halda onun hatırasına ışık tutan bir değerli hazine gibi dikkatı özüne celb etmektedir. Divanın ilk bölümüne divanileri, koşmaları, geraylı, tecnis, mühammes, sicilleme, taşlama, dini şiirler ve diğerk mevzulara aşık şiir nümuneleri dahil edilmiştir. İkinci bölüm ise Aşık Şenliyin bir çok aşıklerle atışmalarından ibaretdir. Divanın üçüncü bölümünde Şenlik Babanın söylediği hikayeler, yani destanlar yer alır ki, bütün bunlar aşığın halk tarafından sevilmesinin ve etraf bölgelerde de deyerlendirilmesinin esaslı olduğunu sübut edir. Çünkü aşıklık için gereken bütün vacib keyfiyyetlerin cemleştiği Şenlik Babanın sanatkarlığı barede bütün Türk dünyasının saz-söz severleri ürek dolusu konuşa bilerler. Aşık Şenlik şiirlerinde insanın menevi dünyası, ehlaqi ve dini deyerler, ustad-çıraq münasibetleri, merdanelik, divanelik, vefa ve ehtibar, aşka sedit, dünyanın çarpaşık işlerine karşı dahili üsyankarlık hissleri özünü göstermektedir. Feleyin zülmüne karşı etiraz nidası gibi söylenen koşmalarından birinde: “Feleyin elinden şikayetim var” – diye gerdişin tarazlığının bozulmasından nigarançılığını gizletmir Aşık Şenlik:

Daima böyledi feleyin işi,
Dolandırar çarxı dönen gerdişi.
Kimine yaz günü getirer kışı,
Kiminin kışını novbahar eyler.

Elece de, devrin, zamanenin fağır-fuğarayla amansız reftarından usandığına kinayeli bir tarzde işaret edir:

Kerpiçi altundan kalası olsun,
Ğüdretili haznedən parası olsun.
Yeddi oğul, on dörd kölesi olsun,
Çalışsın kapıda kulu beylerin.

Elbet ki, Şenlik Baba dünyanın gerdişindən yaxşı haberdar idi və onu da yaxşı bilirdi ki, bütün haksızlıqların kökündə insan amili durur. Hansı ki, “Ne hayaldasan” koşmasında dünya malından ikielli yapışanları geldi-gider dünyanın gözlenilmez bahşişlelerinden bir daha haberdar etməkə onları ayıltmağa çalışdı ki, Süleymana kalmayan dünyadan ne ise ummağın yeri yoxdur. Şüurlu bir varlıksansa, doğrudan-doğruya anlamalısan: “Ahırın ölümdü, ne hayaldasan?”

“Sabır elemeyi her ilimden baş” hesap eden aşığın gücü çatmayan daşdan yapışanların cehdini “dünyanın ğabahatı” adlandırması tekce dünyaya, feleye etiraz gibi seslenmir, eksine, insanlığa yakışmayan keyfiyyetlerin üze çıkması yolunda meyar sayılan bir mizan-terezinin bozulmasından yaranan nigaran hisslerin tezahürü gibi özünü büruze verir. Olduğu meclislerde de mizanın bozulması aşığın her an meyus edir. Odur ki, “Men bir zerem zer qedrini bilene” – diye qedirbilmezlere, nadanlara kesin etirazını bildirir. Neden ki, her yeten hakk aşığının ne qedrini bilir, ne kıymetini. Ahıl yaşlarında söylediği koşmalarda da Şenlik Baba bir azman aşık gibi öz ustalığını nümayiş etdirmişdir: hala dünyada bir sefa sürmemiş yakasından tutan ihdiyarlığı “övür”, artıq bu yaş o yaşıdır ki, dizler tağetden düşüb, ğamet eyilib, bel bükülüb, yakın yol uzak olub.

Dayahsız ayağım ata bilmerem,
Tüy döşeh üstünde yata bilmerem.
Üç aylılı çocuğa yete bilmerem,
Ettin sebilere tay ihdiyarlık.

Aşık Şenliyin dili oldukça sade, ohunaklı, revandır. Canlı halk konuşma dilinden kaynaklanan bu edebi nünuneleri okumakla doyumur. Bu menada, daha bir nünuneye dikkat yetirek:

Dost dosta eylerse ilğar, imanı,
Kiyamete gider müddet, zamanı.
Könül uman yerden kesmez gümanı,
Çünkü evvel ehtibarı görübdü.

Aşık Şenlik divanına dahil edilmiş her bir edebi nünunenin bedii tutumu, menâ yükü bunu söylemeye esas verir ki, enenevi aşık poeziyasının en tanınmış simalarından olan bu dede ozanın bedii yaratıcılığı uzun esrler boyunsa öz deyerini koruyub-saklayacak, özünden sonra kıymetli bir hazine gibi bizlere miras koyub getdiği eserleri Türk ozan-aşık sanatının en nadir, en değerli incilerine çevrilecektir.

Yeniden öne kayıtmakla diyerdik ki, bu neheng kitabın araya-erseye getirilmesinde hizmetleri olan her kese ayrıca teşekkürler etmek gerekir, neden ki, doğum tarihi 1850-1914-cü yıllara tesadüf eden Çıldır Aşık Şenliyin derin mezmunlu şiirleri iller uzunlu diller ezberi olsa da, onların hafızalardan götürülerek, yazıya alınması ve toplu halında neşri bugünün okuyucularına çatdırılması oldukça büyük ehemmiyet kesb edirdi. Bu bakımdan Şenlik “Divanı” onun menevi irsinin hem de Türkiyede, Anadoluda yayılması, yeniden Türk insanına çatdırılması yönümünden zeruri bir addım gibi de değerlendirilmelidir. Unutmak olmaz ki, bu şiirler, destanlar insanlar arasında ne kadar dilden-dile ötürülse de, yazıya alınmadıkda, zaman geçdikce onların ekseriyyeti unutulurak yaddaşlardan silinir. Böyle bir “Divan” şeklinde basılan külliyyatın içerisinde Aşık Şenlik yaratıcılığından esas örneklerin toplanması böyle bir problemin karşısını nisbeten almış olur.

Sevindirici haldır ki, Çıldır deyilince, ölüm tarihinden 100 yıla beraber zaman mesafesi geçmesine bakmayarak, bu gün de ilk yada gelen ozanlar ozanı Şenlik Baba olur.

Aşık Şenliyin bütün aşık şeiri formalarında yazıb-yaratdığı melumdur. Onun divanileri, koşmaları, geraylıları, tecnisleri, sicillemeleri, dini şeirleri bütün Azərbaycan şənətseverleri, saz-söz bilicileri arasında geniş yayılmışdır. “Çıldırılı Aşık Şenlik Divanı” bu insanların aşık hakkında bilgilerini bir az da artırmakla, Şenlik Dedeni daha yakından tanımak yolunda onlara yardımçı olmaktadır.

Geniş okuyucu kütlesi için basılmış bu kitab Şenlik Babaya bir daha büyük kayıdışın tezahürüdür.

KAYNAKLAR

1. “Azerbaycan” dergisi, Bakı, 1989-cu yıl, 8-ci say;
2. Avtandil Ağbaba. Ağbabalı Aşık Nəsib. “Folklor ve Etnoqrafiya”. Bakı, 2008, №01;
3. Aşık İsgender Ağbabalı. Sazda fırtına, sözde ümmanam. 2 cildde, I cild. Bakı, “Elm ve tehsil” neşriyyatı, 2011;
4. Şureddin Memmedli. Aşık Şenlik ile Kuşçu Abbas karşılaşması. “Ozan Dünyası” dergisi, Bakı, 2010, I sayı;
5. Şureddin Memmedli. Borçalının Türk dünyasına bahş ettiği ünlü Aşık Şenlik. “Ozan Dünyası” dergisi. Bakı, 2011, №3(6);
6. Çıldırılı Aşık Şenlik Divanı. Ankara, 2006.

25-27 mart, Kars, Türkiye

AZƏRBAYCAN-DAĞISTAN AŞIQ MÜHİTİNİN İSTEDADLI NÜMAYƏNDƏSİ AŞIQ SAKİT KÖÇƏRİ

Aşıq Sakit Köçəri qısa, lakin olduqca ləyaqətli, dolğun və mənalı bir sənətkar ömrü yaşamış el şairi, el aşığıdır. Həyat və yaradıcılığı sənətkarlıq baxımından o qədər çox araşdırılmasa da, Türk dünyasının ünlü ozanı Aşıq Şəmşirdən ustad dərsi almış bu aşığı nəinki Azərbaycanda, eləcə də şimal qonşumuz olan Rusiyanın bizə ən yaxın qardaş diyarı olan Dağıstanda da sənətsevərlər olduqca yüksək dəyərləndirir və sevirilər.

Aşıq Sakit Köçəri (Qurbanov Sakit Mahmud oğlu) 1946-cı ilin oktyabr ayında Dağıstan Muxtar Respublikası Axtı rayonunun Xnov kəndində anadan olub. Sonra ailəlikcə Şəkiyə köçüblər. Sakitin uşaqlığı Şəkidə keçib.

1979-1984-cü illərdə Azərbaycan Dövlət İncəsənət İnstitutunun “Mədəni-maarif” fakültəsində təhsil alan Sakit Qurbanov görkəmli Azərbaycan sənətkarı Aşıq Şəmşirin son şeyirdi olmuş və ustadının sağlığında da, ölümündən sonra da onun ölməz ruhuna ehtiram və sədaqətini nümayiş etdirmişdir. Bunu şairin unudulmaz müəlliminə həsr etdiyi “Belə ustad olammazdı” adlı kitabının timsalında aydın görürük.

Tədqiqatçı-yazar, Dünya Gənc Türk Yazarlar Birliyinin üzvü Tural Adışirin “Şəki folklor mühitində aşiq sənətinin inkişafı (1960-90-cı illər). Molla Cümə və Şəki aşıqları” adlı yazısında yazır:

“Aşıq Sakit 2007-ci ildə Dərbənd şəhərində Dədə Şəmşirə həsr olunmuş “Belə ustad olammazdı” xatirələr kitabını nəşr etdirmiş, 2009-cu ildə ustadının 115 illiyinə həsr etdiyi Dədə Şəmşirin mətbuatda çap olunmayan 115 şeirini nəfis kitab şəklində çap etdirmişdir.” (4).

Məlumdur ki, belə bir azman sənətkarın sevimli şeyirdi olmuş, ondan “ustad şapalağı dadmış” Aşıq Sakitin müasirləri arasında bir sənətkar kimi şöhrətlənməsinə heç bir şübhə yeri qalmırdı. Baxmayaraq ki, Şəki elə bir qədim Türk yaşayış məskənidir ki, burada aşiq adı gələndə ilk yada düşən, göz önündə canla-

nan XIX-XX əsrlərin azman şair-aşığı Molla Cümə (1859-1920) olur, lakin Aşiq Sakitin simasında tədqiqatçı Tural Adışirininin də qeyd etdiyi kimi, Şəki aşiq mühitinin sayı o qədər də çox olmayan istedadlı nümayəndələrinin fəaliyyətinə də nəzər salmaq yerinə düşərdi. Çünki bu sənətkarlar sinkretik sənət olan aşiq-ozan sənətinin bütün keyfiyyətlərini öz üzərlərində cəmləmişdilər. Tədqiqatçı haqlı olaraq qeyd edir ki, XX yüzildə Şəkidə aşiq sənəti təkcə Molla Cümə sənəti ilə sınırlı qalmır. Yüzilliyin əvvəllərində bu el nəğməkarının yaradıcılığı ədəbi mühiti nə qədər zənginləşdirsə də, Şəki aşiq mühitinin araşdırılması bu gün öz tədqiqatçısını gözləyir. Çünki bu ərazidə 20-ci illərdən sonra Molla Cümə sənəti üzərində köklənən Doduda Aşiq Paşa, Baş Göynükdə Aşiq Camal, Aşiq Əhmədiyyə, Aşiq Nəcəf, Aşiq İsmayıl, Aşiq Azad, Baş Layısqıda Aşiq Sirac, Aşiq Hacıbala, Aşiq Nəzir, Aşiq Məmməd, Aşiq Əhməd, Aşağı Layısqıda Aşiq Əhməd, Daşbulaqda Aşiq Şamil, Biləcikdə Aşiq Musa, Şində Aşiq Güləhməd, Şabalıdda Aşiq Əhməd, Cəfərəbadda Aşiq Müğüm, Kiçik Dəhnədən Aşiq Həbillah, Aşiq Zeynal, Böyük Dəhnədən Aşiq Musabala, Şəki şəhərində Aşiq Sakit kimi saz-söz sənətini sevib yaşadanlar ömür sürmüşlər...

Şəki aşiq mühitinin hələlik adı bizə bəlli olan son nümayəndəsi Aşiq Sakit Köçəri ilə bağlı məlumat aldığımız bu dəyərli tədqiqat yazısından öyrənirik ki, uşaq yaşlarından ailəsi ilə birlikdə Azərbaycana köçən aşiq 1960-cı ildən daimi olaraq Şəkidə yaşamışdır. Aşiq Sakit saz, söz sənətinin sirlərini ustadı Aşiq Şəmşirdən öyrənmişdir. 1957-ci ildən 1962-ci ilədək bu görkəmli saz-söz nəğməkarının yanında şeyirdlik edən Sakit 1963-cü ildə Şəki şəhərində orta təhsilini bitirib, Şəki şəhər Mədəniyyət Şöbəsində əmək fəaliyyətinə başlamışdır. 1970-1971-ci illərdə o, Dağıstan Dövlət Mahnı və Teatr Ansamblında çalışmış, 1972-ci ildə yəni-dən Şəkiyə qayıdaraq Mədəniyyət Şöbəsində əmək fəaliyyətini davam etdirmişdir. 1978-ci ildə aşiq Azərbaycan Dövlət İncəsənət İnstitutunda qiyabi yolla ali təhsil almağa başlamış, 1983-cü ildə təhsilini tamamlamışdır.

1980-ci ildə Şəkidə “Molla Cümə” Aşıqlar ansamblını yaran və ona rəhbərlik edən sənətkar, 1989-2002-ci illərdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunun Şəki arxeologiya və etnoqrafiya şöbəsində çalışmışdır. 1998-ci ildə aşığın “Bacarsan, ye dünyanı” adlı ilk şeirlər kitabı çap olunmuşdur.

Azərbaycanla Dağıstan, Şəki ilə Dərbənd və Mahaçqala arasında canlı körpü rolunu oynayan “Aşıq Sakit Köçəri 2003-cü ildən Dağıstan Respublikasında yaşayıb-yaratmışdır. Cənubi Dağıstanda aşıqlar məktəbi yaratmış, Dərbənddə Azərbaycan dilində nəşr olunan bütün mətbuat orqanları ilə sıx əməkdaşlıq etmişdir...” Azərbaycan-Dağıstan ədəbi əlaqələrinin yaranıb inkişaf etməsində böyük xidmətləri olan aşıq-şair 2010-cu il aprel ayının 20-də Dərbənd şəhərində haqq dünyasına qovuşmuş, illər boyunca yaşayıb-fəaliyyət göstərdiyi doğma Şəkidə torpağa tapşırılmışdır. Azərbaycan Yazıçılar və Aşıqlar Birliklərinin üzvü olan Aşıq Sakitin qəfil vəfatı onu sevən insanları dərinlən kədərləndirmiş və dostları, yaxınları Sakitin xatirəsini hər zaman əziz tutduqlarını ona həsr olunmuş kitabları ilə sübuta yetirməyə çalışmışlar.

2012-ci ildə “Elm və təhsil” nəşriyyatında çap olunmuş “Demə, ömür bu imiş” kitabının annotasiyasında oxuyuruq: “Yaşadığı 64 illik ömür yolunda müxtəlif mətbuat orqanlarında gözəl şeirlər və saz-söz sənətinə aid məqalələrlə çıxış edən, ulu nəğməkarımız Dədə Şəmşirin sonuncu şeyirdi olan Aşıq Sakit Köçəri ədəbi poeziyamızın qoşma, gəraylı, tənris, cığalı tənris, divani, müxəmməs, qəzəl və s. formalarında bir-birindən gözəl şeirlər yazıb-yaratmışdır...” (1) Kitabın redaktoru “Dünya” qəzetinin baş redaktoru Füzuli Ramazanoğlu, məsləhətçisi Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü Qənbər Şəmşiroğludur.

Kitaba yazdığı “Ustad ömrü” adlı yazıda Füzuli Ramazanoğlu Aşıq Sakitin dünyaya əlvida dediyi yağmurlu-çizkinli aprel günlərini xatırlayır, aşığın 40 mərasiminə Dədə Şəmşir ocağının ağsaqqalı Qənbər Şəmşiroğlu və görkəmli şair Məmməd Aslanla birgə getdikləri anlara qaydır. “Aşıqla dəfələrlə görüşlərimiz za-

manı onun sevimli ustadı Dədə Şəmşir kimi nə qədər zəngin bir mənəvi dünyaya malik sənət adamı olduğunun şahidi olmuşam...”

Daha bir xatirələr kitabı aşığın şair-publisist dostu Rəsul İl-məddinoglu tərəfindən hazırlanaraq, 2015-ci ildə nəşr olunmuşdur. Kitabın redaktoru və ön sözün müəllifi şair-publisist Şahid Məmməkərimovdur.

Kitabda tərtibçi-müəllifin, eləcə də Köçərisevərlərin unudulmaz aşıqla bağlı sənədli xatirə-esseləri və digər kövrək yazılar yer almışdır. Qeyd etdiyimiz kimi, kitab istedadlı aşıq-şairin xatirəsinə həsr olunmuşdur və buradakı hər bir yazıdan Aşıq Sakitin həzin, kövrək, halal-hümbət, sadə və təvazökar, ləyaqətli, vicdanlı şəxsiyyətinin müxtəlif tərəflərinə işıq tutan ilginç məqamlar öz əksini tapıb. Türk Dünyasının böyük filosofu, mərhum xalq şairimiz Bəxtiyar Vahabzadənin Aşıq Sakitə ünvanladığı “Bakıdan məktub” şəxsiyyətini və istedadını hər zaman yüksək dəyərləndirdiyi, “qardaşım, həmkarım” deyə müraciət etdiyi dostuna verdiyi ən böyük dəyər hesab oluna bilər. Məktubun əhəmiyyətini nəzərə alaraq, onun bəzi hissələrini olduğu kimi verməyi qərara aldım:

“Əziz qardaşım aşıq Sakit Köçəri!

Məktubunu və “Dərbənd” qəzetinin nüsxələrini aldım. Diqqətlə oxudum. Səninlə görüşə bilməməyimə çox təəssüfləndim. Səninlə hər görüşün mənim üçün nə qədər xoş olduğunu bilməmiş deyilsən.

... Əziz həmkar, sənin gücün, qüdrətin Azərbaycan türkcəsinin bütün incəliklərinə, şəhd-şirəsinə, dərinliklərinə sahib olmağındadır. Sən sahib olduğun bu qüdrəti, istedadının bütün imkanlarını yalnız və yalnız bu dildə ifadə edə bilərsən...

... Mənə gətirdiyin “Dərbənd” qəzetinin bir neçə nüsxəsi ilə tanış oldum. “Körpü” rubrikasında qaldırdığınız məsələlər ürəyim-cədir. Qəzetin bütün əməkdaşlarına mənim təşəkkürümü yetir...

Dağıstan-Azərbaycan əlaqələrinin tarixi həqiqətən çox qədimdir. Bu əlaqələrin davamı bu gün bizə daha çox lazımdır. Bu vacib məsələdə hamımızın, o cümlədən mənim də günahım

böyükdür. Biz Azərbaycandan kənar da yaşayan qardaş-bacılarımız haqqında az düşünürük.

Sağlıq olsun, vaxt tapıb sizə baş çəkməyi özümə borc bilirəm. Dağıstanda yaşayan soydaşlarımız, o cümlədən bizə ruhən və qəlbən yaxın olan ləzgi, avar, kumuk, lak, dargin və s. millətlərlə ədəbi ilişkilərin vacibliyi bu günün tələbidir.

Mənim “Görüm” şeirimə yazdığın təxmisin çox xoşuma gəldi. Xüsusən, şeirinin sonuncu bəndi yekun akkord kimi çox qüdrətlidir.

Aşiq Sakit, ürək olub döyündün,
Elin ağrı-acısıyla deyindin.
Bəsdir, Qorqud dədələrlə öyündün,
Hünərin var, özün Qorqud ol, görüm.

Afərin! Çox tutarlı və dəqiq deyilmiş bənddir.
Şeirlərimi çap etdiyinizə görə çox sağ olun.
Sizə işlərinizdə uğurlar diləyirəm.
Dərin hörmətlə: B.Vahabzadə.

22.11.1996-cı il.” (2, 143-145)

Məktubdan diqqətə çatdırdığımız bu qeydlərdən də aydın görünür ki, görkəmli şair Bəxtiyar Vahabzadə Aşiq Sakitin saz və söz yaradıcılığına yaxından bələd olmuş və onun istedadını yüksək qiymətləndirmişdir. Aşığın xalq şairinin “Fələk səni güldürəndə gülmüsən,/ Hünərin var, ağladanda gül, görüm” misralarının artıq yaddaşlarda aforizmə çevrildiyi “Görüm” şeirinə nəzirə kimi yazdığı şeir həqiqətən də, olduqca böyük məna və məzmun tutumuna, qafiyə əlvanlığına görə çox qiymətlidir. Aşiq-şairin 23 iyul, 1985-ci il tarixində qələmə aldığı şeirin ideya-bədii məzmununu və forma gözəlliyini, dil axıcılığını tam olaraq nəzərə çatdırmaq üçün onu bütöv şəkildə izləyək:

GÖRÜM

(B.Vahabzadənin eyni adlı şeirinə nəzirə)

Yollar açıb, dağlar aşdıq ümidlə,
Arzulara qovuşdumu yol görüm.
Bu yolların ey Bəxtiyar şairi,
Taleyində uğurları bol görüm.

Zaman-zaman yükümüzü əyənələr,
Varımızı, yoxumuzu yeyənələr,
Toxqarına həyata “bal” deyənələr,
Acqarına deyirlərmi “bal” görüm?!

Günəş doğdu, ömrümüzü isidən,
Qurtarmadıq yenə umu-küsüdən.
“Vətən-Vətən!” – deməkdənsə kürsüdən,
Yeri gəlsə, Vətən üçün öl, görüm!

Ey Köçəri, ürək kimi döyündün,
Elin ağrı-acısıyla deyindin.
Bədi, Qorqud Dədələrlə öyündün,
Hünərin var, özün Qorqud ol, görüm!

Göründüyü kimi, Bəxtiyar müəllim Aşıq Sakiti heç də səbəbsiz öyməmiş, onun həm aşıq, həm də şair kimi böyük istedadı malik olduğunu önə çəkmişdir. O da maraqlıdır ki, adətən, tanınmış şairlər özlərindən başqa, xüsusilə də istedadlı şairlərin yaradıcılıqlarına qısqançlıqla yanaşır, hər vəcdlə onları aşağılamağa çalışırlar. Təbii ki, şəxsiyyətinin bütövlüyü və böyüklüyü ilə hər zaman seçilən Bəxtiyarımız imkan düşdükcə, gənc qələm sahiblərinə (elə bu sətirlərin müəllifinə də. – Q.M.) hər sahədə yardımçı olmağa səy göstərir, onları daha böyük uğurlar qazanmağa ruhlandırır. Aşıq Sakitin həm ünlü aşıq, həm də istedadlı şair kimi

bənzərsiz yaradıcılığı da özlüyündə Bəxtiyar müəllimi onun sənət aləminə layiqli qiymət verə bilməsi üçün yetərincə layiqliydi. Çünki Bəxtiyar Vahabzadə heç vaxt pisə yaxşı, yaxşıya da ki pis deməyə öyrəşməmişdi. O hər zaman haqqın, həqiqətin, ədalətin tərəfdarı və müdafiəçisiydi.

Dağıstanda nəşr olunan “Dərbənd” qəzetinin 29 avqust, 1997-ci il tarixli 69-cu sayında dərc olunmuş “Ən möhkəm körpüdür dostluq körpüsü” adlı yazıda da Azərbaycan-Dağıstan dostluğuna, qardaşlığına hesablanmış keşməkeşli tale yaşayan insanın – Aşıq Sakit Köçərinin bu sahədəki böyük, əvəzsiz xidmətləri öz əksini tapıb. Yazıda oxuyuruq: “Millətlər arasında nifaq toxumu səpənlərin, öz xalqının qeyrətli oğullarına qara yaxanların, uzun illər birgə duz-çörək kəsdiyi, ailəvi dost olduğu adamı vəzifədən çıxarmaq üçün böhtan dolu şikayət məktubları yazanların meydan suladığı indiki hərc-mərclik dövründə öz gözəl ləyaqəti, şübhəsiz istedadı ilə nəcib, xeyirxah işlər görməyə çalışan ziyalılarımız da var.

Onlardan biri də üç dildə çalıb-oxuyan, Dərbəndi Şəkiyə yaxınlaşdıran, doğmalaşdıran Aşıq Sakit Köçəridir.

Bəli, Dərbənd və Şəki şəhərləri arasında ədəbi dostluq körpüsünü məhz o yaratmışdır. Onun zəhməti qəzetlərimizdə əksini tapır və gözəl bəhrələr verir...” (3).

Yazıda haqqında bəhs olunan ədəbi körpü məsələsinin mahiyyətinə varanda görürük ki, Azərbaycan və Dağıstan ədəbi mühiti arasında yaradılan qardaşlıq körpüsü həqiqətən də məhz Aşıq Sakitin adı ilə bağlıdır və həmin körpünün getdikcə möhkəmlənməsində onun müstəsna xidmətləri vardır. Sakit Köçəri Dağıstan yazarlarının əsərlərini Azərbaycan mətbuatında, Azərbaycan şair və yazıçılarının isə yaradıcılıq nümunələrinin Dağıstan mətbuatında müntəzəm surətdə nəşrinə bilavasitə vəsilə olmuşdur.

Yaddı Köçəriyə hərzə dinən kəs,
Yala yaltaqlanıb, filə dönən kəs.
Görmədim ağılından gileylənən kəs,
Heç kim “yarımçığam, naşıyam!” – demir.

Bəli, Aşiq Sakitin bütün dəyərli ömrü “yarımçıqlar”la, “naşılar”la mübarizəyə sərf olunmuşdu. O hər zaman həqiqət aşıqı, insanlıq carçısı, yurd, Vətən sevdalısı olaraq, demək olar ki, bütün həyatını və yaradıcılığını bu müqəddəs yolda bir şam kimi gillə-gillə əritdi və könüllərdə özünə əbədiyyət heykəli ucaltdı.

Hətta, ustadı Dədə Şəmşir də öz sevimli şagirdindəki bütün digər şeyirlərindən üstün keyfiyyətləri aydınca gördüyündəndə ki, öz sazını məhz Sakitə yadigar kimi bağışlamış, sazı və saz sənətini şərəflə yaşadacağına əminliyini sanki bu yolla ifadə etməyə çalışmışdı.

Şair-publisist Rəsul İlməddinoğlu bu barədə belə yazır: “Sakitə xatirələrini, ustadının ona, onun ustadına yazdığı şeirlərini oxuduqca başa düşürsən ki, Dədə Şəmşir özü və bütün ailəsi Sakitə öz doğmaları kimi baxıblar və onu ailə üzvlərindən ayırmayıblar. Bir ustad şeyirdi kimi Sakitdən razı qalan Dədə Şəmşir özünün 80 illiyi münasibəti ilə sazbənd İsmayıl Mahirin ona bağışladığı sazı Sakitə əmanət edir və özünün son öyüdlərini verir: “Al, sağlıqla işlət, halallıqla qazan. El-obada alını açığ, üzünü ağ ol. Bir neçə söz deyim, yadında saxla.

Bizə “el anası” deyirlər. Bu adı qorumaq lazımdır. Allah-təala kəsbi, çörək qazanmağı itaətdən, ibadətdən əfzəl və əzəl buyurub. Biz aşıqlar eldən dolanıırıq. Ona görə, elə oturub-durmalsan ki, el öz çörəyini sənə halal eləsin. Doğrudur, hər kəs öz çörəyini yeyir, lakin bu zəhmətin özü də halal zəhmət olmalıdır.

Oğul, dünyada bütün bələlər pis nəfsdən, tamahkarlıqdan doğur. Gərək nəfsdən ağılla istifadə edəsən. Axı, bizə nəfsdən əlavə ağıl da verildiyi üçün heyvan sinfindən fərqlənmişik, insan adlanmışıq. Allahın dərgahında da qiymətimiz heyvandan üstündür.

Pula tamah salıb harda olsa sazı köynəkdən çıxarıb, onu abırdan salanlar çoxdur. Sən isə sənətinin qədrini bil, çayxanada, mağında, yolda, yetən yerdə çalıb-oxuma. Saz da qılinc kimidir. Sıyrıldısa, sözünü deməlidir...

İndi ki saz alıb düşmüşən elə,
Mərdin məclisində oxu, çal, aşıq.
Qismətini ancaq halaldan dilə,
Sən gözütox, igidyana ol, aşıq.

Oxuma çayçıda, oxuma yolda,
Qarğa qırıldayır tikanlı kolda.
Cibində bir quruş olmayan halda
Hətta, umma nanəcibdən pul, aşıq.

Demə bir manata uzun bir nağıl,
Çoxdu belə dastan deyən kəmağıl.
Zəhər olsun o cür gəlir, mədaxıl,
Sənətkarsan, qiymətini bil, aşıq.

Qız-gəlin görəndə oynatma göz-qaş,
Namərd süfrəsində yemə yağlı aş.
Şəmşirin sözünü dərk edəsən kaş,
Onda saxlar hörmətini el, aşıq.”

(2, 147-149)

Ustadı Dədə Şəmşirin dərin-dərin nəsihətlərini qulağında sırğa edən Aşiq Sakit özü də sənətkarlıq və insanlıq məktəbində özünə hoca saydığı bu ünlü ozana dəyərli bir cavab şeiri yazmışdır:

Mərdlər məclisində açılır eynim,
Mərifət əhlinə baş əyirəm mən.
Minnət dağı yatır yaxşılığında,
Namərdi görəndə üşüyürəm mən.

... Nə sərvət acıyam, nə var acıyam,
Ağsaqqal həsrəti, söz möhtacıyam.
Ellərin sirdaşı, sənət tacıyam,
Şəmşirin sazını daşıyıram mən.

(2, 150-151)

Elə ustadı kimi də ləyaqətli ustad ömrü yaşadı Aşıq Sakit Köçəri. Şəmşir sazını ləyaqətlə sinəsi üstündə yaşatdı, aşıq-ozan sənətinin layiqli davamçısı oldu. Əsl aşıq oldu, əsil aşıq oldu.

Aşıq Sakitin ömür yolu olduqca keşməkeşli və təzadlarla dolu olmuş, həyata nikbin baxışı sayəsində bütün sədləri aşaraq, həm həqiqətsevər şair-aşıq, həm də sözün ümumi və əsil mənasında, bəşəri bir insan-şəxsiyyət-sənətkar kimi gələcək nəsillərimiz üçün əsl insanlıq və sənət məktəbi qoyub getmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. “Demə, ömür bu imiş”, “Elm və təhsil”, Bakı, 2012. 284 s.
2. Rəsul İlməddinoğlu. Aşıq Sakit Köçəri. Bakı-NPM. “Təhsil”, Bakı, 2015, 172 səh.;
3. Təhmiraz İmamov. Ən möhkəm körpüdür dostluq körpüsü, ”“Dərbənd” qəzeti, 29 avqust, 1997. №69(8662);
4. “Şəki folklor mühitində aşıq sənətinin inkişafı (1960-90-cı illər). Molla Cümə və Şəki aşıqları”. “Bizdən-bizə” aylıq ədəbiyyat dərgisi. Gənc yazarlar ədəbiyyatı. 17 may, 2015, bizimya-zı.com.

May, 2016

“KOROĞLU” DASTANINDAKI QADIN SURƏTLƏRİ VƏ ONLARA VERİLƏN DƏYƏR

Dünya ədəbiyyatının ilk örnəkləri kimi günümüzə qədər gəlib çıxan folklor nümunələrinin ən dəyərli növlərindən olan dastanların, eposların xalqların mənşəyinin, ailə ənənələri və məişətinin, mədəniyyətinin, ədəbiyyatının, eləcə də qəhrəmanlıq tarixinin öyrənilməsi baxımından böyük əhəmiyyəti vardır. Eyni zamanda, dastanlardakı aparıcı surətlər əxlaqi-etik xüsusiyyətləri, ərlik-ərənlik keyfiyyətləri, gənc nəslin xalqın qəhrəmanlıq tarixinə sadıq, vətənpərvərlik hisslərinə, ailəyə sədaqətlik zəminində tərbiyə olunmasında mühüm rol oynayır. Tarixdə mövcud olmuş real qəhrəmanlarla yanaşı, mifik obrazların da gənc nəslin tərbiyəsində, ailə ənənələrinin qorunub saxlanmasında rolu danılmazdır. Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq tarixində özünəməxsus yeri əlbəttə ki, kişilər, yəni əks cinsin nümayəndələri tutur. Lakin bu heç də o demək deyildir ki, kişilər apardıqları mübarizədə və yaxud döyüş meydanlarında təkbəşinə şücaətlər göstərmişlər. Çünki tarixdən də yaxşı məlumdur ki, hər bir qəhrəman kişinin arxasında onun olduqca ləyaqətli, dəyanətli, sədaqətli xanımı durur.

Qadın – anadır, qadın – bacıdır, qadın – həyat yoldaşdır, qadın – övladdır. Qadının rolu təkcə evinə, ailəsinə sədaqətli olmaqla, məişətdə mətbəx mədəniyyətinə yüksək səviyyədə yiyələnməklə bitmir, eyni zamanda onun ən böyük göstəricisi dünyaya gətirdiyi övladlarını elə-obaya, torpağa, Vətənə layiq vətəndaşlar kimi tərbiyə edib, həyata vəsiqə verməsindədir. Qadının digər göstəricisi ailənin başçısına – həyat yoldaşına ömrünün sonuncu hər addımında kömək durmaqda, sədaqətli olmaqla, onu anlayıb-duyaraq dəyər verməklə ölçülür. Əgər tarixdə bu cür ləyaqətli analarımız, bacılarımız, qadınlarımız olmasaydı, qəhrəmanlıq tariximizi yaradan şücaətli oğullarımız da olmazdı. Axı, hər bir dahinin də, hər bir sərkərdənin də anası var. Atatürləri, Məhəmməd Əminləri, Elçibəyləri də bu cür fədakar, ləyaqətli analar dünyaya bəxş etmişlər. Sara Xatunlarımız olmasaydı, Uzun Hə-

sənlər tarixdə necə var olardı?... Tuti Bikələr, Taclı Xatunlar, Möminə Xatunlar, Məhsətilər, Natəvanlar, Ümbülbanular, Heyran xanımlar – tariximizdə müstəsna iz qoymuş dövlət adamları və siyasi xadimlər, elm və ədəbiyyat adamları... Biz bu siyahını istənilən qədər uzada bilərik, hal bu ki, bu qəhrəmanları anaların dünyaya gətirməsi ilə iş bitmir, eyni zamanda həmin şəxsiyyətlərin varoluşunda onların arxasında mətanətlə durub, hər bir çətinliyə sinə gərən, dözüb sədaqətlik nümunəsi göstərən həyat yoldaşlarının rolu əvəzsizdir.

Təsadüfi deyildir ki, Qafqazda doğulub-yaşamış azman Türk sərkərdəsi Şeyx Şamildən soruşanda ki, sən tarixdə qazandığın böyük uğurlara və xalqın təmənnasız sevgisinə görə kimə minnətdarsan, o cavabında qayıdıb belə deyir: “Məni ilk olaraq evimdə qadınım yüksək dəyərləndirdi. Daha sonra bu sayğı doğulub böyüdüyüm auldakı insanlara sirayət etdi. Onların mənə verdiyi dəyərin, hörmətin ardını sonralar mən bütün vətənimin, xalqımın timsalında görüb hiss etdim. Və bu dəyər, bu hörmət məni daha da qüvvətli, basılmaz etdi...”

Elə bu baxımdan yanaşaraq, diqqəti bugünkü mövzumuzun üzərinə yönəltmək istərdim:

Bir çox Türk xalqlarının ortaq mənəviyyat abidəsi kimi yaradıldığı gündən müasir dövrümüzəcən bu xalqların qəhrəmanlıq tarixində müstəsna rol oynamaqda olan “Koroğlu” dastanı bir sıra səciyyəvi xüsusiyyətlərinə görə öz aktuallığını günü bu gün də qoruyub saxlamaqdadır. Dastanın müxtəlif Türk xalqlarının özünəməxsus milli xüsusiyyətlərini, milli çalarlarını özündə əks etdirən qollar şəklində yazıya köçürülərək günümüzdə də mövcud olması bunu göstərir ki, bu xalqlar eyni bir kökdən qaynaqlandıqları kimi, eyni qəhrəmanlıq tarixinə də malikdirlər. Belə ki, xalq qəhrəmanı Koroğlu təkcə igid, qorxmaz, basılmaz sərkərdə deyil, eyni zamanda tədbirli ailə və qoşun başçısıdır. Tarixdən isə məlumdur ki, Türk xalqlarının yenilməz igidləri düşmənlə döyüşdən əksər hallarda fiziki üstünlükləri ilə yanaşı, yüksək mənəviyyatları, əxlaqi-etik key-

fiyyətləri, eyni zamanda ailədən, əqidə dostlarından-silahdaşlarından aldıqları yüksək mənəvi güc hesabına qalib çıxmışlar.

Yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi dälisi ilə birlikdə əzilən xalqların imdadına yetən, ümid, kömək yeri olan xalq qəhrəmanı Koroğlu ilə bağlı bu dastan-eposun hər bir qolu ayrı-ayrılıqda bir mənəviyyat abidəsi sayılmalıdır. Dastan qəhrəmanlarının döyüşlərdə zəfər çalmalarının ən başlıca səbəblərindən biri kimi, Koroğlunun və igid silahdaşlarının arxasında hər zaman onların uzaqgörən, tədbirli, ağıllı, dəyanətli və sədaqətli ömür-gün yoldaşlarının olmasını göstərmək olar. Koroğlunun Nigarı, Dəli Həsənin Şirini, Dəmirçioğlunun Tellisi, Bəlli Əhmədin Məhbubu, Eyvazın Hürüsü, İsabalinın Dünyası... olmasaydı, çox güman ki, bu gün biz “Koroğlu” adlı dastan-eposun Türk xalqlarının qəhrəmanlıq tarixindəki mühüm mövqeyindən danışa bilməzdik...

İlk olaraq, diqqəti “Koroğlu” dastanındakı bütün qadınların ən ünlüsü, xanımlar xanımı sayılan Nigar surətinə yönəltmək istərdik. Bu ağıllı, tədbirli, sədaqətli xanım barədə “Koroğlu” dastanının əksər qollarında söhbət açılsa da, onun Koroğlu adlı xalq qəhrəmanı ilə izdivacını bütün təfsilatı ilə “Nigar xanımın Çənlibelə gəlməsi” qolundan oxuyuruq. İstanbul xotkarının qızı Nigarın Koroğluya yazdığı sevgi naməsini Bəlli Əhmədin aparıb halal sahibinə çatdırması və Qoç Koroğlunun naməni oxuduqdan sonra öz butasına qovuşmaq məqsədilə İstanbula yola düşməsi səhnəsi olduqca təsirlidir:

“... Koroğlu naməni açdı, oxuyub gördü ki, xotkar qızı yazır:

Başına döndüyüm, ay qoç Koroğlu,
Əgər igidsənsə, gəl apar məni!
Həsərətindən yoxdu səbrim, qərarım,
İncidir sərəsər ahu-zar məni.

Çənlibel üstündə əsrəmiş nərsən,
Düşmən qabağında dayanan ərsən.
Tamam dälilərə igid, sərkərsən,
Axtarsan, taparsan düzilqar məni.

Mən xotkar qızıyam, Nigardır adım,
Şahlara, xanlara məhəl qoymadım.
Bir sənşən dünyada mənim muradım,
İstərəm özünə eylə yar məni!

Elə ki, Koroğlu naməni oxuyub əhvalatdan hali oldu, Dəli Mehtəri çağırırdı ki:

– Qıratı yəhərlə, mən İstanbula gedəsi oldum.”

Dəlilərin heç bir cəhdi Koroğlunu öz qərarından döndərə bilmir və məcbur olub naməni onlara oxuyur. Dəlilərin təsirləndiyini görəndə Dəli Həsən Koroğluya haqq qazandırır:

“– Bu namədən sonra getməmək olmaz. Koroğlu kimi bir oğlana xotkar qızı kimi bir buta layıqdi...”

Təbii ki, dəlilər nə illah eləsələr də ki, bu, qorxulu səfərdir, təkmə, biz də səninlə gedək, Koroğlu razı olmur ki, olmur. (1, 45-46)

Bu kiçik parçadan da məlum olur ki, keçmişdə xotkar, paşa, xan, bəy qızları heç də savadsız olmamış, onlar dövrlərinin yüksək elmə, savada malik müəllimlərindən dərs almışlar. Tarixdən də bizə yaxşı məlumdur ki, bir çox sərkərdələr və onların övladları saray mühitində şeir məclisləri təşkil etmiş və saraylarında daim şairlər saxlamışlar. Bu məclislərin təsiri altında formalaşan əyan övladları arasında istək və arzuları nəzmə çəkmək orta əsr saray ənənəsinin bir göstəricisi sayılırdı. Təsadüfi deyildir ki, erkən orta əsrlərin ədəbi abidələrinin əksəriyyəti nəzmlə qələmə alınmışdır. Təbii ki, Nigar xanım da bir xotkar qızı olaraq saray ədəbi mühitindən yetərincə yararlanmış və öz istedadının məhsulu olaraq yazdığı bu naməni sevdiyi insana – Qoç Koroğluya göndərmişdi.

Bəlli Əhmədin tərifinə də bu yerdə Nigar xanımın gözəlliyini, nəcib xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir:

“Tirmə salıbdır başına,
Bənzəyir cənnət quşuna,
Çatıbdır on beş yaşına,
Var Koroğlu, var Koroğlu!

Adı Nigar, özü pəri,
Verəm sənə bu xəbəri;
Görən onsuz gəlməz geri,
Var Koroğlu, var Koroğlu!”

Belə bir qənirsiz gözəlin və cəsarətli xanımın sorağıyla İstanbulla üz tutan Koroğlu minbir əzab-əziyyətdən sonra istəyinə nail olur; Koroğlu Nigarına, Nigar xanım da öz istəkli yanına qovuşur. Bu qolun ən maraqlı məqamlarından biri budur ki, xotkar qızı Nigar xanım paşalar, sultanlar tərəfindən “quldur” adlandırılan, lakin xalqın çox sevdiyi igid sərkərdəsinin mübarizələrdə, savaşlarda keçən ömrünü dəbdəbəli saray həyatından daha üstün tutur, ona ömür-gün yoldaşı olmaqla daha bir igidlik, ləyaqət, sədaqət nümunəsi göstərir.

“Eyvazın Çənlibelə gəlməsi” (“Koroğlunun Türkmən səfəri”) qolunda oxuyuruq ki, evləndiklərindən xeyli müddət keçsə də, Nigar xanımın övladı olmur və Koroğlunu züryət sahibi edə bilməməsi onu qəm-qüssəyə salır. Nigar xanımın bikefliyindən duyduğu düşən Koroğlu onun bu halına dözə bilmir.

Nigar xanımın:

“– Hər quş balasıynan gəzər,

Niyə sənin balan yoxdu?” – deməsi Qoç Koroğlunu zulum-zulum ağladır. Koroğlu aşığı Aşiq Cünun axtarıb-arayıb igidliyi ilə ad çıxaran Eyvazı tapır ki, onu Koroğlu ilə Nigar xanıma oğul etsinlər. Nəhayət, “diqqət eləyib gördülər... Koroğlu Qıratın üstündə, tərkində də Eyvaz, budur gəlir. Nigar xanım üzünü dəlillərə tutub dedi:

... ..
Eyvazım bənzər laçına,
Sonalar heyran saçına.
Vermərəm Çinə, Maçına,
Eyvazı pişvaz eləyin!...

... ..
Koroğlu oxunu qurub,
Sevib, seçib, tərlən vurub.
Qıratın tərkində durub,
Eyvazı pişvaz eləyin!...

... ..
Atı gətirər cövlana,
Ox atar namərd düşmana.
Nigar da Eyvaza ana,
Eyvazı pişvaz eləyin!...

... Nigar xanım Eyvazın gözlərindən öpdü, köynəyinin yaxasından keçirib özünə oğul elədi...” (2, 85-104).

Göründüyü kimi, Nigar xanım sonsuz olduğunu, ərinə arxa ola biləcək övlad dünyaya gətirə bilməyəcəyini gördükdə, özü ondan təkidlə xahiş edir ki, Koroğlu bəyəndiyi bir igidi özlərinə oğulluğa götürsün. Təbii ki, Nigar xanımın bu uzaqgörənliyi, genişürəkliliyi, ağıllı, tədbirli olması sayəsində Koroğlunun “ocağı şennənir”, övladsızlıqdan, sonsuzluqdan qurtarır, Eyvaz kimi bir igid onların ocağını sönməyə qoymur, daha da alovlandırır.

Digər qollarda Eyvazla və Koroğlu dəlilərinin hər birinin üzleşdiyi çətinliklərlə bağlı Nigar xanımın keçirdiyi iztirablar, verdiyi ağıllı məsləhətlər diqqəti cəlb edir. Hətta o bəzən elə dəyərli məsləhətlər verir ki, bunun sayəsində Koroğlu və dəliləri dardan qurtulurlar. Nigar xanımın necə ağıllı bir qadın olması Koroğlunun qəlbini hər zaman iftixar hissilə doldurur, hətta dəlilərinə də onun ana, bacı məhəbbəti ilə yanaşması bu xalq qəhrəmanının dizinə təpər, qollarına qüvvət, qəlbinə ruh verir. Nigarın üzündə qəm nişanəsinin görünməsi dəliləri yerindən oynadır, ovqatlarını təlx edir. Onlar dağı belə yerindən oynadıb parçalamağa hazırdırlar, tək Koroğlunun Nigarı qüssələnməsin. Bütün bu əhvalatları oxuduqca, Nigar xanım oxucunun gözündə sanki bir el anasına, el ağbirçəyinə çevrilir.

Təsadüfi deyildir ki, igidlər yurdu Çənlibeli Nigar xanımdan sonra ardıcıl olaraq, digər xanımlar da özlərinə əbədi məskən seçirlər. Və... Nigar xanım həmin xanımlara da əsil analıq münasibəti bəsləyir, onları öz əliylə geyindirib-bəzəndirir, dəliqanlı igidlərlə evləndirir, cavanların toyunu edib, xoşbəxtliklərinə vəsi-lə olur. Bu xanımlar lazım gələndə qılınca qurşanır, yeri gələndə ox atıb, yay çəkməkdən belə çəkinmirlər. Ömür-gün yoldaşlarının hər zəfərində bu ləyaqətli xanımların da öz payı vardır.

Eyni zamanda, Nigar xanımın Koroğlu dəlilərinə bəslədiyi doğmalıq, canayananlıq münasibətini biz “Koroğlunun Ərzurum səfəri” qolunda aydın görürük. Ərzurumlu Cəfər paşa qızı Telli xanımı Dəmirçioğlunun əlindən almaq üçün Koroğlu dəlisini Pəhlivan meydanında zəncirlədir, ona minbir əzab-əziyyət verir. Gecə yuxuda olarkən bu məsələ Koroğluya agah olur və o, Dəmirçioğlunu dardan qurtarmaq üçün dəliləri ilə birlikdə özünü Ərzuruma yetirir. Burada Dəmirçioğlunun ağır durumda olduğunu görəndə ürəyi qan ağlayır, dəli bir nərə çəkərək, Cəfər paşanı vurub atdan yerə yıxır. Cəfər paşanın namərdliyini yalnız qızı Telli xanıma görə bağışlayan Qoç Koroğlu Dəmirçioğlunu ağır yaralı vəziyyətdə gətirib Çənlibelə çatdırır.

“... Gəlib Çənlibelə çatdılar. Nigar xanım qabağa çıxdı, Dəmirçioğlunu yaralı, rəngi qaçmış görəndə özünü saxlaya bilməyib ağladı. Nigarı ağlar görən Koroğlu aldı görək, nə dedi:

Ağlama, alagöz Nigar,
Dəmirçioğlu sağalacaq.
Bağrıma basma köz, Nigar,
Dəmirçioğlu sağalacaq...” (2, 125-126).

Dəmirçioğlu kimi əvəzsiz bir igidin qanlı yaralarına baxıb göz yaşları axıdan alagöz Nigarın, Telli xanımın çəkdiyi sitəmlərə dözə bilməyən Koroğlu qısa müddətdə ən bacarıqlı həkimləri cəlb edir, Dəmirçioğlunun tezliklə sağalaraq ayağa qalxmasına nail olur.

“Koroğlu Çənlibeldə gözəl bir məclis düzəltdirib bir yaxşı toy qurdurub, Telli xanımı Dəmirçioğluna verdi...”

Məlumdur ki, bütün bu əhvalatların uğurlu, xoş sonluqla yekunlaşması Koroğlu və Nigar xanım başda olmaqla bütün Çənlibel əhlinin əhvalının xoş olmasına gətirib çıxarır.

Təsadüfi deyildir ki, “Koroğlunun Qars səfəri”ndə qarının oğlu Koroğlunun darda olması xəbərini Nigar xanıma və dəlilərə çatdıran kimi, onlar ilk olaraq məsləhəti Nigar xanımdan gözləyirlər.

“Nigar xanım dedi:

– Bu saat Çənlibeli başsız qoymaq olmaz. Mən deyirəm belə eləyək: Dəli Həsən min dəli ilə öz yerində qalsın. Dəmirçioğlu da min dəli ilə öz yerində. Qalan dəliləri Eyvaz götürüb Koroğlunun dalınca getsin.

... Dəli Həsən də, Dəmirçioğlu da, Eyvaz da, hamısı Nigar xanımın fikrini bəyəndi...” (1, 559).

Dastandan da göründüyü kimi, Nigar xanımın uzaqgörən məsləhətləri və dəlilərin onun qərarına etibarlı və sayğısı sayəsində Koroğlu Ərəb Reyhanla savaştan qalib çıxır. Qars paşasının arzusunu ürəyində qoyur, Ərəb Reyhanı öldürür, paşanı Qarsdan dərbədər salır, qızı Hürü xanımı Çənlibelə gətirib Xan Eyvazla toyunu edirlər.

“Durna teli” boyunun başlanğıcında oxuyuruq:

“Eyvaz Çənlibelə gələndən bəri telli Nigarın ürəyi yerinə gəlmişdi. Day ürəyində heç bir dərdi yox idi. Qoç Koroğlu kimi ər bir yanında, Eyvaz kimi oğul bir yanında, bəylərə, paşalara qan udduran dəlilər də ki, gözünün qabağında...” (2, 127).

Belə xoşbəxt günlərini yaşayan Koroğlu və dəliləri hər gün at minir, qurşaq tutur, məşq edirdilər. Eyvaz da yenicə ərgənlik yaşına varmışdı. O, Koroğlunun durna teli taxdığı papaq başında, öz dəstəsiylə atlanıb məşqə çıxmışdı. Xan Eyvazı bu cür xoş görünən Nigar xanımın da könlündən durna teli keçir və üzünü tutur Koroğluya ki, qoy dəlilər gedib biz xanımlara da durna teli gətirsinlər. Nigar xanımın bu təklifini can-başla qəbul edən Eyvaz Də-

mirçioğlu və Bəlli Əhmədi də götürüb Bağdada – durna teli dalınca yollanır (2, 128).

Dastanda deyildiyi kimi, burada da Aslan paşanın əlinə düşən dəliləri yenə Koroğlu və onun dəliləri azad edirlər. Göründüyü kimi, Nigarın adı bir istəyinə yerinə yetirilməsi az qala Xan Eyvazın və onun adibəlli igid silahdaşlarının məhvinə səbəb olacaqdı. Lakin dəlilər bu səfərin olduqca təhlükəli olduğunu bilsələr də, verdikləri vədə əməl edir, sözlərindən dönmürlər. Təki Nigar xanımın sözü yerə düşməsin, hər şey xanımların ürəyincə olsun... (2, 127-140).

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, dastanın bütün qollarına nəzər yetirdikcə bir daha əmin oluruq ki, Koroğlu yarı Nigar xanımın vəfada, sədaqətdə tayı-bərabəri yoxdur. O eşidəndə ki, Qoç Koroğlu Qarslı Əhməd paşanın bacısı Pərizad xanımı sevir və savaşıb, qan töküüb onu Çənlibelə gətirib, Eyvazı çağıraraq oğluna tapşırıq verir ki, Koroğlu ilə Pərizad xanımın toyları üçün tədarük görsün (4, 115-128). Belə bir addımı məlumdur ki, həyatda yüzdəmində bir qadın atardı və Nigar xanım da bu yolu seçdi. Odur ki, ailəyə, ömür-gün yoldaşına sədaqət, vəfa hissi Nigar xanımın şəxsinə türk xanımlarını gözümüzə daha da ucaldır, ülviləşdirir.

Maraqlıdır ki, “Koroğlu” dastanının əksər xanım qəhrəmanlarının Çənlibelə gəlməsi onların Koroğlu dəlilərinin igidliklərinə, qorxmazlıqlarına, pəhləvan cüssələrinə, eyni zamanda halallıqlarına vurularaq, öz istəklərini hansısa bir yolla bəyan etmələrindən sonra alınır. Təbii ki, zülmə, istibdada, xalq qanına susayanlara qarşı mübarizələrdə, savaşlarda saç-saqqalını ağartmış Qoç Koroğlunun Türk dünyasının əksər yerlərində ardıcılıqları, davamçıları yetişirdi ki, onların bu hünəri dillərdə əzbərə çevrilirdi. Xalq – qocalı-cavanlı, qadınli-kişili, uşaqdan-böyüyədək - hər zaman öz xilaskarlarına arxalanır, axın-axın gələrək bu dəstəyə qoşulurdu.

Bu da danılmaz faktdır ki, Koroğlu, Nigar xanım və Qırat kimi obrazların üçlüyü dastana xüsusi orijinallıq bəxş edir. Cavanlıq çağlarında da, ahıl yaşlarında da Koroğlu atını (“At igitin qardaşdır” – demiş!), arvadını canından əziz tutmuş, onlara arxa-

lanmış, onlardan güc-təpər almışdır. Qıratın heyvan olmasına baxmayaraq, sahibinə sədaqəti Nigarın vəfəllığı ilə bərabər sayıla bilər. Bu baxımdan, Koroğlunun ömrünün son günləri ilə bağlı bir məqama diqqət yetirmək yerinə düşərdi:

“... Koroğlu qoca vaxtında bütün dəlilərini başından dağdır, Çənlibeldə onun özündən başqa Nigar xanım və Qırat qalır. Nigar xanımın vəfatından sonra bir gün Koroğlu ömrünün sona yetdiyini hiss edir, özünə qəbir qazır və ora düşüb ölür. Vəfəli Qırat bir neçə gün qəbri qarğa-quzğundan qoruyur (!). Ancaq o da öləcəyini başa düşür. Dırnaqları ilə bir az Nigar xanımın qəbrindən, bir az da torpaqdan sıyırır, Koroğlunun üstünü örtür və sonra özü də can verir (!)” (3, 14-15).

Demək, buradan belə anlaşılır ki, Koroğlunun, Nigarın və Qıratın, belə demək mümkünsə, hər üç qəhrəmanın yaşaması bir-birindən ayrı mümkün olmamış, hər üçünün varlığı digəri üçün əhəmiyyətli dərəcədə böyük rol oynamışdır. Xalq isə öz sevimli qəhrəmanının taleyini ola bilsin ki, olduğu kimi, yaxud müəyyən qədər dəyişdirilmiş, şişirdilmiş şəkildə nağıllaşdırmış, bu əhvalatlar dildən-dilə, ağızdan-ağıza ötürülmüşdür.

Göründüyü kimi, dastanın yuxarıda söylənilən qolunun haqqında bəhs etdiyimiz variantı da mövcuddur. Hal bu ki, Koroğlunun təzadlarla, keşməkeşlərlə dolu həyatı, eləcə də onun qocalması və ölümü ilə bağlı el arasında saysız rəvayətlər gəzib doluşmaqdadır. Təbii ki, bu misilsiz xalq qəhrəmanı barədə kimdən soruşsan, onun barəsində heç olmasa, öz təxəyyülündə canlandırdığı şəkildə də olsa, nəşə quraşdırıb danışacaqdır. Lakin fakt budur ki, dastan yaradıcılığımızın ən möhtəşəm abidələrindən biri olan “Koroğlu” eposunun əldə olan variantlarında Koroğlunu Nigarsız, Nigarı Koroğlusuz görmürük.

Buradan belə bir qənaət meydana çıxır ki, tarixdə iz qoymuş hər bir kişi qəhrəmanın arxasında həqiqətən də olduqca ləyaqətli, vəfəli, ağıllı, tədbirli, cəsarətli, halal xanım durur. Və digər dastanlarımız kimi, “Koroğlu” eposu də bu cür dəyərli qadın surətləri ilə zəngindir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan eposu “Koroğlu” (Azərbaycan və gürcü dillərində) – Tiflis, Universal, 2010, 720 səh.
2. Koroğlu. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı. Bakı, “Lider nəşriyyat”, 2005, 552 səh.
3. Koroğlu. Bakı Əlyazmaları. Bakı, “Nurlan” nəşriyyatı, 2010, 88 səh.
4. Koroğlu. Paris nüsxəsi. Bakı, “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, 2005, 224 səh.

Mart, 2014

KOROĞLULUQ – TÜRKLÜK, ƏRƏNLİK SİMGƏSİ KİMİ...

Türk xalqları yer üzərində mövcud olduğu tarixləri boyunca öz mərdliyi, qəhrəmanlığı, humanistliyi, insanpərvərliyi, halallığı, kökünə-soyuna bağlılığı, böyüyə-küçüyə hörmət və sayğısı, haqsızlığa qarşı barışmazlığı, eyni zamanda öz qədim tarixinə, adət-ənənələrinə, məişət və mədəniyyətinə, inanclarına, dininə, imanına qəlbən bağlı xalqlar kimi tarixin silinməz yaddaşında əbədiyaşar iz buraxmışlar. Bu izlər ilk növbədə, təbii ki, tarixi salnamələrdə, eyni zamanda türk xalqlarının şifahi və yazılı ədəbiyyatında yaşayır və bu xalqların minilliklərlə ölçülə bilən şərəfli qəhrəmanlıq tarixini bütün dünyaya bəyan edir. Bu mənbələr xalqların varoluşunun ən bariz göstəricisi, hətta belə demək mümkünsə, onun qədimliyinin və ulusallığının heç vaxt inkar edilməyəcək sübutu kimi özünü göstərməkdədir. Odur ki, xalqların, millətlərin tarixində hər zaman ən önəmli yerlərdən biri kimi özünəməxsus əhəmiyyəti olan və dillərdən-dillərə keçərək, bu tarixin ən dəyərli məziyyətlərini bütün dünyaya, eyni zamanda gələcəyə daşıyan və yayan mənbələrdən söz düşəndə, ilk olaraq tarixi qəhrəmanlıq dastanlarımızı xatırlamalı oluruq.

Türk dünyasının qəhrəmanlıq dastanlarının adı çəkiləndə isə, təbii ki, ağıla ilk gələn nümunələrdən biri bütün dünyada məşhur olan “Koroğlu” dastanıdır. Bu dastanın belə böyük şöhrət qazanmasının səbəbi çox güman ki, onun qəhrəmanı olan Qoç Koroğlunun misilsiz şücaətə, məharət və qoçaqlığa, aşıqlıq və şairlik istedadına malik olmasıdır. Zənnimizcə, bunda həm də Koroğlunun iştirakçısı və qurucusu olduğu qəhrəmanlıq səhnələrinin çox geniş coğrafi arealı əhatə etməsi böyük rol oynamışdır. Çünki Koroğlu adlı bu məşhur xalq qəhrəmanı əli-ayağı çatan hər bir yerdə baş verən haqsızlığa, zalımların əhaliyə etdikləri sitəmlərə son qoymaq üçün bütün ömrünü öz dəliləri, yəni igid, mübariz silahdaşları ilə birgə bu mübarizədə keçirmiş, dərya ayğırından törəmiş Qıratın belində, ildırım parçasından düzəldilmiş Misri qı-

İnc qurşağında, yeri-göyü lərzəyə gətirən dəli nərəsi və sinəsində oyur-oyur oynayan, sahibinin söz dolu sinəsi coşub-daşanda onu daha da ilhama gətirən qara sazı ilə hər zaman qəhrəmanlıq meydanında gərdiş etmişdir. Koroğluluq təkcə bu xalq qəhrəmanının yaşadığı dövəndə deyil, ondan sonrakı bütün zaman və məqamlarda da insanlar üçün əsl qəhrəmanlıq məktəbi kimi boy göstərmişdir. Oğul övladı dünyaya gələn türksoylu ailələrdə hər zaman arzu olunmuşdur ki, onların oğulları elə Koroğlunun özünə bənzəsin, necə deyərlər, Koroğlu kimi qorxmaz, igid, cəsur, halalı haramın ayağına verməyən, haqsızlıqla barışmayan, Koroğlusa-yaq bazburutlu, basılmaz, yenilməz qəhrəman olsun. Qəbul etmək lazımdır ki, bu arzular xalqın genlərində dolaşan türk ruhunun yaddaşlarımızda kök salmış əzəli və əbədi nişanələridir. Türklük – qəhrəmanlıq, Türklük – cəmərdlik, Türklük – ədalətli olmaq, Türklük – əxlaqlı olmaq, Türklük – xalqa, yurda, torpağa candan, ürəkdən gələn sevgi ilə bağlılıqdırsa, demək onda bütün bu müsbət keyfiyyətləri özündə yaşadan dastanlarımızın ölməz qəhrəmanları ilə türk millətinin fəxr edib-öyünməyə mənəvi haqqı çatır və o öz haqqını mühafizə etməklə daha böyük və şərəfli tarixə imza atmaq qabiliyyətindədir.

Qeyd edildiyi kimi, “Koroğlu” dastanı bütün türksoylu xalqların zəngin mənəvi irsinin daşıyıcısına çevrilməklə yanaşı, onların müasir nəsillərinin qəhrəmanlıq, mübarizlik ruhunda tərbiyə olunub yetişdirilməsində də mühüm rol oynamaqdadır. Beləliklə, bu qənaətə gəlmək mümkündür ki, hər bir türksoylu xalq “öz Koroğlusunu”na sahib çıxmaq istəyində müəyyən qədər haqlıdır. Lakin hələ bu vaxtadək heç bir mənəvi Koroğlunun Türkün ayaq izlərinin tarixləşdiyi hansı ərazidə dünyaya göz açdığı, igid bir xalq qəhrəmanı kimi zalımlara meydan oxuduğu hansı torpağın yetirməsi olduğu barədə səhih məlumat vermək gücündə deyil.

Təsədüfi deyildir ki, Koroğlu adlı bu xalq qəhrəmanının mövcud olduğu dövr və məkan barədə mənəblərdə mövcud olan məlumatlar səhih olmadığından, dastanın yaranma şərtləri də müəyyən ziddiyyətli məqamlara yol açır. Kimiləri Koroğlunun

Azərbaycanın bir çox müxtəlif inzibati ərazilərində, bir başqaları Türkiyənin Bolu bölgəsində, digərləri Toqatda, kimi Ərzurumda, kimi Dəmirqapı Dərbənddə, kimi Borçalıda, kimi Orta Asiya regionlarında, kimi də hansısa bir ayrı bölgədə doğulub yaşadığını, zalımlara qarşı mübarizəyə elə buradan başladığını sübut etməyə çalışır. Bir sözlə, Koroğluya onun igidlik və qorxmazlığından, kişilik və cəmərdliyindən xəbərdar olan və bununla qürurlanan hər kəs və daha dəqiqi, hər bir türkdilli xalq sahib çıxmaq istəyir.

Bütün bunları nəzərə alaraq deməliyik ki, Türk millətinin bu cür öyünməli, şərəfətli tarixi qəhrəmanları yetərincədir və artıq onun hansısa türkdilli xalqın məhz özünə aid olması barədə fikirləri ətrafında belə müzakirələrin elə də böyük önəm kəsb etdiyini sübuta yetirməyi lüzumlu saymırıq. Ən böyük xoşbəxtlikdir ki, onsuz da Koroğlu Türkdür, Türkün öz Koroğlusudur və Koroğluluq da məhz Türklüyə məxsus olan ən ulu dəyər, insanlıq göstəricisidir. Mənbələrdə belə bir fikir də vardır ki, tarix boyu hər adama “Koroğlu” deməyiblər, yəni hər gözü görməyən kor adamın oğlu Koroğlu demək deyil. Ən adi halda, həmin adam “kor kişinin oğludur”. Bu da ondan irəli gəlir ki, “koroğluluq” həqiqətən də cəsurluq, qorxmazlıq, mərdlik, halallıq və s. kimi ali keyfiyyətləri öz şəxsində birləşdirən və gündəlik həyatının qayəsinə çevirən ər kişiyyə xas olan xüsusiyyətdir. Koroğlunun koroğluluğu nəsillər üçün həqiqətən də bir kişilik, ərlilik, ərənlik göstəricisidir. Bunu biz aşağıdakı mənbədə də müşahidə edirik:

“... Əlyazmadakı (Əlyazma AMEA ƏYİ: D-674) bu epizodla tanış olarkən yadıma hələ otuz il əvvəl Şəki şəhərinin uşaq folklor qrupunun ifasında müşahidə etdiyim sonluğu yanılmacdan ibarət olan nağil düşdü. Onun qısa məzmunu aşağıdakı kimidir:

... Atabaxan keçəl Həməzə Koroğlunun Qıratını gecə ikən götürüb qaçır. Koroğlu Dürata minib Gəncədə ona çatır. Həməzə aradan çıxmaq istəyəndə camaat onu qoymur. Bağışlamağı xahiş edirlər. Koroğlu onların sözünü yerə salmır. Həməzəni buraxıb deyir: – Get, bil ki, Koroğludu Koroğlunun adı, Koroğlunun koroğluluğu koroğ-

luluğundadı!” (Koroğlu. Bakı əlyazmaları. Nəşrə hazırlayanı: Əli Məmmədbağiroğludur. Bakı, Nurlan, 2010, 88 səh. Səh.17)

Qeyd edək ki, dünya ədəbiyyatının və mədəniyyətinin bünövrəsi kimi Şərq ölkələri aparıcı rol daşıyarsa, təbii ki, Şərqi özünün də bu cür qəhrəmanlara (real, yaxud mifik qəhrəman olmasından asılı olmayaraq) hər zaman ehtiyacı olub və olmaqdadır. Unutmaq olmaz ki, xalq öz qəhrəmanını hər zaman cəngavər kimi öndə görmək istəmiş, onun hər bir xeyirxah əməlindən örnək götürmüş, cəsarət və bacarığını öz həyat tərzinə çevirməyə çalışmışdır. Bunu da qəbul etməliyik ki, dastan qəhrəmanlarının, rəvayət və əfsanələrdə adı çəkilib, özü əbədiləşdirilən obrazların əksəriyyəti bəlkə də heç həyatda mövcud olmamış, xalq özü bu cür aparıcı şəxsiyyətlərə ehtiyacını və ideallarla yaşamaq arzusunun məhz şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri şəklində yaradıb-yaşatmış, inkişaf etdirmişdir.

Bütün bunlarla yanaşı, danılmaz faktdır ki, elə yola saldıığımız ötən əsrin Qarabağ müharibəsi qəhrəmanı Koroğlu Rəhimov şəxsiyyətinin özünün formalaşmasında da yəqin ki, adını daşdığı məşhur dastan qəhrəmanı Qoç Koroğlunun müstəsna rolu olmuşdur. Koroğluluq bir insanlıq, kişilik şərəfətidir xalqa görə. Elə ona görə də, xalq öz idealına bənzəməsi üçün övladına sevdiyi, örnək götürdüyü qəhrəmanın adını verəndə doğulandan ta həyatda öz mövqeyini tutuncaya, özünü kişi kimi təsdiq edincəyə qədər məhz bu el qəhrəmanına bənzəməyi, adına layiq olmağı tövsiyə edərək, onu bu ruhda tərbiyə edir. Lakin elə hallar da olur ki, xalq arasında nəinki əsl adı Koroğlu olan şəxslərə rast gəlirik, eyni zamanda, ona sonradan Koroğluyabənzər xüsusiyyətlərinə görə, ləqəb, ayama kimi “Koroğlu filankəs” deyə müraciət edildiyinin də şahidi oluruz.

Azərbaycanın inqilablar, burulğanlar beşiyi kimi tanınmış Şəki bölgəsinin Baş Zəyzid kəndində (yeri gəlmişkən, Sovetlər rejiminə qarşı fədakarcasına mübarizəyə qalxmış və əhalini də üsyana qaldırmış əfsanəvi Qaçaq Abbas da bu adıbəlli kənddəndir – müəllif) “Koroğlu Məmmədiyə” adı ilə tanınan qoca bir kişi ya-

şayıb. Bu – o qədər də hündürboy olmayan, enlikürək, “öz qabağından yeməyən” adam ta cavanlığından, yəni ərgən vaxtlarından ağsaqqal yaşınadək saxladığı Koroğlu bıqlarına bənzəyən uzun, eşmə-burma bıqlarına görə, el içərisində “Koroğlu Məmmədiyə” adı ilə tanınmışdır. Uşaqdan-böyüyə bütün yaxın ərazilərdə də onu məhz bu adla tanıyır, sayğı göstərirdilər. Məmmədiyə dayı “Koroğlu bıqları”nı hər eşib-buranda görkəminə xüsusi əzəmət verən bıqları ilə sanki öyünür və dastandan da oxuduğumuz kimi, “Koroğlu əlini hər dəfə bıqlarına çəkəndə bu o demək idi ki, düşmən üzərinə həmlə vaxtı, cəngə atılmaq məqamıdır” – fikirləri yada düşürdü.

Bu məqama “Koroğlu” dastanında tez-tez rast gəlinir, belə demək mümkünsə, döyüş səhnələrinin əksəriyyətində biz eyni halla qarşılaşırıq. Dastanın “Durna teli” qolunda oxuyuruq: “... Dəlilər hərəkətə gəldilər. Koroğlu bir dəli nərə çəkib dedi:

Hoydu, dəlilərim, hoydu,
Yeriyin düşmən üstünə!
Havadakı şahin kimi,
Yeriyin al qan üstünə!

Qoyun bədöylər kişnəsin,
Misri qılınclar işləsin.
Kimi tənab qılınclasın,
Kiminiz düşman üstünə!

Koroğlu çəkər haşanı,
Bəylər edər tamaşanı.
Mən özüm Aslan paşanı,
Hərəniz bir xan üstünə!”

Koroğlu oxuya-oxuya əlini bığına çəkdi. Dəlilər töküldülər. Ara qızıışdı...” (Koroğlu. Çapa hazırlayan M.H.Təhmasib. Bakı, “Gənclik” nəşriyyatı, 1975, 370 səh. Səh.119)

Təsadüfi deyildir ki, “Filankəsin bıqları elə bil Koroğlu bıqlarıdır!”, “Zalım oğlu elə bil Koroğlunun özüdür ki, durub!”, “Yenə Koroğluluğun tutub?!” və s. kimi ifadələr xalq arasında, məişətimizdə ən geniş yayılmış deyimlərdəndir.

Yadımdadır, hələ uşaq idik və bizim evimizdə irihəcmli, qara cildli bir kitab vardı. Həmin kitabın vərəqləri çoxdan saralmış, əzik-üzük olmuş, bəziləri hətta tamam cırıldığından dəfələrlə yapışqanla yapışdırılmışdı. Yazıları güclə oxunan bu kitabı böyüklərimizin tövsiyəsi ilə ilk dəfə oxuyandan sonra onu təkrar-təkrar, özü də sevə-sevə oxumalı olurduq. Həmin kitab, təbii ki, bu gün haqqında bəhs etdiyimiz “Koroğlu” dastanı idi. Xalq qəhrəmanı Koroğlunu bizə ilk olaraq böyüklərimiz, daha sonra həmin nəhəng kitab, lap sonralardan isə elm-bilik məbədi olan məktəbimizin müəllimləri sevdirdilər. Sonralar biz cəmiyyətdə xalq qəhrəmanı Koroğluya olan sonsuz məhəbbət və ehtiramın şahidi olduq və onu yenidən sevdik.

Bəs görəsən, mənbələrdə əsl adı Rövşən kimi göstərilən, atası ilxıçı Alının xan tərəfindən gözlərinin çıxarılarq, şikəst edilməsindən sonra özünə “Koroğlu” adı götürən bu dastan qəhrəmanı real şəxsiyyətdir, yoxsa mifik obraz? Bu barədə ədəbiyyat tarixində müxtəlif fikirlər mövcuddur.

Azərbaycan Milli Ensiklopediyasında məlumat verilir ki, “Koroğlu” dastanının süjeti özündə tarixi hadisələri – 16-17-ci yüzilliklərdə Türkiyə və Azərbaycanda baş vermiş Cəlalilər üsyanlarını əks etdirsə də, formalaşma prosesində abidəyə bir sıra əlavə süjetlər artırılmış, bəzi hallarda mifik motivlərdən də istifadə edilmişdir. “Koroğlu” süjeti türkmən, özbək, tacik, erməni, gürcü folkloruna da böyük təsir göstərmiş və analoji dastanların yaranmasına səbəb olmuşdur (Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, 25 cildə, “Azərbaycan” cildi. “Azərbaycan Milli Ensiklopediyası” Elmi Mərkəzi, Bakı, 2007, 887 səh. Səh.733).

Lakin istər mifik obraz olsun, istər real şəxsiyyət, Qoç Koroğlu bütün zamanlar üçün xalqımızın, millətimizin mətinlik, şücaət, qəhrəmanlıq, halallıq, basılmazlıq, yenilməzlik etalonuna

çevrilmişdir. Onun nümunəsində el içində müxtəlif deyim və aforizmlər yaranmış, eyni zamanda bu qorxubilməz, əyilməz igidin, bu azman qılınc və söz adamının, xalq qəhrəmanının – aşığın dilindən səslənən qoşqular dillər əzbərinə çevrilmişdir.

Dastanın “Durna teli” qolunda Xan Eyvaz, Dəmirçioğlu və Bəlli Əhməd Bağdadda Aslan Paşanın əlində əsir olduqları zaman Koroğlunun ən istəkli dəlilərindən olan Dəmirçioğlunun: “Hanı mənim Qoç Koroğlum, Gələ girə bu meydana!” – xitabı müasir dövrümüzdə də darda olanların dardan qurtulmaq istəyinin nəticəsi kimi elin dilində-ağzında səslənməkdədir. Eyni zamanda, insanlar yeni mühit və şəraitə uyğun hərəkət etmənin, üzləşdikləri çətin vəziyyətdən başçıxarmanın gərəkliliyini də Koroğlu dilindən səslənən və dilimizdə artıq atalar sözü hüququ qazanmış məşhur: “Çünki oldun dəyirmançı, Çağır gəlsin dən, Koroğlu!” – deyimini şəkildə izhar edirlər.

“Çəkəndə Misri qılıncı, -
Leş bir yana, baş bir yana!”;

“Hoydu, dəlilərim, hoydu!
Yeriyin düşmən üstünə!”;

“Hay deyəndə haya basar,
Huy deyəndə huya basar,
Koroğlunu çaya basar –
Giziroğlu Mustafa bəy!”

–kimi artıq xalqın dilində nəğməyə çevrilmiş cəngi üslubunda ifa olunan musiqi parçaları çox-çox sevilməkdə, insanları mərdliyə, şücaətə, qəhrəmanlığa səsləməkdədir.

XX əsrin dahi Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir bəy Hacıbəylinin bütün dünyada böyük şöhrət qazanmış “Koroğlu” operası da elə xalq qəhrəmanı Qoç Koroğlunun misilsiz qəhrəmanlıqlarının tarixdə iz qoymuş səhifələrinə yeni pozulmaz çalarlar əlavə etmiş oldu.

Bu operanın başlanğıcında səsləndirilən “Koroğlu” üverturası, eləcə də xorun ifasında “Çənlibel” kantatası Qoç Koroğlunun mərdliyini, qoçaqlığını bütün əzəmətiylə özündə ehtiva etməyə qadir bir musiqili sənət abidəsidir, desək, yəqin ki mübalığəli görünməz. Xorla oxunan: “Quş səkə bilməz bu səngərlərin üstündən!...” – ifadəsi Koroğlunun və onun 7777 (yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi) dəlisinin özlərinə alınmaz qala kimi məskən seçdikləri Çənlibel və Çənlibel dəlilərinin misilsiz şücaəti haqqında dinləyicidə aydın təsəvvür yaradır. Dahi Azərbaycan müğənniləri Bülbülün və Lütfiyar İmanovun ayrı-ayrı vaxtlarda yaratdıqları Koroğlu obrazları XX əsr dünya opera sənətində ən parlaq yerləri tutur.

Eposda cərəyan edən hadisələrdən də məlum olur ki, Koroğlu və dəliləri onların özlərinə məskən seçdikləri Çənlibel, eləcə də Qırat, Dürat, Misri qılınc, Qara saz, başqa şəxs və predmetlərin hər biri qəhrəmanı olduqları əhvalatların olduqca mükəmməl bir şəkildə dastanlaşması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Yəni Koroğlunu dəlilərsiz, Çənlibelsiz, Qıratsız, Misri qılıncsız, Nigarsız və s. təsəvvür etmək mümkün deyil. Eyni zamanda, Koroğlusuz və dlilərsiz də Çənlibel və digərləri mövcud ola bilməz. Bu da “Koroğlu” eposunun bitkin, mükəmməl bir sənət abidəsi olduğunu diqqətə çatdırır.

Bu da diqqətçəkən məqamdır ki, eposda Koroğlunun atasının dünyadan köçməzdən əvvəl oğluna özünə əbədi məskən kimi məhz dastanda adı müntəzəm olaraq çəkilən, vəsf olunan Çənlibeli seçməsinə tövsiyə etdiyi də öz əksini tapır:

“... Az getdilər, çox getdilər, axşam bir düzəngaha çatdılar. Alı kişi oranın nə cür yer olduğunu Rövşəndən soruşdu. Rövşən cavab verdi ki, ata, bura ucu-bucağı görünməyən bir düzəngahdır.

Alı kişi dedi:

–Burada qalmaq olmaz, orada atlanan burada düşər. Karvanların ayaqları altında qalarlıq.

Bu gecəni də burada gecələyib, sabah yenə yola düşdülər. Getdilər, getdilər, bir uca dağın belinə çatdılar. Alı kişi soruşdu:

–Oğul, bura necə yerdir?

Rövşən dedi:

– Ata, bura hər tərəfi sıldırım qayalıq, çənli, çiskinli bir dağ belidir.

Alı kişi soruşdu:

– Oğul, bax gör, bu bel ki deyirsən, bunun bir tərəfində bir uca qaya görünür ki?

Rövşən dedi:

– Ata, görünür. Biri sağında, biri də solunda. Özü dəbaşları qardır.

Alı dedi:

– Oğul, mənim axtardığım yer elə buradır. Mən buranı çox yaxşı tanıyıram. Cavan vaxtlarda burada çox at oynatmışam, çox ceyranlara ox atmışam, çox cüyürlər ovlamışam. Bura mənim köhnə oylağımıdır. Buraya “Çənlibel” deyirlər. Biz burda yurd salmalıyıq. İndi özümüzə bir olacaq, atlarımıza da bir tövlə tik.

Rövşən özləri üçün bir olacaq, atlar üçün də bir tövlə tikdi. Ata-oğul Çənlibeldə yurd saldılar, yaşamağa başladılar...”

Misaldan da görüldüyü kimi, Rövşən ata (yəni, böyük) məsləhətinə qulaq asaraq, məhz Çənlibel kimi təhlükəsiz, yağı atlarının dırnaqlarının tapdağından uzaq bir yeri özlərinə məskən seçir. Bunun özü türk əxlaqının, türk dünyagörüşünün, türk yenilməzliyinin bir nümunəsidir: böyüklərin məsləhətindən yararlanmaq, onların ağıllı nəsihətlərindən nəticə çıxarmaq xalq arasında geniş yayılan “Ehtiyat igidin yaraşığıdır” – məsələnə hər addımda əməl etmək deməkdir. Gizli deyildir ki, əsrləri adlayıb gələn bu müsbət keyfiyyətlər günü bu gün də türk insanının ailə, el və millət içərisindəki davranış qaydalarının əsas müddəaları kimi özünə dərin kök salıb, ənənəvi formaya çevrilib.

Çənlibel dastanda – Koroğlunun dilindən söylənən qoşqularda aşağıdakı şəkildə vəsf olunur:

Çiskinli dağların başı,
Nigar, Çənlibel budu, bu!
İgidlər açan savaşı,
Nigar, Çənlibel budu, bu!

Çəkib bəzircan soyduğum,
Qəflələri boş qoyduğum,
Paşalar gözü oyduğum,
Nigar, Çənlibel budu, bu!

Üst yanı dağ, təpə, dərə,
Müxənnətlər düşər girə.
Mərd igidə olan bərə,
Nigar, Çənlibel budu, bu!

Xotkarlar bata bilməyən,
Cəmərdlər tuta bilməyən,
Köksə yatıla bilməyən,
Nigar, Çənlibel budu, bu!

Ucalardan uca dağı,
Hərgiz gələ bilməz yağı.
Koroğlutək ər oylağı,
Nigar, Çənlibel budu, bu!

Koroğlu deyildi kimi, təkcə cəngavər bir döyüşçü, misilsiz bir xalq himayədarı deyildi, o həm də dəyərli bir şair və aşiq idi. Onun üçtelli sazı və sinəsində hər zaman coşub-çağlayan ilhamı qılınc tutub, qurşaq bağlayan əlinə, tunc biləyinə, qatlanmaq bilməyən dizlərinə dayaq olurdu. Xalq qəhrəmanının döyüş meydanlarında bədahətən söylədiyi şeir parçaları sazının simlərindən qopan havacatlar üzərində pərvəriş taparaq, onun mübarizlik ruhunu daha da qaldırır, bu ovqata bir özgə möhtəşəmlik gətirirdi.

Uca-uca dağ başında
Yaz bir yana, qış bir yana.
Titrəşir ağzım içində
Dil bir yana, diş bir yana.

Nə edək, dəlilər, nə edək,
Düşmanın bağrını didək!
Xan Eyvaza kömək edək,
Dörd bir yana, beş bir yana!

Hər nə oldu, mənə oldu,
Qaynadı, peymanım doldu.
Gördün ki, düşman güc gəldi,
Qov bir yana, qaş bir yana.

Koroğlunun yox əlacı,
Misirdən gəlir xəracı.
Çəkəndə Misri qılncı,
Leş bir yana, baş bir yana!

Təsadüfi deyildir ki, cəngavər aşıq-şair Koroğlunun dilindən söylənərək, bugünümüzə gəlib çıxmış qoşquların əksəriyyəti təkcə aşıqlar dastan söyləyərkən havacatlar şəklində deyil, müstəqil olaraq insanları mübarizliyə səsləyən cəngi ruhunda mahnılar şəklində də ifa olunur.

“Koroğlu”nun el arasında geniş şöhrət qazanmasının sübutu kimi xalqın dilində söylənən bəzi ifadələr də maraq doğurur. Xalq dilində “Koroğlu üçdən deyib” ifadəsi ən geniş yayılmış deyimlərdəndir. “Həmzənin Qıratı aparması” qolunda Toqat paşasının əmri ilə Qıratı qaçırmış Həmzənin ardınca gedən Koroğlunun, evində bir gecəlik qonaq qaldığı qarı ilə aralarında baş verən əhvalatda belə deyilir:

“...Qərəz, qarı ortalığa yekə bir məcməyi qoyub plovu çəkdi. Məcməyi tərə kimi qalaqlandı. Yazıq qarı nə qədər hıqqandı, məcməyini yerdən götürə bilmədi. Koroğlu işi belə görüb durub gəldi. Məcməyini götürüb ortalığa qoydu, qollarını da çırmayıb əyləşdi. Qarı fikirləşdi ki, mənəm bununla oturub bir yerdə yeməyim yaxşı deyil. O yeyər, doyar, qalanını da mən axırda yeyərəm.

Koroğlu qarını çağırdı ki:

–Qarı nənə, gəl yeyək!

Qarı dedi:

–Sən ye! Mən ac deyiləm.

Koroğlu dedi:

–Nə yemisən ki, ac deyilsən? Gəl! Sonra peşman olarsan.

Qarı dedi:

–Yox, sən ye! Mən elə qoxusu ilə doymuşam.

Koroğlu bir də dedi:

–Qarı nənə, gəl! Bax, sonra peşman olarsan ha...

Qarı yenə də naz elədi. Koroğlu ilişdi plova. Birinci tikədə plovun ürəyi üzüldü. İkinci, üçüncü... Qarı gördü ki, bir-iki tikə də vursa, məcməyidə bir şey qalmayacaq. Düşdü əl-ayağa ki, plovdan şişəcəyəm. Ancaq day bir dəfə “yemirəm” demişdi, düşmüşdü boynuna. Yaxınlaşa bilmirdi. Elə bu fikirdə idi ki, “ay Allah, bir də çağıraydı, bir-iki tikə də mən yeyəydim”.

Koroğlu dedi:

–Qarı nənə, gəl, peşman olarsan.

Qarı tez çökdü məcməyinin başına. Qərək, yedilər, içdilər, qarınlarını doldurdular. Koroğlu bir düzəldi, pələ bığlarını eşi, qulaqlarının dalına keçirdi. Qarı da ortalığı yığışdırdı, əyləşib söhbətə başladılar...”

Bu əhvalat xalq arasında geniş yayıldığından, insanlar kim-sə utanıb, yaxud tərsliyinə salıb süfrədəki nemətlərdən imtina edərkən, bir-iki təklifdən sonra deyirlər: “Bax, Koroğlu üçdən deyib, ha! Sonra peşman olarsan...”

Bu yerdə olmuş bir əhvalatı diqqətinizə çatdırmaq istərdik:

... Şəkinin Vərəzət kəndində Söyün dayı adlı bir kişi yaşayırdı. İxtiyar yaşlarında olan həmin kişi Baş Zəyzid və Vərəzət kəndlərinin poçtalyonu idi. Bu kişi bütün günü öz nimdaş poçtalyon çantasını qəzet-jurnal və məktublarla doldurub onları ünvanlarına çatdırmaqla məşğul olurdu. Təbii ki, demək olar bütün qapılarda gözlənilən adam idi poçtalyon Söyün. Bütün günü iş başında olduğundan, onun səhər-günorta-ilkindi yeməyi də elə onun-bunun qapısında baş turardı. Yəni, onun kəndi “əldən-ayaq-

dan saldıği vaxtlar”da kim tэндirdə çörək yapırsa, onlara qonaq olur, kimin samovarı qaynaydırsa, o süfrənin başında hökmən Söyün dayıya yer ayrılırdı.

Belə günlərin birində Söyün dayı anamın əmisinin dul qadını Möminat nənəgilin qapısında “ləvbərini salmalı olur”. Xoşbəşdən sonra, bir-iki stəkan çay içən Söyün dayı ayağa qalxmaq istəyəndə bunu qoymurlar ki, nə danışır, nə təzə əppək yapmışıq (çörək bişirmişik), özü də faraş toyuq yumurtasının qayğanağıyanan, tut bəhməzi də üstəlik. Aclıq illəri idi. Söyün dayı da ki kasıbdan-kasıb bir çoxuşaqlı ailənin başçısı. Yumurta qayğanağının dadını çoxdan yadırgamış kişinin yeməyin adını eşidəndə ağzı sulansa da, nədənsə birdən dilindən çıxır ki, bəs mən qayğanaq yeyən deyiləm. Nə illah eləyirlər ki, bu and, bu qəsəm, gəl daşı tök ətəyindən, bir qismət ye bu əppəkdən, qayğanaqdan, kişi tərsliyindən əl götürmür ki, götürmür.

Kənddə də Söyün dayının tərsliyindən hamının xəbəri varıymış. Odur ki, bir-iki yalvar-yaxardan sonra dil tökməkdən qurtarıb girişirlər yeməyə. Süfrənin baş tərəfində oturub peşman-peşman ev adamlarının yeməyini nəzərdən keçirən Söyün dayı sonralar söyləyibmiş ki, bilmirəm hardan yadıma düşdü bu Koroğlu əhvalatı. Ağlıma gəldi, bir dəfə dedim yemirəm, boynuma düşdü, yenə dedim yemirəm, bu insafsızlar da cəmi ikicə dəfə təklif elədilər. Əgər üçüncünü də eləsəydilər, ölmürdümü bəhməzli qayğanaqdan ötrü?!

Deyirlər, o gündən sonra Söyün dayı tərsliyin daşını birdəfəlik atır...

“Koroğlu üçəcən deyib” deyimiylə yanaşı, “Koroğlu üçdən deyib” deyimi də el arasında geniş yayılıb. Bu deyimlər bir-birindən strukturca çox az fərqlənsə də, məna fərqi böyükdür. Belə ki, birinci deyimdə bir-iki cəhdlə baş tutmayan işin, üçüncü cəhddə başa çatdırılacağı ümid kimi səslənir, lakin nəticənin olub-olmayacağı sual altında qalır. İkinci deyimdə isə, bir ağır şeyin, yaxud yükün qaldırılması zamanı qüvvələrinin çatmayacağını görən adamlar qaydırlar ki, “Koroğlu üçdən deyib. Güc verin: bir... iki... üç!”

Bəli, artıq görünür ki, birinci və ikinci cəhdlər üçüncü cəhd üçün bir hazırlıq mərhələsi kimi nəzərdə tutulub. Eyni zamanda, dastanda Koroğlu əksər hallarda düşməninin kürəyini yerə vurmaq üçün iki dəfə cəhd göstərir və üçüncü cəhd uğurlu olur, yəni iki dəfəyə alınmayan üçüncüdə alınacağı mütləqdir. Dastandakı müxtəlif səhnələrdə bu cür epizodlar təkrar-təkrar baş verir ki, istəyin üçüncü cəhddə alınması artıq aksioma kimi özünü sübut edir.

Digər qəhrəmanlıq eposları kimi, “Koroğlu” dastanının da xalqlarımızın qəhrəmanlıq tarixinin yaranmasında müstəsna yeri vardır. Bu dastanlar nəsillərin mübarizlik ruhunun qaldırılmasında, millət övladlarına ərlik, ərənlilik, halallıq, dürüstlük, yenilməzlik, zalımlara, zülmə, istibdada qarşı barışmazlıq, özgürlük kimi müsbət keyfiyyətlərin aşılmasında, təbii ki, mühüm rol oynayır.

Nə qədər ki, möhtəşəm Türk qəhrəmanlıq tarixi yazılmaqda davam edir, yarandığı dövrdən bugünümüzə qədər igidliyi və şücaəti ilə dildən-dilə, ağızdan-ağıza keçərək könullərdə heykəllənmiş dastan qəhrəmanı Koroğlunun və onun qəhrəmanlarının nağıllaşdığı, əfsanələşdiyi “Koroğlu” dastanının tariximizdə, ədəbiyyatımızda, mədəniyyətimizdə və gündəlik həyatımızda yeri hər zaman ucada olacaqdır.

Aprəl, 2013

AZƏRBAYCAN FOLKLORUNDA XALQ TƏBABƏTİNİN İZLƏRİ

Dünya tibb elminin tarixinin öyrənilməsi yer üzərində yaşamış və hal-hazırda mövcud olan irili-xırdalı xalqların etnik tərkibinin, həyat tərzinin, yaşadığı coğrafi mühitin, eləcə də onların keçib gəldiyi tarixi və mədəni inkişaf yolunun dərinədən araşdırılması ilə birbaşa əlaqədardır. Hər bir mədəni xalqın tarixi kökünün əsasını onun tibbi dünyagörüşünün formalaşması tutur ki, bu gün dünya tibb elmi qazandığı nailiyyətlərə görə, məhz indi “türkçəcarə”, yaxud “ara müalicəsi” adlandırılan xalq təbabəti üsullarına borcludur. Qədim insanı yarandığı ilk dövrlərdən başlayaraq, özünümüalicə üsulu ilə sağlamlığının bərpa məsələsi düşündürmüşdür. İnsan ən çətin məqamlardan çıxmağın yollarını axtarmışsa da, təbii ki, şüurun ən bəsit şəkildə inkişaf etdiyi erkən dövrlərdə o buna əksər hallarda nail ola bilməmişdir. İnsan aqlının dərk edə bilmədiyi təbiət hadisələri qədim insanları vahiməyə salır, onlar qorxudan təşvişə düşərək, stress keçirir, çox vaxt da dünyalarını dəyişirdilər.

Odur ki, ilk dövrlərdə bitki və meyvələrlə, eləcə də heyvanların ətinə çiy-çiy yeməklə qidalanan insanlar, zaman keçdikcə baş verən bədbəxt hadisələrdə onların qidalanmasının da başlıca rol oynadığını müəyyən etməyə başladılar. Ancaq ibtidai insanlar təbii fəlakətlərə tədricən öyrəşmələrinə baxmayaraq, hələ də onları qorxuya salan hadisələri – məsələn, ildırımın çaxmasını, çayların daşmasını, vulkanların püskürməsini, zəlzələnin baş verməsini, kiminsə qəfildən dünyasını dəyişməsini və s. göylərdən ilahi qüvvələrin onlara hansısa əməllərinə görə göndərdikləri bəla, yaxud cəza üsulu kimi qəbul edirdilər. Təbii ki, insan şüuru bu fəlakətlərin qarşısını hansı yollasa almaqda aciz idi, lakin bununla belə, onlarda inam yaranmışdı ki, əgər aramsız yağışlar, sel daşqınları insanları, onların mal-qarasını, əkin yerlərini məhv edir, yaşayış yerlərini yuyub aparırsa, demək onlar böyük itkilərin qarşısının alınması üçün könüllü şəkildə qurbanlar verməli, yəni insan-

dan, yaxud heyvandan qurbanlar kəsməlidirlər. Əlbəttə, uzun dövrlərin təcrübəsiinsanın bu primitiv düşüncə tərzində müəyyən dəyişikliklərlə əvəzlənməyə imkan yaratdı, belə ki, “ilahi qüvvələrin hirsinin soyudulması, qəzəbindən əl çəkdirilməsi üçün” qurban kimi insan əvəzinə heyvandan istifadə edilməsi daha əlverişli çıxış yolu idi.

Beləliklə, insanlar epidemiya yolu ilə kütləvi qırğınlara məruz qalanda da gözəgörünməz, sirlə qüvvələrə sitayiş edərək qurbanlar kəsər, əvəzində sağalmağına ümid qalmayanxəstələrə şəfa diləyərdilər. Hətta, müxtəlif ot, bitki, heyvan mənşəli məlhəmlərin köməyi ilə də sağalmaz dərmlərə çarə qılmağa çalışır və əksər hallarda buna nail olardılar. Şübhəsiz, indi bəlkə də müəyyən qədər bəsit görünən bu cür müalicə vasitələri adi insan təxəyyülünün məhsulu ola bilməzdi. Demək, bununla hələ o dövrlərdə xalqın, toplumun daha çox inandığı, etibar etdiyi loğmanlar, insanları “türkəçarə” üsulu ilə dərddən, bələdan qurtaran ara həkimləri məşğul olurdular. Azərbaycanda tibb elminin tarixi kökləri minilliklərin dərinliklərinə gedib çıxır. Xalq təbabəti nümunələrinin adlarına qədim Azərbaycan yazılı ədəbi abidəsi olan “Avesta”da da rast gəlinir (5,20).

“Azərbaycan xalq yaradıcılığı və klassik ədəbiyyatı yüksək bəşəri ideallar, təmiz, müqəddəs, xeyirxah hisslər xəzinəsidir. Bu xəzinədə biz həm insanın hərarətli vətənpərvərlik duyğularının, azadlıq yolunda mübarizələrinin, həm də təbiətin sirlərini açmaq, yerləri, göyləri dərk etmək ehtirasının və fəlsəfi idrakının parlaq bədii ifadəsini görürük” (2,7). Qeyd etməliyik ki, istənilən ədəbi abidəmizdə, eləcə də, ən qədim folklor nümunələrimiz olan sayacı sözlər, holavarlar, atalar sözləri və məsəllərdə, tapmaca və bayatılarda, əfsanə və rəvayətlərdə, xalq dastanlarımızda və nağıllarda da xalqımızın xəstəliklərə qarşı, ümumilikdə, sağlamlıqla, sağlam həyat tərzilə bağlı istək və arzuları, hələ desək, “dərman reseptləri” öz əksini tapmışdır.

Hər birimizə yaxşı məlumdur ki, dünyagörmüş ağbirçək nənələrin, pirani babaların otlardan, meyvələrdən. müxtəlif çiçəklər-

dən, quş və heyvan mənşəli qatışıqlardan hazırladıqları məcunlar min bir dərddin dərmanı olmuşdur. Yəqin ki, “Min dərd varsa, min bir də dərmanı var” deyimi də təsadüfən yaranmamışdır. “Xəncər yarası sağalar, söz yarası sağalmaz” – deyən müdriklərimiz şəfqətlə söylənmiş hər kəlməni ən böyük məlhəm hesab etmişlər. “Qədim azərbaycanlı sözün, xüsusilə bədii sözün gücünə böyük əhəmiyyət verərək onu təbiət və cəmiyyətdəki şəərə, qara qüvvələrə qarşı mübarizə vasitəsinə çevirmişdir” (2,11).

Bu mənada, “söz var – gələr keçər, söz var – dələr keçər” məsəli, “Elə söz dedi ki, yeddi qatımdan keçdi” deyimi sözün insan psixikasına, insan ruhuna, insan sağlamlığına göstərdiyi mənfi təsiri özündə əks etdirmək baxımından olduqca maraqlıdır. Görkəmli alim Q.Fyodorovski “Avesta”ya istinad edərək, “həkimin üç silahı olmalıdır: söz, otlar və bıçaq” – qənaətinə gəlməkdə haqlı idi (5,20). Çünki illərin sınağından keçmiş tibbi inanclara və göstəricilərə görə, ən faydalı dərmanlar belə bəzən bir xoş sözün, mehriban münasibətin, qarşılıqlı ünsiyyətin qadir olduğu qüdrət qarşısında gücsüz görünür. İnsan beyni, şüuru möcüzəli bir aləm kimi heç də öz sirrini tibb elmi, araşdırıcılar qarşısında açmağa tələsmir. Şirin dil nə qədər məlhəmvericdirsə, acı dil, çiy söz, yerində deyilməmiş bircə kəlmə belə bəzən insan həyatına son qoya bilər.

Qəfil deyilmiş bəd xəbərdən sarsılan adamların ürək xəstəliyinə tutulması, infarkt keçirməsi, hətta iflic olması halları da məlumdur. Eləcə də, sinirləri həddən ziyadə zəif olan adamlar var ki, onlara ən sevindirici xəbər belə çox ehtiyatla çatdırılmalıdır. Çünki bu qəbildən olan insanların da “sevindiyyindən ürəyi partlaya bilər”.

Bayatılar, atalar sözləri və məsəllərin xalq təbabəti ilə bağlı nümunələrində bu məsələlərlə əlaqədar istənilən qədər misallara rast gəlinir:

Əzizim, dərdə mərdim,
Düşməsin dərdə mərdim.
Mənə dərman neyləsin,
Tifilkən dərd əmərdim.

Eləcə də:

Qar-qamışa,
Şeh düşər qar-qamışa.
Yüz min alqış neyləsin
Bir fələk qarğamışa. (1, 28-186)

Saysız-hesabsız bu cür bayatılar mövcuddur ki, insanda dərd-qəm kimi psixi sarsıntı hallarının müxtəlif xəstəliklərin baş verməsinə gətirib çıxardığına işarədir.

Xalq arasında “ürəyi vərəm bağlamaq”, “ağlı başından çıxmaq”, “oturduğu yerdə oynaya düşmək”, “gözünə qara su gəlmək”, “ürəyi qırılıb düşmək”, “əriyib çöpə dönmək” və sair kimi deyimlər də insanların keçirdikləri psixoloji məqamların göstəricisi kimi meydana çıxmışdır.

Müxtəlif əşya, hadisə və canlılar haqqında ibtidai təsəvvürlər insanlarda yaranan inam və etiqadların əsasını təşkil edir. Məsələn: “Dağdağan, ceviz, zoğal, çinar, əncir ağacı müqəddəs sayılar – deyərlər, onları kəsən, yandıran sağ can görməz” (2,2). “Deyərlər ki, ev ilanı ev adamını vurmaz, o evə bərəkət gətirər. Kim dırnağını ilanın üstünə sürtsə, dırnağı şotur olmaz”. “İlgin, söyüd sonsuz sayılar. İlgin ağacı ilə heyvanı vursan, azarlar – deyərlər”. “Uşağın dişi çıxanda hədik bişirərlər. Deyərlər, dişi bərkisin”. “Ceviz, əncir ağacının dibində yatan xəstələnər, ya da onu vurğun vurur – deyərlər” (2,2-6).

Həmçinin, dərdin, bəlanın ötüb-keçməsi, başdan atlanması üçün müxtəlif inanclardan günü-bu gün də istifadə olunur: göz dəyənlərə, başağrısı tutanlara çarə üçün üzərrik yandırılıb tüstüsü verilir, başına duz hərləyib ocağa atırlar. Bayatı və ovsunlarda deyildiyi kimi:

Üzərriyim çatdasın,
Yaman gözlər partdasın.
Ağrım-bəlam tökülsün,
Dərd üstümdən addasın.

***

Üzərriksən – havasan,
Həzar dərdə davasan.
Hər yerdə sən olasan,
Qada-bəla sovasan.

***

Yaxud:

Dağdağanı dağdan al,
Həm qaradan, ağdan al.
Göz qaytarır, göz vurur,
Faydasını sağdan al.

Tapmacalarımızda da xalq təbabətinin izlərinə rast gəlinir. Məsələn, kirpi ətinin dərman olmasını xalq öz bilməcəsində bu cür ifadə edir:

Yatanda yumru yatar,
Ətini dərmana qatar.
Kim istəsə tutmağa,
Tikanı əlinə batar.

Heyvanlarla bağlı bir çox deyimlər də mövcuddur ki, insanları həm zərərli, həm də faydalı cəhətləri ilə daim heyrətdə qoymuşdur. Xalq arasında “İlanın ağına da lənət, qarasına da”, “İlan vuran ala çatıdan qorxar” ifadələri insanın bu zəhərli canlılardan qorxub-çəkinməsilə əlaqədar meydana çıxsada, zaman keçdikcə həmin deyimlər bədniiyyətli adamların pisliklərini, onların qəfil-dən ilan kimi sancmalarını göstərmək üçün öz mahiyyətini dəyişməsilə səciyyəələnir. Çünki insanlar ilan zəhərinin, hətta onun dərisinin, yumurtalarının, ətinin də insan sağlamlığı üçün faydalılıq xüsusiyyətinə malik olduğunu aşkara çıxardıqdan sonra bu

düşmənin münasibətdə bir yumşaq hisslər olunduğudur (4,7-8). Həm də deyirlər ki, ilan ona toxunmayı vurmaz.

Eləcə də, dastanlarımızda müalicəvi iksirlər, məlhəmlərlə bağlı müəyyən məqamlar diqqətimizi çəkir. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında yaralı igidin sağlması üçün ana südü ilə dağ çiçəyinin qatışdırılaraq məlhəm kimi qoyulmasını məsləhət bilən müdrik qocanın təklif etdiyi məlhəm də, “Ağ atlı oğlan” adlı xalq nağılımızda xəstəlikdən qurtula bilməyən şahı sağaltmaq üçün “adı başına, dadı başına” deyərək, heyvanın başının kəsilməsi və ətinin şaha yedirilməsi, “Məlikməmməd” və digər nağıllarımızda cavanlıq iksiri kimi alma və nardan istifadə edilməsi də folklorumuzda, şifahi xalq ədəbiyyatımızda özünə möhkəm yer tutmuş çoxəsrlik xalq inanclarının ifadəsi kimi özünü təsdiqləməkdədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Bayatılar, Bakı, 1985.
2. Xalq ədəbiyyatı, Bakı, 1982.
3. Xalqımızın deyimləri, duyumları, Bakı, 1988.
4. Məmmədov S.Kirpi piyi, yarpız iyi, mərcimək, Bakı, 1994.
5. Alekperov F. Sravnitelnyy analiz lekarstvennix rasteniy srednevekovoy (XIII-XVII vv.) i sovremennoy Azerbaydjana, Baku, 1992.

Fevral, 2005

KLASSİK ƏDƏBİYYATIMIZDA XALQ TƏBABƏTİNƏ MÜRACİƏT MOTİVLƏRİ

Azərbaycanda xalq təbabəti – türkəçarəyə meyl çox güman ki, bu ölkənin ərazisində məskunlaşan qədim insanların yarandığı ilk dövrlərdən mövcud olmuşdur. Hələ təbabətin elmi əsaslarının işlənilib hazırlanmasından çox-çox əvvəllərdən də onlar təbiət hadisələrindən, yoluxucu xəstəliklərdən baş verən ağırlaşmaların qarşısının alınması üçün yollar arayır, dafələrlə sınaqdan keçirilmiş türkəçarə üsullarından, yəni ara müalicəsindən istifadə edirdilər. Əlbəttə, şübhəsiz ki, ilk dövrlərdə bu üsullardan kor-koranə istifadənin uğursuz nəticələnməsi halları da baş verməmiş deyildi, lakin illər keçdikcə həmin sınaqlanmış metodların əsl biliciləri – loğmanlar, təbiblər meydana gəlirdi ki, bu da təbabətin müxtəlif üsullarının tətbiqini insanların xeyrinə istiqamətləndirirdi. İndi adamlar el arasında “ara həkimləri” kimi tanınan həmin şəxslərin hazırladıkları şəfəli məlhəmlərdən, müalicəvi preparatlardan çəkinmədən istifadə edir, loğmanların dəyərli tövsiyələrinə həvəslə qulaq asaraq göstərişləri dəqiq icra edir və təbii ki, faydasını da görürdülər.

Təsadüfi deyildir ki, xalq təbabəti ilə bağlı şifahi və yazılı ədəbiyyatımızda kifayət qədər maraqlı deyimlərə, bədii nümunələrə rast gəlinir. Məlumdur ki, bu xüsusda mövcud olan atalar sözləri, məsəllər, bayatılar və digər ağız ədəbiyyatı nümunələrinin yaranması konkret olaraq birbaşa hansısa şair təbiətli insanın adı ilə bağlı olmuşsa da, yazı-pozu bilməməkləri səbəbindən şifahi şəkildə söylədikləri həmin deyimlərin müəlliflərinin adları sonradan unudulduğundan, onlar folklor nümunələri kimi dildəndilə keçərək gəlib bugünüməzə çatmışdır. Qeyd etdiyimiz kimi, həmin deyimlərdə xalq təbabəti ilə bağlı məqamlara tez-tez rast gəlinməsi sübut edir ki, onlar məhz türkəçarə ilə məşğul olan, yaxud bu üsullardan istifadə edib faydasını görmüş insanların dilindən səslənmişdir.

Bütün bunlarla yanaşı, unutmaq olmaz ki, əsrlər boyu xalq təbabətində insanların psixoloji sarsıntılarını aradan götürmək, on-

ların mənəvi-ruhi balansını tarazlaşdırmaq üçün müdrik insanların şəfaverici məsləhətlərindən də geniş istifadə olunmuşdur. Xalq arasından elə insanlar çıxmışdır ki, onlar bir çox dünyəvi elmləri də-rindən bilməklə yanaşı, eyni zamanda bu elmlərin qarşılıqlı əlaqəsi və insan psixikasına ətraf mühitin, həmçinin mənəvi aşınmaların mənfi təsirini yetərincə analiz etmək qabiliyyətinə malik idilər. On-lar mənfi yükdən azad olmanın ən optimal variantları, sarsıntıdan qurtulmanın zəruri vasitələri ilə insanları tanış edir, xalq içərisində böyük nüfuz sahibi olurdular. Təbii ki, klassik şairlərimizi – böyük hikmət, elm-ürfan sahibləri olan dahi şəxsiyyətlərimizi bu mənada “mənəvi dünyamızın loğmanları” adlandıra bilərik. Çünki bu müdrik sənətkarların qələmindən çıxan, dilindən söylənilən hər kəlmənin əvəzsiz təsirini insanlar əsrlər boyunca öz üzərlərində hiss etməkdə, bu hikmət dünyasından bəhrələnməkdədirlər. Əgər dahi şairimiz Nizami Gəncəvi deyirsə ki:

Bir inci saflığı varsa da suda,
Artıq içiləndə dərd verir o da.

– demək, bu kəlamdan xəbərdar olan kəs həqiqətən də özlü-yündə qətiləşdirir ki, hər şey öz həddində, öz qədərində olduğu halda gözəl və faydalı olur, əks halda şairin gəldiyi nəticəni hər birimiz təsdiq edirik ki, yerində işlənməmiş adi bir söz belə insan üçün əsl başağrısına, üzqaralığına gətirib çıxarır. Şah İsmayıl Xə-tainin bu qəbildən olan bir şeirində də bu fikir tam şəkildə öz təs-diqini tapır:

Söz vardır kəsdirir başı,
Söz vardır kəsər savaşı,
Söz vardır ağulu aş
Bal ilən yağ edər bir söz.

Eləcə də, Nizami Gəncəvinin az qala bütün yaradıcılığının leytmotivinə çevrilən Xeyirlə Şərin mübarizəsi, sonda Xeyirin

Şər üzərindəki birmənalı qələbəsi dahi şairin elmi, ədəbi təfəkkürünün xalq inanclarına söykənən ideyalarının tərənnümündən doğan məqamlar kimi özünü göstərir. “Sirlər xəzinəsi” (“Məxzənül-əsrar”) poeməsində on ikinci hekayətində “zülməti nurla, düşməni çiçəklə öldürməyi” tövsiyə edən şair, iki filosofun - iki həkimin arasında düşən ədavəti olduqca mənalı bir tərzdə ifadə edir və daha ağıllı, tədbirli olan ikinci həkimə birincinin “zəhər deyil, şərbətdir”- deyə, təqdim etdiyi zəhəri alıb başına çəkməsi elə bil ki, bizə onun həyat cövhəri içməsinə xatırladır:

Birinci iddiaçı düşündü yaxşı-yaxşı,
Bir ağı düzəltdi ki, dəysə yandırar daşı.

Uzadı rəqibinə: – Zəhər deyil, şərbətdir,
Qəlbə qanadlar verən meydin, nazlı nemətdir.

Aslan ürəkli mərdin titrəmədi əlləri,
Qənddir, baldır! – deyərək aldı, içdi zəhəri.

Qorxmadı, “Nuşi qiya” çünki içmişdi öncə,
Zəhər dəyəcək yeri tiryəkləmişdi öncə.

Hekayətdən belə məlum olur ki, daha tədbirli olan ikinci həkim məhz öz ağı hesabına sağ qalır və bağçadan bir qızılgül qopararaq dərhal əfsun oxuyur və bu gülü iyləmək üçün rəqibinə uzadır. “Rəqibinin zəhərindən daha kəsərli olan gül”ü qoxulayan düşmən həmin andaca dünyasını dəyişir. Dahi Nizaminin hekayətindən həqiqətən belə bir məna anlayırıq: “Dünya bağında hər gül, demə, güllər xasıdır”. Şair təbiətdə mövcud olan hər şeyin ayrıca keyfiyyətə malik olduğunu və zərərli, yaxud faydalı olmaq etibarilə ondan istifadə zamanı elmin, aqlın, dünyagörüşünün xüsusi əhəmiyyət daşıdığını ön plana çəkir.

Bütün bu deyilənlərlə yanaşı, qeyd etməliyik ki, klassik ədəbiyyatımızda qəm-kədər, ayrılıq-hicran anlarını yaşayan aşiqlərin düşdükləri psixoloji gərginliyi aradan qaldırmaq üçün şairlərimizin müraciət etdikləri mövzularda ən önəmli yeri ilahi eşq,

məhəbbət, vüsal kimi ruha mənəvi qida verən, aşıqları yaşamağa, sevib-sevilməyə, gələcəyə ümidlə baxmağa səsləyən nikbin notlar təşkil edir. Hətta elə ədəbi parçalarla rastlaşırıq ki, şair aşıqın dili ilə öz sevdiyi insana müraciət edərək onu bütün dərdlərinə dərman edə biləcək loğmana bənzədir. Bu müraciətlər bütün klassiklərimizin – Xaqani, Nizami, Nəsimi, Xətai, Füzuli, Vaqif, Seyid Əzim Şirvani və digər şairlərin yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir. Təsadüfi deyildir ki, Nizami Gəncəvi: “Kim göstərəcək məlhəm, qıymaz isə Loğmanım?” – deyəndə də, İmadəddin Nəsimi: “Ey gözüm nuri, gözümdən getmə, iraq olma kim, / Canımı yaqdı fəraqın, gözümü gıryan edər” – deyə fəryad edəndə də, Şah İsmayıl Xətai: “Ta ki düşdüm hicrinə, könlüm fəğanə başlər, / Gəldi ahimdən mənim fəryadə dağü-daşlər” – deyə ahı ilə dağları-daşları lərzəyə gətirəndə də məhz eşq məlakəsinin rəhminə ümid bağlayaraq səbrlə dözdüklərini bəyan edirlər. Çünki klassik ədəbi ənənələrin müasir davamçısı olan şair Şahin Fazil demişkən:

Evdə dərman qoymadım mən, həb deyil dərman mənə,
Dərdimə sevda həbiylə büsbütün əncam olub.

Təbii ki, sevda həbini dərdlərinin yeganə dərmanı hesab edən aşıq özü də bir loğman kimi sevdiyi insanın üzləşdiyi eşq bəlasına çarə etmək iqtidarındadır:

Mən dəva eyləyirəm dərdə fəqət eşq ilə,
Çağırın loğmanı görsün necə loğmanəm mən.

“Başqa təbiblərdən əlac ummuram” – deyən şair:

Mənəvi qüvvət deyil, eşq – zülal aşıqə!
Eşq rica eyləsin kim ki, zülal istəyir.

– qənaətində də haqlıdır. Çünki böyük Füzuli “Eşq dərdiylə xoşam, əl çək əlacımdan, təbib!” – söyləyirsə, bugünün aşıqları da eynən həmin yolla gedərək sevgi naminə hər cür əzab-əziyyəyə, məşəqqətə dözməkdən çəkinmirlər. Odur ki, Şahin Fazilin özünün də “Eşq dər-

diylə xoşam mən həm, təki Allahımız, / Böylə bir dərdə bizi hərdəm
giriftar eyləsin” – söyləməsində bir Füzuli yangısı hiss olunur.

İmadəddin Nəsimi isə:

Yarın cəfası cümlə vəfadır, cəfa degil,
Yarım cəfa qılır deyən əhli-vəfa degil.

– deyimi ilə cümlə aşıqlərin ürəyindən xəbər verir. Axı həqiqi aşıqi onun eşq ucundan üzleşdiyi bəlalər heç vaxt qorxutmaz, əksinə yaralı könüllərə məhəbbətlə məlhəm edənlərə digər xəstəliklər, azar-bezar yaxın düşməz. Çox olub ki, bir-birindən ayrı salınmış sevgililər sağalmaz xəstəliklərə tutulub dünyanı nakam tərək ediblər. Bütün həkimlər, loğmanlar yığışsa belə, onların dərдинə əlac tapılmasa da, Məcnunları dəli-divanə edib səhralara salan məhəbbət, zaman-zaman biçərə aşıqlərin güvəncinə, iman yerinə çevrilib.

Məhəmməd Füzuli: “Kimə kim, dərdimi izhar qıldım istəyib dərman, / Özümdən betər dərdə onu mübtəla gördüm”- deyəndə bütün bu dərđli aşıqlərin faciələrinin səbəblərini göstərmək istəmişdi: zəmanənin haqsızlığı, insan hüquqsuzluğu, şüurlara hakim kəsilmiş fanatizm!

Klassiklərimizin əsərlərinin insanın mənəvi və fiziki sağlamlığının bərpasına göstərdiyi əvəzsiz təsir gücü barədə istənilən qədər misallar göstərmək olar. Lakin böyük Məhəmməd Füzulinin “Səhhət və Mərz”, “Bəngü Badə”, “Yeddi cam”, “Rindü Zahid” və s. əsərlərinin adlarını çəkməklə və bu ədəbi abidələrin insan sağlamlığına, şəxsiyyətin mənəvi keyfiyyətlərinin formalaşmasına göstərdiyi mühüm təsiri qeyd etməklə kifayətlənirik. Çünki bu əsərlərin hər biri ayrılıqda həkim-loğman-şair Füzulinin mənəviyyat dünyasının böyüklüyündən xəbər verir və araşdırıldıqca aranmaq tələb edən tədqiqat işlərinin mövzusu olaraq günü-bu gün də aktualıq kəsb etməkdədir.

İyun, 2006

“MƏCMƏÜŞ-ŞÜƏRA” ƏDƏBİ MƏCLİSİ VƏ MÜASİRLƏRİMİZ

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə nəzər saldıqda, onun inkişafına güclü təsir göstərmiş ədəbi məclislər diqqəti xüsusilə cəlb edir. Bu baxımdan, əsası 1820-ci ildə Gəncədə Mirzə Şəfi Vazeh tərəfindən qoyulmuş “Divani-hikmət” (Hikmət divanı), Abbasqulu ağa Bakıxanov tərəfindən XX əsrin 30-cu illərində Qubada yaradılmış “Gülüstan”, 1838-ci ildə Ordubadda Şıxəli Naibin təşkil etdiyi “Əncümənüş-şüəra” (Şairlər yığıncağı), Lənkəranda Mirzə İsmayıl Qasir tərəfindən fəaliyyətə başlamış “Fövcül-füsəha” (Natiqlər dəstəsi, 1850), 1867-ci ildə Şamaxıda Ələkbər bəyin təşəbbüsü ilə təşkil edilmiş, Bahar Şirvani tərəfindən “Beytüs-səfa” (Səfa evi) adlandırılmış ədəbi məclis, Şuşada yaranmış “Məclisi-üns” (Ünsiyyət məclisi, 1872), nəhayət, Məhəmməd Ağa Cürminin rəhbərliyi ilə 1880-ci ildə Bakıda əsası qoyulmuş “Məcməüş-şüəra” (Şairlər yığıncağı) ədəbi məclislərinin xidməti əvəzsiz olmuşdur.

Bu məclislər yaradıcı adamların bir-biri ilə ünsiyyət şəraitində daha da inkişaf edərək, xalqımızın istedadlı, məşhur şairləri kimi tanınmasında yardımçı olmuşlar. Düzdür, həmin məclislər müəyyən bir dövr ərzində fəaliyyət göstərmişlərsə də, bir çoxları sonradan müxtəlif səbəblər üzündən fəaliyyətlərini dayandırmışlar. Təqdirəlayiq haldır ki, müasir dövrümüzdə “Məcməüş-şüəra”, “Fövcül-füsəha” və “Gülüstan” kimi ədəbi məclislərimizin fəaliyyəti yenidən canlanmışdır və az qala unudulmaqda olan əruzvəznlı poeziyamızın inkişafına xidmət göstərməkdədir.

Haqqında bəhs edəcəyimiz “Məcməüş-şüəra” ədəbi məclisinin hazırda 122 yaşı var, onun fəaliyyətini ayrı-ayrılıqda 2 dövrə bölmək olar:

- a. 1880-1923-cü illər;
- b. 1980-2003-cü illər.

1880-ci ildə yaranmış həmin məclis Bakı ədəbi mühitinin formalaşmasında və inkişafında xüsusilə böyük rola malikdir. Tə-

sadüfi deyildir ki, məclis üzvlərindən Məhəmməd Ağa Cürmi, Ağadadaş Sürəyya, Əbdülxaliq Cənnəti, Əbdülxaliq Yusif, Ağadadaş Müniri, Kazımağa Salik və başqaları o dövrün sayılıb-seçilən şairləri olmuş, həmin dövrlərdə Azərbaycanın digər bölgələrində yaşayıb-yaradan şairlərlə yaradıcılıq əlaqələri saxlamışlar. Təəssüf ki, məclisin işinə sovetlərin əli ilə son qoyulmuşdur.

1980-2003-cü illər – bu dövr “Məcməüş-şüəra” ədəbi məclisinin yenidənqurma, dirçəliş dövrüdür. Bakıda yenidən öz fəaliyyətini bərpa etmiş bu məclisin hazırda dünyasını dəyişmiş məşhur üzvlərindən Rüstəm Samit, Cəfər Rəmzi, Hacıbaba Hüseynov, Ələkbər Şahid, Hacı Mail, Ağəmi Buzovnalı, Namiq Şəfai və bir çox başqalarının adlarını çəkə bilərik. “Məcməüş-şüəra” ədəbi məclisinə hazırda əvvəllər onun katibi olmuş, tarix elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, XX əsrin ilk mətbu divanının yaradıcısı, şair Şahin Fazil rəhbərlik edir. 20 ildən artıq bir müddət ərzində Azərbaycan Mədəniyyət Fondunun nəzdində fəaliyyət göstərən şairlər məclisi bu yaxınlarda öz ünvanını dəyişib. Hazırda “Məcməüş-şüəra” ədəbi məclisi Nizami adına Ədəbiyyat və İncəsənət Muzeyində fəaliyyətini davam etdirir. Məclisin fəal üzvlərindən Ənvər Nəzərli, Həkim Qəni, Mircəlal Zəki, Hacı Rafiq Əliyev, Dəstəgül Zamanlı, Nəcibə Nəcib, Gülarə Munis, Mahcamal xanım, Həşim Qərvəndi, Rafiq Dağlı, Cəsur Nari, İmamverdi, Mirbədəl, Gülbala və digər tanınmış qələm sahiblərini göstərə bilərik. “Məcməüş-şüəra” məclisi Şahin Fazilin rəhbərliyi altında qəzəl ədəbiyyatı qarşısında duran aşağıdakı problemləri həll etməklə məşğuldur: ədəbiyyatın aparıcı qolu olan əruzvəznli poeziyanın inkişafına nail olmaq, gənclərə əruz vəzninin nəzəri əsaslarını mənimsətmək, klassik irsin davamçılarını bu irs ilə yaxından tanış etmək, klassik ədəbiyyatı onlara sevdirmək, qəliz ifadə və tərkiblərdən imtina etməklə xəlqi qəzəl və digər əruz vəznli ədəbi nümunələr yaradılmasına nail olmaq.

Qeyd: Bu sətirlərin müəllifi 1998-ci ildən bugünədək “Məcməüş-şüəra” ədəbi məclisinin katibi vəzifəsini icra etməkdədir.

İyun, 2003

EPIQONÇU QƏZƏLXANLARA MÜNASİBƏTƏ DAİR BƏZİ QEYDLƏR

“Ədəbiyyat qəzeti”ndə ədəbiyyatşünas-alim, filologiya elmləri namizədi Vaqif Yusiflinin “Füzuliyə qayıdış” adlı maraqlı bir məqaləsini, daha doğrusu, rəyini oxudum. Rəy Gülşən Əliyevanın “Çağdaş poeziya və klassik irs” adlı kitabına (Bakı, Azərənəşr, 2000) həsr edilmiş olduğundan, çağdaş poeziya və klassik irsimizlə maraqlanan bir tədqiqatçı kimi mənim də diqqətimi özünə cəlb etdi. Qeyd etməliyəm ki, V.Yusiflinin məlum kitab barədə rəyi müsbətdir və yəqin ki, kitab ədəbi dəyərdən məhrum deyildir. Lakin rəydə gedən bir cümlədəki fikrə öz münasibətimi bildirmək istərdim. V.Yusifli yazır: “G.Əliyeva müasir dövrdə Füzuliyə məhəbbətlə “Divan” bağlayan, qəzəl yazan şairlərin yaradıcılığı haqqında da doğru qənaətə gəlir və yazır ki, epiqonçu şeirdən Füzuli dərinliyi gözləmək mümkün deyildir və bu cəhətdən də Şahin Fazilin, Həkim Qəninin, Rəhim Saraylının, Ələkbər Şahidin, Əliğa Bakirin və başqalarının qəzəllərində daha çox Vahid üslubu aşkar edilməkdədir” (Bax: “Ədəbiyyat qəzeti”, Göstərilən say, səh.2).

Hər şeydən əvvəl deməliyəm ki, epiqonçuluq (təqlidçilik) müsbət keyfiyyətli ədəbi anlayış olmasa da, təəssüf ki, bütün dünyaya, o cümlədən, Azərbaycan ədəbiyyatında da mövcud olmuş və bu gün də vardır. Zənnimcə, təqlidçiliyə iki baxımdan – müsbət və mənfi baxımdan yanaşmaq olar. Əgər hər hansı bir şair öz yaradıcılığına nəhəng Məhəmməd Füzuli, ustad Seyid Əzim Şirvani, bənzərsiz Mirzə Ələkbər Sabir, böyük Səməd Vurğun kimi söz fəhmlərini bu və ya digər dərəcədə təqlid etməklə başlamışlarsa, bu məsələdə qeyri-təbiilik yoxdur, çünki o zaman sənətkarlar yaşadıkları dövrdə məşhur olmuş və özlərindən sonra qibtə olunması ilə ədəbi irs qoyub getmişlər ki, onların cazibə və səhrlərindən qurtulmaq hər şairə nəsisib ola bilmir. Bu, məsələnin müsbət tərəfidir. Mənfi tərəfi isə, başqa şairləri təqlid edənlərin öz yollarını tapmamaları, epiqonçuluqdan əl çəkə bilməmələridir ki,

bu hərəkət, şübhəsiz, pislənməlidir. V.Yusiflinin yuxarıdakı cümləsi ilə bağlı bir neçə fikrimi bildirmək istərdim:

Əgər bugünkü qəzəl ədəbiyyatı nümunələrini diqqətlə mü-taliə etsək, Vaqif Yusifli və Gülşən Əliyevanın fikirlərindəki hə-qiqət dərhal nəzəri cəlb edir. Doğrudan da, “epiqonçu şeirdən Füzuli dərinliyi” gözləmək mümkün deyildir. Öz qəzəl yaradıcılı-ğına Füzuliyə böyük məhəbbət və Vahidə sevgi ilə başlayan Şahin Fazil 40 ildən artıq bir müddətdə minlərlə qəzəl yazmış (onla-rın iki minə qədəri çap olunmuşdur) və iki “Divan” bağlamışdır ki, birinci “Divan” 1996-cı ildə oxucu mühakiməsinə verilmiş (özü demişkən, “oxucunun ədalət divanına tapşırılmış”), “İkinci Divan” adlanan kitabı isə çap olunmaq ərəfəsindədir. Nəzərə çat-dırılmalıdır ki, Şahin Fazil Azərbaycan və başqa ölkə şairlərinin klassik və çağdaş qəzəl yaradıcılıqlarını uzun illər diqqətlə öyrə-nən və özü üçün müəyyən nəticə çıxaran şairdir. O, 1978-ci ildə çap olunmuş “Qəzəllər” kitabındakı bir qəzəlinin məqtə (son beyt) hissəsində yazmışdır:

Yaz sadə ki, düşsün başa alim də, çoban da,
Şahin, belə bir yolda sənə qoy uğur olsun.

Bu fikri heç zaman unutmayan və sonralar dönə-dönə həmin fikrə qayıdan Ş.Fazil öz növbəti kitabında da (Bakı, 1986) epiqon-çuluq yolunda çaşbaş qalan müasir qəzəlxanlara üz tutub deyir:

“Qoy lüğətsiz başa düşsün oxuyanlar qəzəli,
Bunu Şahin o qəzəlxanlara çoxdan söylər”.

Belə fikirlər və klassik şairlərimizi dil və məzmun baxımın-dan kor-koranə təqlid edən müasir şairlərimizə kəskin münasibət Ş.Fazilin başqa kitab və məqalələrində də tez-tez səslənmişdir. Onun mülahizəsinə görə, “əsrlər ötdükcə Azərbaycan qəzəli nis-bətən saflaşmaq, sadələşmək, xalqın böyük əksəriyyətinin başa düşəcəyi bir dildə yazmaq mərhələsi keçmiş, XX əsrin ikinci ya-

rısından sonra isə həmin proses daha qətiyyətlə həyata keçirilməyə başlamışdır”. Ş.Fazilə görə, qəzəlimizin əcnəbi sözlərdən təmizlənməsi təklifi ilk dəfə böyük Füzuli tərəfindən edilmişdirsə də, təəssüf ki, “Füzuli və ondan sonra meydana çıxmış klassik qəzəlxanların heç biri bu janrda təmiz Azərbaycan söz və ifadələrindən ibarət əsər yaratmamışlar”. Sözüünə davam edən Ş.Fazil ürək yanğısı ilə qeyd edir: “Lakin məsələnin acınacaqlı cəhəti müasir dövrdə, lap elə bu günlərdə qəzəl yaradıcılığı ilə məşğul olan şairlərin dilimizdə vətəndaşlıq hüququ qazanmayan qəliz əcnəbi sözlərin təsirindən heç cür uzaqlaşa bilməmələridir:

Mən qəzəlxanlara üsyan etdim:

– Şeirə yad söz yenə mehman gələcək?
Nə qədər rövzeyi-rizvan olacaq?
Nə qədər çeşmeyi-heyvan gələcək?
Nə qədər “şəqq” eləyək biz qəməri?
Nə qədər molla-qəzəlxan gələcək?”

Ş.Fazil davam edir: “Bir halda ki, hal-hazırda söhbət Azərbaycan dilinin Azərbaycanda tam bərqərar olmasından gedir, gərək bizim ədəbi dilimiz, həmçinin qəzəlimiz bütün yabançı söz və ifadələrdən təmizlənsin. Məsələn, heç bir ehtiyac yoxdur ki, müasir qəzəlxanlarımız dodağa “ləb”, dişə “dəndan”, dilə “zəban” desinlər” (Bax: Şahin Fazil. Qəzəllər, Bakı, 1990, səh.3-4).

Yaxud, Ş.Fazilin “Divan” kitabının lap elə klassik “Divan” dibaçələri (müqəddimə) kimi qafiyəli nəsrə (nəsrə-müsəccə) yazılmış dibaçəsinə nəzər salaq: “... Bu gün Azərbaycan şeirinin əruz gülüstanını alağ bürümüşdür. Nəyə lazımdır? Yazan da çətinlik çəkir, oxuyan da. İtib-batır alağın içində qızılıgül də, süsən də, reyhan da. Bəli, yandırıb-yaxmalıyıq həmin alaqları, tərtemiz olmalıdır əruz gülşənləri, əruz bağları” (Bax: Şahin Fazil. Divan, Bakı, 1996, səh.6). Lakin Ş.Fazil nikbindir və ümid edir ki, qəzəl gülüstanımız alaqlardan tamamilə xali, qəzəlxanlarımız nəhayət ki, bu zəruri gerçəklikdən hali olacaqlar.

Bəli, Ş.Fazil bir neçə on ildir ki, epiqonçu, mühafizəkar qəzəl-xanlarımızla ədəbi-bədii mübarizədədir və müasir qəzəlin necə yazılması barədə öz fikrini açıq-aydın onlara bildirir (onların xoşlarına gəlməsə də), çünki onun niyyəti, özü demişkən, “qəzəl meydanında bugünkü dilimizin imkanlarını sınamaqdır” (Divan, səh. 7).

Şahin Fazil özünün çoxsaylı müsahibə və publisistik yazılarında da qəzəl, qəzəl-xan və epiqonçu şairlərə münasibətini birbaşa bildirir: “Mən təqlidləri yaradıcılıq nümunəsi kimi qəbul etmirəm. Hazırda Azərbaycan türkcəsinin özünəməxsus ədəbi dili mövcuddur ki, bəzən bu dili, deyək ki, orta əsrlərin şeir dili ilə səhv salanlar olur. İndiki qəzəl-xanların çoxu təqlidçidirlər. Mən xoşbəxtəm ki, bu çoxluğun içində deyiləm... Bəzən məclisdə oxuduğunu müəllifin özündən soruşuram, deyir ki, qoy lüğətə baxıb izah edim. Lüğətdən qafiyələr əzbərləyib qəzələ daxil edirlər... Mən beytlərindən naftalin qoxusu gələn şeirləri sevmirəm. Bu gün “şəbi-hicran” ifadəsi nəyimizə gərəkdir? İşlədiblər də bunu. Özü də gözəl işlədiblər. Məncə, bu işlənmiş izafətlərdən bu gün istifadə etmək ədəbiyyatı dolamaqdan başqa bir şey deyil” (Bax: Köhnə izafətləri işlətmək ədəbiyyatı “dolamaqdır”, Şahin Fazillə müsahibə, “Yeni Azərbaycan” qəzeti, 8 iyun, 2000).

Şahin Fazil bir məqaləsində yenidən öz yaradıcılıq yoluna qısa nəzər salıb yazır: “...40 ildir ki, ana dilimizin saflığı uğrunda cidd-cəhd edirəm və qəzəl ədəbiyyatında qəliz dil tərəfdarı olan və anlaşılmaz “əsərlər” yazan müəlliflərlə ədəbi-bədii mübarizə aparıram. Etiraf etməliyəm ki, o qəzəl-xanların öz qəzəllərini qəliz sözlərlə zənginləşdirmələrinin səbəbi mənə yaxşı məlumdur. Həqiqətən, ərəb-fars tərkibli sözlərlə (xüsusən izafətlərlə) qəzəl yazmaq olduqca asandır; sadəcə olaraq, ərəb-fars lüğətlərindəki qəliz söz və ifadələri əzbərləmək lazımdır... Müasir ədəbi dilimizdə bu gün elə söz və ifadələrin işlədilməsi gülüncüdür və təəssüf doğurur, çünki elə səylər zəngin ana dilimizin təhqirinə yönəldilmişdir. Çünki o şairlərdə milli təəssübkeşlik yoxdur, çünki hər dövrün özünəxas ədəbi dili mövcud olmuşdur və bugünün Azərbaycan ədəbi dilində həmin qəliz sözlərin qarşılığı vardır. Məsələn,

“göz” (“çəşm” əvəzinə), “qaş” (“əbru” əvəzinə), “ölkə” (“kişvər” əvəzinə) və s.” (Bax; Şahin Fazil. S.Xəyalın xəyali uydurması və yaxud olmayan bir “xatirə” barədə, “Versiya” qəzeti, 12-18 oktyabr, 2000).

Bu qəbildən olan misalların sayını artırmaq olar, lakin söylədiklərimiz kifayətdir ki, xəlqi Azərbaycan qəzəlinin yaranması uğrunda Şahin Fazilin uzun illərdən bəri davam edən mübarizəsi əyani olaraq görünsün. Belə olan halda, Şahin Fazilin adının da başqa müasir epiqonçu qəzəlşanlarımızla bir sırada çəkilməsi ona qarşı ən azı haqsızlıq deyilmə? Mən tam qətiyyətlə deyə bilərəm ki, hal-hazırda qəzəl ədəbiyyatımızda Şahin Fazildən başqa saf, təmiz, xəlqi Azərbaycan qəzəli yazan bircə qəzəlşan da yoxdur! Hansı qəzəli əlinə götürürsənsə, dilimizdə vətəndaşlıq hüququ qazanmayan az, yaxud çox miqdarda əcnəbi söz və izafət tərkiblərinə rast gəliрсən. Ş.Fazilin yolu isə tam başqadır. Bu yol bugünkü qəzəlin ən düzgün, lakin ən əziyyətli yoludur. Axı, üç dilin qafiyələri ilə qəzəl yazmağa nə var ki? Onlar qəzəl yox, “həftəbecər” (ifadə Ş.Fazilindir) yaradırlar. “Mən ədəbi-bədii mübarizədə bu gün bir qədər üzgün olsam da, tutduğum yolun düzgünlüyünə əminəm” – yazan Şahin Fazil (Bax: Divan, səh.5) haqlı olaraq belə demişdir:

“Şahina, gül qoparır çoxları gülşənlərdən,
Gülşənə gül gətirən tazə qəzəlşanəm mən”.

İyun, 2001

GÜLARƏ MUNİSİN SÖZ SARAYI – XXI ƏSRİN “DİVAN”I

Gülarə Munis! Bu incə ruhlu xanımın qəzələ, ümumiyyətlə poeziyaya münasibəti hər zaman ətrafındakıları, sözün həqiqi mənasında, heyrətləndirib. Onun klassik poeziyaya sevgisini bu cür qəbul etmişəm ki, adət-ənənələrimizə, milli-mənəvi şüurumuza bağlılıq Gülarə xanım kimi istedad sahiblərini daim öz təsiri altında saxlayaraq, məhz bu yöndə yazıb-yaratmağa sövq edib.

Gülarə xanımla eyni bir ədəbi məclisin – “Məcməüş-şüəra” şairlər məclisinin üzvü olsaq da, onun divan tərtib etmək təşəbbüsündən tamamilə xəbərsizdim. Namizədlilik dissertasiyamla əlaqədar monoqrafiyanın çapı ərəfəsində mətbəədə təsadüfən Gülarə xanımla qarşılaşanda sevindim: sən demə, Gülarə Munis olduqca ağır və məsuliyyətli bir işin altına veribmiş zərif çiyinlərini. Xəbər tutdum ki, onun yaxın günlərdə “Divan” kitabı işıq üzü görəcək. Mən klassik şairlərimizin divanbağlama ənənəsinin müasir davamçısı olan şair, professor Şahin Fazilin divanları ilə yaxından tanış idim və tədqiqat işim də məhz onun 1996-cı ildə işıq üzü görmüş birinci divanının klassik divan ənənələri kontekstində tədqiqinə həsr edilmişdir. Azərbaycanlı şair xanımın bu nadir, gözlənilməz addımı isə, düzü şeirə bağlı bir insan kimi məni sevindirməyə bilməzdi. Çünki belə bir sanballı əsəri yazıb ortaya çıxarmaq hər şairə nəsib olmur. Axı, həm də divanın tərtibi şairdən böyük ustalığ, məharət tələb edir. Əsərin elə dibaçəsinin yazılması, ümumilikdə götürdükdə, şairin özünün bir növ öz yaradıcılığına verdiyi qiymət, yaxud kənar baxış, özünütənqid anlamı yaradan bir resenziyadır, desək, zənnimizcə, yanılmazıq. Qaldı ki, bu kitabı təşkil edən bütün növdən olan şeir nümunələri klassik və müasir poeziyanı sevən oxucu zövqü ilə uyğunluq təşkil edir ki, bu da şairin tələbata uyar bir şəkildə yazıb-yaratmaq təşəbbüs və bacarığının göstəricisinə çevrilir.

Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, 2006-cı ilin yaz günlərində - bənövşənin, növrüzgülünün baharın gəlişindən xəbər verdiyi, qar

altından kövrək-kövrək boylandığı həmin günlərdə, utancaq gəlin görkəmi ilə bənövşə təması üçün qərubsəmiş bənövşəsevər oxuculara hədiyyə olunmuş “Bənövşə yağışı” adlı ilk mənsur şeirlər kitabından sonra oxucular arasında lirik ovqatlı, həzin, kövrək ruhlu şair xanım Gülarə Munisin divan kitabı ilə yenidən poeziya meydanında görünməsi onun poetik manevretmə bacarığının özünəməxsusluğundan xəbər verir. Maraqlı cəhət budur ki, Azərbaycan ədəbi mühitində hələ bu vaxta qədər Heyran xanımdan (XVIII-XIX əsr Azərbaycan şairi, farsca divanı var. – Q.M.) başqa bir qadın şairin divanının olması barədə məlumat mövcud deyil və müasirimizin belə bir addımı əsl cəsarət tələb edən addım kimi qiymətləndirilməlidir.

Divana ön sözü bu sahənin ötən əsrdəki bəlkə də yeganə nümayəndəsi (bu sözü deməkdə məqsədimiz odur ki, hazırda divan bağlamağa meyl göstərənlərin sayı nisbətən artsa da, klassik divanbağlama prinsiplərinə ciddi surətdə əməl etməklə bu məqsəddə nail olanlara demək olar ki, rast gəlmirik. – Q.M.) şair Şahin Fazil yazmışdır. O burada haqlı olaraq qeyd edir: “Divan yaradıcılığı Yaxın və Orta Şərq şairlərinin (hamısının yox, geniş dünyagörüşünə, böyük şairlik qabiliyyətinə, ciddi mütaliə və əlbəttə, klassik şeir duyumuna malik şairlərin) qarşısızalmaz arzusu olmuş və onların özləri meyl və imkanlarına uyğun maraqlı əsərlər yaratmışlar. O şeir kitablarının uğurlusu da olub, uğursuzu da. Çünki qədim şairlərin təbiri ilə desək, “divan bağlamaq” hər kişinin işi deyil, illah ki, divan sahibi qadın ola...”

Bəli, Gülarə xanım divan bağlamaq işinin öhdəsindən yetərincə gəldi və klassik şeirə meyl və marağın nisbətən azaldığı bir dövrdə klassik poeziya ənənələrinə üz tutaraq onu yaşatmaq yönündə fədakarcasına bir addım atdı. Ustadı Şahin Fazilin dilimizin saflığının qorunub-saxlanması uğrunda mübarizəsinə qoşularaq, sırf ana dilimizdə yazdı öz qəzəllərini və bu işdən böyük zövq aldığını qəzəlində bu cür ifadə etdi:

Gör necə zövq alıram sadə dilindən şeirin,
Toplanıb sadə qəzəllər dönəcək “Divan”ə.

Sevindiricidir ki, ənənəvi divanlar kimi Dibaçə ilə başlanan kitabda, minacatlar, nətlər, qəsidə, qəzəl, nəzirə, təxmis və digər klassik şeir formalarından olan poeziya nümunələri öz yerini daha sonra heca və sərbəst vəznli şeirlərə verir. Nəhayət, klassik tərtib qaydalarına uyğun şəkildə Xatimə ilə başa çatan Gülarə Munis “Divan”ını müasir və klassik poeziyanın vurğunları üçün layiqli bir töhfə hesab edirik. Təsadüfi deyildir ki, əsasən lirik şeirlər müəllifi olan şair, XX əsrin böyük qəzəlxan-şairi Əliağa Vahidə müraciətlə yazdığı bir qəzəlində təvazökarcasına, ustad-şagird ənənəsinə sadiqliyini bu cür ifadə edir:

Yazmışam bircə qəzəl, həsr eləyib ustadə,
Gəl apar, çatdır onu, sən elə qasid kimisən.

Munisə verdi cavab şəst ilə növrəstə cavan:
“Sanma ki, sən də qəzəl yazmada Vahid kimisən”.

Gülarə Munisin qəzəllərini bəlkə də ustadların qəzəlləri ilə müqayisə etmək doğru olmazdı, amma bunu qəbul etməliyik ki, şair xanım məhz özü kimi yazır, munisanə yazır. Ona bu munisanə yolda yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzu edirik.

Fevral, 2009

DİL AÇ, TELLİ SAZIM!

*(Tiflisdə yaşayan aşiq Nargilə Mehdiyevanın
saz ömrünə qutlama)*

Ondan heç soruşmadım, niyə belə gözəl çalıb-oxuyursan? Heç ağılıma da gəlmədi, düzü. Çünki bu ona bənzəyərki ki, səndən soruşalar, bu cür şeirləri necə və niyə yazırsan? “Elimiz. Günümüz”-ü niyə belə məhəbbətlə yaşadırsan? Yaxud, təbiətə, insanlara bu qədər vurğunluq hardandı səndə? Bəs onda sənin özün bu suallara necə cavab verərsən, bax, budur məsələ!

Axı, insan özü də bilmir nəyi nə üçün bütün varlığıyla sevir, ona bağlanır. Baxmayaraq ki, ölən gününə qədər bu cür suallar içində baş sındırır, lakin nədən və niyə yarandığını, yaxud yaradıldığını dərk edə bilməyən insanın mümkünmüdür nəyə və nə üçün vurğunluğunu özlüyündə arayıb-axtarıb tapması?! Əsla, mümkün deyil!

Nə yaxşı ki, gördüm onu!

Onun saza bağlılığını çox eşidib az görsəm də, gördüyüm az müddət bəs elədi ki, sehrli barmaqlardan sazın tellərinə süzülən könül pıçıltılarını ruhumun ovqatıyla kökləyəm. Və bu köklənmə o dərəcədə yerinə düşdü ki, həmin günə də şükr elədim, Nargiləni yaradıb onun kövrək ürəyinə aşıqlıq sənətimizə məhəbbət, zərif sinəsinə saz bəxş edən Tanrımıza da!

İlk dəfə Qaraçöplü Aşiq Musanın 125 illiyinə həsr olunmuş gecədə görmüşəm onu. Daha sonra daha yaxından tanımaq istədim. İstədim saz üstə pərvanəyə dönən barmaqlarını daha yaxından izləyəm, elə də oldu. Təsadüf nəticəsində evimizdə də oldu, evlərinə də düşdü yolumuz. Hər ikisində doyumluq olmasa da, xeyli dinləyə bildim Nargilənin sazını və səsini.

4-5 yaşlı olanda “Şərəbanı”nı oxuyurdu

Gülnaz bibisi deyir ki, hələ 4-5 yaşlı uşaq olanda Nargilə giləs ağacına çıxıb “Şərəbanı” aşıq mahnısını yaşına uyğun olma-yan məharətlə oxuyarmış. Eşidib-bilənlər ondakı bənzərsiz səsə, ifaçılıq məharətinə heyrətlənərmişlər.

Əslən Gürcütanın Kaspi bölgəsinin Xidiquri (Körpünün qu-lağı) kəndindəndilər. Həmayil nənə (ata nənəsi) hələ 12 yaşında olarkən atasının Nargiləyə aldığı o balaca sazı indi də qoruyub saxlayır. Kimsə götürüb çalmaq istəyəndə, “Bu saz mənim balaca Nargiləməkdir”, – deyib heç kəsə vermir. Yalnız qızın özünə verir onu çalmağa.

Nargilə 14 yaşından başlayıb bu sənətə. Ondakı fitri isteda-dı görəndə doğmaları hər addımını izləyib, onu daha da ruhlandır-mağa, qol-qanad verməyə çalışıblar. Qız da ki, maşallah, bir od parçası. 16 yaşında Tovuzda qadınlar arasında keçirilən saz ifaçı-lığı müsabiqəsində birincilik qazanıb. “İlk müəllimi” Xudu əmisi olsa da, ifaçılığın sirlərini tanınmış folklor tədqiqatçısı, aşıq sənə-tinin ustadlarından sayılan İlqar İmamverdiyevdən öyrənib.

Xeyirxahları da çoxdur

Onun ifaçılıq məharəti barədə sənətkarların dilindən xeyli tərif eşitsəm də, hərdən hiss etmişəm ki, onun sənətinə paxıllıq hissi ilə yanaşanlar da az deyil. Ancaq inandırım sizi, bu qızın nəğməli barmaqları saf ürəyindən su içdiyi üçün, o heç kimin meydanını dar eləmək niyyətində deyil. Əksinə, ailəsi ilə birlikdə (Nargilənin sənətini hər zaman yüksək dəyərləndirən gözəl ailəsi var, gül parçası kimi bir qızı və bir oğlu da üstəlik!) Tiflisin mərkəzində yaşaya-yaşaya aşıqlıq sənətinə bu dərəcədə mükəmməl-cəsinə yiyələnib inkişaf etdirmək, o cümlədən Gürcüstanda yaşa-yan azərbaycanlıların balalarına öyrətmək hər “mənəm” deyən ki-şinin hünəri deyil. O da ki ola Nargilə kimi zərif, incə bir xanım!

Ona ancaq və ancaq bol-bol yaradıcılıq uğurları, aşıb-daşan sənət sevgisi arzulamaq düşür bizlərə.

Onu da bildirmək istərdim ki, saza, sözə, sənətə vurğunluq dədə-babadan bu nəslin canında-qanındadır. Sinəsi nəğməli-bayatılı Həmayil nənənin nəvələrindən bir neçəsi bu sənətin içindədir. Gülnaz xanımın oğlu Araz ixtisasca həkim olsa da, istedadlı rəqqas və saz ifaçısı kimi bir çox müsabiqələrdə və bayram tədbirlərində iştirak edib. Hətta bu yaxınlarda Türkiyə tamaşaçılarını da sənətinin heyranına çevirdiyini eşidəndə sevindik. Təki belə istedadlarımız çox olsun.

Nargilənin əmisi Xudu qardaş isə artıq qeyd etdiyimiz kimi, onun saz üzrə “ilk müəllimi” olub.

Nargilə sazı sinəsinə sıxıb bizləri sirli-sehrli aləmə aparanda kiçikyaşlı övladlarının ona necə heyranlıqla diqqət kəsildiklərinin şahidi oldum. Demək, saza sevgi hələ ölməyib, əksinə bu sevgi onu yaşadanların qəlbində əbədi yaşamaqda, nəsildən-nəslə ötürülməkdədir.

Bu yerdə iki insanın Nargilənin boynundakı haqq-sayını və çəkdikləri zəhməti də xüsusi vurğulamaya bilmirəm. Bunlar Nəbi ata və qarşısına çıxan istedadlı bəndələrin qayğıkeşinə çevrilən dəyərli ziyalımız, Gürcüstan Aşıqlar Birliyinin sədri, şair Osman Əhmədoğludur. Nəbi qardaş övladının bütün zəhmətinə qatlaşmağa, ona hər addımda yardımçı olmağa bütün varlığıyla çalışır, təki Nargiləsi sinəsindəki sənət eşqi ilə çağlayan ürəyin açılmayan sirlərinə vaqif edə bilsin dinləyənləri, sazın, sazın-sözün dəyərini verməyi bacaranları. Osman müəllim də ki Osman müəllimdir də, hamının tanıdığı Dərviş! Heybəsi çiyində, xeyirxahlıq mücəssəməsi olan yumruqca ürəyi köksündə! Nə qədər ki bu ürək vurur, demək istedadlının yollarına bu qəlbədən nur axacaq, şəfəq süzüləcək, inşallah!

Yolunuz açıq, ürəyiniz təpərli olsun, Nargilə xanım!

İyun, 2010

**BURA AŞIQ QAPISIDIR:
HASARI YOX, DARVAZASI YOX...**

Aşıq Aslan Kosalı – 80

Ötən ilin yayında Borçalı adlı qədim-qayım Türk torpağının sayılıb-seçilən ziyalılarının, şeir-sənət adamlarının qonağı olduq. Qarayazıda ustad Aşıq Aslan Kosalını ziyarətimiz isə heç yadımdan çıxmır.

... Ustadlar sözü, aşığın tərifi hələ Bakıda ikən folklorşünas-alimimiz Məhərrəm Qasımlıdan, eləcə də şair Osman Əhmədodğludan eşitmişdim. Gəldim, öz gözümlə də gördüm. Ustadın ocağına aşıq Fərhad Əzizin maşını ilə, Borçalı Aşıqlar Birliyinin sədri Dərviş Osman Əhmədodğlu, oğlum Nizami və mən də daxil olmaqla, “bütöv bir heyət”də getmişdik. Əvvəlcədən Osman müəllimin söhbətləri əsnasında öyrənmişdim ki, bu ustad başqa ustadlara bənzəməz. Onun yaşına uyuşmayan qıvrıqlığı, söz sərəfi olması, sözün düzünü üzə çəkməsi, yerin altını-üstünü bilməsi və s. keyfiyyətləri deyilənə görə, insanı sözün yaxşı mənasında təəccüblənməyə vadar edir. Bütün bunların doğruluğuna, həqiqətən də, bu ocağa qədəm basdığımız ilk andan şahid oldum. Yaşı səksəni haqlamış el aşığının qıs-qıvrıq görkəmi, sözünün başına-ayağına qoyduğu qoruq-qadağanı duyub-sezməmək mümkün deyildi. Müşahidə etməyi çox xoşladığımdan, yenicə tanış olduğumuz insanın daxili məziyyətlərini tam şəkildə açması, necə deyərlər, ustalıq xüsusiyyətlərini birər-birər meydana qoyması üçün onun söhbətlərinə qulaq kəsilməyi qərara aldım.

“Nə var, nə yox”la başlanan söhbəti ustad aşıq heç özü də sezmədən hər birimiz üçün maraqlı olan bir məcraya yönəltdi. Dədə Ələsgərdən başlayıb, keçdi Qaçaq Kərəmlə İsrafil ağanın hekayətinə. Səməd Vurğunla görüşünü xatırladı. El-obanın arxadağına çevrilməyin, ona gərəkli bir övlad olmağın sirlərindən, şərtlərindən danışdı, birdən qayıtdı ki:

El dura,
El dayana, el dura.
Dünyada sənət ölməz,
Arxasında el dura.

Sən demə, əsl sənətkar olmaq üçün el sənə, sən də elə arxa, həyan olmalısanmış. Əks halda, nə həqiqi sənət yaranar, nə də sənətkar. Aşıq Aslanın səsindəki həzin nisgili də hiss etməmiş deyildi qulaqdaşlarım:

–Borçalılar sazı, aşıq sənətini öz varlıqları qədər sevirlər. Dədə Qorquddan bizə miras qalan saz ölən deyil. Xalq bu alətin səsinə kökləyib hər zaman öz ruhunu, öz varlığını. Qoyarmı sazı ölməyə?! Sadəcə, indi sazı dəyərləndirənlər azdır, yox dərəcəsinə dərdir. Budur əsl faciə! Əgər sənətkar öz yerini bilməsə, öz-özünə hörmət qoymasa, özünü də hörmətdən, qiymətdən salar, sazı da, sözü də! Sənətkarın sanbalı dağlarla ölçülməlidir. Hərə çiyinə bir saz alıb dağa-dərəyə düşərsə, burada sənətkarlıqdan söhbət gedə bilərmə?...

Aşıq Kamandarı yüksək qiymətləndirən ustadın təvazökarlığına heyran qaldıq. “Kamandar bir dəfə gəlmişdi dünyaya, bir də çətin gələ o cür sənətkar!” – deyə heyfşiləndi. Vaxtilə “Koroğlu” dastanının 18 boyunu yerli-yataqlı bilən sənətkar, indi onlardan bəzisini unutduğu üçün yaddaşından gileyləndi. Öz növbəsində indiki gənc aşıqlardan da narazılığını gizlətmədi: “Aşığın sinəsi sazla-sözlə çağlamalıdır. Onun bildiyi dastanların, aşıq şeirinin, havacatların sayı-hesabı olmasın gərək. Ədəb-ərkanı, oturuş-durduğu da öz yerində. Aşığın sinəsi ensiklopediya olmalıdır. İndikilər bir-iki havanı sazda çalmağı öyrənən kimi özlərini verirlər televiziyalara... İndi di gəl, xalqa başa sal ki, əsl sənət bu deyil. Buna əncam çəkmənilər hara baxırlar, bilmirəm...”

Aşığın sözündə böyük həqiqət vardı: axı ustad ağayanalığı, ustad savadı, ustad ifası bir ayrı cürüdü bir zamanlar. Ömrünün sənət zirvəsində qartal şahənəliyi ilə dayanmış ustad aşıq 12 övlad (7 qız, 5 oğul) atası olmaqla yanaşı, saysız-hesabsız şeirlər

müəllifidir. Aşığı şeirinin müxtəlif formalarında yazıb-yaradan sənətkarın özlüyündə hər zaman zirvə saydığı Yunus İmrə, Nizami, Füzuli, Aşığı Ələsgər, Xəstə Qasım kimi poeziya nəhənglərindən, söz sənətlərindən sonra özünə şair demək istəməməsinin səbəbini anladıq. Bu nəhənglərdən sonra gərək necə yazasan ki, yazdıqların əl-əl gəzə, dildən-dilə düşsə. Bu isə, mümkünsüz bir işdir. Saz-söz meydanında hər zaman sinəsini irəli verən Aşığı Aslan bu cür düşünsə, bizlər niyə ondan örnək götürməyə?! Cavanlığından tutmuş bu yaxın vaxtlaracan evdə tapılmazmış bircə gün də olsa. Ağır-ağır məclislər yola vermişdir zaman-zaman. Nə oxumaq, kimdən oxumaq lazım gələdisə, istəyi boşa çıxmazdı heç kəsin. Meydanda basılmaq nə olduğunu bilməyən ustad necə-neçə “mə-nəm” deyən aşığın sazını sinəsindən alıb, kürəyini yerə vurub. Lakin heç vaxt elədiyiylə öyünməyib, şöhrətiylə lovğalanmayıb. Odur ki, el-oba arasında hörmət-izzət qazanıb.

Aşığı Aslanın bilmədiyi peşə yoxdur; kombayn da işlədib yeri gələndə, traktor da. Elektrik, rabitə işləri, saz bağlamaq... Zəhmətsevərliyi ilə övladlarına da nümunə olub həmişə. Onlar da ataları kimi hər işin öhdəsindən gəlməyi bacarırlar. Saz çalmaq, ürəyəyatımlı el havalarını ifa etmək isə onların bir növ ruhunun qidasına çevrilib.

... Aşığı Aslanla dağı arana, aranı dağa daşdıq o gün. Olanlardan-keçənlərdən, olmuşlardan-olacaqlardan o ki var danışdırıb, qulaq kəsildik.

Bundan da xəbər tutduq ki, bir dəfə onun başına aşağıda nəğıl edəcəyim gülməli bir hadisə gəlib:

... Aşığı Aslanın həyətinə gecələr özgə itlər gəlib həyətbacada dolaşdığından, həyətdə onlara tələ qurur. Allahın işinə bax ki, həmin vaxt aşıq qapısıdır deyə qapı-bacası həmişə hər kəsin üzünə açıq olan həyətdə oğrular girir. Həyətdə də ki su quyusu var. Gözləmədikləri halda tələyə ilişib bərk qorxan oğrulardan biri qaçarkən sürüşüb quyuya düşür, o biri oğru da dostunu çıxartmaq istəyəndə, o da kəllə-mayallaq gedir içəri. Səsə oyanan Aşığı Aslan gəlib görür ki, quyuya iki nəfər oğru düşüb. Hər ikisi aşığa

vaxtilə özlərini dost kimi tanıtmış adamlar imiş. Zor-bəla kəndirdən yapışıb, suları süzülə-süzülə quyudan çıxırlar. Xəcalətlərdən başlarını qaldırıb aşığın üzünə baxa bilmirlər. Onlar hal-hazırda da sağ-salamat olduqlarından, Aşıq Aslan heç yerdə bu oğruların adını çəkməyib indiyə kimi...

Həmin gün Kosalıda, Aslanpaşa ocağında həm ustad aşığın, həm də övladlarının çalib-oxumalarını da dinləmək nəsb oldu bizə. Sehrli-ovsunlu bir aləmə düşmüşdük sanki. 80 yaşlı bir ustadın bu cür gözəl ifası, əsl cavanlıq şövqü ilə çalib-oxuması, çoxları kimi mənim də öz gözümlə görüb şahidi olmasaydım, yəqin ki, ağıma belə gətirməyəcəyim bir səadət idi. Şükür, Allah bunu bizdən əsirgəmədi. Düşünürəm ki, ömrünün 80-ci baharını yola salan, bu ömrün 55 ilindən çoxunu saza-sözə həsr etmiş ustad Aşıq Aslan Kosalının dilindən səslənən bənzərsiz ifaları, sehrli barmaqlarının ovsunu ilə ürəklərə süzülən unudulmaqda olan saz havalarımızı yığıb-yığışdırıb lentə köçürmək, barəsində sənədli film çəkmək hələ də gec deyil. Necə bilirsiniz? Axı onun özü bu filmin həm rejissoru, həm ssenaristi, həm aktyoru, həm də ifaçısı ola bilər.

SÖZ ardı: Bu yaxınlarda Yazıçılar Birliyində oxuduğunuz yazının müəllifi ilə görüş keçirilirdi. Görüşdə çoxlu sayda dəyərli insanların, görkəmli ziyalıların iştirakı, sözsüz ki, sevindirici idi. Lakin qəfildən zala daxil olan Aşıq Aslan Kosalının məclisə təşrif buyurması səbəbkar üçün sözlə ifadə olunmayacaq bir sevinc hissi bəxş etdi. O özüylə sanki bir dünya gətirdi həmin məclisə. Məclisin çəkisi, sanbalı birdən-birə beş-on qat artdı. Bir də ustadın ünvanıma söylədiyi bu sözləri heç unutmuram: “Alimə, müəllimə qaneer...” Ağsaqqal xeyir-duası, ustad öyüd-nəsihəti ilə uğurlanan o mərasimin hələ də təsiri altındayıq. Nahaq yerə deməyiblər ki, el böyüyünən urvatlıdır, ev çörəyinnən.

May, 2009

II BÖLÜM

**KLASSİK İRSİMİZ...
ÇAĞDAŞ ƏDƏBİ MÜHİTİMİZ...**

AZERBAYCAN ŞİİRİNDE MİLLİLİK VE EVRENSELLİK

Azerbaycan edebiyatı dünya poeziyasının çok mühüm bir kolu gibi asırlardan-asırlara öz tereğği ve inkişaf yolunu geçmekle gelib bu günümüzdeki mevcut seviyyesine çatmıştır. Hağani Şirvani, Nizami Gencevi, İzzeddin Hasanoğlu, Mehemed Füzuli, İmadeddin Nesimi... Daha kimler, kimler...

“Dedem Korkut” dastanlarından başlamış Azerbaycan anadilli edebiyatının tarih boyunca hansı bir şekilde inkişaf etmesini izledikçe görüyoruz ki, bu edebiyat erab ve fars istilasını, en sonralarda ise rus istilasının tesiri ile müeyyen derecede değişikliye uğramıştır. Melum sebeplerden Hağani, Nizami, Mehseti ve diğerleri eserlerini erab ve fars dillerinde yazmışlar.

XIII asır Azerbaycan şairi İzzeddin Hasanoğlunun Türk dilinde bizlere gelib çatan iki gızeli ile anadilli Azerbaycan edebiyatının poeziya qolunun yarandığı güman olunsa da, bu hağğ vermir diyek ki, Hasanoğluya kadar edebiyatımızda anadilli edebi eserler yaranmamıştır. Bir milletin ki evladının laylası eski türk dilinde çalına, hiç ola bilmez ki, anasının döşünden bu laylanı sütüyle beraber içen bir çocuk büyüdükce özbeöz yaradıcılığında bu dili bütünlükle yaşatmamış olsun. Ama tarih mevcut, elme melum olan deliller üzerinde kurulur. Bu bakımdan yanaşsak, Azerbaycan anadilli edebiyatının Hasanoğlunun “Aparı gönlümü bir hoş gemeryüz, canfeza dilber...” metleli gızeli ile başladığı anlamına gelmek mecburiyyetindeyiz.

Bundan daha sonra güdretli devlet başçısı ve şair Ğazi Bürhaneddinin ana dilimizde yazılmış tuyuğları ve diğer şiirleri toplanmış Divanı sübut edir ki, o, Balasağunlu Yusuf, Yunus İmre, Ahmet Yasevi, Hasanoğlu ve diğer güdretli şairlerin poeziyasından ilham almıştır.

Görkemli Azerbaycan şairleri İmadeddin Nesimi (1369-1417), Şah İsmail Hatayi (1487-1524) ana dilimizde divan yaran şairler gibi meşhurdur. İrfan ve tesevvüf nezeriyyesinin

mühtelif makamlarına esaslanan Nesimi poeziyası bugünümüzün de en sevilen ve bir çok şairlerin yaradıcılığına stimül veren klasik edebi hazinemizdir. “Bende sığar iki cihan, ben bu cihana sığmazam, Gövheri-lamekan benim, kövni-mekana sığmazam” – deyərken, məşhur şair bütün dünyaya sığmayan kamil insan idrakının tükenmezliyini ifadə etmişdir. Şair insanlığın iç və dış dünyası, insan ve kainat, insan ve kainatın yaradıcısı ilə olan mübhem makamları edebiyata getirməklə Yunus İmre, Mevlana yolunun yolcusu kimi dahili telatümlərini aşkarlamışdır.

1494-1556-cı yıllarda yaşamış güdretli Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzuli “Padişahi-mülk dinarü dirhem rüşvət verib, Fethi-kişver gılmağa eyler müheyya leşkeri” söyləyərək, XVI əsirdə mövcud olan padşahların dövlətləri, ölkələri istila etmək ehtirasını tənqid etməklə bir şair olaraq, dövrünün həqsızlıklarına qarşı çıkmışdır. Eyni zamanda, görkəmli şairin lirik ehval-ruhiyyəli:

Beni candan usandırdı, cefadan yar usanmaz mı,
Felekler yandı ahimden, muradım şemi yanmaz mı? –

metleli,

Füzuli rindü-şeydadır, həmişə halka rüsvadır,
Sorun kim, bu ne sevdadır, bu sevdadan usanmaz mı?! –

meqteli gəzeli bütün dünyada məşhurdur.

Son üç-dörd əsırlık Azərbaycan edebiyatı mövcutluğu zamanında Ğasım bey Zakir, Vağif, Vidadi, Seyyid Ezim Şirvani, Mirze Şefi Vazeh, Abbas Sehhet, Mirze Elekber Sabir, Abdulla Şaiğ və digər şairler, XIX əsırın böyük mütefəkkir yazarı, şairi və filosofu Mirze Feteli Akhundzade kimi görkəmli şahsiyyətləri edebiyatımızın, ana dilimizin yüksek bir mertebəyə ulaşmasına nail olmuşlar. Edebiyyatda millilik və ənənəyə bağlılık, müasirlik – çağdaşlık, eyni zamanda evrensəllik bu yazarların yaradıcılığında çox güclü olmuş, XX əsır yazarlarının yaradıcılığında isə en

yüksek mertebesine kalkmıştır. Ahmet Cavad, Almas Yıldırım, Hüseyin Cavid, Cefer Cabbarlı, Mikail Müşfiğ, Mehmedhüseyn Şehriyar, Bahtiyar Vahapzade, Halil Rza Ulutürk, Mehmet Araz, Ramiz Rövsen, Mehmet İsmail, Musa Yakub ve diğer saymakla bitmeyen edebi şahsiyetlerimiz var ki, bu isimlerle tekce Azerbaycan halkı deyil, bütün Türk dünyası gururlanmaktadır. Türk dilini, medeniyetini yaşıdan bu şairlerin önünde giden simalardan söz giderken, Mehmedhüseyn Şehriyar ve Bahtiyar Vahapzadenin isimleri önde geliyor. “Türkün dilitek sevgili, istekli dil olmaz, Ayrı dile katsan, bu esil dil esil olmaz” – nidası Güney Azerbaycanımızın şair evladı Şehriyardan gelirse, Ğuzeyden de Bahtiyarımız şair kardeşinin sesine ses veriyor:

Dil açanda ilk defa “Ana” söyleyiriz biz,
“Ana dili” adlanır bizim ilk dersliğimiz.
İlk şarkımız – laylanı anamız öz sütüyle
İçirir ruhumuza bu dilde gile-gile (damla-damla).

Ey öz ana dilinde konuşmağı ar bilen
Fiyakalı edabazlar!
Ruhunuzu okşamır Ğoşmalar, telli sazlar.
Bunlar koy benim olsun!
Ancak Vatan ekmeyi sizlere Ğenim olsun!

Dil meselesi bütün zamanlarda milletler için ağırlı bir mesele olmuştur. Neden ki, bir milletin diğeri milleti yenmesinden ötrü el atdığı yol gibi dil en çok kullanılan vasite olmuş, bu sebebden de dil, türlü-türlü değışikliklere maruz Ğalmıştır. Dilin en fedakar Ğoruyucuları elbette, ilk önce şairler, yazarlar, bilim adamları ve diğeri olmalıdır. Büyük filozof M.F.Akhundzade yazırdı ki, dil her zaman tereğgi etmelidir. Dile başka dillerden söz ve kelimeler dahil olmalı, ancak dil başka dillerden alınan sözler hesabına bozulup berbat olmamalıdır.

Ünlü şairimiz Bahtiyar Vahapzade ana dilinden konuşarak yazırdı: “Sözde kanat var, o , arif elinde olarken uçuyor. Sözün

kanatları, kelebek kanatları gibi her çiçeyin üstünde başka bir türlü renge benziyor, değişik renk alıyor...”

Ve her sözden, her kelimedən şiirlerinde yerli-yerinde kullanan, eserlerindeki derin felsefi mena ile Türk edebiyatının en yüksek mertebesine kalkan B.Vahapzade 2009-cu ilin evvellerinde Allah rahmetine kavuşdu. Fakat, asırlar geçse de o, Türk dünyasının poeziya ustası gibi tarihte ve onu sevenlerin kalblerinde yaşayacaktır.

Azərbaycan türklərinin milli ruhunu, özgürlük, hürriyyət, müstakillik idealları uğrunda mücadele edən milli mefkure sahipləri elde kalem her zaman Vatanın hizmetindəydilər. Söz meydanında geçen gün de böylə olub, bu gün de böyledir, sabah da böylə olacaqdır.

“Ben ezilmiş bir ülkenin – Hağğ! – haykıran sesiyem!” – yazırdı Azərbaycanın bahtsız, talesiz şairi Ahmet Cavad.

“Olsun ki, borcundan çıkmadım, Vatan,
Ömür bahar değul, bir de kayıtsın” (geri dönsün).

“Ölsem de koynunda gıoy ölüm ki, ben
Çürüyüm, bir avuç toprağın artsın.”

– yazan Mehmet Arazın kalbinde Vatan sevgisi ne kadar büyükmüş!

Bu yerde Azərbaycan milli istiklal savaşının fedailerinden olan Halil Rza Ulutürkü hatırlamamak olmaz.

Benim özgürlüğüm yalnız onundur,
Olsem de, yeniden gelerem cana.
Dirilik suyutek kavuşa bilsem
Dudakları yanığ Azərbaycana!

Bu şiirdeki vatan yangısından daha kuvvetli yangı ola bilir mi?! Ulutürkün Azərbaycan sevdalı satırlarındaki milli ruhu görmemek mümkün mü?!

“Benim Tanrım güzelliğidir, sevgidir!” – söylerken Hüseyin Cavidin kalbinde Vatan sevgisi aşır-taşmırdımı?! Bütün sevgiler, bütün ümitler vatana bağlanırken, vatan onları koruya bildimi? Asla, yok! Ancak onlar “Azerbaycan! Vatan! Vatan!” – diye-diye göçdüler dünyadan.

Ünlü bir şairimiz de var – Mehmet İsmail! Millilik her satırından boy veriyor Mehmet beyin şiirlerinin. Sanırsan ki, Yunus Dededen, Mevlanadan ders alıb bu şiir ustadı. “Ay baba derviş” (“Ay dede derviş”) şiirinde koskoca dünyayla olan söz-söhbettinin ondan-yüzden birini deyimbi gören, Mehmet İsmail?!

Hankı asırlarda batdık günaha,
Değişdi zamane, dolandı gerdiş (devran).
Ya ki uzaklaşıb gök yüzü daha, -
Hardasan (nerdesin), hardasan, ay baba derviş?!

Ve çok güman ki, şair bu şiiri yazanda dedelerin ruhuyla birbaşa hemsöhbət olub ve başka bir şiirinde de yazıyor ki:

Bir adam yol gedir bizden karşıda,
Ama bir adam da bizden sonra var!

Mehmet bey demiş, ne güzel ki, bizden önde ve bizden sonra gelen aydınlar var, eks halda Türk Türk olmazdı!

Ve büyük Bahtiyarımız “TÜRKÜM” şiirini yazanda da Türk oğlu Türkün yenilmez ruhuna baş endirmeğe sesleyirdi bizleri:

Sen bizi kandırdın illerden beri,
Ben bahtdan, talihden ders götürmüşüm.
Özge anasından süt emenleri
Özge hizmetinde duran görmüşüm.

Aslımı-neslimi tanıyorum ben,
Karışık değilim, özümden hürküm.

Sen kimsin, sen nesin, özün bilersin,
Ben ilk kaynağımdan Türk oğlu Türküm.

İsbatdır, delildir aqlın kiblesi,
Değişe bilersin aqlımı ancak.
Canım çıkanadək kalbimin sesi
“TÜRKÜM!” gerçeğini fısıldayacak!

29 Ekim-01 Kasım 2009, Türkçenin 8. Uluslararası Şiir
Şöleni. Bakü-Azərbaycan.

ƏFZƏLƏDDİN XAQANI VƏ ŞİRVAN

Klassik Şərq və dünya ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən olan böyük Şirvan şairi Əfzələddin Xaqaninin yaratdığı nadir incilər bütün dövrlər üçün aktualdır, seviləndir.

XII əsrin mütəfəkkir şairi, klassik Şərq şeirinin bütün janrlarında ustalıqla yazıb-yaratmış, mədhiyyə və mərsiyələri, qəsidə və qəzəlləri, qitə və rübailəri, mənzum səfərnəmə və fəlsəfi inşaları ilə dünya şöhrəti qazanmış Xaqani Şirvani “böyük ehtimallara görə, 520 (1126)-ci ildə Şamaxıda anadan olmuşdur” (1,61). Şair Şamaxıdan, Şirvan torpağından olduğu üçün “onun təxəllüsünə Şirvani sözü artırılmışdır” (1, 39). Klassik Şərq və dünya ədəbi simaları içərisində görkəmli yer tutan Xaqaninin şöhrəti Şirvan elinin başını uca etmiş, dildən-dilə gəzən əsərləri onu, eləcə də doğulub boya-başa çatdığı torpağı yaxın-uzaq diyarlarda da məşhurlaşdırmışdır. Böyük söz ustadı da, eyni zamanda, anadan olduğu Şirvan torpağı ilə fəxr etmiş, onun şənini istək, məhəbbət dolu şeirlər həsr etmişsə də, bəzən bu misralar inciklik, narazılıq notları ilə əvəz olunmuşdur. Bəs görəsən, bu təzadları yaradan səbəblər hansılardır?

Məlum olduğu kimi, 1126-cı ildə Şamaxıda – sadə dülgər Əli Nəccarın ailəsində dünyaya göz açan Xaqaninin (Əbu Bədil Əfzələddin İbrahim ibn Əli Nəccar ibn Osman ibn İbrahim Həqaiqi Həssanul-Əcəm Xaqani Şirvani. Burada Həqaiqi, Həssanul-Əcəm və Xaqani onun təxəllüsü, Əfzələddin ləqəbi, Əbu Bədil kunyəsi və Şirvani mənsub olduğu yerin adıdır.) istedadı hələ kiçik yaşlarından onu yaşıdlarından fərqləndirir, söz-sənət yurdu Şirvanın ədəbi mühiti hər daim onu özünə çəkirdi. Atasından danlaq, töhmət götürən, anasından mehribanlıq, nəvaziş görən gənc İbrahim, “dövrünün ilahiyyat, nücum, təbabət, riyaziyyat və sair elmlərindən kifayət qədər xəbərdar olan” (2, 39) və “şöhrəti çox-çox əvvəllərdən Türküstanda – Orta Asiyada yayılan” əmisi Ömər Kafiyəddinin onun taleyində müstəsna rolu olduğundan yaradıcılığında geniş bəhs etmişdir. Təbii ki, dövrünün tələblərinə

uyğun şəkildə, əksərən mədhiyyə şeirləri yazan Xaqaninin bənzərsiz sənətkarlığı, parlaq istedadı, nəinki sadə insanları, eləcə də saray əyanlarını heyran qoymuşdur. O dövrlərdə Şirvan hökmdarı Mənuçöhrün dərin hörmət və məhəbbətini qazanmış Xaqani saray şairlərinin hər birindən sənətkarlıq istedadı baxımından üstün olduğu üçün həsəd, paxıllıq edən rəqiblərinin yamanlığı ilə üzləşməli olmuşdur.

“Şairin 50 illik “Şirvan həyatı”, bu ölkədə hökmranlıq edən Şirvanşah Mənuçöhr və onun oğlu Axsitanın xanlığı illərinə düşür. Xaqani təxminən 30 ildən artıq hakimiyyətdə olan (Şirvanşah – Q.M.) Mənuçöhr xanlığının ən azı 29 ilini, Axsitan xanlığının az qala bütün illərini görmüşdür. Ədibin həyatı bu illərdə Şirvanda və bu ölkəyə qonşu ölkələrdə baş verən bir çox hadisələrlə bağlıdır” (1, 195).

1145-46-cı illərdə saraya yol tapan 19-20 yaşlarında olan Xaqaninin istedadı artıq bir neçə il idi ki, Arandan Şamaxıya gələrək, Şirvanşah sarayında buranın “Məliküş-şüəra”sı olan görkəmli şair Əbül-Üla Gəncəvinin də diqqətini cəlb etmişdi. Şairin sənətini yüksək qiymətləndirməsi səbəbindən, öz yeganə qızını Xaqaniyə verən saray “Məliküş-şüəra”sı ilə onun arasında bu isti münasibət çox da uzun sürməmiş, İbrahimə “Xaqani” təxəllüsünü özü versə belə, Əbül-Üla özü də nəhayətdə ondan üz döndərmişdir.

Baxmayaraq ki, Xaqani aldığı saysız-hesabsız mükafat və xələtlərdən başqa, “Mənuçöhr sarayından o zaman üçün böyük pul sayılan 30 min dirhəm illik kəsəmət alırdı və iqtası da vardı”, o yenə nədənsə narazı idi. “Şirvanın darısqal mənzilində” mədahlıqla məşğul olan şair Şirvanı “şər ocağı”na, düşmənlərini isə “Əhrimən”ə bənzədirdi. Lakin bu fikrə o, yəqin ki, söz sənətinə lazımi qiymət verməyi bacarmayan insanlarla üzləşdikdən sonra gəlir. Çünki Şirvanı böyük məhəbbətlə tərif edən şairin doğulduğu yurdu necə böyük məhəbbətlə sevdiyi aşağıdakı beytlərdən bir daha aydın olur:

Şirvan ki, var, hər cəhətdən ülviyyətin aynasıdır,
Onun suyu, səhər yeli dərdlərimin dəvasıdır.

Şirvan əhli alicənab yaranmışdır basdan-başa,
O yer gözəl təbiətli bir lətafət məvasıdır.

Bağdad isə bir əlillər ölkəsidir, orada, bax,
Hər tərəfi çulğalayan ahü nalə sədasıdır.

Vətənimin fəqirləri dözümlüdür hər zəhmətə,
Gözləri tox, ürəkləri sanki kərəm dəryasıdır.

Çörəkləri arpadan da olsa yenə qanədirlər,
Düyü qədər pulu olsa qürrələnməz, ədasıdır.

İndi Şirvan həsrət ilə mənə qalmış intizarda,
Çünki ora ədəb yurdu, cəsur şirlər yuvasıdır.

Mərifətdə Şirvan əhli yüksək durur ərəblərdən,
Xaqaniyə həyat verən doğma yurdun havasıdır.

Təbii ki, şairi üzən mühüm bir səbəb var: onu – bənzərsiz şeir-sənət dühasını vətəninə yetərincə dəyərləndirmirlər. Ona görə də şair:

Şirvanda olsaydı qanan adamlar,
Heç səfər fikrinə düşməzdim, inan, – deyir.

Çox ölkələr gəzib-dolaşmış, lakin son nəticədə öz yurdu Şirvana tay bir məkan görməmiş şair, “anasından kəsən körpə uşaqtək” Təbrizə üz tutanda yenə bircə an da olsun doğma torpağını yaddan çıxara bilmir:

Şəhərlər arasında Təbrizin şöhrəti var,
Ancaq Şirvan şərifdir, izzəti, hörməti var.

Heyhat, “tər incilərə sədəf olan qara zindan”a bənzətədiyi doğma yurdunda qala bilmir, eyni zamanda, “Vətəni Şirvandan canını götürüb qaçan şair Bağdadda gözqamaşdırıcı təntənələrlə qarşılaşsa da, ürəyi və məhəbbəti Şirvanda qalmışdır” (1, 256). Sonsuz şöhrət axtarışında olan şairin başına yağıştək nə qədər simü-zər yağsa da, xəzinəsi ləl-gövhərlə dolsa da, şahlar önündə diz çöksə də, bakir sözlərinin aşıqı olan ariflər əlini öpsə də..., yenə üzü gülmür, gözləri ağlayır, qəlbində dağ qədər ağır intizar daşıyır. Vətən həsrətiylə göz yaşı tökərək, “Ah, Vətən!” – söyləyir.

Şairin qoynunda xaniman qurduğu sevimli yurdu Şamaxıya xitabən – “İndisə acığın tutmuşdur mənə” – deməsi bir çox gizli mətləblərdən xəbər verir. Daha xoş günlər eşqilə el-obasını tərk etdikdən sonra ona öz yurdunda əvvəllər bəslənilən hörmət-izzətdən əsər-ələmət qalmamışdır. Bunu şair görüb-duyduqca, peşmançılıq hissindən yaxa qurtara bilmir.

Halbuki bir zamanlar özlüyündə qətiləşdirmişdi:

Xeyri bu Şirvanda görənlə olmayıb,
Xeyri uzaqlarda sən hər an dilə!

Həmin küskün notlar və yenidən şair qəlbinin üzüntülərini əks etdirən etiraf nidaları:

Mən Xorasan həvəsilə vətəni tərk etdim,
İstərəm dönməyə Şirvanə, məni qoymurlar.
Həm vətən ayrısıyam, həm də Xorasandan uzaq,
Alaraq dövrəmi, bir yanə məni qoymurlar.

Lakin həssas qəlbli şair gecəyəkən Şirvandan köç edərkən tutduğu işin peşmançılığını çəkir, təəssüf hissi qəlbini sarır, ciyəri

alovlanır. Vətəndən uzaqlarda gəzdiyi səadəti tapa bilməyəndə yenə üz tutur “qurbanı olduğu” vətənə sarı:

Məhəbbət çağırır Şirvana məni,
Əhdim var onunla, pozmamam, inan!

Çünki çox-çox inandığı Bağdaddakı dostları onu atmış, şair onların əlindən bolluca zərər görmüşdür. Artıq “Şirvanı özünə Kəbə sanan” Xaqani and içir: “Kafirəm, döndərsəm üz bu Kəbədən”.

Gəmir di canımı qürbətdə dişlərilə fəraq,
Bəla nəhəngi məni izlədi ağız açaraq.

Yad ölkələr ətimi çeynədi, tükürdü mənim,
Cıdır tutub gedirəm, qarşıda əziz Vətənim.

Bu misralarda vətən eşqiylə ciyəri kabab olmuş, qürbətənin gözqamaşdıran, aldadıcı xülyalarının boş əfsanədən başqa bir şey olmadığını gözləriylə görmüş böyük söz ustasının acı etirafları gizlənmişdir.

Məni Şirvana çəkən adamları deyildir,
Rahatlanır səsindən Şirvanın cismimdə can.

– beytində müəyyən qədər qeyri-səmimi görünən Xaqanini başa düşmək çətin deyildir. Hər halda, insanların nənə qədər incik düşsə də, həm:

Nə vaxtadək yanacaqsan möhnət evi yurdu üçün,
Sən deməklə Şirvan dönüb olmayacaq, bil, xeyirvan.

–deyə onun başdan-baş a şər yurdu olduğunu, həm də:

Demə, Şirvanın adı “şər” sözündən yaranmış,
Şərəfvandır, dünyada xeyirlə ad qazanmış.

Düşündükcə, görürəm, vətənimdir, Şərəfvan,
Ancaq adında düşmüş illət hərfi ortadan.

–qənaətiylə oxucunu təəccübləndirir. Axı hər iki deyim Xaqaninin özünə məxsusdur – Şirvanı həm “şər”, həm də “xeyir” yurdu adlandıran böyük klassikimiz Xaqani Şirvaninin özünə! Təsadüfi deyildir ki, görkəmli şair kimi hər zaman müasirləri tərəfindən sevilən, şəninə təriflər yağdırdığı hökmdarlar tərəfindən vətəndəşlik içində üzdürülən böyük Şirvan şairi hər zaman hamıdan uca tutulmağa adət etmişdi. “Nə qədər məskənim bu xoş məkandır, / O, Şərvan deyildir, bir Xeyirvandır” – söyləyəndə hələ şair nə bədaxlahlarının buz kimi soyuq münasibətləri ilə qarşılaşmışdı, nə də zindana salınmışdı. Şamaxı hələ gözlərinə bir cənnət kimi görünür;

Ey hüsnü şəhərdə şöhrətli canan,
Mın aşiq vəslini arzular hər an.
Hüsnündən nur alır sənin Günəş də,
Sən – huri balası, behiştin – Şərvan.

–deyə, sevgilisinin şəninə aşiqanə şeirlər həsr etməklə məşğul olurdu. Eyni zamanda, o dövr idi ki, Şirvanşah Mənuçöhr Şirvan şairlərindən çoxunun istəyinə rəğmən, Xaqanini hamıdan yüksək qiymətləndirir, şairin maddi və mənəvi tələbatını ödəməyə daim səy göstərirdi.

Xaqani də öz növbəsində:

“Sənsən bizim dünyada sahibxərac hökmdar,
Mənəm sənin dövründə ən qüdrətli sənətkar.
Əgər bu şeirim kimi şeir desə bir nəfər,
Kəssin onda dilimi şahın tutduğu xəncər.
Şah tay tutmaz şeirimi özgənin sənətinə,
Arif qanar zəfəran nədir, öküz əti nə!”

– yazmaqla, həm Şirvanşahı mədh edir, həm də özünü bən-zəri olmayan sənətkar kimi öyməkdən çəkinmirdi.

Bu, Şirvanşah Mənuçöhrün hökmranlıq dövrünü və ölümünü, şahzadə Axsitanın hakimiyətinin bütün ziddiyyətli məqamlarını görmüş, nə qədər mədhiyyələr yazsa da, sonda Şabran qalası-na – zindana salınmasına gətirib çıxaran təbəddülatlarla dolu hə-yat yolu keçmiş və:

Şamaxı – bu gözəl, bu geniş diyar
Nə üçün gözümdə zindana oxşar?
Vətənim mənə, ah, bir zindan olmuş,
Hər tüküm canıma zindanban olmuş.

– deyə ruhi əzablar qəfəsində sıxılan, həqiqəti görməyə və susmağa məhkum edilməkdən bezən dahi söz ustadı Xaqani idi! “Şairin məşhur “Həbsiyyə” əsəri zindandakı ağır vəziyyətini, düşüncə və ıztıraqlarını ifadə edən çox qiymətli sənət nümunəsi, insan həyatının təsirli salnaməsidir” (2, 14).

Xaqani Şirvani ömrünün ən keşməkeşli illərini Şirvanda yaşamış, ən gözəl şeirlərini bu gözəl diyara həsr etmişdir. Əlbəttə, bir övlad kimi o öz əsərlərində həm məhəbbətini, həm nisgilini, həm də illərlə qəlbində bəslədiyi sevincin və kədərin, sevgi ilə nifrətin çulğalaşdığı hissləri yüksək sənətkarlıqla əks etdirmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Qafar Kəndli-Herisçi. Xaqani Şirvani. Həyatı, dövrü və mühiti. Bakı-Elm, 1988, 592 səh.

2. Xaqani. Seçilmiş əsərləri. Tərtibçi Məmmədəğa Sultanovdur. Bakı, 1987.

May, 2005

POEZİYAMIZIN NİZAMİ GƏNCƏVİ MÖCÜZƏSİ

*Bir səs gəldi cahandan: – Ey qul, yetər əyləncə!
Axı kimdi Nizami, axı hardadı Gəncə?*

Hələ təxminən 850 il bundan əvvəl bu cavabı gün kimi aydın sualı özü-özünə vermiş bəşəriyyətin misilsiz söz dahisi Nizami Gəncəvi əlbəttə, yaxşı bilirdi Nizami kimdir, Gəncə hardadır! Təsadüfi deyil ki: «Hər gözələ can verən incə söz memarıdır» – deyəndə də, «Sən şairə vurul ki, o, söz bəstəkarıdır!» – qənaətinə gələndə də, qüdrətli bir şair kimi öz yaradıcılığının möhtəşəmliyinə arxalanır və dünya söz xəzinəsinə bəxş etdiyi əsərlərin zamanlardan-zamanlara ləl kimi öz qiymətini getdikcə artıracağına güvənirdi. O, sözün qüdrətinə inanırdı, sözə güvənir, sözdən kam alırdı. Hökmdarların aşıb-daşan, qızılla-pulla dolu xəzinəsinin onun gözündə bir zərrə də olsun əhəmiyyəti yox idi və yaxşı bilirdi ki:

Sultanın qızılından zərli əba geyənlər,
Bir gün çörək yerinə dəmir çeynər, daş yeyər.

Bu əqidəyə söykənən şairin əbədiyaşarlığı şəksizdir. Yaratdığı bütün ədəbi nümunələrdə şairin böyüklüyündən, yenilməzliyindən xəbər verən şərəf, ləyaqət, insanı, insanlığı sevmək kimi mühüm keyfiyyətlər özünü göstərməkdədir.

Artıq bütün dünya şərqsünəsləri çoxdan etiraf ediblər ki, XII əsrdə yaşayıb-yaratmış qüdrətli söz sərkərdəsi Nizami Gəncəvi üçün zaman və məkan anlayışı çoxdan öz «hüquqi qüvvəsini itirib». Belə ki, Nizami dühasının nə zamana, nə məkana sığışa biləcəyini güman etmək ağılsızlıq olardı.

«Nə qədər söz dedilər, yenə əskilmədi söz» – deyə yazıb-yaratdıqlarının poeziya kəhkəşanından bir damla olduğunu qəbul edən dahi söz sənətkarı heç də öz yaradıcılığına kölgə salmır, əksinə, tarix boyu yaşamış qüdrətli sənətkarların böyük irsinin qar-

şısına öz əzəmətli poeziyası ilə çıxmaqdan çəkinmir. Çünki o, nə deyibsə, dərin deyib, nə yazıbsa, möhtəşəm alınıb.

Təəssüflə qeyd etməliyik ki, əsrlərin keşməkeşli hadisələri onun bənzərsiz mənəvi irsindən bir çox nümunələrin yoxa çıxmasına səbəb olub. Ancaq bununla belə «Xəmsə»sinə («Beşlik») daxil olan beş irihəcmli poeması – «Sirlər xəzinəsi», «Xosrov və Şirin», «Leyli və Məcnun», «Yeddi gözəl», iki kitabdan («Şərəfnamə» və «İqbalnamə») ibarət «İskəndərnamə»si və çoxlu miqdarda qəzəl və qəsidələri, rübailəri və s. lirika nümunələri nə qədər ki, tarix var, nə qədər ki, insanlıq var, şeirsevərlərin könlünü oxşayacaq, nəsilləri heyrətdə saxlayacaq böyük Nizami. Bu da qəbul ediləndir ki, nadir istedad sahibləri, qüdrətli söz sənətkarları hər zaman özünə çoxlu sayda pərəstişkarlar qazanmaqla yanaşı, şər qüvvələrin nifrəti ilə də üzləşib, bədxahların məkrli niyyətlərindən zərər görüblər. Bunu şair belə qələmə alıb:

Bunlar ləli çamura atandan daha murdar,
Ürəyi parçalayan dərddilər, zəqqumdular.
Tüstü olub boğarlar bircə zəka görsələr,
Yel olub söndürərlər, bir çıraq yansa əgər.
Halına bax dünyanın, gör kimlərdir rəhbəri,
Kimlər məngirləməkdə ən gözəl mövqeləri!

Bu beytlərin qələmə alındığı vaxtdan əsrlər keçib, ancaq mənasına fikir versək görərik ki, elə bil Nizami Gəncəvi müasir dövrümüzün, bugünümüzün şairi, söz mülkünün əvəzsiz rəssamıdır. Elə bil bu gün baş verən haqsızlıqları, insanlığın məhvinə, zəka sahiblərinin mənəvi cəhətdən «axtalanması»na yönəlmiş gizli-aşkar prosesləri hələ XII əsrdə yaşamış şairimiz hiss edib duyub, öz gözüylə görərək real cizgilərlə qələmə alıb. Yəqin bu da ondan irəli gəlir ki, cəmiyyət yaranandan, dövlətlər, hökmranlıqlar mövcud olandan bəri bəşər övladının bir gözü gülsə də, bir gözü ağlamaqdadır. Çünki ağıllı başlara sığal çəkən əllər, bir gün də dönüb o başları cəllad kötüyü üzərinə itələyib.

Niyə həqiqəti deyən dillər, yazan əllər kəsilməli, şairlərin dərisi soyulmalı, dara çəkilməlidir? Həqiqəti haqsızlığı təşviq və tələqin edənlərin düz gözlərinin içinə söylədikləri üçün mü? Ancaq bir məsəl də var axı: bir çıraq ki, Haqdan yana, onu heç bir qüvvə söndürə bilməz. Nizami Gəncəvi də dünya poeziyasının səmasında yanan bir günəş kimi hər zaman öz nurunu ötüb keçib və gələcək yüzilliklərə, minilliklərə salmaqdadır. Çünki bu poeziya bəşəri hisslərdən qaynaqlanır, bəşəri duyğuları özündə ehtiva edir. Çünki “Homerdən Nizamiyə, Şekspirdən, Füzulidən Nazim Hikmətə, Səməd Vurğuna axan yeraltı sular nə vaxtsa bir olan, vahid olan su dünyasının izidir...” (7,10).

Dünya şeir xəzinəsinə əvəzsiz incilər bəxş etmiş bu misilsiz şair Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biri olan Gəncədə doğulub boya-başa çatıb (1141-1209), Vətəninə dərin məhəbbətlə sevib, həm doğulduğu torpağa, həm də onun insanlarına qəlbən bağlanıb. Bu bağlantı təkcə məhdud bir ərazini əhatə etsəydi, məlumdur ki, bu gün dünyanın hər tərəfindən aydın görünən Nizami zirvəsi yaranmazdı. Nə mutlu «Türkəm» deyənə ki, Nizami Gəncəvi adlı sənət möcüzəsi ilə hər zaman dünyaya meydan oxumaqdadır. Həm də məhz ona görə ki, Nizaminin Türk dilində yazılmış əsərləri müasir dövrümüzdə əlimizdə olmasa belə, onun şeir və poemalarında tez-tez işlətdiyi ifadələrdən onun geninə, soyuna işarət etdiyi aydın görünməkdə, öz millətinə bəslədiyi sonsuz sevgisi öz bariz nümunəsini təzahür etdirməkdədir. Bu barədə böyük Azərbaycan cərrahı, türkoloqu, ədəbiyyatşünas Cavad Heyət belə yazır: “... farsca yazan şairlərin heç biri türk sözləri, məfhumlarını Nizami qədər sevgi ilə, sitayişlə işlətməmiş və atalar sözlərindən onun qədər geniş faydalanmamışdır. Nizami “türk” sözünü bəzən həqiqi mənada, lakin çox yerdə məcazi mənalarda, məsələn paklıq, gözəllik, yüksəklik, qüvvət simvolu, adil, bilici, qorxmaz, cəngavər və qəhrəman mənasında işlətməmişdir: tork-e delsetan (ürəkəçan dilbər), tork-e tənnaz (nazlı dilbər), tork-e nazənin əndam (gözəl əndamı dilbər)...” (1,140).

Əlbəttə, zaman-zaman Nizami Gəncəvinin milli mənsubluğuna şübhə ilə yanaşanlar (bilərəkdən, yaxud bilməyərəkdən), onu mənsub olduğu xalqın “əлиндən almaq” istəyənlər çox olmuşdur. Şübhəsiz ki, bu xəbis niyyətin arxasında nəyin gizləndiyi hər birimizə yaxşı məlumdur. Belə ki, əsrlər boyunca ərəb və fars istilaları nəticəsində hökmran xalqların yabançı dillərindən asılı vəziyyətə düşmüş təbə xalqın şair oğlunun dünya klassikası səviyyəsində əsərlər yaratması qəbuledilən deyildi. Odur ki, əsərlərini fars dilində yazmağa məcbur olan bu söz dahisinin özünü və bütünlükdə zəngin mənəvi irsini hansı yolla olur-olsun “farslaşdırmaq” siyasəti yürüdülmüşdür əsrlər boyunca. Halbuki, “Nizami həm azərbaycanlılıq, həm də türklüyə təsəvvür olunacağından daha ciddi, çox və səmimi düynünlərlə bağlıdır”(3,31). Dünya ədəbiyyatı xəzinəsinin ən parlaq nümunələri məhz Nizami Gəncəvi adlı Azərbaycan klassikinə məxsusdur. Yazıb-yaratdığı bütün əsərləri müasirləri olan Şərq şairləri üçün əsl ilham qaynağı olmuş, “şairin romantik don geyinmiş mistik ruhu misilsiz sənətinin sehri ilə az müddətdə yalnız İran ədəbiyyatının şamil olduğu sahəyə yayılmaqla qalmamış və eyni zamanda onun yaratmış olduğu sənət növü bütün Şərqdə fars və türk ədəbiyyatının ən məşhur nümayəndələri tərəfindən təqlid olunmuş, həm “Xəmsə”sinə, həm də “Xəmsə”sini təşkil edən beş kitabından hər birinə ayrı-ayrı, mübaliğəsiz, yüzlərcə nəzirələr və bənzətmələr yazılmışdır...” (3, 68-69).

Azərbaycanın mütəfəkkir şairi Nizami Gəncəvinin şeiriyətin ən uca zirvəsində qərar tutan əsərləri dünya bədii fikrinin əvəzsiz simalarını və ədəbiyyat bilicilərini özündən sonrakı bütün dövrlərdə, hətta günü-bu gün də mat qoymaqladır. Məhz bu səbəbdəndir ki, «... böyük hərflərlə yazdığımız «ŞAİR» sözünə sığışmayan Nizami Gəncəvi»nin (Xəlil Rza Ulutürk) (6, 3), «... söz incisi mədəninin etibarlı xəzinədarı»nın (Əlişir Nəvai) əbədiyaşar poeziyası nəinki Azərbaycan və Şərq ədəbiyyatında, eləcə də dünya poeziya tarixində «bədii möcüzə» olaraq qalmaqdadır. “Nizami həyatı və yaradıcılığı vəhdətdə insan şəxsiyyəti və qüru-

runun, insan əqli və iradəsinin, onun tükənməz istedadının əzəmətini təsdiqdir” (5, 11).

Əksər Şərq klassikləri kimi, Orta Asiyanın bir çox şairləri, həmçinin böyük özbək klassiki Əlişir Nəvainin Nizami yaradıcılığına verdiyi dəyər misilsizdir. O, Nizamini “nadireyi-zaman” adlandırır (4, 15). Bu baxımdan, Əmir Xosrov Dəhləvinin Nizaminiin şagirdi olması ilə fəxr etməsinə Əbdürrəhman Caminin də münasibəti maraqlıdır. “Əbdürrəhman Cami öz “Həft övrəng”ini Nizami “Xəmsə”si ilə müqayisə edərək, Nizami əsərlərinə böyük üstünlük verir. “Xirədnəməyi-İsgəndəri” poemasının sonunda isə yazır: “Bu dünya “beş xəzinə” ilə doludur. O “beş”lərə sənin “beş”in necə bərabər ola bilər? Onların xəzinəsi sənin yüz xəzinəndən yaxşıdır” (4, 15). Cami və Nəvai, eləcə də əksər “Xəmsə” müəllifləri də dərk edir ki, Nizami “Xəmsə” yaratmağın təməl daşını qoyan bir ixtiraçı olmuşdur (4, 16).

“Yaxın Şərq şeirində Nizami psixoloji obrazlar ustası kimi tanınır. Qəlbin zəngin çalarlarını təqdimdə, xarakterin mənəvi aləmindəki təzadlı-böhranlı nöqtələri açıb göstərməkdə şair hey-rətəmizdir” (5, 15) – qənaətinə gələn professor Azadə Rüstəmo-va, bu fikirlərini təkcə Nizami Gəncəvi poeziyasının qüdrətinin təzahürü kimi deyil, bütövlükdə dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə ən parlaq töhfələr vermiş klassik Azərbaycan şairinin yaradıcılığına hey-rət hissləri kimi də qələmə verməyə çalışmışdır.

Buradan da belə bir məna çıxır ki, bütün müqəddəs arzu və niyyətlər, istiqlal uğrunda çarpışmalar, həqiqət və ədalət yolunda göstərilən çabalar Nizami dühasının bəşəri mahiyyət daşıyan mənəvi irsinin əsas mahiyyətini özündə əks etdirir. Nizami Gəncəvi təkcə qüdrətli ilham sahibi olan şair deyil, o həm də dünyəvi elm-lərin dərin bilicisidir: Nizami həkimdir, filosofdur, astronomdur, rəssamdır, musiqişünasdır, dilçidir, ədəbiyyatşünasdır, tərcüməçi-dir, insan mənəviyyatının tərcümanıdır!

Nizami Gəncəvinin ədəbi irsi dünya poeziyasının aparıcı – ana xəttinin nüvəsində dayanan bir təməl nöqtəsidir. Bu təməl nöqtəsi o qədər nəhəng və hüdudsuzdur ki, rişələndikcə rişələnilir

və ondan qaynaqlanan sənət incilərinin dəyəri, bizləri onun yaradıcısının doğum tarixindən uzaqlaşdıran zaman məsafəsi kimi böyüdükcə böyüyür, ənginləşir, əlçatmaz olur.

“Nəzərə almaq lazımdır ki, ən qədim dövrümüzün sahilidir Nizami, həm ən qədimə, həm də müasirliyə aparır bizi XII əsr! Biz Nizaminin mənşəyini axtara-axtara Nizamidən başlayırıq keçmişimizə gedən yolu və yenə də müasirliyin mənşəyini axtara-axtara Nizamidə tapırıq müasirliyə gətirib çıxaran ən uzaq mənzilin başını...” (2, 15-16). Doğrudan da, belə olmasaydı “keçmişimiz zirvəsiz, indimiz mənşəsiz qalardı” (2, 16) qənaətində də tamamilə haqlıdır mərhum ədəbiyyatşünas-alimimiz Yaşar Qarayev. Bax, bu bir daha sübut edir ki, “klassik poeziyamızın günəşi” adlandırılmaq statusunu çoxdan qazanmış böyük Nizami bütün dövrlərdə bir söz nəhəngi olaraq, öz unikallığını hər zaman qoruyub-saxlamaqdadır.

Çünki:

Qızılı udsa da qara torpaqlar,
Yenə qiymətini özündə saxlar.

Bir də ki, dahi söz ustadı: «Mən qanım bahasına yetirdim can meyvəsi...» – deyər qanı-canı bahasına, feodal hökmranlığının, şah istibdadının qan-qan dediyi bir zəmanədə bu cür «dürri-şəhvar» misallı əsərlər yaradıbsa, nədən biz onların yaradıcısı ilə fəxr edib öyünməyək?! Axı bu cür dahiləri tarix nadir hallarda yaradır.

“Bu gün bizim nizamişünaslıq Nizamidən yalnız dünən və tarix kimi yox, mənəviyyat və mədəniyyət keçmişimizin ən böyük həqiqəti və sənədi kimi yox, həm də sabah və gələcək kimi danışmağa başlamışdır. Biz axı yalnız Nizami oxucusu və tədqiqatçısı deyilik, həm də Nizami xalqı və Nizami millətiyik. Və bu həqiqət Nizamidən bəhs edən bütün əsərlərimizin mahiyyətində və mayasında (ritorikasında yox!) öz əyani əksini tapmalıdır. Çoxəsrli və dünya şöhrətli poeziyamız Venera kimi əfsanədən – də-

niz köpüyündən yaranmayıb, Nizami irsi üzərində, Nizamidən yaranıb...” (2, 16).

Nizami həqiqətən də, tarixin Azərbaycan xalqına əvəzsiz bəxşişi, dünya ədəbiyyatında isə nadir möcüzəsidir. Buna görə isə sevinməyə, fəxr etməyə, Nizami dühasının incilərindən bəhrələnməyə, ibrət götürməyə dəyər.

...Mən torpaqda yatan bir mirvariyəm,
Qaldırsan, görərsən səntək diriyəm.

Batıb gedən bilmə sən hər gedəni,
Məni görməsən də, görürəm səni...

Bunu da hələ diriykən ölməzliyini görüb-duyan Nizami deyib. Bütün zamanlarda yaşayacaq əbədiyaşar Gəncəli Nizami!

ƏDƏBİYYAT

1. Cavad Heyət. Dilimiz, ədəbiyyatımız və kimliyimiz uğrunda. Bakı, “Elm və təhsil”, 2011, 704 səh.

2. Qarayev Yaşar. Ədəbi üfüqlər. Bakı, “Gənclik”, 1985, 288 səh.

3. Məmməd Əmin Rəsulzadə. Azərbaycan şairi Nizami. Bakı, Azərənəşr, 1991, 232 səh.

4. Nağıyeva Cənnət. Azərbaycanda Nəvai. Bakı, Tural-Ə, 2001, 264 səh.

5. Nizami Gəncəvi. Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası, IV cild. Bakı, Elm, 1985, 640 səh.

6. Nizami. Lirika, “Sirlər xəzinəsi”, “Şərəfnamə”. Dünya ədəbiyyatı kitabxanası. 100 cilddə, 16-cı cild. Bakı, Yazıçı, 1988, 621 səh.

7. Vəliyev Kamil. Sözüün sehri. Bakı, Yazıçı, 1986, 303 səh.

23 yanvar, 2012

HÜSEYN CAVID ƏSƏRLƏRİNDƏ QADIN VƏ SEVGİ

Azərbaycan dramaturgiyasının üfüqlərində günəş kimi doğan ölməz sənətkarımız Hüseyn Cavid, həm də özünün ədəbiyyatımıza gətirdiyi yeni üslub, motiv və mənalarla, yeni obrazlarla bu hədudları daha da genişləndirmişdir.

Bildiyimiz kimi, ədəbiyyat aləmində elə bir sənətkar tapılmaz ki, qadına-anaya öz əsərlərində dəyər verməsin. Belə sənətkarlarımız saysız-hesabsız olsa da, qadına ən çox önəm verməklə bütün insanlığı bu müqəddəs varlığın qarşısında səcdəyə durmağa səsləyən sənətkarlardan bəlkə də ən birincisi Türk dünyasının böyük şairi və dramaturqu Hüseyn Cavid Əfəndidir. Təsadüfi deyildir ki, böyük sənətkarın əsərlərindəki mütərəqqi ideyalarla səsləşən bu cür fikirlərə bəşər klassiklərinin demək olar ki, hər biri müraciət etmişdir.

Lev Nikolayeviç Tolstoy qadından danışarkən, onu nə qədər incələsən də, hər zaman yeni olaraq qalan bir mövzu adlandırır.

Tomás Navarroya görə, qadınların ən yaxşısı ərini xoşbəxt edən qadındır.

Uilyam Şekspir isə qadınlarda zahiri gözəlliyi deyil, ruhun gözəlliyini axtarırdı. Bu fikirlərlə razılaşmamaq mümkün deyil.

Qərb, eyni zamanda, orta əsr Şərq klassiklərində olduğu kimi, Azərbaycan şairlərinin əsərlərində də ruhun gözəlliyinin vəsfi, qadının zahiri gözəlliyinin vəsfi ilə vəhdətdə götürülsə də, əksər hallarda bu cəhd ikinci amilin birincini kölgədə qoyması ilə şərtlənirdi. Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi poemalarında ağıllı qadın obrazları yaratmaqla, Şərq klassikasında özünəməxsus cığır açmışdısa, əslində bu əsərlərə daha dərinlən diqqət yetirsək, bunu ilkin orta əsrlər poeziyasına hakim olan kor-koranə sevgi hisslərinin üzərinə işıq salınması yolundakı cəhd kimi dəyərləndirmək daha doğru sayılardı. Necə deyərlər, qadına yalnız sevgi, həzz mənbəyi kimi baxmaqdan qurtulub, müqəddəs bir məxluq, müqəddəs bir amal daşıyıcısı kimi yanaşmaqla, ona tapınma, bəşər övladına tərəqqiyə, yaşama, sabahkı günə inam aşır-

layan, onu varolmağa səsələyən ilahi bir qüdrət mücəssəməsi kimi ifadə etməyə yönəlmiş poetik münasibətin təzahürü kimi qəbul etmək olar. Bu da özlüyündə sonrakı ədəbi nəslin ən məşhur simalarının yaradıcılıq yoluna işıq salan qanuni müddəalar kimi aparıcı rol oynamış, İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli yaradıcılığında öz bariz nümunəsini əks etdirmişdir. Bu dahilərin yaradıcılığında qadından sevgi umulmaqla, ondan sədaqət, mərhəmət, əfv dilənməklə kifayətlənilmir, əksinə qadına sevgi verilir, ona sədaqət, mərhəmət hissiylə yanaşılır, onun ucalığı qarşısında səcdəyə durmaq mərtəbəsinə qədər yüksəkdə durulur. “Çünki eşqin məskənidir könlümün viranəsi, Həsrətə anı məkan etmək dilərsən, etməgil!” – yazan İ.Nəsimi də, “Yarəb, bəlayi-eşq ilə qıl aşına məni!” – deyən M.Füzuli də ilahi sevginin varlığını məhz sevdikləri eşq mələyinin aşiqə bəxş etdiyi sonsuz cəfanın şirinliyində axtarıb tapırdılar. H.Cavid isə “Neçin?” adlı şeirində məhəbbət duyğularının insanın ruhi aləminə gətirdiyi təbəddülatları, təzadlı kükrəyişləri aşağıdakı poetik sual priyomları ilə əbədləşdirməyə nail olmuşdur:

Mən neçin məsti-eşqi-yar oldum?
Bu nə xülya ki, mən düçar oldum?
Mən neçin böylə dilfıkar oldum?
Niyə məftuni-zülfi-tar oldum?
Niyə bədbəxti-ruzigar oldum?

Aşiq öz mərhəmətsiz dildarının biganəliyindən sarsılır, lakin nə qədər sarsılarsa belə, “Sevərəm... Son nəfəsdə inlərkən, Yenə atmam o nazlı dilbəri mən”, – deyir və bununla da öz sevgilisinə nə qədər sədaqətli olduğunu bir daha sübut edir. Çünki Cavid üçün həqiqi eşq bütün başqa əyləncə və həzzlərdən daha üstündür, müqəddəs və toxunulmazdır. O, “Neçin?” - deyə öz könlünü sorğu-suala tutsa da, ayrılıq, hicran qəhrindən başına gələn bəlaları taleyin, ruzigarın hökmünə bağlayır:

Nə olur? Beş dəqiqə ləbbərləb
Yaşasaydıq onunla məsti-tərəb;
Of, bilməm ki... Mərhəmət, ya rəbb!
Məni qəhr etdi iztirabü təəb,
İştə! Bədbəxti-ruzigar oldum.

“Bu gecə” adlı şeirində Cavid: “Sizin üfüqdə qəmər böylə, pəkmi nazlı doğar?” – deyərkən, dünyanın bütün gözəlliklərinin məhz bu nazənin gözəlin gözəlliyindən nəşət tapdığını nəzərdə tutur. Sanki ay da, günəş də məhz bu gözəlin xatirini xoş etmək üçün belə nazənin-nazənin cahana boy göstərməkdədir.

Hüseyn Cavid poeziyasının əsas xüsusiyyətlərindən ən önəmlisi budur ki, o, bəşəriyyətin xilas yolunu qadına məhəbbətdə, qadın sevgisində, qadın gözəlliyində, qadına sonsuz ehtiram və sayğıda görürdü. Bu baxımdan, “Mənim Tanrım” şeiri Cavid Əfəndinin yaradıcılığı üçün pasport sayılan ən parlaq nümunələrdəndir:

... Gözəl sevimlidir, cəllad olsa da,
Sevgi xoşdur, sonu fəryad olsa da.
Uğrunda mənliyim bərbad olsa da,
Son dildarım gözəllikdir, sevgidir.

Gözəlsiz bir gülşən zindanə bənzər,
Sevgisiz bir başda əqrəblər gəzər.
Nə görsəm, hanki bəzmə etsəm güzər,
Hər duyduğum gözəllikdir, sevgidir.

Aşıqanə-lirik-pomantik şeirləriylə ədəbiyyatda öz orijinal yol və üslubunu müəyyənləşdirən Cavidin yaradıcılığı əksərən bədbin hisslər, hüzn-kədər motivləri üzərində qurulmuşdur.

Açmasın çiçəklər, gülməsin güllər,
Ötüşməsin şirin dilli bülbüllər.
Dərdim çoxdur, ellər, ellər, ay ellər!
“Yar-yar” deyib, gecə-gündüz ağlaram...

Lakin bu göz yaşları şairin içini göynədən sızıltı kimi orada düyünlənib qalmır, əksinə lazım gələndə görkəmli bir faciənovis, lazım gələndə lirik duyğular şairi, bəzən isə pomantik idealların daşıyıcısı olan bir işıqlı ziyalı kimi həyatın lüzumsuz, puç qaydalarına qarşı mübarizələrə qalxmağa vadar edir. Şairi daha da mübariz olmağa səsləyən insanlıq duyğusu hər yerdə onun qəhrəmanlarını uçurumlardan xilas edən, zorakılıq, qəddarlıq, saf sevgi hissələrinə qənim kəsilən şəxslərə qarşı daha qətiyyətlə duruş gətirmək iqtidarına malik bir missiya kimi ona yol göstərməkdədir.

Bütün bunlara baxmayaraq, yenə də, “Sürüklənən bəşəriyyət qadınla yüksələcək” – inamındaydı böyük Cavid. Bütün faciələrlə, bütün hüquqsuzluqlarıyla, qoruq-qadağalarla cəmiyyət içində durmadan aşağılanan yaradıcının – qadın-ananın bəşəriyyət üçün xilaskar bir qüvvə olacağına inam aşılaman şeirleri bu poeziya nəhəngini nəinki Azərbaycan ədəbiyyatında, eləcə də Şərq klassikasında fenomen bir filosof kimi günü bu gün də təsdiqləməkdədir.

Şairin ilk əsərlərindən olan “Qadın” şeirinə diqqət yetirək:

Qadın! Ey sevgili həmşirə, oyan!
Ana! Ey nazlı qadın, qalx! Uyuyan
Daima mövtlə həmduş oluyor,
Zillü möhnətlə həmaquş oluyor,
İştə sıyrılmada həp zülmətlər!..
Ağarır dan yeri, qalx, iştə səhər!..
Oyan, ətrafını seyr et də düşün!
Bütün övladi-vətən iştə bu gün
Yalınız səndən umar sədrə şəfa,
Yalınız səndə bular ruha qida.
Ana övladını bəslər, böyüdür,
Anasız millət, əvət, öksüzdür.
Sənin aləmdə vəzifən, hissən
Nə böyük, həm nə ağırdır, bilsən?!

Qadın! Ey sevgili, şəfqətli mələk!
Bu qədər səbrü təhəmmül nə demək?
O lətafət, o nəcabətlə sana,
Bu əsarət, bu həqarət nə rəva?!
Sən nəsən?.. Kəndini bil, zəfi burax!
Həp nəsibinmi sənin sillə, dayaq?
Çəkmə ah, eylə mükəddər, məhzun,
Ağla göz yaşların axsın, coşsun!
Ağla , fəryadını duysun ərlər,
Bəlkə insafa gəlib rəhm edələr.
“Ağla, həp ağla!” dedim, çox yanıliş...
Çınlasın, mövcələninib yüksəlsin
O səsin qüvvəti, təsiri böyük...
Ağla, ta lərzəyə gəlsin yer, gög.

Bax, bax insan nə qədər aldanıyor?
Xayı, əsla məni sən dinləmə, dur!
“Ağla, həp ağla!” dedim, çox yanıliş.
Ağlamaqdan nə çıxar sanki? Çalış!
Oluyor işlə hüququn pəmal,
Çalış, öyrən, ara, bul, haqqını al!
Pərdeyi-zülmət içindən sıyrıl!
Qəhrəmanlar kimi qovğaya atıl!
Fəzlü ürfanla mücəhhəz olaraq
Cəhli yix, qəfləti yax, əczi burax!
Kimsədən gözləmə yardım əsla;
Yalınız kəndinə kəndin ağla!

Böyük Azərbaycan dramaturqu və şairi Cəfər Cabbarlının çox sevilən məşhur “Ana” şeiri də bu baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb edir:

Cahanda yox elə bir qüvvə, baş əyim ona mən,
Fəqət nə güclü, zəif bir vücut var, yahu,

Ki, hazıram yıxılıb xaki-pəyinə hər gün,
Öpüm ayağın icz ilə! Kimdir o? Nədir o?
Ana!.. Ana!.. O adın qarşısında bir qul təki
Həmişə səcdədə olmaq mənə fəxarətdir.
Onun əliylə bəla bəhrinə yuvarlansam,
Yenə xəyal edərəm bəzmi-istirahətdir.

Hüseyn Cavidin qadına-anaya, eyni zamanda sevgiyə həsr elədiyi neçə-neçə bənzərsiz əsəri vardır ki, buradakı könül çırpıntılarının hər biri digərini daha da dolğunlaşdırması, daha zəngin və daha dərin mənalar kəsb etməsi ilə diqqəti cəlb edir. Ədibin ayrı-ayrı şeirləri bir yana, poemalarında və dram əsərlərində də qadına, onun insanlıq aləmində yerinin nə qədər ucada olmasına verilən dəyər xüsusilə maraq doğurur. H.Cavid yaradıcılığında qadın obrazları ən aparıcı yerlərdən birini tutmaqla yanaşı, bu obrazların öz bitkin xarakterlərinə, şəxsiyyət bütövlüyü və sevgiyə layiq və sədaqətli olmaları etibarilə də yadda qalmaları bir daha sübut edir ki, Cavid üçün həyatda qadının-ananın yeri həmişə ən yüksək mərtəbədədir. “Ana”, “Maral”, “Şeyx Sənan”, “Şeyda”, “Uçurum”, “İblis”, “Peyğəmbər”, “Afət”, “Topal Teymur”, “Knyaz”, “Səyavuş”, “Xəyyam”, “Azər” əsərlərində oxucunun yaddaşına sevgiyə həkk olunan qadın xarakterləri bu böyük sənətkarın ürəyindən qələminə, qələmindən də əsərlərinə hoparaq, özünə əbədiyaşarlıq qazanmışdır.

Cavid əsərlərinin qadın qəhrəmanları sevgisiz, məhəbbətsiz ömrü ömür saymır, çünki bu xarakterləri yaradan Cavidin özü də həyatın mənasını yalnız və yalnız sevgidə, məhəbbətdə görür. O, şahların səltənətə ehtirasını da görmüşdür, var-dövlət hərisi olanların aqibətini də! Siyasətçilərin çikabla dolu iç üzlərinə yaxşı bələd olduğundandır ki, dünyanı bütün fəlakətlərdən qorumağa qadir olan böyük sevginin, eşqin və məhəbbətin insan mənəviyyatını saflaşdıran, durulaşdıran tərəflərinə meyl salmışdır. O, çox gözəl bilirdi ki, sevgi olan yerdə gözəllik var, haqq-ədalət var. Haqq-ədalət olan yerdə isə qələbə var, zəfər var, sevgiyə və sevə-

nə ehtiram var. Cavid bütün varlığını sevdiyinin məhəbbətinə bağlayır və deyir:

Hər qulun cahanda bir pənahı var,
Hər əhli-halın bir qibləgahı var.
Hər kəsin bir eşqi, bir Allahı var,
Mənim tanrım gözəllikdir, sevgidir.

Cavidə görə, qadın – sevgidir, sevgi – gələcək xoşbəxt həyatdır.

Sentyabr, 2010

BƏXTİYAR VAHABZADƏ POEZİYASI VƏ MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİMİZ

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən söz düşəndə, ilk olaraq göz önünə gələnlərdən biri təbii ki, Türk dünyasının böyük şairi, unudulmaz Bəxtiyar Vahabzadə olur. Əlbəttə, Mirzə Ələkbər Sabir, Məhəmməd Hadi, Hüseyn Cavid, Əhməd Cavad, Almas İldırım, Mikayıl Müşfiq və digər ünlü ədəbi simaların gerçəklikdə özünə əbədi iz qoymuş imzalarına qoşularaq, ötən əsrin ortalarında sanki artıq durğunlaşmağa üz qoymuş ədəbi mühitdə bir canlanma yaratmağa müvəffəq olan gənc bir şairin meydanı hələ ilk dövrlərdə o qədər də geniş deyildi. Lakin bu poeziya vulkanının ilk püskürmələri Azərbaycan və Ümumtürk ədəbiyyatında qısa bir müddətdə öz geniş əks-sədası ilə izini qoymuş oldu. Çünki Bəxtiyar Vahabzadənin şeirləri öz mütərəqqi ideyası və məfkurə saflığı ilə digər şairlərin şeirlərindən əsaslı surətdə fərqlənirdi: belə ki, həmin əsərlərdə sanki gələcəkdə ünlü bir şair, müqtədir söz sənətkarı kimi bütün dünyada şöhrət qazanacaq qələm sahibinin öz Vətəninin, millətinin azadlığı, müstəqilliyi uğrunda şam kimi yanan ürəyinin döyündüyünü açıq-aşkar görmək, hiss etmək mümkün idi. Və bu ürəyin döyüntülərini təkcə həmin şeirləri oxuyanlar deyil, onları dildən-ağızdan eşidib, bu döyüntüləri onların qəlbinə zərrə-zərrə köçürən misraların sahibi ilə həmfikir olanlar da duyur, hiss edir, bu ideyalardan bəhrələnirdilər. Bu insanlar həmin şeirləri su kimi içir, hava kimi ciyərlərinə çəkirdilər. Haqqın, ədalətin haçansa qələbə çalacağına, özgürlüyün insan oğlu insanın taleyinə şam-çıraq tutacağına inam yaranırdı bu minvalla hər kəsin qəlbində. Bəxtiyar Vahabzadə təkcə Azərbaycan xalqının övladlarını deyil, bütün Türk vətəndaşlarını Vətən, Millət, Torpaq, Yurd-yuva sevdalısı olaraq görmək istəyir və onları bu yolda şam kimi əriməyə çağırırdı. “Yaşamaq – yanmaqdır!” – deyirdi böyük şair. O, bütün qurtuluşların yeganə nicat yolunu yana-yana yaşamaqda görürdü. Çünki doğrudan da, “Şam əgər yanmırsa, yaşamır demək!”

Artıq 60-cı illərdə Vətən aşiqi, azadlıq carçısı kimi tanınıb-sevilən şair Bəxtiyar Vahabzadə öz yaradıcılığının ən aktiv, ən keşməkeşli dövrünə qədəm qoymuşdu. Şairin ideyaları milyonların qəlbinə ağ işıq kimi süzülərək, gələcəyin nurlu yollarında onlara bələdçilik etməkdəydi...

Bəxtiyar Vahabzadə öz şeirləri ilə qəlbinin gözü kor olanlara qurtuluş yolu göstərməklə yanaşı, bütün insanlara sübut etməyə çalışırdı ki, VƏTƏN, MİLLƏT, XALQ məhfumları ən müqəddəs, ən toxunulmaz varlıqlardır. Onların müqəddəsliyinə xələl gələrsə, bu, artıq sənin yoxluğun, heçliyindir. Yox, əgər bu toxunulmazları göz bəbəyin kimi qoruya bildinsə, demək öz tarixini, milli varlığını qoruyub saxlamış oldun. Demək sən dünən deyil, beş-on il deyil, yüz il-beş yüz il deyil, minilliklər bundan əvvəl də varsanmış, sən bu gün də varsan, sabah da olacaqsan. Nə qədər ki, dünya var, insanlıq mövcuddur, sən də var olacaqsan! Bax, elə bu ideya üzərində pərvəriş tapan Bəxtiyar poeziyasının əbədiyaşarlığı heç bir dəlil-sübuta ehtiyacı olmayan həyat qanunu şəklini alıb. Bu əsərləri xalq, millət sətir-sətir öz qan yaddaşına köçürüb, bu şeirlər nəsilərə həyat dərsi verir. İnsanlar durulmağın, saflaşmağın, insanlaşmağın yolunu bu şeirlərdən öyrənirlər. Çünki Bəxtiyar poeziyası insanlaşmağın, bəşəriləşməyin, dünyəviləşməyin poeziyasıdır. Çünki onun dünyaya sığmayan şair könlündən süzülüb gələn misralara cılız hisslər yol tapa bilməyib. Bu böyük ürəyin xırdalanması, parçalanması, cılızlaşması heç mümkün də deyildi. Həm də ki, böyük Bəxtiyar yaratdıqlarını sadə və təmiz xalq dilində, hər kəsin anlayıb özü üçün nəticə çıxara biləcəyi bir dildə yazırdı. Cəmi iki bənddən ibarət bir şeirində təbiətin fəlsəfi mahiyyətini incə boyalarla bu cür verir şair:

Həm yerin,
Həm göyün sirrini aşkar
Oxudum bir gülün ləçəklərindən.
Böcəklər, çiçəklər, güllər, arılar,
Kim deyir ayrıdır biri-birindən?

Eşqdir yaşadan təbiəti də,
Çiçəklər torpağın min bir rəngidir.
Böcəklə çiçəyin məhəbbəti də
Ana təbiətin öz ahəngidir.

*(Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri,
II cild, 2008, səh. 277)*

Bəxtiyar müəllim təkcə təbiəti deyil, dünyanı, insanları da ürəkdən sevirdi, həyata bütün qəlbiylə bağlıydı. O, bütün bəşəriyyəti vahid, canlı bir varlıq kimi təsəvvüründə canlandırır, buna obrazlı düşüncə və gerçəkliyin inikası prizmasından yanaşırdı. Yaradanın yaratdıqlarının məhvinə yönələn hər bir naqis hərəkəti qəzəblə pisləyir, yamanlığı özünə peşə seçənləri düz yola gəlməyə səsləyirdi. O bunu təkcə arzu etmir, eyni zamanda öz əməlləri ilə hər kəsə nümunə olmağa çalışırdı.

Görə bilmirsənsə gözəllikləri,
Bu aləm səninçün günahkar olur?
Gözü buz bağlayan bulaqlar kimi,
Soyuq adamın da qəlbi kor olur.

*(“Heyrət”. Bəxtiyar Vahabzadə.
Seçilmiş əsərləri, IV cild, 2008, səh 61-63)*

“Sən odu, atəşi özgədən umma” deyirdi böyük ustad. O, insanları bəsirət gözünü açaraq dünyaya baxmağa, həyat keşməkeşlərindən yetərinəcə baş çıxarmağa səsləyirdi.

Bir yanımda gecədir, bir yanımda səhər,
Bir əlimdə şəkər, birində zəhər.
Deyirəm, nolaydı bütün tərəflər
Hamısı olaydı kaş bir tərəfdə.

*(“Bir tərəfdə”. Bəxtiyar Vahabzadə.
Seçilmiş əsərləri, III cild, 2008, səh. 77)*

Bəli, şairin arzusu, istəyi insanları yalnız və yalnız xeyirxah əməllər müstəvisində birləşdirmək, onların beyinlərində özünə yurd salmış biganəlik, amansızlıq, düşüncə korluğu kimi sağalmaması o qədər də asan olmayan mərzəzlərdən xilas etmək kimi nəcib hisslərdən ibarət idi.

Bəxtiyar Vahabzadə yaxşı anlayır və başqalarına da anlatmağa çalışırdı ki, cəmiyyətdəki və insanların şüurundakı ən dərin aşınmalar biganəlikdən, laqeydlikdən meydana gəlir ki, bunun da zərbəsi ən sonda övladı olduğun Vətənə, vətəndaşı olduğun ölkəyə dəyir.

Demə, daş yayınıb qardaşa dəydi,
Mən elə bildim ki, daş daşa dəydi.
Yurdun o başında yıxılan kəsin
Ağrısı qəlbində gərək göynəsin!

Ən böyük dəryanın birdir sahili,
Onu hər tərəfdən döyər dalğalar.
Bir böyük Vətəni, bir böyük eli
Tarimar eləyər “mənə nə var”lar.

*(“Mənə nə var?”. B.Vahabzadə.
Seçilmiş əsərləri. II cild, 2008, səh. 254)*

Doğrudan da, bu “mənə nə var”lar millətin evini yıxmadımı zaman-zaman? Xalq şairi Məmməd Araz çox güman ki, böyük Bəxtiyarın məhz həmin şeirindən təsirlənərək, “Məndən ötdü, qardaşıma dəydi” şeirini yazır. Bu məşhur şeirin yazılma tarixi həmin əsərin işıq üzü gördüyü “Məmməd Araz. Seçilmiş əsərləri” (Bakı, 1986) kitabında göstərilməsə də, burada başlığın altında onun məhz B.Vahabzadəyə ünvanlandığı göstərilir. Bu məsələ diqqətimizi bəlkə o qədər də cəlb etməzdi, lakin Məmməd Arazın sonralar dillər əzbəri olacaq bu şeirinin xalqımızın bütün nəsillərdən olan övladlarının qəlbində Vətən, millət, xalq sevgisinin daha alovlanmasına şərait yaratdığı danılmaz fakt kimi ortaya çıxır.

... Qəza ötsün məndən, – dedi,
Ötən kimi, “mən-mən” dedi.
“Mən-mən” dedi bir ölkədə nə qədər xan.
Onlar “mən-mən” deyən yerdə
Sən olmadın, Azərbaycan!

... Səndən ötən mənə dəydi,
Məndən ötən sənə dəydi.
Səndən, məndən ötən zərbə
Vətən, Vətən, sənə dəydi.

*(“Məndən ötdü, qardaşıma dəydi”. M.Araz.
Seçilmiş əsərləri, 1986. səh.80-81)*

Bu şeir Azərbaycan tarixinin ən ağırlı, ən göynərtili səhifələrini gözlərimiz önündə canlandırır. Burada M.Araz Dədə Qorqud dövrünün xanlarına, Koroğlu dəlilərinə, Şəki, Bakı, Gəncə, Quba, Dərbənd xanlarına... üz tutur, onları öz içindən ovulmağa deyil, yumruq kimi birləşib yadelli işğalçılara qarşı mübarizədə səfərbər olmağa səsləyir. Şair onları xalqın taleyindəki məhrumiyyətlərə görə bağışlamadığını açıq-aşkar büruzə verir. O öz qənaətində tamamilə haqlıdır, çünki hələ 1959-cu ildə Bəxtiyar Vahabzadə “Gülüstan” poemasını qələmə alarkən, bir böyük həqiqəti xalqımıza qənim kəsilənlərin düz gözlərinin içinə qorxmadan, çəkinmədən hayqırmışdı: “Axı nə istəyirsiniz mənim xalqımdan, millətimdən? Hansı haqla bu xalqın taleyini sizlərə necə sərf edir, o cür həll edirsiniz? Bu millətin öz taleyinə sahib çıxmaq hüququ yoxmu? Bu haqsızlığı Allah götürərmii???”

Necə ayırdınız dırnağı ətdən,
Ürəyi bədəndən, canı cəsəddən?
Axı kim bu haqqı vermişdir sizə,
Sizi kim çağırmiş Vətənimizə?

*(“Gülüstan”. Bəxtiyar Vahabzadə.
Seçilmiş əsərləri, I cild, 2008. səh.599)*

Ancaq unutmamalıyıq ki, Rus müstəmləkəçilərinin, eləcə də fars şovinistlərinin bu mənfur niyyətlərinin baş tutmasında yenə də “mənə nə var”, “məndən ötsün, kimə dəyir-dəysin” deyən “kökü özümüzdən olan baltalar”ın rolu olmamış deyildir. Belə olmasaydı, böyük Mirzə Ələkbər Sabir nədən yana-yana yazmalıydı ki: “Millət necə tarac olur-olsun, nə işim var, Düşmənlərə möhtac olur-olsun, nə işim var?”? Bu bərdə B.Vahabzadənin fikirləri isə tamamilə müasir və orijinaldır (Eyni zamanda, unutmamalıyıq ki, bu cür şeirlərin yazılması Sabir dönəmində olduğundan daha artıq cəsarət tələb edən məsələdir). Müasir patriarxların üzünə sillə kimi çırpılan bu tipli nümunələrin mövcudluğu onları cəsarətlə meydana çıxaran şairin şəxsiyyətinin, simasının birbaşa göstəricisidir.

Bu gün qüsurlu bilirmi görən,
Dünən əsarətə könül verənlər?
Dünən azadlığı qəbul etməyən,
Bu gün azadlıqda dövrən sürənlər?

(“Paradoks”. B.Vahabzadə,
Seçilmiş əsərləri, VII cild, 2008, səh.304)

(Bu kimi misalların sayını istənilən qədər artırmaq olar, lakin nəzərə alsaq ki, Bəxtiyar Vahabzadə kimi vətəndaş-şairin qələmindən çıxan hətta istənilən sevgi şeirində belə Vətənə, doğulduğu torpağa və mənsub olduğu xalqa sonsuz məhəbbətin pozulmaz izləri aşkar duyulmaqdadır, deməli, onda biz bu təhlilləri aparmaq üçün bu qüdrətli söz sənətkarının 12 cildlik əsərlərinin hamısını bircə-bircə tədqiqata cəlb etməliydik.)

XIX-XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında elə bir yazıçı, şair tapmaq olmaz ki, o, yaradıcılığında qardaşı-qardaşdan ayrı salan, siyasət dəlləllərinin əlində alətə çevrilmiş günahsız bir xalqı ikiyə bölən, açılması müşkülə dönmüş, açarını sanki Arazın lal suları aparmış “Gülüstan” müəmması haqqında bircə əsər də olsun yazmamış, bu çirkin siyasəti lənətləməmiş olsun. Təəssüflər olsun ki,

bəşər övladı tarix boyu bu cür haqsızlıqlara boyun əyməyə məcbur edilmişdir. Hazırda dünyanın super güc dövlətlərinin müsəlman ölkələrinin xalqlarına qarşı yeritdikləri ardı-arası kəsilməyən təzyiqlər, təhdidlər, qanlı müharibələr vaxtilə ortaya atılmış, əl altından həyata keçirilən “Parçala-hökm sür!” siyasətinin aşkar görünən tərəfləri deyilmi? Lakin bu dövlətlər öz güclərindən istifadə etməklə, nisbətən zəif ölkələri önlərində diz çökdürməyə can atsalar da, tarix sübut etmişdir ki, xalqlar əzilməyə məcbur edildikcə, onlar daha da mətinləşir, haqsızlığa, köləliyə qarşı daha da mübariz olurlar. Doğrudan da, bu yerdə şair öz qənaətində haqlıdır:

Gücünü, əzmini tök də meydana,
Qoşundan, silahdan sədd çək hər yana.
Torpağı ikiyə bölərsən, ancaq
Çətindir bədəni candan ayırmaq!

(Səh.604)

“Mizan-tərəzidə haqq ölçüləndə” Avropanı “cismani”, özünə (türk xalqını) ruhani adlandıran şair, Avropalı siyasətçiləri özlərinə məhz Azərbaycan adlı Şərqi ölkəsi şairinin gözü ilə baxmağı tövsiyə edir:

Özünə dar gələn Qərbin mənliyi
Dibi görünməyən tamahındadır.
Batının Doğudan tək üstünlüyü
Gücündə, zorunda, silahındadır.

Mənəvi silahım – mərhəmət, vicdan,
Nəzakət, nəcabət yaşar qanımda.
Sənin qana həris silahlarından
Ruhum qüdrətlidir Allah yanında.

*(“Avropa birliyi”. B.Vahabzadə.
Seçilmiş əsərləri, VII cild, 2008, səh.310)*

Qərbi dövlətlərinin Türkiyənin, Azərbaycanın, eləcə də müsəlman ölkələrinin azadlıq və müstəqilliyinə qısqançlıqla yanaşmaları şairi mənən ağrıtsa da, o sarsılmaz, çünki o, ədalətin, haqqın qələbə çalacağına, şərin, böhtanın qara bir tüstü kimi uçub dağılacağına hər zaman bütün varlığıyla inanıb. Ən başlıcası isə, canı qədər sevdiyi Türkiyəyə bəslədiyi böyük sevgi, bu qüdrətli Türk dövləti ətrafında türkdilli xalqların, ölkələrin yumruq kimi birləşməsi arzusu onun bütün varlığını sarmışdı. Məhz bu düşüncəylə də şair üzünü çox sevdiyi Türkiyəyə tutur:

Batı birliyində basıldın küncə,
Dözmə bu təhqirə, yenidən doğul.
Batı kölgəsində kölgələnincə,
Doğunun önündə sən bayraqdar ol!

(Səh.310)

Misallardan da görüldüyü kimi, Bəxtiyar Vahabzadə təpədən-dırnağacan mili ruhlu şair, xalqın arzu və istəklərini özündə əks etdirən əsərlər yazan qüdrətli söz sənətkarıdır. Onun ana dilimizlə, dinimizlə, inanclarımızla, müəllimə, ağsaqqal-ağbirçəyə, böyüklərə, insana, insanlığa dərin hörmət, ehtiram və məhəbbət hissiylə qələmə aldığı şeirlər, poemalar, dram əsərləri bütün dövrlər üçün aktual sayılan məsələləri – milli-mənəvi dəyərləri özündə əks etdirdiyindən, bu əsərlər hər zaman xalq tərəfindən sevilir və təqdir olunur. Müəllifinə şöhrət qazandıran əsərlərin isə öz sahibinin adı və xatirəsi ilə birgə əbədi ömür sürəcəyi şəksizdir.

13-15 dekabr, 2012

VALEH HACILAR FENOMENİ VƏ ƏBƏDİYAŞARLIQ

Borçalı mahalının Türk dünyasına bəxş etdiyi görkəmli şəxsiyyətlər sırasında adı hər zaman ehtiramla çəkilən akademik Valeh Hacılar (1951-2010) dünyanı vaxtsız tərk etsə də, onun yaşadığı ləyaqətli, mənalı ömür indiki və gələcək nəsillər üçün əsl örnekdir.

Valeh Hacılar 1973-cü ildə Azərbaycan Dövlət Dillər İnstitutunun Rus-Azərbaycan filologiyası fakültəsini bitirərək, Tbilisi Dövlət Pedaqoji İnstitutunda işə başlayır. Pedaqoji fəaliyyətlə yanaşı, elmi araşdırmalar sahəsində də uğurlu addımlar atan gənc tədqiqatçı 1985-ci ildə filologiya üzrə namizədlik, 1993-cü ildə isə doktorluq dissertasiyaları müdafiə etmiş, professor elmi adı almışdır. 2000-ci ildə Gürcüstan Ədəbiyyatşünaslıq Akademiyasının həqiqi üzvü seçilmişdir. Akademik Valeh Hacılar Tbilisi Dövlət Pedaqoji Universitetinin Azərbaycan dili və ədəbiyyatı kafedrasının müdiri seçilmiş (1989) və ömrünün sonunadək bu vəzifədə çalışmışdır.

Təbii ki, bu fenomen şəxsiyyətin Azərbaycan və gürcü xalqları arasında ədəbi və mədəni əlaqələrin inkişafına bəxş etdiyi töhfələr dövlət səviyyəsində də yüksək qiymətləndirilmiş, görkəmli elm və ədəbiyyat xadimi Valeh Hacılar 1998-ci ildə Gürcüstan prezidenti tərəfindən “Şərəf” ordeni ilə təltif olunmuşdur.

Görkəmli şair və tədqiqatçı kimi onlarla elmi və bədii kitabın müəllifidir; ana dilimizdə çalıb-oxuyan onlarla gürcü aşğının aşkara çıxarılması da məhz onun əvəzsiz xidmətinin nəticəsində mümkün olmuşdur. V.Hacıların poliqlot şair və tərcüməçi kimi də əvəzsiz xidmətləri olmuşdur: o, gürcü, rus, ukrayna və abxaz poeziyasından dilimizə etdiyi tərcümələrlə bu xalqlar arasında ədəbi əlaqələrin möhkəmlənməsinə yeni töhfələr verib. Eyni zamanda, şairin şeirlərinin əksəriyyəti gürcü dilinə çevrilərək, oxuculara təqdim olunub.

Valeh Hacıların şeir yaradıcılığında yurd-vətən sevgisi, doğulduğu torpağa, soya-kökə bağlılıq, insana-insanlığa, milli-mənəvi dəyərlərə tükənməz bağlılıq, məhəbbət əsas amil kimi özünü göstərir.

Şairin ədəbi görüşləri dövrün, zamanın bütün mərhələlərini, problematik məsələlərini özündə spesifik şəkildə əks etdirməklə yanaşı, oxucuya, daha dəqiq desək, ədəbiyyatı, poeziya sənətini dərindən bilən və onu təxəyyül və təfəkkür süzɡəcindən keçirməyə qabil poeziya bilicilərinin mənəvi ehtiyaclarını ödəmək iqtidarındadır. Məlumdur ki, hər bir yaradıcı şəxsiyyətin ədəbi düşüncələri oxucunun arzu və istəkləri ilə üst-üstə düşsə, bu həmin sənətkarın əbədiyaşarlığından xəbər verir. Təbii ki, V.Hacıların da xoşbəxtliyi əsərlərinin oxucu qəlbinə bu dərəcədə dərindən nüfuz etməsində, onun şüur və düşüncəsində özünə silinməz iz buraxmasındadır.

Borçalı mahalında yaşayan soydaşlarımız saza, sözə yüksək dəyər verməsi, ümumilikdə götürsək, elm və mədəniyyəti dərindən duyub, sevib yaşatması, eyni zamanda, ona əlavə etdiyi yeni-yeni rənglər, çalarlar vasitəsilə ümumtürk ədəbiyyatı və mədəniyyəti xəzinəsində özünəməxsus yer tutması ilə hər zaman seçilməkdədir. Hətta, bu yurdun adı dillərdə dastan olan tarixi şəxsiyyətlərinin, qoşun sərkərdələrinin, el qəhrəmanlarının, tanınmış alim və ziyalıların, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin, ədəbi simalarının nüfuzu bütün dünyada insana və insanlığa nümunə ola biləcək göstəricilərdən sayılmalıdır. Bu torpaq qoynunda yetişdirdiyi hər bir dəyərli övladı ilə öyünməyə haqlıdır, çünki qəhrəmanlıq, şücaət, ərlik, ərənlik, halallıq, düzlük, saflıq, soya-kökə bağlılıq, ədəb-ərkan, hörmət-izzət bu insanların sanki boyuna biçilib. Ağsaqqala-ağbirçəyə göstərilən sayğı və ehtiram, qayğı olan yerdə insan hər zaman ucalığa yetişər. İllah da ki, düşünən beyinlər, işıqlı zəkalar millətin aparıcı simalarına çevrildə!

Bəli, Yurd onda Yurd sayılır ki, qədirlənlik, xeyirxahlıq duyğuları Vətən, Torpaq, Millət sevgisindən qaynaqlanan insanlara beşik olur. Ana Yurdun qoynunda heç bir zaman ovulub toza

çevrilməyəcək qranit bir “Vətən daşı”na çevrilmək üçün sənətkardan özünə əməllərindən heykəl ucaltması gərəkir. Elə bir heykəl ki, mənəvi özgürlük, amal və əqidə, iman və məslək yolunda aparılan sonsuz mücadilədə ona sarsılmaz dayaq ola bilsin. Əks halda, söhbət konkret olaraq qələm adamından gedirsə, onun yazıb qoyduğu nümunələr adicə söz yığını olaraq da qalacaqdır.

Valeh Hacılar ədəbi irsindən söhbət gedirsə, təbii, onun yaradıcılığı ilə yaxından tanış olan hər kəsə yaxşı məlumdur ki, burada boğazdan yuxarı söylənmiş nümunələrə – fəxriyyə, yaxud mədhiyyə tipli şeirlərə yer yoxdur.

Lakin yeri gələndə o, elə-obaya şan-şöhrət olan oğulları öyməkdən də qalmır. Bu, adicə bir fəxarət hissənin tərənnümü kimi özünü göstərmir, əksinə, şair eloğlularını Borçalı türklərinin fəxri Qarapapaq Mehralı bəydən örnək götürməyə çağırır:

Ərənlər, ər igidlər
Meydan-meydan vuruşub,
Torpaq-torpaq döyüşüb,
“Millət” deyə alışıb,
“Vətən” deyə ölmüş!

“Vətən” deyə ölməyi ölümsüzlüyün alt qatı hesab edən şairin ana yurda tükənməz sevgisi onun yazdığı hər sətirdən boy verməkdədir. O, haqlı olaraq düşünür ki, ərələr, ərənlər yurdunda çaqqal-çuqqalların binə salmağı heç vəchlə baş tutan məsələ deyil. Dədə-babaları cəngavərlikdə, igidlikdə ad çıxarmış bir qövmin nümayəndələrinin at oynatdığı obalarda onlardan törəyən sümüyü-südü pak türk övladlarının binələnməyi labüddür, vacibdən vacibdir, təbii tarixi prosesdir.

Obasında tülkü, çaqqal gəzməyib,
Bəd əməllər sərtliyinə dözməyib.
İnanmıram, tarix onu yazmayıb,
Tarixləri yazan yerdi bu yerlər.

Öz tarixini özü yazmağa qadir olan xalqın müqəddəratı barədə isə narahat olmamağa dəyər. Türkiyəli dostu, professor Ənvər Konukçuya xitabən yazılmış “Bu yerlər” şeiri qədim-qayım türk ellərindən olan Ərzurum yaylağını, bu yerlərin qəhrəmanlar, pəhləvanlar, Xan Kərəmlər oylağı olduğunu gözlərimiz önündə bütün əzəmətiylə canlandırır. Hətta, bu yerdə xalq qəhrəmanı Koroğlunun “Ərzurumun gədiyinə vardığı” anlara “qayıdır”, 7 min 777 dəlinin əmud, gürz, qılınca qurşanıb, qalxan götürdüyünün, haqsızlığa boyun əyməyən günahsız insanlara, fəqir-füqərəyə qan udduran yadellilərə, xotkarlara, bəy, xan və paşalara qarşı qəhrəmanlıq mübarizəsinin yenidən “şahidi olur”, özümüz də az qala qılınca sarılmalı oluruq.

Valeh Hacıların qan yaddaşımızı təzələyən, ruhumuza mübarizlik əhval-ruhiyyəsi aşılayan qəhrəmanlıq poeziyası onun ədəbi yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir.

Eyni zamanda, şairin poeziya dilinin xalq danışığı dilinə yaxınlığı, lirik ricətlərin oynaqlığı, ifadə tərzindəki ritmiklik, bayağı pafosdan uzaq ifadə etmə tərzini bu şeirləri məcmu halda “səmimiyyət poeziyası” adlandırmağa haqq verir.

İçindən çıxdığı elin-obanın dərdi-səri, sevinci, qayğısı bütünlüklə bu şeirlərin “iliyinə-qanına” hopub. Şairin “Hərşənin ocağı” kitabındakı (Tbilisi, 2000) “Camalın Güllüsü” şeiri bu qəbildən olan ən dəyərli ədəbi nümunə kimi oxucunun yaddaşına yazılır. Əri Camalı vaxtsız-günsüz itirmiş Güllü qarının vəfa, sədaqət, etibar heykəlinə dönməsindən tutmuş, “soğulub quruyan çaya bənzəyən” bu bəxtsiz ağbirçəyin ömür-gününü övladlarının deyil, bayatıların, ağuların “bəzədiyi” şeirdə inandırıcı boyalarla verilmişdir. Fələyin “sonsuzluq” damğası ilə çalın-çarpaz dağlanmışdı Camalın Güllüsü:

... Beləcə ömr etdi Güllü nənəmiz,
Yurdunda nə oğlu, nə qızı qaldı.
Bağ saldı – barını dada bilmədi,
Nəvə-nəticəyə tamarzı qaldı.

Camalın Güllüsü gedir, dedilər,
Camalın Güllüsü gəlir, dedilər...
Bir xəbər yayıldı bir səhər çağı:
Camalın Güllüsü ölür, dedilər.

Açdı qapısını eşidən, bilən,
İlk dəfə canlandı həyat-bacası.
Bayatı söylədi son nəfəsində,
Bayatıyla bitdi ağrı-acısı.

Kəlmələr havadan asılı qaldı –
Yaralı göyərçin qanadı kimi...
Həmin bayatılar sonsuz qarını
İndi də yaşadır övladı kimi.

Bu şeiri istənilən şəkildə təhlil etmək, şairin gözü qarşısında su kimi axıb keçmiş, onun duyğulu ürəyinə köz basmış bu ibrətə-miz, acı həyat hekayəsi barədə tədqiqat xarakterli böyük bir əsər yazmaq da mümkündür. Lakin məsələ bununla bitmir, söhbət bundan gedir ki, bəli, məhz onun – Camalın Güllüsünün yalnız son nəfəsində, onun dünyadan köç etdiyi gündə “ilk dəfə canlandı həyat-bacası”! Təəssüf, min təəssüf! İnsanlar ləyaqətli adını, abırını, ismətini “Camalın Güllüsü” ayaması ilə tarixə əbədi olaraq həkk etmiş bu qadın, “analıq”(hətta analıq hissini şirinliyini duymamış) mücəssəməsini yalnız son anda yad etməyi özlərinə rəva bilərkən, görəsən içdən göynəmədilərmi? Axı, Camalın Güllüsünün də başqaları kimi bəxtəvər olmağa haqqı varıydı! O da nə vaxtsa anadan xoşbəxt olmaq üçün doğulmuşdu bəlkə də!...

Axı, doğrudan da, gün gələr:

Dünya heçi üç eyləyər,
Dünya üçü heç eyləyər.
Gec eyləyər – güc eyləyər,
Hər mənəm-mənəm deyənə.

Bir cəhəti xüsusilə diqqətimi cəlb etdi Valeh Hacıların. Bu ölməz şair şeirə müqəddəs bir varlıq kimi baxır. “Şeirdən müqəddəs dünyada nə var?” – söyləyərək, dini kitabımız olan “Qurani-Kərim”in müqəddəs kəlamlarını bir daha xatirimizdə canlandırır: doğrudan da, peyğəmbərlərdən sonra alimlər, şairlər gəlirsə, onda demək, onların söylədikləri kəlmələr də müqəddəs sayılmalıdır. Bu həm də o deməkdir ki, alim-şair Ulu Tanrının ona seçilmişlərdən olmaq səadəti və qeyri-adi istedad nəsib etdiyi üçün o, hər zaman Yaradana şükranlığını ifadə etməkdən usanmır. Bu taleyi, qisməti yetərincə dəyərləndirib qorumaqsa hər insana qismət olmur.

Bu qəbildən olan şeirlərində şairin təlatümlü dəniz kimi çırpınan Vətən, Yurd, El-Oba sevdalı ürəyinin duyğuları dil açıb oxucuyla danışır. Deyir ki,

Ayrılığa sinəmizi gərsək də,
Kədər yükü, qəm çəkimi gərsək də,
Biz hamını yaxşı kimi bilsək də,
Yaxşıdan çox yaman varmış, ay aman!

Yamanları, yamanlıqları gördükcə varından yox olan şairin içində təlatümlər baş qaldırməsın, neyləsin? Yamanlar yaxşılığımızdan istifadə edərək günümüzü göy əskiyə düymədilərmı, ömrümüzü-günümüzü yaman günə qoymadılarmı?

Göylərindən hicran yaşı tökülən,
Torpağında həsrət şumu əkilən,
Aramıza sərhəd kimi çəkilən
Bir amansız zaman varmış, ay aman!

Bu o amansız zamandır ki, öz hökmüylə qardaşı-qardaşdan ayrı saldı, bircə imzanın fitvasıyla aralıqdakı ayrılıqların göz yaşlarından yaranmış ümmanları üzüb keçə bilmədik. Yadlaşdıq tale-yimizə, qan yaddaşımıza, yaman yadlaşdıq!

Dar günündə səni qoyub getdilər,
Gen günündə sənə qayıtmaq üçün.

– deyəndə necə də haqlıdır şair. Axı, çoxları üçün Vətən doğrudan da, ölməyə “yaxşıdır”. Lakin Vətən də Ana qədər gen ürəklidir, haçan gəlsən, qoynu sənin üçün açıqdır, təki içində bir gəlmək, Yurddan ayrı yaşaya bilməmək istəyi baş qaldıra!

Valeh Hacıların ədəbi görüşləri ilə yaxından tanışam. Türklüyün, Turançılığın sevdalı ürəyində bərqərar olan qılgıncımları hansı ürəyə düşərsə, oradan yeni bir yurdsevərlik sevdası rişələ-nər, bu, şəksizdir. Yetər ki, içdən gələn bu harayı hər birimiz eşidək, birimiz daş qoyan yerə o birimiz baş qoymağa hazır sayaq özümüzü!

Hələ eşidilmir sözüümüz, baba,
Hələ yuxudayıq özümüz, baba,
Elə yumulub ki, gözümüz, baba,
Nə illah edirik, açə bilmirik.

Əlbəttə, inanırıq ki, gün gələcək bütün yumulu gözlər açılacaq, haqq öz yerini tutacaqdır.

Şairin “Hərşənin ocağı” poeması əsrləri adlayıb gələn müqəddəs ehkamlara, xalq inanclarına el inamının qaynaqlandığı mənbələrdən, bu mənbələrin insanlara göstərdiyi qurtuluş yolundan, onların qarşısında açılan haqq qapısının necə və hansı yolla açılıb-bağlanmasından bəhs edir. Hərşə adlı el gözəlinin Ovçu Əhmədə könül verərək ailə qurmaları, ev-eşik, oğul-uşaq sahibi olmaları poemanın süjet xəttini daha dramatik məqamlara yönəldir. Hərşənin Xıdırnəbi gecəsi yuxuda Xızır Əlləzi görməsi ilə onların kasıb komalarına xeyir-bərəkət ayaq açır. Belə ki, həmin gündən sonra gəlin yuxuda gördüyü o pirani insanın dediyi kimi, hər səhər obaşdan bulaq üstə gələrək, üç ocaq çatır və ətrafdakı bütün marallar, ceyran və cüyürlər ora axışır. Hərşə isə onları sağaraq, ağartını evə gətirir, ailə kasıblığın daşını atır. Əri Ovçu Əhməd bu işdən şübhələnir və yavanlığın haradan əldə olunduğunu gəlindən öyrənmək qərarına gəlir. Lakin yuxusunda Hərşəyə tapşırılmışdı ki, bu bərədə bir kimsə xəbər tutmamalıdır. Təbii ki, Hərşə də ərinə bu bərədə demir, lakin əri onun izləyərək, gizlincə ardınca gedir və

əhvalatdan hali olanda hər şeyi başa düşür. Lakin Əhmədin bu hərəkətiylə o müqəddəs yuxu öz mübhəmliyini itirdiyindən, hər şey alt-üst olur və o həm xeyir-bərəkəti, həm də sevimli Hərşəsinə həmişəlik itirir. Hərşənin ona verdiyi alovlanan kösövü evə, övladlarına gətirən Əhməd odalarında bir ocaq çatır və həmin ocaqda xeyir-bərəkət yenidən bərəkərar olur. O gündən “Hərşənin ocağı” ziyarətəgaha çevrilir, gəlib-gedənlərin sayı-hesabı bilinmir.

Xalq rəvayətindən qaynaqlanan bu poema bir daha göstərir ki, müəllif türk xalqlarının folkloruna olan sevgisini, onların toplanmasına göstərdiyi qaygını öz əsərləri vasitəsilə daha da dərinləşdirməyə çalışmışdır.

Valeh Hacılar ədəbi irsi insanı düşünüb-daşınmağa, pislikdən, xəbislikdən, haqsızlıqdan sıyrılmağa, silkinməyə, öz kökünə dönməyə səsləyən vətəndaşlıq poeziyasıdır. “Tarixləri mat qoyan, kökü torpağa bağlı” Qarapapaq ellərinin şair, alim, vətəndaş oğlu Valehin ömrü vəfa etsəydi, o hələ çox yaddaşları silkələməyə qadیر əsərlər yazıb-yaradacaq, qatı açılmamış elmi sirlərin qaranlıq laylarına işıq salacaqdı. Ancaq nə yaxşı ki, o, qısa, lakin şərəfli ömründə gecə-gündüz bilmədən çalışdı, yazdı, yaratdı, aradı, araşdırdı, üzə çıxartdı.

Borçalı torpağının ləyaqətli övladı Valeh Hacılar:

Neçə min ürəkdə, neçə min qəlbədə
Neçə min xatirə-heykəllər yatar...

– deyərkən, Haqq dünyasına qovuşduqdan sonra əbədiyaşarlıq qazanacağını, minlərin, milyonların ürəyində özünə əbədi heykəl quracağını sanki əvvəlcədən bilirmiş.

Bu kiçik qeydlərimizi yekunlaşdıraraq demək istərdik ki, görkəmli ədəbiyyatşünas-alim, folklor tədqiqatçısı, şair-tərcüməçi, akademik Valeh Hacılarının ədəbi irsi öz həqiqi araşdırıcısını gözləməkdədir.

Aprel, 2012

ŞAHİN FAZİLİN ƏDƏBİYYATIMIZDAKI MÖVQEYİNƏ DAİR MÜLAHİZƏLƏRİM

Azərbaycan klassik divan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri Qazi Bürhanəddin, İmadəddin Nəsimi, Cahanşah Həqiqi, Bədr Şirvani, Məhəmməd Füzuli, Şah İsmayıl Xətai, Qövsü Təbrizi, Seyid Əzim Şirvani kimi ustad sənətkarlarımızın yaradıcılıq ənənələrini davam etdirən şair Şahin Fazilin yaratdığı XX əsrin ilk mətbu “Divan”ı haqqında müxtəlif mətbu orqanlarda tanınmış elm və ədəbiyyat xadimlərinin yazıları dərc olunsada, zənnimizcə, bütün bunlar əsərin əhəmiyyəti müqabilində çox azdır. Düzü, belə bir irihəcmli qiymətli kitabın f.e.d., professor Teymur Əhmədovun dediyi kimi, “ədəbi-tənqidi fikrin keşiyində duran ədəbiyyatşünasların diqqətini” nədənsə “cəlb etməməsi” təəccüblüdür, çünki Şahin Fazil öz “Divan”ında, nəinki klassik ədəbi ənənələrə sadıq qalmışdır, eyni zamanda müasir poeziyanın tələblərinə cavab verən müxtəlif şeirlər də (heca və sərbəst vəzndə yazılmış) yazaraq kitaba daxil etmişdir. Bu işə müasirlik baxımından əsərin dəyərini daha da artırır. “Divan”da onun hətta fars dilində yazdığı və Əfqanıstanda çap etdirdiyi şeirləri də öz əksini tapmışdır. Buradan belə bir qənaət əldə edirik ki, bir neçə Şərq dilini mükəmməl bilən şərqşünas alim, şair Şahin Fazil sələflərinin yaradıcılıq yolunu dərindən öyrənməklə yanaşı, eyni zamanda onlardan fərqli olaraq, xalq tərəfindən anlaşılmayan ərəb-fars söz və izafət tərkiblərindən istifadə etmədən, təmiz ana dilimizdə əsərlər yazıb ortaya qoymuşdur. Əlbəttə, biz bu sözləri deməklə klassiklərimizin yaradıcılığına irad tutmaq fikrindən tamamilə uzağıq, çünki əsrlər boyu öz ana dilində yazıb-oxumaqdan məhrum edilən bir xalqın ədəbiyyatı başqa cür yarana bilməzdi. Bunu o dövrün sənətkarlarından dövrün, zamanın qadağaları, feodal hüquqsuzluğu tələb edirdi. Lakin bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, klassiklərimiz ərəb, fars və türk dillərində əsərlər yaradaraq, poeziyamızın Şərq ölkələrində, eləcə də dünya ölkələrində yayılmasına, sevilərək şöhrət qazanmasına nail olmuşlar. Bu baxımdan, klassik

Azərbaycan ədəbiyyatının xaricə ayaq açmasında, bütün dünya miqyasında sevilməsində onun ana dilimizlə yanaşı, məhz həmin şərq xalqlarının dillərində yaranmasının da böyük əhəmiyyəti olmuşdur.

Təəssüf edilməli haldır ki, bugünümüzün qəzəl şairləri, sələfləri anadilli əsərlər yaratmağa can atdıqları halda, yaradıcılıqlarında anlaşılmayan ərəb-fars söz və izafət tərkiblərindən lazım oldu-olmadı, gen-bol istifadə edirlər ki, bu da müasirlik baxımından əsərin siqlətinə xələl gətirir, müasir oxucunun qəzəl yaradıcılığına olan maraq və məhəbbətinin üstündən xətt çəkir.

Bu cür qüsurlardan tamamilə azad olan Şahin Fazil yaradıcılığı xüsusi çəkiyə malikdir. Şair qarşısına çox gözəl bir məqsəd qoymuş və nəticədə o, olduqca dəyərli, kamil, bitkin bir “Divan”ı klassik divanlar cərgəsinə qoşmuşdur.

Ustad Füzulinin böyük fəzilət sahibi olduğuna ehtiramını bildirən Şahin, “Divan”ın Dibaçəsində məhz bu səbəbdən ulu şairin şəərəfinə özünə “Fazil” təxəllüsü götürdüyünü etiraf edir və çiyinini belə bir ağır, məsuliyyətli yükün altına verdiyindən peşiman deyil, çünki:

“Nəzmi-nazik türk ləfzilə ikən düşvar olur,
Məndə tövfiq olsa, bu düşvarı asan eylərəm!”

– deyən Füzulinin hələ XVI əsrin əvvəllərində arzu etsə də, məqsədinə qismən nail olduğu anadilli, saf qəzəl yaratmaq ideyasını bu gün həyata keçirmişdir. Lakin bu yolda Şahin Fazil, özünün dediyi kimi, mühafizəkar qələmdaşlarının maneəsi ilə üzləşir və təəssüflənir ki:

Yazıram inci kimi saf qəzəllər, amma
Afərinlər yerinə görmədə xəncər qəzəlim.

Şeir dilimizin sadəliyi, saf qəzəl yaratmaq uğrunda mübarizə ruhu şairin yazdığı hər sətirdə, hər beytdə özünü göstərməkdədir:

Sözüm “söz”kən “süxən”lənmiş, Füzuli “söz” deyibdir, söz
Neçin rəng altına düşmüş, boyaq altında qalmışdır?

Neçin sən “əndəlib” oldun, hanı avazın, ey bülbül?
Buna gül həm məəttəldir, marağ altında qalmışdır.

Bütün qəzəllərinin leytmotivinə çevrilən, az qala şüar kimi
səslənən “qəzəldə yad ünsürlərdən, qəliz kəlmələrdən birdəfəlik
imtina!” ideyası şairin yaradıcılığının qayəsini təşkil edir. Əruz
vəznində ana dilimizdə məlahətli, saf qəzəllər yaratmaq çox çətin
və ağır işdir. Bunu Şahin Fazil də bilir və bildiyindəndir ki, deyir:

Elə şairlər olub, şeiri çıxıbdır yaddan,
Onları yad demirəm, xəlqi belə yad etməz.

Çünki belələri ancaq yazmaq xatirinə yazır, qafiyəpərdazlıq
edir, “yaratdıqları”nda formalizm özünü göstərir. Odur ki, bu cür
dırnaqarası şairlər ümumxalq sevgisi qazana bilmirlər.

Şahin Fazil yaradıcılığının başqa bir qiymətli cəhəti isə
bundadır ki, şair hansı poetik üslubda yazırsa-yazsın, ora öz rəng-
gini, öz çalarını əlavə edir və əsərin bədii-estetik səviyyəsini qal-
dırmağa nail olur. Həmçinin, şairin əsərlərinin ən mühüm əhə-
miyyəti qəzələ ictimai motivlərin gətirilməsindəndir. Şahin narahat
şairdir: o, vətənin, xalqın taleyini düşünəndə də səmimidir, tor-
paqlarımıza edilən düşmən təcavüzünə qarşı etiraz səsinə ucaldan-
da da, dilimizin taleyi ilə oynayan “naşı qəzəl-xanlarla mübarizə”
sində də. Bu zaman o hətta qələmini qılıncla əvəz etməyə belə
hazırdır:

Pas atar qında qılınca qalsa, mənimtək heç kim
Sözü kəskin deyərək, kəlməni dəryaz etməz.

Şahin Fazil Füzulinin, digər klassiklərimizin ləyaqətli varisi
olduğunu təkcə aşiqanə-lirik, ictimai motivli qəzəlləri ilə deyil,

həm də təxmisləri, nəzirələri, qitələri və başqa klassik şeir nümunələri ilə bir daha sübut etmişdir. O, “Divan”ın “Nəzirələr” bölməsində Şəms Təbrizi, Xacu Girmani, Məhəmməd Füzuli, Məhəmməd Əmani, Əbülqasim Nəbati, Molla Ağa Bixud, Qasım bəy Zakir, Seyid Əzim Şirvani, Bəxtiyar Vahabzadə, Əliağa Vahid və başqa şairlərin qəzəllərinə yazdığı nəzirələri toplamışdır. Kitabın “Təxmislər” bölməsində isə M.Füzulinin on bir, S.Ə.Şirvaninin dörd, Ş.İ.Xətəinin bir, M.Ə. Sabirin iki, M.Cürminin bir, Ə.Vahidin üç qəzəlini təzmin etmiş, bu zaman dilin sadəliyinə xüsusi fikir verərək, qəliz yol tutmamışdır. Sənətkarlıq baxımından təzmin etdiyi qəzəllərdən heç də geri qalmayan təxmisləri ustalıqla yaradan Şahinin klassiklərdən götürdüyü beytlərlə öz beytlərini məharətlə üzləşdirərək əlaqələndirməsi bunu bir daha sübut edir ki, o, Füzuli ədəbi məktəbinin layiqli davamçılarından biridir. Şahin Fazil ədəbiyyatımızın klassik ənənələrini yaşatmaqla bərabər, eyni zamanda əsərlərinə müasirlik ruhu aşılayan bir şairdir.

Sentyabr, 2002

ZİNDANİ SƏYYAH MƏHƏMMƏD DİDƏRGİNİN HƏYAT VƏ YARADICILIĞI BARƏDƏ BƏZİ QEYDLƏR

XX əsr Azərbaycan poeziyasının şəxsiyyəti və yaradıcılığı barəsində oxucuların ən az məlumatlı olduğu nümayəndələrindən biri də şair Zindani Səyyah Məhəmməd Didərgindir ki, bu yazımızda özünəməxsus yaradıcılığı ilə müasirlərinin və dövrünün ədəbi simalarının diqqətini özünə çəkmiş həmin sənətkarı elmi və ədəbi ictimaiyyətə geniş şəkildə təqdim etməyi qarşımıza məqsəd qoymuşuq. Ötən əsrin ən tanınmış şair və yazıçıları ilə dostluq əlaqələri qurmuş, zamanında onların bəziləri ilə deyişmiş, bir-birindən dəyərli şeirlər yazmış, məktublaşmış şair haqqında ilk məlumatı bizə yaşadığımız əsrin onuncu illərində əslən Laçından olan şair Məhəmməd Köçkün verdi. Daha sonralar təsadüf nəticəsində öyrəndik ki, belə bir şairin olduğundan Borçalı Aşıqlar Birliyinin sədri, şair Osman Əhmədov daha yaxşı xəbərdarmış. Hətta Azərbaycan Dövlət Universitetində ali təhsil aldığı illərdən tanıdığı Səyyah Məhəmmədlə sonradan dəfələrlə görüşmüş O.Əhmədov xatirələrində qeyd edir ki, ilk dəfə şairlə 1968-ci ildə görüşüb. Həmin vaxt Səyyah Məhəmməd universitetin filologiya bölümünün qiyabi şöbəsində təhsil almırmış. “...Laçın dağlarından gəlmişdi. Özü də laçın ürəkli bir adam idi bu dağlar oğlu. Qosqoca Bakıda bir qərib həyatı keçirirdi hər gələndə...”(4, 3) Borçalıdan olan tələbəylə Laçının Bülüldüz kəndindən gəlmiş “qoca tələbə”nin söz-söhbəti tez tutur. Saatlarla şeir deməkdən yorulmaz, saz çalar, qəlbinin nisgilini, gileyini saz havaları ilə boşaltmaqdan başqa çarə tapmazdı. O vaxtlar dostlarla birlikdə “Odsevər” təxəllüsü ilə yazıb-yaradan Xəlil Rza Ulutürkün Türkdakı bağına gedər, Sovet quruluşunun tezliklə dağılmağa məhkum olmasından, zalımların zülmündən, zəmanənin ədalətsizliklərindən, xalqımızın başına gətirilən bəlalardan bitməz-tükənməz söhbətlər edərtilər. Çağdaşları olan şairlərdən Bəxtiyar Vahabzadə və Xəlil Rzanı çox sevər, onlarla dostluqdan qürur du-

yardı. Aşıq Hüseyn Saraclı yaradıcılığının vurğunu idi. Aşıq Ələsgəri əzbər bilirdi. (4, 5).

Sonralar xeyli müddət ərzində əlaqələri qırılmış, yalnız möcüzəli bir təsadüf nəticəsində yenidən bu münasibətlərin üzərinə gün işığı doğmuşdu. Bu barədə Osman Əhmədoğlu xatirələrində yazır: “Borçalıdan Qarabağa – Həmzə bulağına – Qaranı həzrətlərini ziyarətə gedən karvan geri dönmüşdü. Həmin 35 kişilik o karvanda mənim atam Dəmirçi Əhməd də varıydı. Atamı ziyarət elədim. Həmzə bulağından gətirdiyi sudan içdim. Yolçuluqlarının necə keçdiyini soruşmaq istədim. Oysa cavab əvəzində mənə bir qoma dağ çiçəyi və üçbəndlik bir şeir verdi. Çiçəyi doyasıya qoxladım, şeiri göz yaşları içində oxudum...” (3) Həmin şeir beləydi:

Gəlmişəm

Qaraçı yaylağı, Həmzə bulağı. Osmanın atası Dəmirçi Əhmədə verdiyim güllərə...

Əmi, bu gülləri yetir Osmana,
Söylə ki, dağlardan dərib, gəlmişəm.
Qəfil urcah oldum Səyyah qardaşa,
Ellərini gəzib, görüb, gəlmişəm.

Həmzə bulağına bir yerdə getdik,
Üstə çörək kəsdik, çox şükür etdik.
Şəfali suyundan doldurub götdük,
Qardaşının qəlbin hörüb, gəlmişəm.

Dönüb surfasında kəsdim də çörək,
Allah qismət etsin, bir yerdə görək.
Səyyaha Osmantək qardaşı gərək,
Ayrılcıq, halallıq verib, gəlmişəm.

(4, 100)

Bu əhvalatın maraqlı tarixçəsi var: Osman Əhmədovun atası Dəmirçi Əhmədın də daxil olduđu 35 nəfərlik ađsaqqallardan ibarət qrupa Laçın dađlarında bələdçilik etmək məqsədilə bir nəfər qoşulur. Avtobusun sürücüsü həmin adamın şair Səyyah Məhəmməd olduđunu bildirir. “...və Səyyah Məhəmməd biləndə ki, bu ziyarətçilər Borçalıdandı, o diyarda Osman Əhmədov adında bir qardaşının olduđunu deyir. Qocalardan biri – Qara İrvaham Osmanın atasının da burda olduđunu deyir. Və Səyyah Məhəmməd sürücüdən yolunu dəyişməyi tələb eləyir. 35 kişini öz həyatınə aparıb, qonaqlara çox gözəl süfrə açır. Tođlu kəsir və onları bir gün evində qonaq saxladıqdan sonra yola salır...” (3) Sonunda isə öz əliylə Laçın dađlarından topladıđı bir dəstə çiçəyi və dostuna həsr etdiyi şeiri Osman Əhmədovluya yollayır. İllər keçəcək, Səyyah Məhəmməd haqqında xatirələrində Osman Əhmədovlu qəlbini fərəhlə doldurmuş bu hadisə barədə aşağıdakı qanadlı kəlmələri yazacaqdı: “... Mənim evimdəsə Səyyah Məhəmmədın göndərdiyi bir qoma Laçın çiçəyi hər gün göyərçinə dönbü uçurdu üzü Həməzə bulađına...üzü Bülüldüzə...”

Sinəsi söz xəzinəsi, ilhamı kükrəyən dađ çayına bənzəyən zəmanəsinin qərib səyyahı – Zindani Səyyah Məhəmməd Didərgin – Həsənov Məhəmməd İbrahim ođlu 1923-cü ildə Qərbi Azərbaycanda – Dərələyəz mahalının Gülüdüz kəndində, kasıb bir ailədə dünyaya göz açmışdır. (4, 20).

Bəzi məlumatlara görə, şairin ulu babaları Türkiyədən Vediyə gələrək məskunlaşmış, sonradan ata babası Həsən Vedidən Laçına köçmüşdür.

Məhəmmədın ailəsi kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan sadə bir ailə idi. Buna baxmayaraq, zəngin biliyə və geniş dünyagörüşünə, fitri istedadla malik olan gənc “1940-cı ildə orta məktəbi fərqlənmə ilə bitirib, İrəvan Müəllimlər İnstitutuna imtahansız qəbul olunur”. İki il ərzində əlaçə təqaüdü ilə institutun fizika-riyaziyyat fakültəsində oxuyur. Lakin II Cahan savaşıının qızğın dövrləri olduđundan, digər ođullar kimi tələbə Məhəmməd də təhsilini yarımçıq qoyaraq, ümumi Vətənimiz sayılan SSRİ-nin

müdafiəsinə yollanır. “350-ci qvardiyaçı diviziyanın tərkibində iştirak etdiyi vuruşmalardakı igidliyinə görə, “Döyüş xidmətlərinə görə” medalı ilə təltif edilir. Cəbhədə iki dəfə yeddi yerdən yaralanan şair, “baş leytenant” rütbəsi ilə ordudan tərxis olunur...” (4, 20-21).

Səyyah Məhəmmədin Vətən eşqi, yurd, torpaq sevgisiylə döyünən ürəyi, coşub-daşan ilhamı demək olar ki, bütün şeirlərində öz əksini tapır. Hətta müharibədə göstərdiyi şücaət, qorxmazlıq kimi yüksək keyfiyyətlər “Kiməm” şeirində belə təsvir olunub:

Tale, etmə məni namərdə möhtac,
Tikəsini yarı bölənlərdənəm.
Qananlar bilməsə qədrimi mənim,
Yüz il bundan qabaq ölənlərdənəm.

Cumayam, Cünunam, çəkmişəm kədər,
Sevgidə olmuşam Kərəmdən betər.
Tufarqanlı Abbas, Aşıq Ələsgər,
Xəstə Qasım kimi bilənlərdənəm.

Çiynimdə avtomat, altımda saz at,
Əmr bitirmişəm: “Ni şaqu nazad!”
Vətən torpağını edərkən azad,
Faşizmin bağrını dələnlərdənəm.

Tufanda, boranda çəkərəm ahı,
Ümidlə yaşaram axşam-sabahı.
Bu Odlar yurdunun mənəm Səyyahı,
Berlində döyüşüb gələnlərdənəm.

1947-ci ildə ağır yaralanaraq ön cəbhədən tərxis olunan Səyyah Məhəmməd, Qərbi Azərbaycana qayıdaraq Qabaxlı, Ələyöz, Gülüdüz kənd yeddiillik məktəblərdə müəllim və direktor kimi çalışır. Lakin amansız müharibə gənc şairin fiziki sağlamlığını

əlindən almışdı, düşmən gülləsinin qoyduğu iz onun vaxtaşırı ruhi sarsıntı keçirməsinə səbəb olurdu. Beləcə, həyat yenidən şairi öz amansız məngənəsində sıxır: 1947-ci ildə əlindən çıxan təsadüfi xəta onun soyuq Sibirə sürgün olunması ilə nəticələnir. Ov tufənginin qəfildən açılması nəticəsində sevimli ömür-gün yoldaşı Maral həlak olur. Bu bədbəxt hadisə daim ictimai-siyasi motivli, mübariz ruhlu şeirlər yazan şairin tutularaq zindana göndərilməsinə səy göstərən düşmən qüvvələrin sanki əl-ayağını açır. 10 il müddətinə azadlıqdan məhrum edilən şair Sibirdə keçirdiyi məşəqqətli günlərdən yadigar qalan şeirlərindən birində yazır:

Yay bitməzdən əsir çovğun-boranı,
Nə yamandı kür savaşı sürgünün!
Yasa batır bütün çölü, ormanı,
Qurumur gözünün yaşı sürgünün!

Günlər keçirirəm soyuq qarınan,
Keçə çəkməyinən, gön paltarınan.
Bələli cavantək ahı-zarınan,
Qan ağlayır ağac-daşı sürgünün!

Düşüb böylə yerə məhbus Zindani,
Yar ucundan bədbin, qaradır qanı.
Şaxta bıçaq kimi kəsir insanı,
Çəkir böylə zülüm başı sürgünün!

Qürbətın acı yaşantıları şairin “Mənim üçün” adlı şeirində də öz ifadəsini tapmışdır. Şeir Komi Muxtar Respublikasının Uxta şəhərində sürgün həyatı yaşayan Səyyah Məhəmmədin dilindən 15 yaşlı qardaşı Əliyə ünvanlanmışdır. Sürgünün məşəqqətləri onsuz da fiziki sağlamlığı yerində olmayan şairi nə qədər bələlara düçar qoyursa, anlaşılmazlıq dərdi, evlər yıxan dedi-qoduların, şayiələrin törətdiyi fitnə-fəsadların şair qəlbinə çəkdiyi dağ sənətkarı bir o qədər sarsıdır, həyata, yaşamağa, insanlara olan

inamını əlindən alır; qürbətdə soyuq Sibirin iliklərə işləyən şaxtasında törətdiyi cinayətin ağırlığını, eyni zamanda anasız qalan yetim övladlarının atasızlıq əzabının girdabında inləmələri uzaqdan-uzağa onun şair qəlbinə sağalmaz yara vurur. Sürgündə dili ağzında qabar bağlayan, “bir günü il olan” şair kiçik qardaşına xitabən: “Kəsilib hər yandan yol mənim üçün!” – deyərək, baş verən faciəvi hərəkətdən peşmançılıq çəkdiyini aşağıdakı bənddə bu cür ifadə edir:

Hər cür şeytanların bağırını dələk,
Tay-tuş arasında danışib-gülək.
Kəlmə işlətməyin yerini bilək,
İndiyə lal olub dil mənim üçün!

Bənddəki sətiraltı mənaya fikir versək, görürük ki, şair öz sevdiyi insanı itirməsindən elə təsirlənib ki, bunu özünə heç cür bağışlaya bilmir. Lakin bununla belə, od tutub alışan qəlbinə su çiləmək üçün çıxış yolunu haqqı, ədaləti bərpa etmək qüdrətində olan Qadir Mövlamın ixtiyarına buraxır:

Zindaniyəm, həqiqətin qurbanı,
Hər zaman çağırram Qadir Mövlamı!
Haqq əlilə özü edər divanı,
İnşallah, açılar yol mənim üçün!

Hətta qürbətdəki yuxuları belə “əliqanlı” şairin cinayətini ona tez-tez xatırladır, şirin canına qəsd etdiyi sevimli xanımı Maralın surəti qorxunc yuxularında belə onu qarabaqara izləyir. “1948-ci ilin 22 mart – Novruz bayramının gecəsi Maralı yuxuda görüb ayıldım...” (4, 84) Yuxunun təsirindən hövlnak ayılan şair qələmi götürüb “Maral” adlı şeir yazır.

Səni yetirməkdə Haqq divanına,
Yoxdu başqa qeyri divanım, Maral!

Hər yandan kəsilib ümid-pənahım,
Bir gülləyə gəldi gümanım, Maral!

Səndən qeyri sevgi mənə yamaqdır,
Ruhum sən ilədir, bu, haqqı-haqqdır.
Görünən gözəllər mənə nahaqdır,
Neçə sağam, dinim-imanım, Maral!

Haqq yolundan etdi səni simi-sar,
Ona qənim sadıq namus, qeyrət, ar.
Zindaniyəm, qoymaz olam bəxtiyar,
Özümün-özümə yamanım, Maral!

Eləcə də bircə bəndlik şeirin diliylə məhbəs həyatı yaşamağa məhkum olmasının səbəbkarına eyham vurur:

“1947-1963=16 il Sibir məhbusu:

Biqeyrət qohumun şər əməmindən,
Mollalar, cindarlar “tas” qurdu mənə.
Elə ki yollarım düşdü Sibirə,
Qeyrətli analar yas qurdu mənə.”

1963-ci ildə Səyyah Məhəmməd qürbətdə evlənir, ailəsi ilə birlikdə doğulduğu Gülüdüz kəndinə qayıdır və sonra Laçın rayonuna köçərək orada yaşamağa başlayır. Elə həmin ildə də ADU-ya (imtahansız) qəbul olunaraq, dil-ədəbiyyat şöbəsində (qiyabi) təhsil almağa başlayır. Təhsil illərində ünlü şair Bəxtiyar Vahabzadədən dərs alır. “Qoca tələbə” (həmin vaxt onun 40 yaşı vardı) istedadlı, vətən sevdalı öyrəncilərə hər zaman xüsusi diqqət yetirən B.Vahabzadənin də nəzərindən yayınmır. “Burada müəllim-şagird münasibətindən əlavə, səmimi dostluğun da təməli qoyulur. Bu dostluğun əsasında hər iki şairin həmfikir olmaları, əqidə yaxınlığı, məslək təmizliyi durmuşdur. Odur ki, 1965-ci ildə se-

vimli şairimiz Bəxtiyar Vahabzadə Səyyah Məhəmmədi böyük fəxrlə “öz həmkarı” adlandırmışdır”. (4, 21)

Təbiət vurğunu olan şair 1964-cü ildə Qubadlıda Təbiəti Mühafizə Cəmiyyətində işləməyə başlayır. Şair Mikayıl Rzaquluzadə onu təbiətə vurğun şair kimi xarakterizə edir: “Səyyah – aşiq, şair, ovçudur”. Onun gözəl saz çalmağıyla yanaşı, pəsdən oxumağı da varmış. Aşiq Mikayıl Azaflıya yazdığı şeirdən bir misraya diqqət yetirək: “Bir pərdədən tutub sazı çalırım...”

1969-cu ildə ikinci təhsilini başa vuran Səyyah Məhəmməd Laçın rayonunun Qarabəyli 8 illik, daha sonra isə Qorçu kənd orta məktəbində dil-ədəbiyyat müəllimi işləmişdir.

Şairin “Dağlar” adlı ilk mətbu şeiri 1940-cı ildə “Sovet Ermənistanı” qəzetində işiq üzü görmüşdür. “Dağlar” şeirinin yaranma tarixçəsi barədə “Laçın yurdu” jurnalının 2011-ci ildə nəşr olunmuş 2-ci sayında oxuyuruq: “Günlərin bir günündə Məhəmməd Səyyah Kəlbəcərdən, daha dəqiq desək, Çovdar-Şəkərəmdən Laçına qayıdirmış. Mıxtökən dağından keçib “İsmayıl su içən” adlı ərəziyə yetişəndə borana düşür. Baxır ki, hər tərəf çən-duman, özü də tək-tənha. Fikirləşir ki, birdən ölüb-eləyərəm, ölümüm müəmmalı qalar. Əli heç yana çatmayan şair qələmə əl atır və “Dağlar” adlı həmin şeiri yazır...” (2, 64). Növbəti mətbu şeiri “Görüş” 1941-ci il mayın 20-də “Sovet Ermənistanı” və “Zəngəzur” qəzetlərində çap olunmuşdur.

Şeirləri el arasında dillər əzbərinə çevrilən şairin əsərləri 1963-cü ildən başlayaraq müntəzəm surətdə “Laçın”, “Şuşa”, “Şərq qapısı”, “Sovet kəndi” və digər mətbu orqanlarda çap olunur.

Lakin uğur heç də hər zaman şairin üzünə gülmür. “Moskvanın 1.IV.1968-ci il tarixli sərəncamına əsasən, Səyyahın şeir kitabçasının çapa hazırlanmasına göstəriş verilsə də, təəssüf ki bu, bir göstəriş olaraq da qalır, reallaşmır.

1968-69-cu illərdə ADU-nun son kursunda oxuyarkən, “Bakı” mehmanxanasında “Zindani” kitabının əlyazmalarını oğurlayırlar. Sonralar – 1973-cü ildə Laçın rayonu Qarabəyli kəndində müəllim işləyərkən bir məcmuədə itmiş şeirlərindən az bir halda

toplaya bilir. “Zindani” kitabı 1947-1963-cü illərin 16 illik Sibir xatirələrini özündə əks etdirirdi” (4, 23).

Göründüyü kimi, Zindani Səyyah Məhəmməd Didərginin təbəddülatlarla dolu ömür və yaradıcılıq yolu heç də hamar olmamışdır. Əksinə doğrunu yazan, haqqı söyləyən şair daim gözügötürməzlərin, söz sənətinə qənim kəsilmələrin məşəqqət dolu təqiblərinə məruz qalırdı.

Lakin şairi yüksək dəyərləndirən qələm dostları da az deyildi.

Xalq yazıçısı Süleyman Rəhimov: “Səyyah Məhəmməd dağlar şairidir”;

Xəlil Rza: “Səyyah alovlu şairdir”;

Osman Sarıvəlli isə: “Məhəmməd Səyyahla dəlixana arasında bircə pilləkən var” – söyləmişdi. Çox güman ki, O.Sarıvəlli bu sözləri söyləməklə dostunun həqiqət söyləyən dilinə uzanan əlləri kəsmək, onu repressiyadan qurtarmaq məqsədi güdürdü. Çünki haqsızlıqla barışa bilməyən, odlu-alovlu şeirlər yazan Səyyah Məhəmməd hər an xəbis niyyətlilərin təqibinə sinə gərməli olurdu. Təsadüfi deyildir ki, haqqı deyən, həqiqəti yazan şairi susdurmaq üçün mənfur ermənilər Səyyahı tutaraq, Ruhi xəstəxanaya (dəlixanaya) atırlar. Burada o, təxminən 24 gün ərzində olmazın əzab-əziyyətə məruz qalır.

Həyatının digər dövrlərində olduğu kimi, xəstəxanada başına gələn hadisələri, həkim-xəstə münasibətlərini də şair şeirə çevirmiş, başına gətirilən haqsızlıqları, müsibətləri qələmə almaqdan çəkinməmişdir.

Şairin “Əzrail – I”, “Əzrail – II” şeirləri 1967-ci ilin iyulunda İrəvan Ruhi xəstəxanasında yatarkən qələmə alınmışdır.

Ruhi xəstə düşdüm mən İrəvanda,
Gözüm yollardadı, gəl çıx, əzrail.
“Türkes” deyib, bu gün əziblər məni,
Sınıbdı qəlbimdə şişə, əzrail.

Yuxarıdakı nümunədə olduğu kimi, “Qardaşım Əliyə” adlı daha bir şeirində də şair ruhi xəstəxanada “müalicə aldığı” müddətdə milliyətcə türk olduğu üçün, eyni zamanda haqsızlığa qarşı üsyan səsini qaldırdığına görə, ona olmazın işgəncələr verildiyini açıq-aşkar qələmə almışdır:

Cəllad əlindəyəm, gavur içində,
Qardaşın dardadı, gəl yetir, qardaş.
Təpik qandalımdı, yumruq da kündəm,
Gözüm yollardadı, gəl bitir, qardaş!

“Türk” deyibən, axşam-sabah söyürlər,
Beş-onu yığılıb məni döyürlər.
Elə bil ki, ətim çiy-çiy yeyirlər,
Özünlə bir naqan sən gətir, qardaş!

Bu gün on gündür ki, əsirəm, əsir,
Hirsimdən bədəndə qollarım əsir.
İmdada yet, zalım başımı kəsir,
Di gəl, bu zülümü sən götür, qardaş!

Şeirin növbəti bəndini şair canı qədər sevdiyi Azərbaycanın, onun düşmənə baş əyməyən məğrur övladlarının taleyi ilə birbaşa əlaqələndirir:

Tökülən qanıma çalış tökmə qan,
İnsanlığı onda düşünər düşman.
Zalimə baş əyməz şən Azərbaycan,
Heyif ki, əməyim tez itir, qardaş!

Şair bu bəndi yazmaqla hələ “dünyanın düz vaxtı” sayılan zamanlarda belə ermənilərin Azərbaycan türklərinin onlara etdiyi yaxşılıqlara hər zaman pisliklə cavab verdiyinə işarə vurur. Azərbaycanlıları “türkes” deyər alçaltdıqlarını, əllərinə düşən ilk im-

kanda onlara mənəvi, fiziki zərbə vurduqlarını aydın şəkildə ifadə edir. Halbuki Sovetlərin dırnaqarası humanizm siyasəti guya 15 “qardaş” respublikanın hər birinə “oraq-çəkiçli bayraq” altında bərabərhüquqlu xalqların birliyi statusu qazandırmışdı. Zaman göstərdi ki, rus şovinizminin mənfur himayədarlıq siyasəti ermənilərin geniş qol-qanad açmasına yetərinə imkan verirdi ki, onlar türklərə qarşı aşkar və gizlin formalarda düşmənçilik missiyalarını həyata keçirə bilsinlər. Belə bir ziddiyyətli dövrdə şair Səyyah Məhəmmədin yazdığı şeirlərin əksəriyyəti erməni missionerlərinin Azərbaycan türklərinə qarşı apardıqları düşmənçilik siyasətinə, eyni zamanda daxili düşmənlərimizə, eləcə də düşmən dəyirmanına su tökən “sapı özümüzdən olan baltalar”ın xalqımıza vurduqları sağalmaz yaralara həsr olunmuşdu. Xəstəxanadan Bakıya, Yazıçılar Evinə ünvanlanmış “Şair Osman Sarıvəlliyə məktub” adlı şeirdə Səyyah Məhəmmədin giley-güzarı, şairlərdən Osman Sarıvəlli, Bəxtiyar Vahabzadə, Mikayıl Azaflı, Süleyman Rəhimov və başqalarına dost ərki ilə üz tutaraq etdiyi müraciət:

“Osman, gözün aydın olsun,
Tər lan balan qəfəsdədir.”;

“Eşidər Qılıcov Səyyad,
Dəmir hasar olar bərbad...”;

“Əgər bilərsə Bəxtiyar,
Qələm çalar, yanar diyar...”;

“Alış, Azaflı Mikayıl,
Düz danışan olub zayıf...”;

“Bu söz yetər Süleymana,
Qan eyləyər axan qana...”

– öz əksini tapır. (4, 158-159) “Gözü, qulağı səsdə” olan şairin köməyinə ilk anlarda (15.VII.1963. İrəvan. Nork. Ruhi Xəstəxanası. – Q.M.) yetən olmasa da, o, ümidini üzür. Çünki müasirləri olan həmin şair və yazıçılar “taleyi kür şair” Səyyah Məhəmmədin qeyrətində, sədaqətində, sönməz ilhamına vurğun idilər.

Şairə qarşı edilən haqsızlığın sədası Bakıya çatar-çatmaz xalq yazıçıları Mirzə İbrahimov və Süleyman Rəhimov İrəvana gələrək, Səyyahı oradan xilas edirlər.

1969-cu ilin iyunu. Bakı, M.Maqomayev adına Filarmoniya. Bəxtiyar Vahabzadə ilə görüş. Şeir məclisində şairə gül dəstələri bağışlayanlar arasında bir nəfər də vardı ki, o, şairə öz ov bıçağını hədiyyə etmişdi. Gül dəstəsi almağa pulu olmadığından, “varını verən utanmaz” prinsipilə Bəxtiyar Vahabzadəyə sevgi və ehtiramını bu yolla bildirən həmin şəxs bir-birindən gözəl, azad ruhlu şeirlərilə ədəbi cameədə artıq çoxlarının sevimlisinə çevrilmiş Zindani Səyyah Məhəmməd Didərgin idi. Səyyah Məhəmmədin bu hərəkəti – şairə ov bıçağını hədiyyə etməsi isə yaxından dostluq etdiyi yazıçı Süleyman Rəhimovun xoşuna gəlməmişdi. Bundan əndişələnən Səyyah Məhəmməd dostu S.Rəhimova “Nədir” adlı şeir ünvanlayaraq, “Qul xətasız olmaz, ağa kərəmsiz, / Ata, söylə bilim, günahım nədir?!” – deyə ondan bu küskünlüyün səbəbini öyrənməyə çalışır.

Səyyah Məhəmmədəm, sinəmdə dağlar,
Qəm-kədər hər yandan yolumu bağlar.
Suçumu bilməsəm, gözlərim ağlar,
Çaşmışam mən, bəs qibləgahım nədir?
Ata, izhar eylə, günahım nədir?

Göründüyü kimi, şair qəlbi duyğusaldır. Kimlər üçünsə əhəmiyyətsiz bir şey kimi görünən, narahatlıq yaradan ən kiçik detal belə onun yuxusunu ərşə çəkir, mahiyyətə varmayınca qəlbi aram tapmır, günah işləmək qorxusundan qurtula bilmir. Çox güman ki, bu hal həm cəbhədə aldığı yaralar, həm də ailə həyatının

ən şirin dönəmində başına gəlmiş həmin müdhiş hadisənin buraxdığı acı izlərlə bağlıdır. Aldığı psixi travma onun mənəvi dünyasına, şair ömrünün demək olar ki, əksər dönəmlərindəki ədəbi yaradıcılığına sarsıdıcı zərbələr vurmuşdu.

Şairin həyat və yaradıcılığı barədə məlumatları toplayaraq kitab halında çap etdirmiş şair – müəllim Məhəmməd Köçkünün (Ağalarov) verdiyi məlumata görə, Səyyah Məhəmməd poliqлот şair olmuşdur. Ana dilindən başqa rusca, ermənicə mükəmməl bilir, türk, fars, özbək, ərəb və başqa dillərdə mütaliə edirmiş. “Əlyazmalarında yazıldığına və onu tanıyanların dediklərinə əsasən belə məlum olur ki, şair 14 dildə danışmış. Bu barədə özü belə yazır:

On dörd dildə şeir deyən nəhəngəm,
Azəri yurdumun qəm şairiyəm... (4, 24-25)

Həmkarları arasında “təleyi kür şair” kimi tanınmış Səyyah Məhəmməd ömrünün son illərində ağır xəstəliyə tutulur və 1974-cü ildə Ukraynaya gedir və 1977-ci il sentyabrın 1-də orada vəfat edir. Donetsk vilayətinin Karmatorsk şəhərində dəfn olunur. (4, 25)

Səyyah Məhəmmədin beş övladı olub. Böyük oğlu Vəli Həsənov hazırda Şəki rayonunun Daşbulaq kəndində yaşayır. Şairin oğlu Yusif, qızı Əsli, həmçinin onların anası və Səyyahın ikinci həyat yoldaşı olan Nadejda Mixaylovna hazırda Ukraynada yaşayır. Səfər və Rüstəm adlı oğlanları isə vəfat ediblər.

Səyyahın iki qardaşı olub. 1944-cü il təvəllüdlü qardaşı Mehdi Həsənov Bakıda vəfat edib. Digər qardaşı Əli isə hazırda Bakının Masazır qəsəbəsində yaşayır.

Tədqiqatçı Məhəmməd Ağalarov Səyyah Məhəmmədin Şəkiddə yaşayan oğlu Vəli Həsənovla görüşmüş, onun atası barədə söhbətlərini qələmə alaraq, “Elimiz.Günümüz” qəzetinin 2011-ci ilin fevral sayında çap olunmuş “Borçalıdan başladım” yazısında oxuculara təqdim etmişdir. (1) Yazıdan belə məlum olur ki, Vəli Həsənov atası – şair Səyyah Məhəmmədin əlyazmalarını bütünlüklə tədqiqatçıya etibar etmiş və Məhəmməd Ağalarov bu söhbətlər, Səyyahı tanıyan digər insanların dilindən yazıya aldığı mə-

lumatlar əsasında, əlyazmaları və digər sənədləri dərinəndən araşdıraraq, 2013-cü ildə “Taleyi kür şair. Zindani Səyyah Məhəmməd Didərgin” adlı kitab nəşr etdirmişdir.

“Səyyah Məhəmmədin əsərlərinin küll halında nəşr edilməsi, çox güman ki, bu vaxtadan digər şairlərin adına getmiş şeirlərinin öz həqiqi müəllifini tapmasına, eyni zamanda bir çox başqa mətləblərə aydınlıq gətirilməsinə imkan yaradacaqdır.” (5)

Şairin tərcümeyi-halında belə bir diqqətçəkən məqam xüsusi maraq doğurur: “Ümidvaram ki, sağlığında 4 cildlik şeir kitablarım çapdan çıxacaqdır. Əfsus ki, 4 cildlik əlyazmalarım yoxdur. Həmin 4 cildlik şeirlər sinəmdədir...” (4, 23) Göründüyü kimi, sinəsi yaşayıb-yaratmaq eşqiylə çırpınan şair özüylə haqq dünyasına necə dəyərli, gizli xəzinə aparıb getmişdir. Əlbəttə ki, onun yarımçıq qalmış arzularını həyata keçirmək biz tədqiqatçıların borcudur.

Qeyd etmək istərdik ki, Zindani Səyyah Məhəmməd Didərginin kitaba salınmamış xeyli sayda şeirləri, digər yazı və sənədlər, foto-şəkillər hal-hazırda əlimizdədir və yaxın zamanlarda həmin arxiv materiallarını kitab şəklində tərtib edərək, müəyyən izahlarla geniş oxucu kütləsinə təqdim etmək niyyətindəyik. Eyni zamanda, düşünürük ki, Səyyah Məhəmmədi tanıyıb-bilənlərin, sağlığında onu görənlərin, yaxın-uzaq qohumlarının, həmyerlilərinin, ümumiyyətlə onunla bağlı hansısa xatirəsi olanların da söylədiklərini yazıya alaraq, kitaba daxil edək ki, xalqımız XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının belə bir fədakar şairinin mövcudluğundan xəbərdar olsun.

ƏDƏBİYYAT

1. Borçalıdan başladığ. “Elimiz.Günümüz” - Elmi-ədəbi, mədəni-kütləvi, publisistik qəzet. Bakı, 2011. №2(27);

2. Əks-səda. “Laçın yurdu” - Ədəbi-bədii publisistik dərgi. Bakı, 2011. №2(2);

3. Laçınının Laçın ürəkli şairi Səyyah Məhəmməd Didərgin. “Elimiz.Günümüz” – Elmi-ədəbi, mədəni-kütləvi, publisistik qəzet. Bakı, 2013. №9(60);

4. Taleyi kür şair. Zindani Səyyah Məhəmməd Didərgin. Toplayanı və tərtib edəni Məhəmməd Ağalarovdur. Bakı, “Elm və təhsil” nəşriyyatı, 2013. 240 səh.;

5. Zindaninin zindandan qurtulan şeirləri. “Elimiz. Günümüz” – Elmi-ədəbi, mədəni-kütləvi, publisistik qəzet. Bakı, 2013. №8(59).

May, 2019

BORÇALININ MÖHTƏŞƏM SÖZ QALASI – DÜNYAMALI KƏRƏM

Az qala bütöv bir əsri geridə qoymuş tanınmış şair Dünyamalı Kərəmin şeir dünyasına baş vurmaq, onun ömür və yaradıcılıq yolunu araşdırmaq o qədər də asan deyil. Çünki əsrin yaşadı olan şair-jurnalistin söz-sənət dünyası bir yana, əsrə bərabər ziddiyyətlərlə, təlatümlərlə dolu həyat yolu da müasirləri və gələcək nəsillər üçün əsl nümunə, örnəkdir.

Dünyamalı Kərəm (Əliyev Dünyamalı Kərəm oğlu) 1921-ci ildə Borçalı qəzasının Qoçulu kəndində dünyaya göz açıb. Bu tarix başqa-başqa mənbələrdə müxtəlif cür göstərilir: şairin doğum tarixini 1920, 1921 və 1922-ci il kimi göstərənələr vardır ki, bu haqda daha dolğun məlumata “Dünyamalı Kərəm haqqında deyilməmiş rəylər və təkliflər” (“Elm və təhsil”, Bakı, 2016) kitabında dərc olunmuş “Qəlb göynədən iki “yaxşı”” (müəllif: Elbəyi Cəlalogludur) yazısında rast gəlirik. Buradan öyrənirik ki, Dünyamalı 8-10 yaşlarında olarkən uşaqların doğum tarixlərinin qeydiyyatına alınması məqsədilə Qoçulu kəndinə məsul şəxs göndərilir. Xatın ana oğlunun dünyaya gəldiyi tarixi dəqiq xatırlaya bilmədiyindən, sorğuya cavab olaraq, oğlunun təzə hökumət gələndə doğulduğunu söyləyir. Uşaqların siyahıyaalınmasını aparan həmin şəxs də uşağın doğum tarixini “20 iyun 1922-ci il” kimi qeyd edir. Lakin “el ağsaqqalı Mahmud kişi isə buna açıqlama gətirərək, Gürcüstanda Sovet hakimiyyəti 1921-ci ildə qurulduğuna baxmayaraq, hərbiçiləri sərhədlərə 1922-ci ildə düzdülər, çox güman ki, katib bunu nəzərə alaraq belə yazıb” – dedi.” Lakin sonralar Dünyamalının doğum tarixi müəyyən səbəblərdən 28 aprel 1920-ci illə əvəz olunur.

1929-cu ildə Dünyamalı Qoçulu kənd ibtidai məktəbinin birinci sinfinə gedir. Üçüncü sinifdə oxuyarkən bilik səviyyəsindəki yüksək göstəricilərə görə, onu birbaşa dördüncü sinfə keçirirlər. 1932-ci ildə ibtidai təhsilini başa vursa da, mövcud siyasi quruluşun onun ailəsi ətrafında, xüsusilə də atasına qarşı hazırlayıb hə-

yata keçirdiyi çirkin ləkələmə, şərləmə siyasəti nəticəsində hər iş yarımçıq qaldı, eləcə də Dünyamalıının təhsili. Var-yoxlarının əllərindən alınacağı təhlükəsi ilə üzləşən və buna qarşı çıxan Kərəm kişi bu mənfur quruluşa qarşı mübarizə aparan dəstəyə qoşularaq qaçaqçılığa başlayır. 1933-cü ildə tutularaq, sürgünə göndərilən Kərəm 1935-ci ildə Sibirdən qayıdır. Lakin başpapaqlısına “xalq düşməni” damğası vurulmuş ailənin görəcəklə günləri hələ qabaqdaymış və... 1936-cı ildə repressiya dalğası yenidən öz məşum kölgəsini bu günahsız ailənin üzərinə çəkdi. Dünyamalıının və ailə üzvlərinin heç ağına belə gəlməzdi ki, növbəti dəfə Sibirə sürgün edilən atasının üzünü bir daha görməyəcəklər. Sonralar aldıqları məlumatdan öyrənirlər ki, Kərəm kişi sürgünə göndərildi-yi Arxangelsk vilayətinin Kotlas şəhərində vəfat edib.

Ailə başsız qalsa da, anasının fədakarlığı sayəsində balaca Dünyamalı daxilindəki oxuyub-öyrənmək həvəsini, şeirə, saz-söz sənətinə sevgisini sönməyə qoymadı; belə ki, 1934-cü ildən başlayaraq təhsilini davam etdirmək üçün İmir-Həsən natamam orta məktəbinə gedir. 1937-ci ildə Tiflis Azərbaycan Pedaqoji Texnikumuna daxil olur. Təhsil illərində o vaxt “Lüksemburq” adlanan rayonda nəşr olunan “Al bayraq” adlı qəzetdə müxbir kimi fəaliyyət göstərməyə başlayır. Ailəsinə, yaxın ətrafına, eləcə də aydın fikirli insanlara qənim kəsilmiş sovetlərin çirkin oyunları ilə barışmayan gənc Dünyamalı qəzetin ideallarına uyğunlaşmır və tezliklə müxbirlik fəaliyyətinə son qoyur. 1940-cı ildə təhsilini başa vuraraq müəllim kimi işləməyə başlayır. 1940-44-cü illər ərzində Şəmşöy kənd ibtidai məktəbində müdir, bir ildən sonra İmir-Həsən natamam orta məktəbində dərs-hissə müdiri, məktəb direktoru vəzifələrində çalışır. “1944-cü dərs ilində Dünyamalı müəllimin təşəbbüsü ilə Qoçulu kəndində 7 illik məktəb açılır və o həmin məktəbə direktor təyin olunur” (Qeyd edək ki, bir neçə il öncə biz Borçalıya növbəti səfərimiz zamanı Qoçulu kəndinə gedərək, mahir tərcüməçi, tanınmış yazıçı-dramaturq, şair, fədakar jurnalist və elm-təhsil xadimi Dünyamalı Kərəmi ziyarət etdik. O ərəfədə vaxtilə özünün əsasını qoyduğu və direktoru işlədiyi hə-

min məktəbdə keçirilən görüşündə iştirakımız da şairin öz sözü ilə desək, “ömrünə ömür qatdı”). Keşməkeşli ömrünün bir neçə ilini xalqın balalarının savadlanmasına sərf edir, daha sonra daxili potensialının aşılıb-daşdığını hiss etdiyindən ali təhsil almaq qərarına gəlir Dünyamalı müəllim. 1949-cu ildə Bakıya gələrək, Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinin jurnalistika şöbəsinə daxil olur. Xalq şairi Xəlil Rza Ulutürklə, filologiya elmləri doktoru, professor Qulu Xəlilovla, digər tanınmış alimlərimizlə bir fakültədə təhsil alan Dünyamalı Kərəmə akademik Bəkir Nəbiyev, professor, “Respublika” qəzetinin baş redaktoru Teymur Əhmədovla da eyni qrupda oxumaq müyəssər olmuşdur. Nəhayət, 1954-cü ildə BDU-nu bitirən Dünyamalı Kərəm o vaxtkı “Kommunist” qəzetinə Bakı şəhəri üzrə xüsusi müxbir təyin edilir. Bir il keçəndən sonra isə o, qəzetin Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti üzrə xüsusi müxbiri təyin olunur və onu DQMV-yə göndərirlər. Burada da o, olduqca səriştəli, ləyaqətli, obyektiv, fədakar bir müxbir kimi hörmət qazanır. 1957-ci ilə kimi burada çalışan Dünyamalı Kərəm Gürcüstana qayıdaraq, Bolnisi rayon Partiya Komitəsində təlimatçı vəzifəsində çalışmağa başlayır. 1961-ci ilin əvvəllərindən 1985-ci il iyun ayının sonunadək “Sovet Gürcüstanı” qəzetində məsul vəzifələrdə işləməklə yanaşı, sevilən şair kimi də dövrü mətbuatda müntəzəm çıxışlar edir. Qəzetin fəaliyyətini dayandırdığı illər nəzərə alınmazsa, bütün bu müddət ərzində görkəmli şair-jurnalist kimi onun fəaliyyəti hər zaman yüksək dairələrdə təqdir olunub, mükafatlandırılıb. Eyni zamanda, hər yerdə xalqın yanında olmağı bir ümdə vəzifə kimi həyat amalına çevirən Dünyamalı Kərəm çoxillik fədakar xidmətinə görə, Gürcüstanın müxtəlif dövlət mükafatları ilə təltif olunmuş, 1979-cu ildə Gürcüstanın “Əməkdar jurnalist”i adına layiq görülmüş, 2000-ci ildə isə ona bu respublikanın “Şöhrət” ordeni təqdim edilmişdir.

Göründüyü kimi, Dünyamalı Kərəm uzun və keşməkeşli yaradıcılıq yolu keçmiş, fədakar əməyinə görə bir sıra dövlət mükafatlarına, təltiflərə layiq görülmüşdür. Lakin görkəmli şair-jurnalistin, müdrik el ağsaqqalının ən böyük mükafatı xalqın ona

bəslədiyi tükənməz sevgisi, sayğısı, ehtiramıdır. Bu sevgini o, bir-birindən maraqlı, oxunaqlı, sadə, səmimi şeirləri, oxucunun qəlbinə süzülüb axan poeziya nümunələri, haqsızlığa qarşı etiraz səsinə ucaldan ədalətli yazıları, humanizm ideyaları yayan publisistik qələmi ilə qazanmışdır.

Xalq şairi Xəlil Rza Ulutürkün: “Dünyamalı Kərəmi anası elə şair doğmuşdur”, şair-publisist Mədəd Coşqunun: “Dünyamalı Kərəmin şeiri də, sözü də, varlığı da, özü də Borçalıya Tanrı payıdır...”, yazıçı-jurnalist, tərcüməçi Emin Elsevərin: “Vaxtı ilə Mirzə Cəlil demişdir ki, bizim hamımız Qoqolun “Şinel”indən çıxmışıq. İndi bizim hamımız da (XX əsrin 60-cı illərindən 90-cı illərinədək Gürcüstanda yaşayıb-yaradan şair və yazıçıların əksəriyyəti) Dünyamalı Kərəmin qələmindən çıxmışıq” kimi dəyərli fikirlərin sayını istənilən qədər artırmaq olar. Göründüyü kimi, Dünyamalı Kərəmi sevənlər təkcə onun oxucuları deyil, eyni zamanda onunla çiyin-çiyinə çalışan həmkarları, qələm ustalarıdır. Gizlin deyil ki, eyni sahənin adamları, xüsusilə də söz sənətkarları arasında adətən həsəd, xəbislik, qısqanclıq kimi zərərli hisslər baş qaldırır ki, qarşı tərəfin qazandığı uğurları, yüksək səviyyədə qələmə aldığı sənət əsərlərinə bol oxucu sevgisini görüb qəbul etməyə, dəyərləndirməyə mane olur. Amma Dünyamalı Kərəm kimi ədalət mücəssəməsi, ləyaqət simvolu, ədəb-ərkan məktəbi kimi ad çıxarmış söz sənətkarımıza qarşı belə halların mümkünsüzlüyü insanı sevindirməyə bilmir. Təbii ki, sevimli şair bu ehtiram və sevgini, sayğı və etibarı öz şəxsi keyfiyyətləri sayəsində qazanmışdır. Onun özü kimi, əsərləri də əsl ədəb məktəbi, ədəbi nümunədir. Tədqiqatçılarımızın şair-publisist Dünyamalı Kərəmin ədəbi yaradıcılığının, jurnalistik fəaliyyətinin təhlilinə həsr olunmuş tədqiqat əsərlərində də bu ləyaqətli qələm adamının yüksək yaradıcılıq keyfiyyətləri və insanlıq xüsusiyyətləri öz əksini tapmışdır. Əsərləri özünün, özü isə əsərlərinin güzgüsü sayıla bilər Dünyamalı Kərəmin. İlk kövrək addımları da beləydi, indi də belədir şair.

İxtiyar çağlarında belə yalnız həqiqəti yazan qələmini əlindən yerə qoymayan şair ilk şeirini 1935-ci ildə yazıb. İlk mətbu

şeyri olan “Xaltura” isə 1944-cü ildə “Sovet Gürcüstanı” qəzetində işıq üzü görmüşdür.

Daha sonra davamlı olaraq müxtəlif məzmun və mündəricəli şeirlərlə dövrü mətbuatda çıxışlar edən şairin 7 kitabı işıq üzü görmüşdür: “Borçalım mənim”, “Mən atamın oğluyam”, “Qoçulu”, “Pyeslər”, “Navdallıdan Milana qədər”(Müqəddəs Nemətlə birlikdə), “Ömür yolları” və “Müsənbərsiz dünya”.

“Kainatın sonsuzluğu”, “dünyanın əbədi olması” nələri təlqin etmir ki şairə: dünyanın zənginlikləri nə qədər çox olsa da, nə yaqut, nə cavahirat istəyir şair. O, insanlarla ülfət, mehribanlıq, xoş ünsiyyət təşnəsidir.

Günəş bərq vuranda ulduzlar sönər,
Uca dağ başına buludlar enər.
Dünya yaşadıqca yaşayar hünər,
Qondarma şan-şöhrət istəmirəm mən,
Nəyəmsə, həqiqət istəyirəm mən.

Yalanı, haqsızlıqları sevməyən şairin: “Tamahkar deyiləm, gözlərim toxdur” qənaəti də, “zəhmətsiz eyş-işrət istəməməsi” müqabilində “sadəcə səadət” və “bir ülvi məhəbbət” istəməsi də daxili təmizliyi, vicdan saflığı ilə bağlı məsələlərdir. Ev-eşiyi, el-obası Vətən olan şairin öz Vətənindən istədiyi də yalnız və yalnız hərarətdir, məhəbbətdir – Yurd-yuva hərarəti, Od-ocaq məhəbbəti!

Özü sədaqətli, məhəbbətli, ləyaqətli olduğu, bu ali insani keyfiyyətləri yüksək dəyərləndirdiyi kimi, həm insanlardan insanlıq, sevgi, sayğı, ehtiram umur, həm də onlara bu sevgini, məhəbbəti verməyə çalışır. Ustad aşığı Hüseyn Saraçlının vəfatı şairi varından yox edir. Çünki ustad evdən yox, eldən gedən xəzinə idi:

Ozanlar ozanı, məclislər şahı,
Susmaq yaraşarmı yaz vədəsində?
Ağır yığnaqların, a söz sirdaşım,
Qədrini bilmədik biz, vədəsində.

Odur ki, bütün dəyərlilərə vaxtında qiymət vermək, dəyərləndirmək vacibdən vacibdir. Çünki Saraçlı kimi saz-söz nəhəngləri nadir yaranar, az-az gələr dünyaya:

Mizrab “Sarı tel”ə dəyəndə, ustad,
Pərişan könüllər olardı abad.
“Mənsuri” üstündə açdın qol-qanad
Telli tavar sazın saz vədəsində.

Elin xeyir-şərində hər zaman başda olan ozanlar ustadının dünyasını dəyişməsilə Borçalı elinin qəddi əyilib sanki:

Budur, “Keşiş oğlu” büküb boynunu,
“Çuxur yurd” gözləyir açıb qoynunu.
Borçalı elinin neçə toyunu
Yola salmadınmı öz vədəsində?

Odur ki, ağsaqqal xeyir-duası ilə yeni həyata başlamaq istəyən gənclərin xoş günündə də, hər müşkülün yoluna qoyulmasına ehtiyac duyulanda da, “mənəm-mənəm” deyən aşıqların saz-söz meydanında onlara öz yerinin göstərilməsi lazım olduğu anlarda da... – hər yerdə, hər yerdə yeri görünür Aşıq Hüseyn Saraçlının:

Sənsiz qəribsəyib “Dübeyt”, “Zarınçı”,
“Misri” sıyırmayır qından qılınçı.
Hünər meydanına girib birinci,
Nərə çəkmədinmi söz vədəsində?

Ustadın dünyasını dəyişməsi ilə sazın, sözün də bağrına dağ çəkilib elə bil. Şairin nigaranlığı da elə bu sarıdandır: ustadın yerini tuta biləcək yeni nəsil aşıqlarına bel bağlamaq olarmı? Kim verə bilər ki yerini Aşıq Nəbi Faxralının, Aşıq Xındı Məmmədin, Aşıq Alxan Qarayazılıının, Aşıq Əmrax Gülməmmədovun, Aşıq Hüseyn Saraçlının, Aşıq Xan Kamandarın? Odur ki:

Yollara göz dikib “Cəngi”, “Bəhməni”,
“Urfanı”, “Cəlili” axtarır səni.

Əgər yada salsaq olub-keçəni,
Səni axtarmazmı göz, vədəsində?
Yaman sənsizləşdi dərdli “Dilqəmi”,
Alovlanıb yandı “Yanıq Kərəmi”.
“Gözəlləmə”n silmir kədəri, qəmi
Ürəklərin belə göz vədəsində.

Hər zaman xalqının xoş arzu-istəyini vəsf edən, öz yurdunu, el-ulusunu sevən “Sənət dünyasının Koroğlusu” – Hüseyn Saraçlınu ürəklərdə, könullərdə gəzin, deyir Dünyamalı Kərəm! Saza da, sözə də, əsl sənətə və sənətkarlığa da halal qiymətin vaxtında verilməsini tövsiyə edir ağsaqqal şairimiz.

“Özü kimi sözləri də sadə” şairin “düz ürəyi”nin, “düz çörəyi”nin olması böyük həqiqətdir, çünki o öz ömrünü ləyaqətlə, halallıqla yaşayıb, “özgə süfrəsinə əl uzatmayıb”. Od-ocağının halal süfrəsindəki halal duz-çörəyi kimi, söz-sənət süfrəsində təqdim etdiyi nemətlər də öz halal zəhmətinin, halal yaradıcılığının bəhrəsidir:

Bir qaydadır: qurdun oğlu qurd olar,
Əyri yolda parçalanar, xurd olar.
Tamahkarın yatağına qor dolar,
Nə yaxşı ki, düz çörəyim var mənim.

Halallığa, mərdliyə, sədaqətliyə sevgisi böyük olduğu kimi, alçaqlığa, namərdliyə, namussuzluğa nifrəti də yaman dərinidir şairin:

Dəryalardan çox dərinidir nifrətim,
Pələngləri diz çökdürər qüdrətim.
Olmasa da başqa varım, dövlətim,
Söz tarlamda söz çörəyim var mənim.

Əsl sənətkar üçün halal sözdən, bu sözün qədrini bilən, dəyərini verməyi bacaran oxucunun halal sevgisindən başqa böyük xoşbəxtlik ola bilməz. Bütöv bir əsrin dizini yerə vurmuş şair Dünyamalı Kərəm sağlığında bu dəyəri haqq etmişlərdəndi. Halalı olsun!

01 noyabr, 2019

BORÇALININ EL ŞAİRİ ZAHİD ƏLƏMPAŞALI

Gürcüstanda – Borçalı diyarının Qarayazı mahalında ahıl-ağsaqqal bir el şairi yaşayır: Zahid Mirzə oğlu Ələmpaşalı! Türk dünyasına adlı-sanlı, ləyaqətli, qeyrətli şəxsiyyətlər bəxş etmiş Qarayazı mahalının Kosalı kəndində 1935-ci ildə doğulub Zahid Ələmpaşalı. Kosalı dünyaya ünlü şəxsiyyətlər – fəlsəfə elmləri doktoru, professor Camal Mustafayev (Dədə Camal), “Xəzər” Universitetinin rektoru, professor Hamlet İsxanlı, “Borçalı Cəmiyyəti” İctimai Birliyinin sədri, tanınmış ictimai-siyasi xadim, həkim Zəlimxan Məmmədli, ustad aşıqlar Alxan Qarayazılı, Aslan Kosalı, məşhur sovxoz direktoru, rəhmətlik Məmməd Xiyalov, məktəb direktoru Süleyman Abdullayev, tanınmış alimlərdən Əhməd Məmmədov, Rzaxan Mahmudov və s. kimi neçə-neçə elm, mədəniyyət, dövlət xadimi bəxş edib. Qaçaq İsxan adlı məşhur el qəhrəmanı da bu ulu yurda başucalığı gətirən simalardandır.

Bu qədim mahalın övladlarının saza-sözə nə dərəcədə yüksək qiymət verdiklərini dilə gətirmək artıq olar. Aşıq-ozan sənətinə hər zaman sevgi və sayğı sərgiləyən belə bir mühitdə dünyaya göz açmış, laylası sazla çalınmış, sözlə oxunmuş Zahidin saz-söz sənətinə sevgisi elə qundaqdaca başlamışdı. Böyüdükcə bu sevgi daha da artıb ölçüyəgəlməz bir həddə çatdı. Zahid öz duyğu və düşüncələrini şeirin diliylə ifadə etməyə başladı. Ustadların yaradıcılıq yolu gənc şairə örnək, nümunə oldu. Odur ki, xalq şeirinin, klassik aşıq poeziyasının müxtəlif forma və janrlarında oxunaqlı bədii nümunələr yaratmağa başladı Zahid.

Orta təhsil aldıqdan sonra sürücü kimi çalışmağa başlayan Zahidin şeirlərinin çoxu elə sükan arxasındaca yaranıb. Gözələ, gözəlliyə, insana, insanlığa vurğunluq, yurda, torpağa, əcdadlara tükənməyən sevgi, məhəbbət şairin şeirlərinin cövhərini təşkil edir. Dəyərli el şairinin bugünəcən bir neçə şeir kitabı işıq üzü görüb. “Qarayazı çiçəkləri”, “Ellərə yadigar sözüm, söhbətim” adlı kitabların, bir neçə dastanın müəllifi olan Zahid Ələmpaşalının 80 illiyi ərəfəsində “Borçalı Cəmiyyəti” şairə böyük diqqət və

sayğı əlaməti olaraq “Məhəbbət dastanı” adlı dastanından və şeirlərindən ibarət “İnsanın dəyəri söhbətində” şeirlər kitabını çap etdirmiş, şairin yubileyini keçirmişdir.

Qəlbi yazıb-yaratmaq eşqiylə aşıb-daşan Zahid Ələmpaşalı-nın “Məhəbbət dastanı” klassik ustaların dastanyaratma qaydalarında olduğu kimi tərtib edilmiş, divani (qıfılbəndli divani), nəsihətnamə, ustadnamə, təcnis, vücudnamə, qoşma və deyişmələrlə daha da dolğunlaşdırılmışdır.

Qeyd olunduğu kimi, Zahid Ələmpaşalı yaradıcılığı aşıq poeziyasının müxtəlif janrlarını özündə əks etdirən şeirlərlə zəngindir. Hətta könlünə daha yaxın hiss etdiyi qoşma şeir növünün özünü belə ustalıqla vəsf edir el şairimiz:

Necə cülvəlisən, necə gözəlsən,
Sevgilər qəlbinin yarısan, qoşma.
Ulu babalardan mənə xəbər ver,
Sazınla qocalıb qarısan, qoşma.

Şənliyə gedəndə şənlən deyirsən,
Dağları dolaşıb çənnən deyirsən.
Qəmlərə batırsan, qəmnən deyirsən,
Yaralı könüllər sarısan, qoşma...

Sonrakı bəndlərdə də qoşmanı “ruhlar hökmdarı”, “ürək hakimi” adlandıran şairə görə, bu əsrarəngiz şeir növü “şeiyyətin ləli”, həm də şair yaradıcılığının “misilsiz dövləti, varı”dır.

Saza, sözə sonsuz sevgisini, xalq yaradıcılığı qaynaqlarına, ağız ədəbiyyatı nümunələrinə dərinlən bələdliyini və bu zəngin xəzinədən ustalıqla bəhrələndiyini “Yanında” qoşmasında aşkar müşahidə etmək olar. Şairə görə, balabanın qandırdıqları sazın yanında heç nədir, çünki sazın bağırdan qopan nidalar şair könlünün simlərini ehtizaza gətirməkdə misilsizdir. Saz türk ruhunun tərcümanı, türk mədəniyyətinin məhək daşı, nüvəsidir.

Aşıq, ağ simlərin nələr qandırır,
Balaban nə lazım sazın yanında.
Çoxun da çox dərdi özünə bəsdı,
Lovğalıq etməsin azın yanında.

Həyatda mərdi-mərdanə ömür sürdüyü kimi, söz meydanında da beləcə cəsəətli, sözünün ağası olan el şairi “Məni” adlı bir qoşmasında oxucunu ömür dastanını varaqlamağa dəvət edir:

Tanış ol, sinəmdə dastanlar yatır,
Oxu səhfə-səhfə, varaqla məni.
Düşün, hər kəlmənin mənasını qan,
Keçir nəzərindən maraqla məni.

Daha sonra “mənəm-mənəmlik” iddiasıyla “aləmə meydan oxumaq istəyənlər”ə üz tutur:

Mənəmlik eyləyib, qürrələnmə sən,
Xızır ha deyildir hər gəlib-gedən.
O gizli sirlərin açarıyam mən,
Axtar el-obanı, soraqla məni.

Lakin hər kəsə yaxşı məlumdur və illərin təcrübəsi də göstərir ki:

Cəngə düşsə mərd, meydandan qaçılmaz,
Bəndərgah bağlanır, onnan keçilmir.
Çox silah tutublar, mənə açılmaz,
Zalım, hədələmə yaraqla məni.

Çünki halallıq, südündə-mayasında, zatında-kökündədir. Və bu dəyanətli söz adamı ilə “cəngə çıxmaq” da hər “mənəm” deyənin girə biləcəyi meydan deyil.

Xalqımla açıldım, xalqımla soldum,
Bəzən də çağladım, buludtək doldum.
Gözəllər üzünə mən rübənd oldum,
Bədnəzər onlara baxmasın deyə.

El şairinin doğulub-yaşadığı yurda, bu yurdun qeyrətli, ləyaqətli, zəhmətsevər, fədakar övladlarına olan etibarı, sədaqəti sonsuzdur, tükənməzdir:

Mən Zahidəm, qeyrətliyəm, arlıyam,
Mayam hikmət, könlü zəngin, varlıyam.
Dostluğa möhkəməm, etibarlıyam,
Onunçün gəzirlər çıraqla məni.

Doğrudan da, Zahid Ələmpaşalı sözünün qüvvəti, indiki zamanda halal sözün keşiyində halallıqla duran, bu halallığı hər kəlməsində, sözündə ehtiyatla qoruyub-saxlayan söz sahibi, el sənətkarı olmaq hər qələm adamına nəsib olan xoşbəxtlik deyil. Ulu türk yurdu Borçalıda özü və sözü ucalıqda ləyaqət heykəli, sənətkar simvolu Zahid Ələmpaşalı yazıb-yaradırsa, deməli, sazımız, sözümüz və söz sənətimizə sayğı, sevgi də yaşayır və gələcək nəslə bir əmanət kimi ötürülür.

Zahid aşkar deyir, dinlə kəlməsin,
Yaxşıya, ay ellər, yaman gülməsin.
Elin şənliyinə namərd gəlməsin,
Gəlsə də qayıtsın, nahaqdan gəlir.

30 sentyabr, 2019

SÜKUT RƏNGİNDƏ İŞIQ

*Gürcü əsilli Azərbaycan şairi Giya Paçxataşvili
haqqında düşüncələrim*

Giya Revazoviç Paçxataşvili 1961-ci il yanvarın 29-da Azərbaycan Respublikası Qax rayonunun Qax-Gürcü kəndində doğulub. 1980-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) jurnalistika fakültəsinə daxil olub. 1982-ci ildə təhsilini davam etdirmək üçün Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinə göndərilib. 1985-ci ildə universitet təhsilini “Qırmızı diplom”la başa vuraraq Azərbaycana qayıdıb, yaradıcılıqla məşğul olmağa başlayıb. Giya Paçxataşvili Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin “Həsən bəy Zərdabi adına mükafat”ına layiq görülüb. 2006-cı ildə Səməd Vurğunun 100 illik yubiley təntənəsində “Səməd Vurğun” yubiley medalı ilə təltif olunub. Azərbaycan Mətbuat Şurasının təsis etdiyi Fikrət Mursaqulov adına “Ümid işığı” ədəbi mükafatının hələlik ilk və son laureatıdır (2012). 1999-cu ildən Rusiya Yazıçılar Birliyinin, 2006-cı ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin, 2007-ci ildən isə Gürcüstan Yazıçılar Birliyinin üzvüdür.

Bu vaxtadək Azərbaycan dilindən rus dilinə 40-a yaxın, Azərbaycan dilindən gürcü dilinə bir kitab tərcümə edib. Rusca 3 şeir toplusunun (“Eleqiya”, “Qruzinskiy xor”, “Ya uveren”), Azərbaycan dilində “Sükutun rəngləri”, “Oğul ata itirdi”(iki nəşr), “Son – əvvələ gedən yol”, “Tut ağacı”, “ ”Hə” dedim” adlı şeir kitablarının müəllifidir.

***

... Ona “Azərbaycan ədəbiyyatının dostu” deyirlər çox zaman. Zənnimcə, bu qeyri-dəqiq ifadə şamil edildiyi insanın üzərinə götürdüyü missiyanı heç də tam olaraq özündə ehtiva etdirmir. Çünki Giya Paçxataşvili adlı ruh, könül adamı nəinki sadəcə

Azərbaycan ədəbiyyatının dostudur, daha dəqiq desək, bu ədəbiyyatın dərvişi, ozanı – küllüncəlanıdır həm də...

Onun sükut rəngli poeziya ünvanına üz tutanların könül dünyasını aram-aram, asta-asta öz nuruna, söz nuruna bələyir şair qardaşımız. Nəsimi aşıqlərini bu hürufi şairin laməkan qəzəllərini dili ilə ovsunlayır. Səməd Vurğun aforizmlərini tək-cə mənsub olduğu xalqın deyil, rusdilli poeziya vurğunlarının da fəlsəfi dünyasına ərmağan edir. Əli Kərim poeziyasının bənzərsizliyini görməzlikdən gələnləri məcbur edir ki, öz ana dilində oxumaq onlar üçün çətindir-sə, qoy özlərinə daha “məhrəm”, daha “elit” saydıqları əcnəbi dildə bu poeziya nəhənginin könül çırpıntılarını dinləyə bilsinlər...

Böyük şairdir Giya – Bizim Givi. Eyni zamanda, misilsiz tərcüməçidir. Jurnalist kimi, publisist kimi də bənzərsizdir. Azərbaycan, gürcü və rus dillərinin bütün incəliklərinə vaqif olduğundandır ki, yazdığı hər şeir, bir dildən başqa dilə çevirdiyi hər poeziya nümunəsi, problemlərin çözülməsinə yönəlik hər araşdırma özlüyündə bütöv bir yaradıcılıq nümunəsi kimi ərsəyə gəlir. Yaradıcılıq onun üçün adi bir hobbii deyil, o, yaratdıqlarına can verir, ruh üfürür, yeriməyi, böyüməyi öyrədir, ayaq üstə möhkəm dayanmağı tərci edir. Givi şeirlərinə, tərcümə əsərlərinə, tədqiqat işlərinə sözün həqiqi mənasında, atalıq-analıq etmək iqtidarında olan kimsələrdəndi. Onun ruhani dünyası bütünlüklə şeirə, sözə, milli-mənəvi dəyərlərin ruhani ifadəsinə köklənib. Diri adamdı Givi, dipdiri olmağı təlqin edir insanlara... Dirilik iksiri paylayır bir saqi kimi təşnə könüllərə. Dirilik nəğməsi pıçıldayır bütün varlığıyla oxucularının qulağına...

Duru adamdı Givi, duruluğu başına bəla olan duru adam. Qaynama kimidi, eləcə qaynayır... qaynayır. Sükutla barışığa girsə də, anidir bu susqunluğu. İnsanlıq dilidi onun dili. Çox dillərin açarı var onun qəlbində. Millətlərin dili... insanların dili... dillərin dili... Dilli adamdı Givi. “Dilsizlər”in dili, “ürəksizlər”in ürəyi, “gərəksizlər”in gərəyi idi Givi. Həm ünvanı bilinməz, həm də ünvanlıdı Givi. Dəyərli dostlarının, qədərbilən arkadaşlarının könlüdür onun ünvanı...

Sarsılmaz bir qalaya da bənzədirəm onu. Tufanlara, fırtınalara cömərdliklə sinə gərən sal qayadı Givimiz. Zəmanə onu çox sınaqlardan keçirib, saysız məşəqqətlərlə üzləşib, lakin tükənməz sevgisi, qüruru, dözümlü, dəyanəti onu sınmağa, əyilməyə qoymayıb. Ülfət, mehribanlıq təşnəsidir Givi. Dünyasını vaxtsız-günsüz dəyişmiş Lamara xanımın onu tənha qoymasından sonrakı dövrün bütün məşəqqətlərinin canlı şahidiyəm. Bu ağır günləri Givi dirigözlü şəhid kimi yaşadı... Yaşamadı... İlan kimi qabıq verdi... Səhralarda susuzluqdan can verən səyyaha döndü. Lakin... dözdü... durdu... Var qüvvəsini toplayıb, ölümdən sonrakı Giviyanə həyata atıldı...

Giviyanə həyat

Sevgili insandı Givi. İnsana və insanlığa, doğulduğu torpağa və o torpağın əzəli-əbədi sakinlərinə, mənsub olduğu millətə və məxsus olduğu dövlətə və onun xalqına, etiqad etdiyi dinə və ətrafındakı insanların din və dilinə etibarlı və etiqadlıdır, sevgilidir Givi... Sevgisinə və sevgilisinə etdiqadlıdır Givi! Lamara sevdalı Givi! Bugünümüzün Məcnunu, Kərəmi, Yetim Gürcüsü – GİYA PAÇXATAŞVİLİ!

Lamaradan sonra Givinin şairliyi yeni eraya qədəm qoyub. Şeir diliylə dillənir və dilləndirir hər kəsi bu şair oğlan. Özü kimi isti və hərarətli, bəmbəyaz duyğuları aşıb-daşmaqda, kitab-kitab sərgilənməkdədi... Lamarasına ünvanlanan hər şeiri onun göz yaşlarına, hıçqırtılarına, kədərli təbəssümünə, acılı-şirinli kövrək xatirələrinə bürünüb təcəlla edir.

Qaxlı Şair Givi...

Aşiq Givi...

Aşiq Givi...

Uşaq Givi...

Özü boyda İşiq Givi!

Nur topası – Gürcü balası Givi!...

Qaxlı şair Givi

Şair Givi uzun illər ərzində yazdığı bir-birindən incə, kövrək, duyğulu şeir nümunələrinin toplandığı “Sükutun rəngləri” kitabı ilə ilk dəfə 2007-ci ildə oxucuların görüşünə gəldi. Kitab doğuluşu ilə ilk andanca böyük əks-səda doğurdu, əldən-ələ gəzən bu poeziya toplusunu söz xiridarları az müddətdə sözün yaxşı mənasında “ələv-vələk elədilər”. Sajsız-hesabsız resenziyalar yazıldı kitab haqda, onun müəllifinin yaradıcılıq manerası dönə-dönə öyüldü, müsbət rəylər dövrü mətbuatın gündəmini “zəbt elədi”. Bəli, bu könül çırpıntıları həqiqətən insanların birbaşa ürəyinə nüfuz edir, “istilaçılıq” missiyasının şirin nəticələri uzun zaman müzakirələrə səbəb olurdu. Özünün dilindən başqa müəlliflərə ünvanlanan “oxucuya qalın deyil, qalan kitab lazımdır” ideyası ilə tam səsləşən bu dəyərli kitab, həqiqətən də, söz sərrafı olan oxuculara bir mənəviyyat xəzinəsi kimi gərək oldu; az müddətdən sonra onlar Azərbaycan dilində bir-birindən gözəl bədii nümunələr yaradan gürcü əsilli şairin Azərbaycan türkü deyil, başqa millətdən olduğuna şübhə ilə yanaşmağa başladılar. Budur, əsl poeziyanın möhtəşəmliyi, əsl sənətkarın böyüklüyü!...

Doğulduğu Qax torpağına sevgi özünü kitabın “Mənim Qaxım” adlı ilk bölməsində aydın bürüzə verir. Bir-birinin ardınca sıralanmış Qax ovqatlı şeirlər, bayatılar, qoşmalar şairin ilk uşaqlıq dövründən vurulduğu diyara bəslədiyi övlad məhəbbətinin təcəssümüdür.

***

Moskvada yaşayan qələm dostu, istedadlı tədqiqatçı Firidun Şamiloğluya ünvanladığı “Eloğlu, bu evin yiyəsi hanı?!” şeiri əslində şairin vətəndaşlıq poeziyasının möhtəşəm bir nümunəsidir. Boşalan, sahibsiz yurd yerlərinin ürəkağrından lövhələrini şair fırçasıyla görün necə əzəmətli yaradıb Givi:

Kosalı elinə vardım bu səfər,
Çökdü ürəyimə acı bir qəhər...
Şehli göz yaşını axıtdı səhər,
Ona açdı dərdi qışın dumanı:
Eloğlu, bu evin yiyəsi hanı?!

Villalar, tüstüyə möhtac bacalar,
Hasara alınmış bağlar, bağçalar,
Onlara keşikçi qalmış qocalar
Səslər Peyğəmbəri, haylar İsanı:
Eloğlu, bu evin yiyəsi hanı?!

Şimaldan gələn pul burda daşlaşır,
Ünsiyyət korlaşır, insan yadlaşır –
Gecələr yurdlarda itlər ulaşır,
Müdhiş bir vahimə basır insanı:
Eloğlu, bu evin yiyəsi hanı?!

Qürbətın gəliri kəfən qoxuyur,
Təbiət qəlbyaxan ağı oxuyur,
Zamana kədərdən xalı toxuyur...
Gəlmir Kosalının sultanı, xanı:
Eloğlu, bu evin yiyəsi hanı?!

Yad dildə danışır el balaları,
Qisməti zimistan, çatmır baharı.
Vətəndən uzaqda eylər naharı...
Dodağı çat verir, isinmir canı:
Eloğlu, bu evin yiyəsi hanı?!

Sükunət yamanca dolayır kəndi,
Artır ağsaqqalın azarı, dərdi.
Ağlaya bilməyən soyuq evlərdi –
Onların içindən buzlayır qanı:
Eloğlu, bu evin yiyəsi hanı?!

Tablamaz qürbətdə elin adəti,
Nə toyu xoş olar, nə də sünnəti.
Kosalı! Bumudur son aqibətin?...
Millətə kim yazıb naqis fərmanı:
Eloğlu, bu evin yiyəsi hanı?!

Evləri sahibsiz qoymayın barı,
Cənuba üz tutsun köçün qatarı.
Tozlu pəncərənin, sökük hasarın
Al dili sizlərə tərəf uzanır:
Eloğlu, bu evin yiyəsi hanı?!

Qocalar, körpələr gözləyir sizi,
Gülməyir onların solğun bənizi.
İşığa bələyin evlərinizi, -
Bitməyir Vətənin hələ gümanı:
Eloğlu, bu evin yiyəsi hanı?!

Givi der: Torpağa yönəldin meyli,
Dirçəlsin yenidən Borçalı eli.
Üzünə deməsin qarı düşmənin:
“Eloğlu, bu evin yiyəsi hanı?!”
Firidun, Vətənin yiyəsi hanı?!”

Göründüyü kimi, şairin yaradıcılıq manerası geniş, əhatəli, çoxşaxəlidir. Xalq şeirimizi – folklorumuzu, klassik və müasir ədəbiyyatımızı, musiqimizi, incəsənətimizi, tariximizi dərindən bilən və sevən bir yaradıcı insan, vətəndaş-ziyalıdır Giya Paçxataşvili.

Vətəndaşam... gözlərimdə
Sülh, qardaşlıq yuxuları daşıyıram.
Mən şairəm!
Ürəyimdə
Sevgi-həsrət duyğuları –
Yaşayıram!

Məhz bu cür yüksək ideallar sahibi olduğundandır ki, 1990-cı ilin qanlı 20 yanvar qırğınında, Qarabağ savaşında günahsız Azərbaycan xalqının başına gətirilən bütün müsibətlərə, eyni zamanda doğma gürcü xalqının zaman-zaman məruz qaldığı fəlakətlərə ürək yanğısı ilə şeirlər həsr edir... Göz yaşlarını qəlbinə axıdan şairin narahatlığı, nigaranlığı oxucuya birbaşa sirayət edir: bu şeirlər insanı zülmə, istibdada, zalımların yeridikləri istiləçilik, hegemonluq siyasətinə qarşı mübarizəyə sövq edir. Tarix boyu güclülərin, qoluzorluların qan uddurduğu kiçik millətlərin qan gölündə boğulmasından hiddətlənən qələm sahibləri haqsızlığa qarşı haqq səslərini ucaltmış, insanları şər qüvvələrdən qorunmaq üçün birliyə, barışığa səsləmişlər. Bu qəbildən olan şeirlər kitabın “Yara sağalandımı?” bölməsində geniş yer tutur.

“Bu bahar” şeiri ölkəmizin təlatümlər içərisində çabaladığı 1993-cü ilin martında qələmə alınıb.

Qayğı dumanları tutub hər yanı,
Quşlar lal olub da vermir səs-səsə.
Üşütmə tutubdur Azərbaycanı –
Bu bahar bənzəmir bahara nəysə.

Məlumdur ki, adətən bahar öz gəlişiyə xalqa toy-bayram, sevinc, firavanlıq, bolluq əhval-ruhiyyəsi gətirir. Lakin şair bir xalqın müsibətlərlə baş-başa qaldığı zaman kəsiyində baharın gəlişini belə qəlb ağrısıyla, göz yaşıyla qarşıladığı o müdhiş günləri – tarixin amansız səhifələri kimi kədərli sətirlərdə əks etdirir. Vətəndaşşairin ümumxalq kədərinə bu cür real münasibəti başadüşülüdür. Axı doğrudan da, həmin günlərdə “Cəbhədən müjdəli bir xəbər gəlsə”ydi, bu özü elə ən gözəl bahar müjdəsi, bahar sevinci sayılırdı. Əfsus ki, həmin hadisələrdən onillər keçir, lakin xalqımız hələ də həmin günəşli, xoş müjdəli baharın gələcəyi günün intizarı ilə yaşamaqda, torpaqlarımız işğal altında, qız-gəlinlərimiz əsirlikdə, şəhid olan əsgər balalarımızın sayı durmadan artmaqda, ölkəmiz isə hegemon dövlətlərin ağalığı siyasətinin təsiri altında hadisələrə

seyrçi mövqeyi tutmaqdadır. Biz də arzu edirik ki: “Qoy gülsün bir kərə üzü Givinin... Bu bahar bənzəsin hər gələn yaza”.

“Giyanın Azərbaycan dərdi” şeiri də ümumxalq kədrini ürək ağrısı ilə misralara köçürən vətəndaş-şairin oxucuya növbəti mübarizlik mesajıdır. O: “Ürəklərdən görün haçan çəkilər / Vətən dərdi, Ana dərdi, yar dərdi?!” – deyə sual etməklə kifayətlənmir, eyni zamanda həmin xoş anın yetişəcəyi günə inamını da ifadə edir. Şair inamında haqlıdır, axı tarix zaman-zaman təkrarlanır, bu gün haqqı tapdananlar sabah öz haqqına sahib çıxıb bilər. Yetər ki, içimizdə kölə psixologiyası bəsləməyə, haqqımızı kimsəyə yedirməyə, iblis xislətlilərə aramızda yer verməyə, onları özümüzə qarşı kabus kimi yetişdirməyə.

“Qarabağ – xalqımızın qeyrət damarı!” – deyən Givi mənfur ermənilərin öz qəyyumlarının havadarlığı altında Azərbaycan xalqının başına açdığı müsibətlərə qarşı haqq səsinə ucaldaraq, “Ayağa qalxın!” – şüarı ilə mütiliyə etirazını bu cür bildirir:

Lazımsa, mən gəlim düşüm qabağa,
Məni bir qılınctək ora buraxın.
Haydı, igidlərim, düz Qarabağa!
Qeyrət məqamıdır, ayağa qalxın!

Bu qəbildən olan şeirləri oxuduqca gözlərimiz qarşısında Giya Paçxataşvili adlı qüdrətli qılınç və söz sərkərdəsinin portreti canlanır. Lakin bu hələ məsələnin bir tərəfidir. Onun özü barəsində yazdığı, bir yaradıcı ziyalı kimi xarakterik xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən, taleyin amansız zərbələri ilə üz-üzə qalmış duyğulu ürək sahibinin portreti onun bütün həyat hekayətlərinin əks olduğu ömür dastanı şəklində ortaya çıxır. Bax, budur şairin əsl portreti – AVTOPORTRETİ!

“Avtoportret” adlı şeirdə şair:

Evsizlik evimi yıxdı,
Kasıb taleyim darıxdı.

Ay karıxdı, il duruxdu,
Baxtım öldü – dirçəlmədi...

– deyə acı taleyinin portretini çəkməyə çalışmışsa da, görünən həqiqət budur ki, “Mənim 35 yaşım”, “Mən vətəndaş-şairəm”, “Yox-yox”, “Tələbə yataqxanası”, “Uşaqlığımın kiçik məmləkəti” və sair şeirlər bütövlükdə bir avtoportret silsiləsi təşkil edir.

Və... təkrar da olsa, bir daha qeyd edirəm ki, Givinin bütövlükdə yaradıcılığı onun avtoportretidir.

Yanvar, 2016

**HEYYY, ARABAÇI!!!
YOLUN AÇIQ OLSUN, UZAQ YOLUN YOLÇUSU!!!**

Onu ilk dəfə şeirlərimizin birgə çap olunduğu “Şəhriyar” qəzetindən tanımışam. Sevilən yazığımız, rəhmətlik Əlibala Hacızadə baxırdı qəzetin şeir məsələlərinə. Dedi, sənin şeirlərini Ayaz Arabaçıyla bir vermişəm, narazı deyilsən? Düzü, bu adda şair tanımadığımdan, “Arabaçı” təxəllüsü mənə qərribə gəldi. Elə bildim Türkiyədəndir Ayaz Arabaçı. Şeirlərini oxuyanda ana dilimizdə yazıldığını gördüm. Düzü, çox bəyəndim bu şeirləri. Şəkildən qıpçaq türklərinə bənzər xosşifət bir insanın dumduru baxışları boylanırdı. Nədənsə, bu gözlər həmişəlik yaddaşıma yazıldı... Və Ayaz Arabaçı isimli bu şairin şeirlərini axtarmağa başladı gözlərim hər yerdə...

... İnternet şəbəkələri içərisində ən çox istifadə etdiyim Facebook sosial şəbəkəsidir. Hərdən internetdən inciyib-küs-düyüm anlar olsa da, bəzən onun yaradıcılarının əcdadlarına rəhmət oxumağın da yeri gəldiyini düşünürəm. Çünki məhz internetin geniş imkanları sayəsində mən ruhuma yaxın şairlərin ədəbi yaradıcılığını yaxından izləyə, necə deyərlər, ruhumun ehtiyacını ödəyə bilirəm. Məlumdur ki, indi məsələsi pis çıxmasın, “itə də daş atsan, gedib “şair”ə dəyir”. Lakin gəlin, qəbul edək ki, məcburiyyət nəticəsində biz leksikonumuza “əsl şairlər” söz birləşməsini daxil etməli olmuşuq. Bəli, məhz barmaqla sayıla biləcək bu əsl şairlərdən biri Ayaz Arabaçı ilə gözəl bir görüşün keçirildiyi gündən bizi artıq bir neçə gün ayırır. Ancaq qeyd etməliyəm ki, hələ də o unudulmaz poeziya təntənəsinin sehri məni tərkməyib. Həm saysız oxucu axınının yaratdığı əsl bayram əhvalı bizə unudulmaz anlar yaşatdı, həm də “şeir oxuyan yoxdur”, “kimdir indi kitab oxuyan?” kimi fikirlərin yanlışlığının şahidi olduq o gün hər birimiz. Bəli, şeir şeir olarsa, onu oxuyan da olacaq, könül dəftərinə əbədiyyət şərqisi kimi birər-birər yazan da!

O təqdimatda Ayaz Arabaçı “Uzaqlar yaxın olsa...” deyər, bütün uzaqları yaxın etməklə yanaşı, sevilən bir şair kimi də şair-

oxucu təmasının şəhdi-şirəsini daddı. Azərbaycan ziyalılığının ləyaqətli nümayəndələri Şair Ayaza, Şəxsiyyət Ayaza, Əqidəsi, Vicdanı saf Ayaza, Bütöv İnsan Ayaza ürəklərində bəslədikləri xoş arzularını söylədilər. Mən də beş-üç kəlmə dedim deyəsən Ayaz Arabaçı adlı sevdiyim şair barədə. Amma inandırım sizi, mən orada heç nə deyə bilmədim Ayaz və onun yaşayan, yaşadan şeirləri barədə... Çünki Ayazı, onun bənzərsiz yaradıcılığını beş-üç kəlməylə dəyərləndirmək heç cürə mümkün deyil. Elə indi də deyə bilmirəm. Bilirsinizmi nəyə görə? Ona görə ki, yazmağa başlasan, gərək kitab yazasan, dastan bağlayasan bu şeirlər barədə... Sağlıq olsun!

Ayazın dəyərini Tanrı verib: onun şeirləri safdır, durudur, təmizdir, nurludur, comərddir, ləyaqətlidir özü kimi! Tədbirdə şairin ünvanına: “Sənin araban cırıldayır. Cırıldayan arabasa uzaq gedər...” – dedilər. Mən də Ayaz Arabaçıya bir-birindən gözəl, sevilən şeirlərindən yükünü tutmuş arabasının “uzun, incə yol”la sonsuzacan irəliləməsini arzulayıram.

Yolun aydın olsun, Arabaçı!

P.S.: Lap yadımdan çıxmışdı: görüşdən bir neçə gün əvvəl FB səhifəsində Ayaz bir şeir paylaşmışdı. Məzmunu isə beləydi ki, guya ilhamı hərdən şairdən küsür, ilham pərisi onu tərk edir, nə bilim, daha nələr...nələr...

Mənsə deyirəm: inanan daşa dönsün, şair! Bu təb ki səndə var, ilham pərindən qaçmaq istəsən belə, o, heç bir zaman sənin yaxandan əl götürməyəcək! Çünki sən artıq o gözəgörünməz pəriylə var olduğun sürəcə adaxlanmısan! Adaxlıbazlığın mübarək!

10 dekabr, 2018

ÖZÜMLƏ BİR ƏTƏK DAŞ GƏZDİRİRƏM...

Tanış ol, oxucu: bu, Ələmdar Cabbarlıdır!

... “Şeir yazmağa 6 yaşında başlayıb”. Bu sözlər bəlkə də çoxlarına bəlağətli ifadə təsiri bağışlaya bilər. Çünki ömrünün 23-cü baharını yaşayan bu gənc şairin şeirləri ilə tanış olduqdan sonra onun “Özümlə bir ətək daş gəzdirirəm” kitabının arxa üz qabığında yazılmış bu cümlənin dürüstlüyünə, doğrusu, əvvəlcə şübhə yaranmışdı məndə. Lakin şeirləri ilə tanış olduqca zənnimdə yanıldığımı görür və gənc qələm sahibinin könül çırpıntılarının hər zərrəsi məni yəqinləşdirməyə sövq edirdi: o, anadan şair doğulanlardandı!

İlk şeiri necə olub, hansı şəraitdə yazılıb, bilmirəm. Bircə onu bilirəm ki, Ələmdar Cabbarlı 6 yaşından əvvəl də şair idi, məktəbli olanda da, Bakı Dövlət Universitetində oxuyandada. Ömrünün sonunacan da şair olaraq qalacaq çox güman ki!...

Şeirlərini ilk dəfə öz dilindən eşitdim və çox sevindim. Sevindim ki, Azərbaycan poeziyası bir şair də qazandı. Beləcə, Ələmdarın duyğular aləminə bələd olmağa başladım. Bir gün də sanballı bir kitabını göndərdi mənə. Yenə də arxa üz qabığından öyrəndim ki, bu, şairin ikinci şeir kitabıdır. “Çox gözəl, axarınıc olsun”, – deyib üz tutdum gənc şairin iç dünyasına...

Məmməd Aslan demiş: “Görünən dağa nə bələdçi?!...”

Elə ilk şeirdən başladığımla misraların mənə yükünün təsiri altına düşməyim bir oldu. Di gəl, bu cazibədən çıx görüm, necə çıxırsan?!

Dünya – qonaq evi, gəlib-gedirik,
Gəlib bağrımızı dəlib gedirik,
Deyirəm, yaxşı ki ölüb gedirik –
Yaşasaq – qırılıb batırıq, vallah.

Aman, Allah! Urvatlı ölümün şair gözündə qiymətinə, yüksəldiyi mərtəbəyə bax!

Hələ bir dayan görüm, bu ucalığı insanlığa şərəfət bilən söz adamı kimdir:

Çiynimdə həsrət yükü, boğub hicran, qəm, qəhər,
Bu həsrətin yükünə dözəcəyəm birtəhər.
Ələmdar Cabbarlıyam, yurdum-yuvam – Kəlbəcər,
“Tanış olaq, oxucum, tanış olaq: Bu mənəm!”

Deyəsən, yavaş-yavaş tanıyıraq qəhrəmanımızı: şair Ələmdar Cabbarlı – “Kəlbəcər” adlı yaramızı ürəyində gəzdirən Vətən Daşımız! “Vətən adlı yarasını” sarımağa kimsəni tapmayan Yurd-daşımız!

Sardı hər xəstəlik, azar milləti,
Hərə bir tərəfə yozar milləti.
Olmuşuq “talkuçka”, bazar milləti,
Qarabağ davasın unutmşuq biz...

– qənaətinə gəlməkdə haqlısan, şair, çünki “bizim gördüyümüz yorğan davası”dır, həqiqətən də. “Göz gördüyündən qorxar”, - deyib aqillərimiz. Hələr görmədi gözlərimiz bu son 10-15 ildə?! “Kişiləri azaldıqca papağı çoxalan” ölkədə haqqın, ədalətin bərpasına ümid bağlayanların yazın gəlməsini, yoncanın bitməsini gözləməsi məlum xalq deyimlərinə üz tutmaqla canlı ifadə tərzini seçməyinin əyani göstəricisinə çevrilir. Başının altına yastıq qoyulub laylaya yatızdırılan xalqın səbri, dözümü sənin səbrini kəirsə, alqışlayıram bu səbrsizliyini, şair qardaş! “İnsanlarının gözü qorxaq”, “oğrusu məmura ortağ” məmləkətdə, yaltaqlarının sayı bilinməyən ölkədə əməli-saleh adamların qədri bilinməz, qardaşım, düz deyirsən. “İşinin xətrinə gedib heç kimin bığının altından keçə bilmirsən”, çünki “qızılı, sərvətli bu məmləkətdə, işsiz iş verən kişi tapılmır”sa, sənin kişilik qeyrətin, şair dəyanətin adının (“Ələmdar” – “bayraqdar” deməkdir) əzəmətinin qoru-

yucusuna, mühafizəçisinə çevrilir. “Bəndənin şeytana uyan vaxtı, Bəşər qana susayanda”, nə yazıqlar ki:

Allaha da şəriki “tapdı” bu millət,
Allah bundan bətərindən saxlasın.

Amin! Ürəyimdən xəbər verir bu sözlərin. Yaradana asi düşmək, dərkolunmazı dərkolunanla eyniləşdirmək cəhdi bəsit dünyagörüşünün, cahilliyin inikasıdır. İnsanların manqurta çevrildiyini, buqələmun kimi rəngdən-rəngə düşdüyünü görmək sənin üçün çox ağır olduğundandır ki, deyirsən:

Sonu olacaqmı bu yalanların,
Kövrək ürəkləri yara etmişən.
Həyatda üzləri ağ olanların –
Evində üzünü qara etmişən;
Üzün qara olsun, a belə dünya.

Bakının bürküsündə sıxılında, könlünə Kəlbəcər havası düşəndə, əlin hər yerdən üzüləndə... yenidən üz tutursan dünyaya:

Versən Kəlbəcərdən bir qəbir yeri –
Bəsimdi, bəsimdi, bəsim, a dünya.

Çünki “dərdə bax ki, hər gecə dərdin girir yuxuna”, şair. Bu dərd isə itirdiyimiz yurd yerlərinin dərdidir, “sağlıq deyə-deyə, tost deyə-deyə” unudulmaq təhlükəsi qarşısında qoyduğumuz Qarabağ faciəmizdir. Sevincini sevincin, dərdini azarın, bu gün özünə isti beşik, sabahsa məzar sandığın Vətənə qəlbində bəslədiyən sonsuz məhəbbətdəndir ki, deyirsən:

Dağların suyundan içib yuxuda –
Səhər dururam ki, dişim göynəyir.

Yuxarıdakı deyimin təzəliyinin, şirinliyinin təsiri altında mərhum atanın xatirəsinə ithafən yazdığın şeirlərə üz tuturam. “Səndən sonra dünya dönüb, ay ata”, “Bir kişi görünür bu gün məktəbdə”, “Əlimdən nə gəlir, güc yeridirmi”, “Yanına gəlməyə qarışib başım”... Ata itkisinin ağırlığı qəlbini göynətsə də, sınırmırsan, əyilmirsən, el-oba içərisində sağlığında böyük hörmət və nüfuza malik olmuş baban Məşədi Cabbar kişinin qollu-budaqlı nəslinin davamçılara üz tutursan:

... Şərəflə yaşansın bu nəslin adı –
Qarşımıza bir imtahan gəlibdi.

Odur ki, inanıram – gənc şair, bu sınaqdan, imtahandan üzüağ çıxacaq, nəslinin ləyaqətli davamçısı olmaqla yanaşı, sənə bəxş olunan sənətkar ömrünü şərəflə yaşayacaqsan.

Saf məhəbbət, sevgi duyğularının təsiri ilə qələmə alınmış şeirlərinə gəlicə, deməliyəm ki, bu poeziya nümunələri gəncliyinin ən çiçəklənən dövrünü yaşayan bir duyğusal insanın lirik məninin təcəssümü kimi özünü göstərir. Vətən, torpaq, yurd-yuva, ata-ana sevgisi ilə qələmə alınmış şeirlərində olduğu kimi, sevgi lirikanda da oxucunun diqqətini cəlb edən ən əvvəl səmimilikdir, çünki yazdığın hər misrada sənin özünü görmək mümkündür. Çünki bu sətirlərin arxasında sevən aşiq – həssas qəlbli şair Ələmdar Cabbarlı durur. Sevdinin qızın səni yalnız şair olduğuna görə qiymətləndirməsindən təsirlənərək yazdığın “Sevgilim olmadım, oxucum oldum” şeirində olduğu kimi:

Sevgimizin gözdə qaldı həvəsi,
Səndən kənar oldum, səndən gen oldum.
Sənin sevmədiyin Allah bəndəsi –
Sənin bəyəndiyin şair mən oldum.

“Gəlmisən, əzizim, xoş gəlməmişən”, “Saçlarından bir tel göndər, asım, özümü öldürüm”, “Sən mənim nəyimə vurulmusan

ki”, “Sənin bu üzünü tanımamışam”, “Yenə də üzümə üz bağlamışam” və s. kimi şeirlərində bu cür yaşantılar üstünlük təşkil edir. Lakin sənin lirik duyğularının qəhrəmanı xəyanətə xəyanətlə cavab verənlərdən deyil. İncə, həssas qəlbli bu aşiqin gəldiyi qənaət də, verdiyi hökm də ədalətlidir, şairanədir:

... Düşündü, atmağa nə var ki bunu,
Özgəyə satmağa nə var ki bunu.
Dedi, aldatmağa nə var ki bunu –
Əyri zəmanənin düz uşağıdı.

Bitib yollarında qala bilərdim,
Yarı öz günümə sala bilərdim.
Mən ondan intiqam ala bilərdim,
Dəymədim xətrinə - qız uşağıdı.

06-13 iyul, 2000

POEZİYANIN ZİYASI

Mən hər dəfə gözəl bir şeir oxuyanda, yaxud kiminsə dilindən bal kimi süzülüb axan heyrətamiz misraları dinləyəndə sanki dünyaya təzədən gəlirəm. Həyatımda təkrar-təkrar ana laylasının həzin notları altında xumarlanır, şəhli çəmənlərin əsrarəngiz gözəlliklərinin uşaqlıqda qəlbimdə oyatdığı sərməstlik duyğusundan vəcdə gəlirəm sanki. Qəribəsi isə budur ki, həmin heyrətamiz gözəlliklərdən, məstanəlik duyğusundan ayrılmaq mənə cəhənnəm əzabından da betər gəlir. Əsl poeziyanın doğurduğu xoş, yaxud bir qədər əzablı hissləri mən bu cür yaşayıram.

Şirin, ürəyəyatımlı şeir dili olan şair Fəxrəddin Ziyanın qələmindən süzülən poetik misraları oxuduqca eyni hissləri yaşadım, eyni duyğu ilə kökləndim. Onun kitablarını səhifələdikcə sətirlər arasından boylanın intizar, nigarançılıq dolu, mehriban, nəvazişli ana baxışlarını gördüm, həssas, qayğılı, bir qədər də sərt, qürurlu ata simasının övlad həyatına sirayət etmiş məhrəm cizgilərinin şahidi oldum. Yox, bu, adicə seyr məqamı deyildi. Bu sətirlər arasından təkcə şairin ata-anasının tanış simaları boylanmırdı, orada mən və mənim kimi neçə-neçə sadə oxucu öz doğmalarının poetik obrazını görə bilərdi. “Köçüb bir dünyam, yoxdur”, – deyir şair, çünki içində doğma, əziz anasını bir daha görə bilməyəcəyi ata evi gözüne viran yurd kimi görünür. Anasının əziz xatirəsinə ithafən yazdığı “Bağışla, can ana”, “Unudulmaz xatirə”... şeirləri və ən nəhayət, bununla şair ürəyinə su səpilmədiyinin sübutu kimi ortaya qoyduğu “Mənim şair anam” adlı hələlik son kitabı.

Mənim üçün ana mövzusu müqəddəs, əzəli və əbədi mövzudur. Odur ki, şairin məhz “Mənim şair anam” kitabının çapdan çıxmasını səbrsizliklə gözləyirdim və bu mübarək poeziya toplusunun əlimə alan kimi gözlərim ilk olaraq kitabın adlandırıldığı şeiri aradı. Bu da səhifə – 79:

... O bir huri idi, nurlu, aybəniz,
Qəlbi qaynar bulaq, nitqi tərtemiz.

Həyatda ilk şeir müəllimimiz –
Mənim şair anam, qəhrəman anam.

Doqquz övladından üçünün şair kimi oxucu qəlbinə yol tapmasında şair duyğularının tərcümanı – “ilham ümmanının sonası” hesab etdiyi mərhum anasının müstəsna rolu olduğunu obrazlı şəkildə belə ifadə edir:

Doqquz övlad doğub başa yetirdi,
Evi ocaq idi, məzarı pirdi.
Dünyaya üç şair oğul gətirdi
Mənim şair anam, qəhrəman anam.

Ruhu şad, yeri behişt olsun bu cür ANA-nın!

Təsadüfi deyildir ki, şair xatirəsinin yaşarılığını qoruyub saxlamaq üçün “təbi bir çeşmə, özü bir ozan” olan anasının adını böyük fəxrlə qız balasına verib. Qızı Züleyxaya ünvanladığı bir şeirində yazır:

Evimizin yaraşığı, sonası,
Başımızın ucalığı, tacısan.
Bir gör neçə ataların anası,
Bir gör neçə qardaşlara bacısan?!

Şairin tapındığı ən ulu, müqəddəs insanlardan biri də atasıdır ki, onun “dağdan uca yerini” yalnız bu müqəddəs insanı itirəndən sonra anlayıb başa düşməsi gecikmiş övlad etirafı kimi səslənsə də, oxucu şairi bu etirafına görə qınamır. Əksinə, “öz ömrünü övladları üçün xərcləyən” atanın çəkdiyi zəhmətin bəhrəsini dadmadan dünyasını dəyişməsindən dərin peşmançılıq hissi keçirməsi oxucu qəlbinə də sirayət edir. “O zamandan qəlbim yuva dərd üçün, Bağrım başı göynəməsin, neyləsin?” – bu göynək şair ürəyinin dərinliyindən qopan məlum kədər hissələrinin təbii şəkildə ifadəsidir.

Fəxrəddin Ziya kövrək duyğulu, incə, həssas qəlbli şairdir. Lakin yeri gəldikdə, o, qələmini necə deyərlər, süngüyə çevirməyi də bacaran sənətkardır. Mübarizlik ruhu şeirlərinin iliyinə, qanına hopmuşdur. “Bu millətin dərdi nə çox”, - deyə fəryad qoparan şair öz millətinə, xalqına qənim kəsilən siyasət dəllallarına üz tutaraq, “Özümüzə yox, düşməyə kəsilək qənim” söyləyir. Çünki bilir ki, düşməni öz içində axtarmaq “düşmən dəyirmanına su tökmək”dir. Müqəddəsdən də müqəddəs saydığı Vətəninə: “Mənim Kəbəm də sən, Mədinəm də sən”, – deyə xitab edir, “Yurd dediyi müqəddəsin ocağından, külündən öpür”. Axı şairə görə, Vətən torpağı insan üçün ən ulu pirlərdən, ziyarətgahlardan əzəldir, yeydir. Doğrudan da:

Ulun harda uyuyursa, o torpaqdır müqəddəs,
Olduğun yer Vətən deyil, öldüyün yer Vətəndir.

Ulularımız “Gəzməyə qürbət ölkə, ölməyə Vətən yaxşı” – deyiblər. Bu inanca söykənən Fəxrəddin Ziya babaların uyuduğu, müqəddəs şəhidlərimizin qanı ilə suvarılmış Vətən torpağının tezliklə düşmən caynağından qoparılıb alınması üçün mərd oğullarımızı ölüm-dirim mübarizəsinə səsləyir:

Səndən qisas, imdad umur şəhid balası,
Gözləyirsən səbr kasan nə vaxt dolası?
Kimlər verdi bu torpağı, kimlər alası?
Hiddəti də səbri boyda bir ümman Vətən,
Satqınlardan əlləriylə satılan Vətən.

Qeyd edək ki, şairin sevgisi onun nifrəti, hiddəti qədər dərinidir, məftunedicidir. Onun şair ürəyində müqəddəs sevgilər ümman kimi çağlayır. Ən əsası isə budur ki, o sevəndə də səmimidir, nifrət bəsləyəndə də. Ümidə, arzuya köklənmiş hisslərin şairinə tərənnümü sevimli insana münasibətin təcəssümü kimi Fəxrəddin poeziyasının əsasını təşkil edir. Bu şeirlərində şair həqiqi aşiqdir, gözəlliyi, ülvi məhəbbəti yüksək qiymətləndirməyi bacaran, ən

əsası isə özünü də insanlara sevdirməyi ilə mənəvi rahatlıq tapan səmimi bir insandır, qələmindən şirinlik, şeiriyyət yağan söz adamıdır. “Gözəllik qadındır, qadın – gözəllik” deyimi ilə şair təkcə bu gözəlliyi tərənnüm etməklə kifayətlənmir, gözəllik qarşısında sınmağı böyük hünər, şair üçün ən nüfuzlu ucalıq hesab edir:

Gedəsən yanına müzəffər kimi,
Şux qəddin önündə sına, nə gözəl.
(“Nə gözəl”)

Sevgisi yolunda ölümü görün necə poetik dillə şeirə gətirir şair:

Bir gözəl sevəndə yüz yol ölürəm,
Bir gözəl görəndə dirilirəm mən.

Axı, bu ölüm başqa ölümlərə bənzəmir. Bu ölüm insana yaşarılıq gətirir, ona ruh, həvəs, can bəxş edir. Bu mahını kim eşitməyib ki?!

Sən gedəli artan ancaq göynəyim,
Ruhdan qeyri qalmayıbdı heç nəyim.
Görsəm səni çox incidir ölməyim,
Öləndə də güləcəyəm, gül desən.
(“Yuxuma gir”)

Fəxrəddinin bütün şeirlərinə bu cür nikbin ruh hakim kəsilib. Onu oxuduqca oxumaq istəyirsən, çünki bu deyimlər insanı mənən durulaşdırır, saflaşdırır. Onun kimi sevmək, onun kimi səmimi olmaq istəyirsən. “Yarəb, bəlayi-eşq ilə qıl aşına məni” – deyən Füzulisayaq sevgi bəlasına urcah olmağı arzulayırsan.

Möhtərəm oxucu, öz qəlbinə məhrəm duyğularla baş-başa qalmaq istəyirsənsə, “Qayıt məni qınamağa”, “İl ayrıcında”, “Zaman, səndən hara qaçım”, “Mənim şair anam” kitablarını əldə etməyə çalış. Fəxrəddin Ziya şeirlərinin ziyası yəqin səni də nura qərq edəcək. Eynən mənim kimi...

ŞAİRLƏ GÖRÜŞDÜM SÖZ MƏNZİLİNDƏ...

Poeziyanın idrak prosesinin təcəssümünü əks etdirən sənət sahəsi kimi daim insana, insanlığa xidmət etdiyi şəksizdir. Lakin əslində bu, dərk edilə bilən, yaxud əksər hallarda dərk edilə bilməyən hadisə və predmetlərə yaradıcı insanın öz zövqünə, dərk etmə qabiliyyətinə, duyğu və düşüncəsinə uyğun bir şəkildə yanaşması ilə idarə olunan ifadə formasında təzahür edən şəxsi keyfiyyətlər müstəvisidir. Ümumilikdə götürdükdə, poeziyanın hansısa bir söz sənətkarına, yəni konkret olaraq bir şairə aid edilməsi doğru olmazdı; yəni, biz «filan şairin poeziyası» anlayışını qəbul etməklə, bu sənəti fərdiləşdirmiş, daha dəqiq desək, ətraf aləmdən təcrid etmiş olarıq. Çünki başa düşdüyümüz qədər, kainatda təcrid olunmuş heç nə yoxdur. Hər kəs və hər bir şey mövcudatın daxilindədir, bu harmoniyanın pozulması isə, ümumiyyətlə, mümkün deyil.

Bu mənada, çağdaş ədəbi mühit nümayəndələrinin Azərbaycan poeziya sənətinin ədəbi məktəb şəklində formalaşmasına zaman-zaman öz əvəzsiz töhfələrini vermiş klassiklərimizdən faydalı bir şəkildə bəhrələnmələri, onların dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə bəxş etdikləri zəngin ədəbi irsin qorunub-saxlanmasına səy göstərmələri, eləcə də dövrün, zamanın tələbinə uyğun şəkildə davam və inkişaf etdirmələri təqdirəlayiqdir.

Danılmaz həqiqətdir ki, şairlər hər bir zaman yaşadıkları dövrün, zəmanənin güzgüsü sayıldıqları halda, çox vaxt sağlıqlarında layiq olduqları qiyməti ala bilməmişlər. Böyük Məhəmməd Füzulinin «Elə bir dövrdəyəm ki, nəzm olub xar» deməsi də, sözə, söz sənətinə, yaradıcı şəxsiyyətə nadanlıqla yanaşanlara qarşı şair üsyankarlığının təzahürüdür. Amma sözü ilahiləşdirməyə çalışan, onun qüdrəti qarşısında səcdəyə duran bahadırlarımız da az olmamışdır. Görkəmli dövlət xadimi, sərkərdə babamız Şah İsmayıl Xətəinin qələmi hər zaman qılınca ilə birləşərə parlanmışdır. Ulu babalarımız qılınca deyər bilmədiklərini sazla, sözlə deyiblər. Bunu tariximiz sübut edir...

Və bu yerdə biz Azərbaycan çağdaş poeziyasının «müsəlləh əsgəri», eyni zamanda yenilməz ordumuzun ehtiyatda olan mərd, mübariz zabitlərindən biri haqda, əlindəki silahı kara gəlməyəndə sözə iman gətirən səmimi, duyğusal bir şairin yaradıcılığı barədə söhbət açacağıq.

... Əlimin altında bir kitab var: «Mən əsgər atasıyam». Adı, ünvanı bəlli olduğu kimi, müəllifi də bəllidir kitabın: - Nurəddin Mirzəxanlı! Nurəddin müəllimi çap olunan bədii kitablarından çox-çox əvvəllər, ədəbi orqanlarda işıq üzü görən şeirlərindən tanımışam. Qərribə bir mərdənəlik, comərdlik, tələskənlik, hövsələsizlik hiss etmişəm onun könül pıçıltılarında. Sınəsində sözün əsl mənasında Vətəninə, xalqına sədaqətli zabit ürəyi gəzdirən şairin şeirlərindəki səbat, dözümlülük, nizamlı əsgər duruşuna bənzər harmonik ifadə tərzini gördükcə, xarakterindəki kişiyanı xüsusiyyətlərdən doğan manevlərin misralardan boy verən nişanələrini duyduqca düşünmüşəm: nə yaxşı ki, Nurəddin müəllim poeziyanın çarpaşlıq yollarında hayqıra-hayqıra irəliləməyə çalışanlardın deyil. Şair oxucu ilə təmasını sadə bir miz üzərinə səpilmiş bir üzü ağ, bir üzü sarı dama-dama, mil-mil vərəqlərə astadan pıçıldayaraq da qura bilir, bonubükük bənövşənin gizləndiyi kolun yanından ehtiyatla ötəndə əyilib onun ləçəklərinə sığal çəkə-çəkə hələ payızdan yerdə düşüb qalmış sarı-qəhvəyi xəzan yarpaqlarının nahamar üzünə duyğularını köçürməklə də. Çünki o, Vətən keşiyində dayananda da könül pıçıltılarını həkk etməyə qəlbində daxili bir ehtiyac hiss edib həmişə. Bu zaman əlinə ilk keçən isə yəqin ki, elə ot saplağı, gül ləçəyi, ağac yarpağı, yaxud kiçik bir çay daşı da ola bilər. Təki ürəkdə bütün bu sadaladıqlarıma söyləməyə şair sözü olsun. Bu isə, Nurəddin Mirzəxanlıya Tanrı tərəfindən bəxş olunmuş ən gözəl töhfədir. Şair Yaradana şükranlığını izhar etmək üçün, bu munis hiss və duyğuları aşağıdakı misralara köçürməklə rahatlıq tapır:

Sinəm axtarışın oxuna məlum,
Deməzdim ümidim sabaha qalıb.

Mənim ev mənzilim çoxuna məlum,
Mənim söz mənzilim Allaha qalıb.

Gecəli-gündüzlü təzə söz axtarışında olan şairin dərin müəllə sahibi olması onun şeirlərinin fəlsəfi məna tutumunu daha da artırır. Bu ədəbi nümunələr forma-məzmun ahəngdarlığından doğan üslubi keyfiyyətlərin növbələşməsində özünü göstərir. Təsədüfi deyildir ki,

Yad zəmisə dən-dən özgə,
Nə sis gördüm, nə çən özgə...
Göz açdığım evdən özgə
Müqəddəs pirim olmadı.

(«Olmadı»)

– deyə doğulduğu ocağın müqəddəsliyi önündə səcdəyə duranda da;

Mən könlümü verdim sözə,
Bəndəm fikir adlı közə!
Həsəd, həsrət dolu gözə
Oxam halal çörəyimlə!

(«Halal çörəyimlə»)

– qənaətində olanda da;

Kimin tək qolu var, sınımış beli var,
Kimin sözsüz ağız, sözsüz dili var,
Kimin əsir yurdu, əsir eli var, –
Yarası dərin, yarası dərin!

(«Dərin»)

– kimi yurd həsrətli, torpaq, el-oba yanğılı misralarla qovrulub-alışanda da səmimi təsir bağışlayır oxucularına.

N.Mirzəxanlı poeziyası odlu-alovlu vətənpərvər şairimiz Xəlil Rza Ulutürkün təbirincə desək, “şərə, eybəcərliyə qarşı barışmaz mübarizə poeziyası”dır. Həmin fikirləri görkəmli yazıçımız Cəmil Əlibəyov da dönə-dönə təsdiqləyir, sevimli şairimiz Sabir Rüstəmxanlı da. Azərbaycan dilçiliyinin tanınmış simalarından olan Ağamusa Axundov da bu fikirlərin altından qol çəkir, adlarını sadalamadığımız neçə-neçə ədəbi simalar da. Hərbi şairin söz-sənət xəzinəsini nə ləl-cəvahirat bəzəyir, nə də zər-ziba. Onun bütün bər-bəzəyi də özündəndir, şəhdi-şəkəri də. Şair xalq ruhundan qidalanan, el inanclarından qaynaqlanan, folklorumuzla, klassik poeziyamızla bir çeşmədən su içən ilham bulağının gözünü heç vaxt tutulmağa, kirlənməyə qoymur, onun axıtdığı şeir şərbətinin dadını, şirinliyini, ləzzətini getdikcə artırmağa nail olur. Bu poeziyanın qıfılı da özündəndir, açarı da. Özü də heç vaxt paslanmayan, duyğulu ürəklərin qaranlıq guşələrinə yol açmağa qadir sirli-sehrli bir açar! Təki o açarı əlinə götürə biləsən, gerisi isə birbaşa bu səmimi şeirlərin ovsunu ilə bağlıdır.

«Əsgər atasıyam» kitabında çoxlu sayda Azərbaycan və digər ölkə xalqlarının atalar söz və məsəllərinə istinadən qələmə alınmış ədəbi nümunələrə rast gəlirik. Şairin bəşəri ideyalarla səs-ləşən «Əbədi ünvan», «Yaşadım – bildim», «Vətən iztirabı», «Qərib buludam», «Bir gecənin aydınlığı» və s. kimi onlarla şeirin təsirindən uzun müddət ayrılı bilmirsən. Çünki narahət ürək sahibi Nurəddin Mirzəxanlı öz qəlb sözünü tək-cə övladı olduğu xalqın oxucuları üçün misralara köçürmür, səsini milyonların, milyardların haqq səsinə qoşaraq, zülmə, haqsızlığa, qeyrətsizliyə, nadanlığa... qarşı etirazını poeziya diliylə ifadə etməklə təskinlik tapır. Təbii ki, bu zaman şairin əsl sənətkar fərdiliyi təzahür edir, nədən ki, nəyi necə demək, fikrin dolğunluğu, məna-məzmun-forma harmonikliyi bu ədəbi prosesdə fərdiyyətə meydan açır, özünü təsdiqləmənin meyarına çevrilir. Bugünkü şair bolluğunda söz aclığı keçirən, özgə bostanına açıqdan-açığa fikir, ifadə oğurluğuna gedən azmi «qələm sahibi» tanıyırdıq?! Şair İlham Qəhrəman yandığından deyir ki, «Oğru şairlərin vayına

çöküm». Və Nurəddin müəllim sevimli xalq şairimiz, həm də özünün müəllimi, ustadı olan Bəxtiyar Vahabzadəyə «Açıq məktub»unda məhz bu məqama işıq salmaqla arif oxucuya bir daha xatırladır ki:

Küt şair sabaha cəsəd aparır,
Qələmintək qələm düşməz əlinə!
Çox-çox heykəltaraş həsəd aparır
Sənin ucaltdığın söz heykəlinə!

Nə yaxşı ki, sağkən klassikləşən dahilərimiz var və nə yaxşı ki, bu dahilərlə eyni zaman çərçivəsində yaşayıb-yaradan, kök-sündə mərd, mübariz şair-zabit ürəyi daşıyan Nurəddin Mirzəxanlı da öz sağlığında, 60 yaşının astanasında sabaha doğru gedən yolda «Sərhədçi düşüncələri»ni xalqımızın vətənpərvər oğul və qızlarına bir həyat məktəbi kimi ərməğan etmişdir. Vətən sərhədi ilə tanınır, Vətən sərhədinin toxunulmazlığı ilə dəyərlidir, müqəddəsdir. Bu müqəddəsliyi qoruyanların, ona toxunmaq istəyənlərin mənfur niyyətləri qarşısında sinəsini sipər edənlərin əməlləri səcdəyə layiqdir. Şair Nurəddin Mirzəxanlının da ömür, sənət yolu bu müqəddəs yoldan keçir. O, sözün sərhədini də yaxşı tanıyır, Vətənin sərhədini də! Təbii ki, öz yolu ilə gedən yolçu yorulmaz. Bu da bir xalq inancıdır, Nurəddin müəllim! Qələminiz heç zaman susmasın, yazıb-yaratmaq ehtirasınız heç zaman səngiməsin, əziz şairimiz!

Oktyabr, 2007

“ÖMÜR KÖRPÜSÜ”NDƏN KEÇƏN SƏNƏTKAR

Nəzir müəllimlə şəxsən tanış olmasam da, gözəl şeirlər müəllifi, hörmətli bir şəxsiyyət, ağsaqqal icra başçısı olması haqda çox eşitmişdim. Nəhayət, özü ilə də görüşmək mənə qismət oldu. Sənətkarla söhbətimiz şeir üstündə kökləndi. Onun dilindən, qəlbindən süzülən şeirlərini dinlədikcə, düşünürdüm ki, bu misraları ancaq elinə, yurduna qəlbən vurğun şair belə ürəkdən söyləyə bilər. N.Eltəkin mənə iki gözəl kitabını hədiyyə etdi. Mən də öz növbəmdə bu ağsaqqal, qəlbi, ürəyi həmişəcəvən şairin həmişəyaxşar sənəti haqqında ürək sözlərimi yazmağı özümə mənəvi bir borc hesab etdim.

N.Eltəkin xalq ruhuna, el qaynaqlarına yaxın, bu qaynaqlardan bəhrələnən sənətkardır. Soy-kökünə bağlılıq bütün şeirlərinin canına hopub şairin. “İsmipünhan sorağında” kitabının Aşıq Ələsgər, Xəstə Qasım, Abbas Tufarqanlı kimi dəyərli söz sənətkarları ilə bir cərgədə duran Molla Cümənin ağırılı-acılı taleyinə həsr olunması da, məhz bu kökə bağlılığın bariz nümunəsidir. Ədəbiyyat tarixində tədqiqatçılıq baxımından lazımcə araşdırılıb-öyrənilməmiş nakam el aşığının yaradıcılığına bu qədər yaxınlıq Eltəkini bir şair kimi xalq ruhuna daha da yaxınlaşdırır. Yeri gəldikcə, Molla Cümə yaradıcılığından misal gətirən, ona bənzətmələr deyən şair “İsmipünhan sorağında” dastan-poemasında Molla Cümənin böyük şairlik istedadına, elmi dünyagörüşünə malik bir şəxsiyyət olmasını ustalıqla açıb göstərir, doğmalaşdırır, ona xalqın qəlbində əbədi abidə ucaldır.

Nələr çəkib bənim-zilim Cumasız,
Həsrət çəkib obam-elim Cumasız.
Eltəkinəm, gəlmir dilim Cumasız,
Bu mahalda İsmipünhan kim olub?

“İsmipünhan sorağında” kitabı ilə təxminən eyni vaxtda dünyaya göz açmış “Ömür körpüsü” ömrünün ən kamil bir döv-

rünü yaşayan Nəzir müəllimin “bütün ömrü boyu apardığı gərgin yaradıcılıq axtarıqlarının zamanın ağır sınaqlarından çıxan, dillər əzbərinə dönən, aşıqların sazına-sözünə çökən uğurlu nümunələri – köüllərə çəkdiyi poeziya körpüsüdür”.

Ömrü boyu yazıb-yaratmış, elə ilk şeirlərindən özünü şair kimi təsdiqləmiş N.Eltəkin heç vaxt tanınmağa, məşhur olmağa can atmamış, ucuz şöhrət dalınca qaçmamışdır. Halbuki, onun bu şöhrəti qazanmağa mənəvi haqqı da çatırdı, qüvvəsi də. Lakin El-təkin şair Musa Ələkbərlinin yazdığı kimi “ürəklərdən tikan çıxardan, közə dönüb ürəkləri yandıran şeirləri ilə” öz xalqının, elinin qəlbinə yol tapmağı hər şeydən üstün tutan sənətkardır.

Ürəyim dəftərdir, kirpiyim qələm,
Deyim çox arzum var dünyada hələm.
Daşları oynadan coşqun bir seləm,
Arxamı dağlara vermişəm, ellər.

Arxasını dağ saydığı xalqına, elinə-obasına söykəyən sənətkar inanır ki: “Hər şey öz yerini tapacaq bir gün!” Və günlərin birində anasını – arxasını itirən Eltəkin fəryad qoparır:

Doyunca üzünü görə bilmirəm,
Dünyada bir dövrən sürə bilmirəm.
Haqqını, borcunu verə bilmirəm,
Açılmaz düyünlər, bağlar var, ana!

“Vətən üçün Eltəkin neçə sınaqdan keçər”. Bəli, bu bir həqiqətdir. Əgər belə olmasaydı, deməzdi ki:

Eltəkinəm, bir diləyim var mənim,
Yamanlardan yaxşıları qoruyaq.

Əyilməzliyi, vüqarı, comərdliyi “qayadöşlü qəhrəman” babalardan təxmis edib şair:

Yaşayıbdı qaya kimi dünyada,
Hər yetənə əyilməz ki, əyilməz.

“Təbiət şeirinə süzülür, şeiri təbiətə qarışır” təbiətə vurğun Eltəkinin. Hər misrası, hər kəlməsi torpaqdan mayalanıb, halallıqdan yoğrulub. Gözəllər gözəli təbiəti necə də ustalıqla vəsf edir Nəzir müəllim:

Oxşayır alnını sabahın yeli,
Toplayır başına obanı, eli.
Qayalar çənəsi, vələslər teli,
Sərt daşlar ağzında diş dağların.

Dağ əzəməti, dağ vüqarı poemalarında da N.Eltəkinin ulu əcdadlarının şanlı tarixini ləyaqətlə yaşadan, bu ənənələrin layiqli davamçısı olduğunu sübut edən ən ali keyfiyyətlər kimi özünü bürüzə verir. “Sarı Laçın” dastanı atası Hun Qaraqoyunlu tayfalarından olan Alıxanlılar nəslinin nümayəndəsi Laçın Əhməd oğlu (Sarı Laçın) haqqında dastandır. Azərbaycanda ilk feodal dövlətinin banisi Qara Yusifin nəslindən Qaraqoyunlu Laçın 30-cu illərdə Şəkiddə çox məşhur olan Zəyzidli Qaçaq Abbasın tərəfdarı olduğu üçün həbs edilərək, Qazaxıstana sürgün edilmiş və orada vəfat etmişdir. “Sarı Laçın”ın müəllifi Nəzir Laçın oğlu Eltəkin əsərin yazılması ilə bağlı bir çox arxiv sənədləri və tarixi materiallara əsaslandığından, poema təkcə Sarı Laçının – şairin atasının deyil, eləcə də 30-cu illərdə Azərbaycanın siyasi həyatını, keşməkeşli durumunu açıqlayan, bədii cəhətdən dolğun bir dastandır. Bu əsər təkcə öz atasının deyil, günahsız olaraq məhv edilmişlərin əzizlərinin üzüdünlük zəmanəyə, siyasət dəllallarına, cəlladlara qarşı etirazı, üsyanıdır.

Bununla belə, əsli-nəcabəti ilə fəxr edir N.Eltəkin və həyata, gələcəyə sevgi ilə, ümidlə baxır.

Yeri gəlsə, Qara Yusif, yeri gəlsə, Koroğluyam,
Mən Baharlı nəsilinin əsrimizdə son oğluyam.
Ehtiramla baş əyirəm o pirlərə, ərənlərə,
Mən də baba olacağam məndən sonra gələnlərə.

Nəzir Eltəkinin haqqında söhbət açdığımız kitablarının oxucu qəlbinə yol tapacağına ürəkdən inanırıq.

19 avqust, 1998

III BÖLÜM

ELMİMİZİN CƏFAKEŞLƏRİ

NƏVAİŞÜNASLIĞIMIZIN CƏNNƏTİ

«İstedadlı bir tələbə biliyin nə qədər zirvəsinə qalxsa, təbiətin gizli sirlərini açsa, cəmiyyətin keşməkeşli mübarizə tarixinə bələd olub ən yüksək ada çatsa da, yenə özünün tərbiyəsində mühüm rol oynayan müəllimlərini sonsuz hörmət və ehtiramla yad edir, onların qarşısında öz tələbəlik borcunu unutmur». Bu ibrətamiz kəlamların müəllifinin özü alim kimi yetişdirdiyi tanınmış elm xadimlərinin müəllimi olduğu halda, ona həyat dərsi keçmiş müəllimlərini hər zaman böyük ehtiramla yad edən filologiya elmləri doktoru Cənnət xanım Nağıyevadır. O Cənnət xanım ki, respublikanın ən nüfuzlu nəvaişünas-alimlərindən biri kimi nəinki ölkəmizdə, eləcə də bu dahi klassikin doğma vətəni olan Özbəkistan da daxil olmaqla, Orta Asiya respublikalarında və Yaxın Şərqlərlərdə də tanınır, sevilir.

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında özünəməxsus yeri olan alimlə onun evində görüşüb söhbət etdik. Olduqca qonaqpərvər, mehriban bir insandır müsahibim. Söz-söhbətlərindən məlum olur ki, vaxtilə bu mənzildə Orta Asiya respublikalarından, ən çox da Özbəkistandan gəlmiş alim qonaqlarını qarşılayıb. Azərbaycana təşrif buyuran ədəbiyyatşünas-alimlərin özlərinə qonaq evi kimi məhz Cənnət xanımın heç də geniş olmayan mənzilini seçmələri səbəbsiz deyildi, çünki burada onlar sanki klassik dövr ədəbi mühiti ilə qarşılaşırdılar. Zəngin kitabxananı xatırladan mənzilin bəzəyi ancaq kitablar idi. Hansı ki, C. Nağıyeva dəyəri ölçüyə sığmayan bu kitablarla nəfəs alırdı. Orta əsrlərin mütəfəkkir şairlərinin həyat və yaradıcılığına dərinləndən bələd olan, klassik ədəbiyyatı ürəkdən sevən, onu yorulmaq bilmədən araşdıran Cənnət xanımın qonağı olmaq o dövrlərdə çoxlarının arzusu idi. Azərbaycan-Orta Asiya ədəbi əlaqələrinin möhkəmlənib inkişaf etməsini də bu görüşlərin müstəsna rolu olub.

«Bəs indi bu sahədə vəziyyət necədir? Orta Asiya respublikalarının alimləri ilə elmi, ədəbi əlaqələriniz davam edirmi?» -sualımın cavabında alimin gözlərinin yol çəkməsi bir çox mətləb-

lərdən cavab verir. Uzun illər boyunca Azərbaycan-özbək-tacik ədəbiyyatının tədqiqatı ilə yorulmadan məşğul olmuş Cənnət xanım hal-hazırda həmin əlaqələrdən müəyyən qədər kənar qalıb. Özü bu barədə danışmaqdan çəkinsə də, hiss olunur ki, uzun illər boyunca Azərbaycan və Şərqi ədəbiyyatına təmənnasız xidmət göstərmiş alimin indi maddi sıxıntı ucbatından həyata keçirmək istədiyi arzuları elə arzu olaraq da qalmaqdadır. Halbuki bir vaxtlar – RƏF-də ictimai əsaslarla direktor müavini vəzifəsində çalışdığı zaman – onu görkəmli bir nəvəişünas-alim kimi yüksək dəyərləndirərək Özbəkistanda işləməyə dəvət etsələr də, bu dəvət müsahibimiz tərəfindən qəbul edilməmişdi. Çünki o, ağına belə sığışdıra bilməzdi ki, təməlini öz əlləri ilə qoyduğu Respublika Əlyazmalar Fondunu (indiki Əlyazmalar İnstitutu – Q.M.) haçansa tərk edə, onun üçün çox doğma olan iş və yaşayış yerini dəyişə bilər. Maraqlı cəhətlərdən biri də budur ki, Cənnət xanım heç vaxt respublikamızdakı ali məktəblərdə işləmək həvəsində də olmayıb. Səbəbini isə o, əgər ali məktəblərdə dərs deməyə vaxtını sərf edərdisə, klassik ədəbi irsi özündə yaşadan dəyərli əlyazmalarla işləməyə lazımı qədər imkanı olmayacağı ilə izah edir. Halbuki, bu cür təkliflə ona hələ Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun (ADPU) dissertantı olduğu vaxtlarda müraciət edilmişdi. O yalnız bir dəfə – universitetin nəzdində fəaliyyət göstərən və Firəngiz Məhərrəmovanın rəhbərlik etdiyi «Nəcib Xanımlar Universiteti»ndə milli adət və ənənələrimizlə bağlı mühazirə oxumağa dəvət ediləndə bundan boyun qaçıra bilməyib.

Bütünlüklə elmə sərf olunmuş yaradıcı ömründə ilk və son iş yeri olmuş AMEA-nın M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutuna (o vaxtkı RƏF – Q.M.) o, 1950-ci ildə ADU-nun şərqişünaslıq fakültəsinin fars dili şöbəsini bitirdikdən sonra müəllimi Mübariz Əlizadənin zəmanəti ilə gəlmişdir. C. Nağıyevanın əmək fəaliyyətinə başlaması, artıq qeyd etdiyimiz kimi, Respublika Əlyazmalar Fondunun yaranması dövrünə təsadüf edir. Burada Cənnət xanım fondun sədri Məmmədəğa Sultanov, əməkdaşlar Mərziyə Paşayeva və Ağəmi İbrahimov ilə birlikdə fondadakı əlyazmaların,

çap kitablarının, dövrü mətbuatın səliqəyə salınması, vərəqlərin nömrələnməsi, onların şifrələnilib rəflərə yığılması, kataloqların yazılıb tərtib edilməsi və s. işlərin təşkilində fəallıq göstərmişdir. 1968-ci ildə «Heyran xanımın həyat və yaradıcılığı» adlı namizədlik, 1986-cı ildə isə «Nəvai və Azərbaycan ədəbiyyatı (XV-XIX əsrlər)» mövzusunda doktorluq dissertasiyalarını müdafiə etmişdir. Əlyazmalar İnstitutunun 1961 və 1977-ci illərdə işıq üzü görmüş ilk «Əlyazmalar kataloqu» ikicildliyinin və 1988-ci ildə Daşkənddə özbək dilində nəşr orlunmuş «Nəvai ensiklopediyası sözlüyü»nün müəlliflərindən biri olan Cənnət xanım, «Əlişir Nəvainin Bakı əlyazmaları»(Bakı, 1986), «Heyran xanım. Həyat və yaradıcılığı»(Bakı, 1989), «Nəvai və Azərbaycan ədəbiyyatı (XV-XIX əsrlər)» (rus dilində, Daşkənd, 1990), «Azərbaycanda Nəvai»(Bakı, 2001), «Özbək ədəbiyyatında Füzuli ənənələri» (Bakı, 2005), «Azərbaycanda Cami»(Bakı, 2007) monoqrafiyalarının müəllifi, eləcə də Füzuli qəzəllərinə yazılmış təxmislərdən ibarət «Füzuliyə təxmislər»(Bakı, 1993), Əbülhəsən Vaqif Səlyani və Heyran xanım Dünbülü şeirlərindən ibarət kitabların tərtibçisi-müəllifidir. «Şəxsi və rəsmi möhürlər»(rus dilində, Bakı, 1991) kitabının həmmüəllifi, «S.S.Axundovun arxivlərinin təsviri»(Bakı, 1962), «Yusif Vəzir Çəmənizəminli arxivinin təsviri» (Bakı, 2000) və s. kitabların tərtibçisidir. Cənnət Nağıyevanın Azərbaycan, rus, fars, özbək və tacik dillərində 150-yə yaxın elmi məqaləsi çap olunmuşdur. Ölkəmizdə və xaricdə keçirilən müxtəlif elmi konfrans, seminar və simpoziumlarda iştirak etmiş görkəmli alimin hər çıxışı elm aləmində əsl hadisəyə çevrilirdi.

Ömrünün ən gözəl illərini Azərbaycan və Şərq klassiklərinin zəngin ədəbi irsinin toplanması, araşdırılması və tədqiqi işinə sərf etmiş, eyni zamanda bu sahə ilə məşğul olan onlarla alim və mütəxəssis yetişdirmiş filologiya elmləri doktoru Cənnət Mir Mustafa qızı Nağıyeva ömrünün ən müdrik çağında belə həyatını sərf etdiyi əlyazmalar xəzinəsindən bircə an belə ayrılmır, yorulmadan çalışır. Gündüzlər işlədiyi «Farsdilli əlyazmalar» şöbəsində əldə etdiyi materiallar üzərindəki araşdırmalarını axşamlar ev-

də davam etdirir. Baxmayaraq ki, onun bu işlə yetərincə məşğul olması üçün şəraiti istənilən səviyyədə deyil və Cənnət xanım qızı və onun ailəsi ilə birlikdə yaşadığı mənzildə yaşayıb yaradarkarada ümid edir ki, haçansa təkotaqlı da olsa, ayrıca bir mənzildə elmi araşdırmalarını sərbəst şəkildə davam etdirmək imkanı əldə edəcək. Eyni zamanda, inanır ki, möhtərəm prezidentimizin elm xadimlərinə göstərdiyi sonsuz diqqət və qayğıdan ona da pay düşəcəyi gün uzaqda deyil. Biz də bu inamla görkəmli nəvaişünas-alimə möhkəm cansağlığı, ömrünün müdriklik çağında daha böyük nailiyyətlər, yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

2009

ALOVLU VƏTƏNPƏRVƏR, GÖRKƏMLİ ZİYALI

Ceyhun Hacıbəyli – 110

Azərbaycan ziyalılarının böyük əksəriyyəti zaman-zaman dövrün, mühitin amansızlığı üzündən mühacir həyatı yaşamağa məcbur olmuş, vətənlərini ürəkdən sevdikləri halda, ona uzaqdan-uzağa baxmaqla ömürlərini başa vurmuşlar. Vətən həsrəti, torpaq sevgisi bir an da olsun ürəklərini tərk etməsə də, vətənə dönmək, heç olmasa öləndə onun torpağına qarışmaq arzusu əbədi olaraq cismləri ilə bərabər yad torpağa gömülmüşdür. Lakin onlar “Vətən, Vətən!” deyib alışdıqları kimi, xalq da öz vətənpərvər, ziyalı oğullarını unutmur, gec-tez haqq-ədalət öz yerini tapır, işıqlı əməl sahiblərinin layiq olduqları qiymət gec də olsa, özlərinə ünvanlanır.

Belə nurlu ziyalılarımızdan biri də Hacıbəylilər nəslinin görkəmli nümayəndəsi, dahi Üzeyir bəyin kiçik qardaşı Ceyhun Hacıbəylidir.

1891-ci il fevralın 3-də Şuşada dünyaya göz açan Ceyhun bəyi əhatə edən mühit onun gələcək taleyinin müəyyənləşməsində mühüm rol oynasa da, istedadlı yazıçı-jurnalist, tərcüməçi, tədqiqatçı, Azərbaycanın azadlığı uğrunda alovlu mübariz kimi yetişməsi onun mühacirət həyatı ilə sıx bağlıdır. Daha dəqiq desək, mühacirət həyatı Ceyhun bəyin taleyini sanki sövq-təbii həsrətində olduğu vətənin mədəni, siyasi və iqtisadi cəhətdən inkişafı naminə mübarizəyə istiqamətləndirmişdir.

İlk təhsilini rus-tatar məktəbində, sonra isə realni məktəbdə alan Ceyhun bəy, hələ 15-16 yaşlarında ikən dərin ictimai məzmunlu felyeton, hekayə və məqalələr yazmışdır. 1909-cu ildə ali təhsil almaq üçün Sankt-Peterburq Universitetinin hüquqşünaslıq şöbəsinə daxil olmuş, bir ildən sonra isə təhsilini Parisin Sorbonna Universitetində davam etdirmişdir. Fransız dilini çox gözəl bilən C.Hacıbəyli universiteti bitirdikdən sonra 1916-cı ildə yüksək ixtisaslı mütəxəssis kimi Bakıya qayıdır, ölkənin ictimai-siyasi, mədəni həyatında yaxından iştirak edir və 1919-cu ildə Azərbaycan De-

mokratik Respublikasının səlahiyyətli nümayəndə heyətinin tərkibində Parisə, Sülh konfransına gedir. Orada bir müddət ləngiyən Ceyhun bəy Azərbaycanın rus qoşunları tərəfindən işğal olduğunu eşidir və bu xəbər onu möhkəm sarsıtdığı üçün bir daha vətənə qayıtmır. Ömrünün axırına kimi Parisdə yaşayan görkəmli Azərbaycan ziyalısı 1962-ci ildə 71 yaşında vəfat edir və orada da dəfn edilir.

Üzeyir Hacıbəyovun ev-muzeyində Ceyhun Hacıbəylinin anadan olmasının 110 illiyi ilə əlaqədar keçirilən yubiley tədbirində iştirak edənlər onun əziz xatirəsini dönə-dönə yad etdilər. İstedadlı yazıçı-jurnalist, tədqiqatçı, tərcüməçinin ömür yoluna dərinlərdən nəzər saldılar. Xatirə gecəsini giriş sözü ilə açan muzeyin direktoru Səadət Qarabağlı Hacıbəylilər nəslinin layiqli nümayəndələrindən olan Ceyhun bəyin həyat və yaradıcılığı barəsində daha ətraflı məlumat vermək üçün C.Hacıbəyli irsinin tədqiqatçısı, filologiya elmləri namizədi Abid Tahirliyə söz verdi. Natiq alovlu vətənpərvər ziyalının xalqımız üçün çox dəyərli, lakin hələ lazımınca araşdırılmamış iris barədə ətraflı məlumat verdi və Ceyhun Hacıbəyli arxivini ilk dəfə Azərbaycana gətirərək, araşdırıcılara təqdim etmiş Azərbaycan Respublikasının YUNESCO ilə işlər üzrə Milli Komissiyasının katibi Ramiz Abutalıbova dərin minnətdarlığını bildirdi. R.Abutalıbov çıxış edərək C.Hacıbəylinin oğlu Timuçin bəylə dostluğundan və bu ləyaqətli nəslin hər bir nümayəndəsinin Azərbaycan üçün böyük xidmətlərindən danışdı, əldə etdiyi yeni foto-şəkilləri muzeyin direktoru Səadət xanıma təqdim etdi. Professor Mirabbas Aslanov “C.Hacıbəyli “Azərbaycan” qəzetinin ilk baş redaktorudur”, filologiya elmləri doktoru Məhərrəm Qasımlı “C.Hacıbəyli folklor tədqiqatçısıdır”, filologiya elmləri namizədi Mənzər İbrahimova “C.Hacıbəyli Azərbaycan mətbuatı haqqında” məruzələri ilə çıxış etdilər. S.Mümtaz adına MDƏİA-nın direktoru Maarif Teymurov C.Hacıbəylinin şəxsi fondu barədə məlumat verdi. Şair-publisist Dilşuz görkəmli Azərbaycan ziyalısının yubiley tədbirini təşkil edənlərə minnətdarlığını bildirdi.

11 mart, 2001

AKADEMİK MƏCİD RƏSULOV – DÜNYA ŞÖHRƏTLİ FƏXRİMİZ

Bu yaxınlarda görkəmli riyaziyyatçı-alim, akademik Məcid Rəsulovun 90 yaşı tamam oldu. Amma təəssüflər ki, Azərbaycan elmi mühiti və alimin doğmaları bu mötəbər yubileyi onsuz qeyd etdilər.

Fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü Məcid Lətif oğlu Rəsulov 1916-cı ildə Nuxada (hazırkı Şəki) anadan olmuşdur. Gələcəkdə dünya şöhrətli alimə çevriləcək bu insanın ömür yolu olduqca ziddiyyətli, çarpaşlıq hadisələrlə çulğalaşdı. Şəkinin ən mötəbər ailələrindən birində doğulmuş Məcidin doğmalarının üzləşdiyi çətinliklər onun da gözəl arzularının həyata keçməsinə hər addımda əngəlləyirdi. «Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinə, ziyalılara və sahibkarlara qarşı repressiyalar başlamış və bu faciələr Rəsulovlar nəslinin taleyindən də yan keçməmişdi». Belə ki, hələ Məcid beşinci sınıfdə oxuyarkən (1928-ci ildə) atası Hacı Lətif hökumət orqanlarının haqsız sərəncamı ilə həbs olunur və ailəsi ilə birlikdə 8 il müddətinə Qazaxıstana sürgün edilməsinə dair qərar çıxarılır. Əsl faciəli günlər də bundan sonra başlanır. Sürgün həyatının ağırlığına tab gətirə bilməyən Hacı Lətifin dünyasını dəyişməsi ailəyə ən böyük zərbəni vurdu. Ailənin böyük oğlu, Şəkiddə orta məktəb müəllimi olan Əbdüləli böyük əzab-əziyyətlə ailəsini sürgün məşəqqətlərindən qurtarmaq naminə çarpışır və nəhayət onları Azərbaycana, doğma Şəkiyə qaytarmağa nail olur. Bundan sonra Məcidin arzuları yenidən çiçəklənməyə başlayır; əvvəlcə Bakıdakı N. Nərimanov adına Sənaye Texnikumunu, daha sonra isə indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin fizika-riyaziyyat fakültəsini əlaçı diplomu ilə başa vurur. Ali təhsil alması ilə kifayətlənməyən Məcid imtahanları müvəffəqiyyətlə verərək Azərbaycan Dövlət Universitetinin aspiranturasına daxil olur, eyni zamanda “Riyazi analiz” kafedrasının assistenti kimi işə başlayır.

1939-cu ildə orduya çağırılan Məcid Rəsulovun hərbi komandir kimi fəaliyyəti onun elmi planlarının az qala bir hissəsinə çevrilir. Dərindən mənimsədiyi riyazi biliklər onun zabitlərə riyaziyyat kursları keçməsinə imkan yaradır. Elmi araşdırmalarının yarımçıq qalmasından keçirdiyi narahatlıq hissi bircə an da olsun qəlbini tərk etməsə də, hərbin qanunları ilə yaşamağa məcbur idi. 1941-ci ildə başlanan müharibə ilə Məcidin yaradıcı planlarının üstündən xətt çəkildi. Bütün müharibə dövrü ərzində vicdanla döyüşmüş baş leytenant Məcid Rəsulov yalnız 1945-ci ilin noyabrında 29 yaşında ikən ordudan tərxis olunaraq Vətənə dönür. Aspiranturaya bərpa edilərək, ali məktəbdə dərs deməyə başlayır.

1946-cı ildə elmi rəhbəri, professor Y.B. Lopatinskiyin təklifi ilə müəlliminin ardınca o da Ukraynanın Lvov şəhərinə gedərək aspirantura təhsilini Ukrayna Elmlər Akademiyasının Lvov filialında davam etdirir. Məcid Rəsulov «burada namizədlik dissertasiyası üzərində işləyir, eyni zamanda İ.Franko adına Lvov Dövlət Universitetində pedaqoji fəaliyyət göstərir». 1948-ci ildə Bakıya qayıdır və Lvovda bitirdiyi «Diferensial tənliklər üçün bəzi qarışıq məsələlərin çıxıqlar üsulu ilə tədqiqi» mövzusunda namizədlik dissertasiyasını 1949-cu ildə müvəffəqiyyətlə müdafiə edir.

Məcid müəllimin sonrakı elmi və pedaqoji fəaliyyəti Azərbaycan Dövlət Universiteti ilə məhdudlaşmır. Akademik Y.B. Lopatinskiyin dəvəti ilə həyat yoldaşı Qumru xanımla birgə Lvova köçür, İ.Franko adına Universitetdə dosent kimi çalışmağa başlayır. Bir müddətdən sonra doktorluq dissertasiyasını müdafiə edən M. Rəsulov, sonrakı bir il ərzində universitetin professoru kimi fəaliyyətini davam etdirir. Eyni zamanda, professor Moskva Dövlət Universiteti ilə də sıx əməkdaşlıq edir.

1960-cı ildə Bakıya qayıdan görkəmli alim Azərbaycan Dövlət Universitetinin mexanika-riyaziyyat fakültəsinin ümumi riyaziyyat kafedrasının müdiri vəzifəsinə təyin olunur. «1964-cü ildə o, rəhbərlik etdiyi ümumi riyaziyyat kafedrasının əsasında riyazi fizika tənlikləri kafedrasını yaradır və ona rəhbərlik edir...» Onun tələbələri arasında gələcək akademiklər N.Quliyev, Q.Cəli-

lov, F.Maqsudov, C.Allahverdiyev, akademiyanın müxbir üzvü Y.Məmmədov və başqa dünya şöhrətli alimlər olmuşdur.

Görkəmli alimin yubiley tədbirinə toplaşan bütün ziyalılının hörmətlə xatırladıqları gözəl alim, səmimi insan, böyük müəllim Məcid Rəsulovun Azərbaycan elminə gətirdiyi yeniliklər, onun inkişafına verdiyi əvəzsiz töhfələr barədə çox yazmaq olar. Lakin bütün bunlar barədə yubiley günləri ərəfəsində işıq üzü görmüş «Akademik Məcid Rəsulov» adlı kitabda geniş bəhs olunmuşdur. Qeyd edək ki, kitabda akademik həyat və fəaliyyətinin bir çox məqamları öz əksini tapmış və biblioqrafik göstəricilər əsasında ümumiləşdirmələr aparılmışdır.

Oktyabr, 2006

**HAFİZ ƏFƏNDİ KİMDİR, YAXUD
TANRI ÖZ MÖCÜZƏLƏRİNİN AÇARINI HƏR KƏSƏ
ETİBAR ETMİR**

“Seçilən adam – Hafiz Əfəndi” kitabına bir nəzər

Tarix boyu xalqı, milləti, toplumu arxasınca apara bilən müdrik insanlar olub ki, onların ağzından çıxan bircə kəlmə söz belə, sonradan qüdrətli kəlama dönmüş, dildən-dilə, ağızdan-ağıza keçərək, həmin söz və əməl sahibini əfsanələşdirib, müqəddəs pərə, övliyəyə çevirmişdir.

Belə müqəddəslərdən, seçilmişlərdən biri də ölkəmizin şimal bölgəsində, daha dəqiq desək, Şəki və onun ətraf kəndlərində, eləcə də qonşu rayonlarda indinin özündə də yerli insanlar tərəfindən böyük hörmət və ehtiramla xatırlanan və xatirəsi hər zaman əziz tutulan Hafiz Əfəndidir. Adıçəkilən bu ərazilərdə “Hafiz Əfəndi” titulu yalnız Həmidov Əhməd Əndəlib oğlu daşıyırdı və bu pürkamal insanın adı çəkiləndə hər kəs qeyri-ixtiyari dimdik ayaq üstə dayanmağa özünü borclu sayırdı. Bu ona görə deyildi ki, kimsə ondan qorxur, çəkinir, yaxud nədənsə ehtiyatlanır, əsla və əsla belə deyildi. Bu ondan irəli gəlirdi ki, Hafiz Əfəndinin mübarək qədəmi dəyən hər yerdə insanlar bir rahatlıq, hüzur tapır, nicata qovuşurdular. Onun neçə il, ay, yaxud gün sonra baş verəcək hadisələri öncədən xəbər verməsi ətrafdakıları heyrətdə qoyardı həmişə. Məsələn burasındadır ki, 7 yaşından dünyaya işığına həsrət qalsa da, Tanrı ondan mərhəmət və inayətini əsirgəməmiş, fiziki şikəstliyi müqabilində onun bəsirət gözünü açıq qoyaraq, sözün həqiqi mənasında, ətrafdakılardan bütünlüklə fərqləndirmişdi. Əfəndinin uşaq yaşlarından gözlərinin tutulmasının səbəbləri barədə kitabda belə yazılır: “Zərifə xanım deyir ki, atam 7 yaşında ikən qızılca xəstəliyi keçirib. O, xəstə olan vaxtı anası ona ayran verir. Balaca uşaq olan atam ayrıni içən kimi xəstəyə əks təsir göstərir və bu təsirin gücündən hər iki gözünün qarası çıxıb düşür özünün qabağına və o hər iki gözündən məhrum

olur. Yeddi yaşından işıqlı dünyası qaranlıqla əvəz edilən Əhməd sonrakı uzun ömrünü gözləri kor olaraq yaşasa da, qəlbi, düşüncəsi həmişə işıqlı olub. Onu tanıyanlara, tanımayanlara – bütün el-oba-sına Uca Yaradanın ona verdiyi daxili ziyadan pay düşüb...”

Əfəndinin qeyri-adilikləri barədə sağlığında da, haqq dünyasına qovuşduqdan sonra da dolaşan söz-söhbətlər, həqiqətən də, insanı təəccübləndirməyə bilmir. Çox vaxt eşidirik ki, filan yerdə filan adama vergi verilib və çoxları da bunun doğruluğuna şübhə ilə yanaşır. Lakin Əhməd Əfəndi barədə söylənilənlər nə şayiədir, nə də uydurma. Nədən ki, onu sağlığında öz gözü ilə görüb, xeyirxahlığından faydalananların, həyatındakı qəribəliklərin, müəmmaların şahidlərinin bəziləri indi də sağ-salamatdırlar. Təqdirəlayiq haldır ki, Əfəndinin bütün dövrlər üçün ibrətamiz və maraq doğuran hadisələrlə dolu ömür yolu barədə məlumatları müasir oxucuya toplu halında – sənədli povest şəklində çatdırmaq məsuliyyətini öz öhdəsinə götürən bir Allah bəndəsi nəhayət ki, tapıldı. Bu xeyirdanlıq missiyasının sahibi Şəkinin Baş Zəyzid kəndində doğulub boya-başa çatmış və hazırda Şəki şəhərində yaşayıb-ışləyən yazıçı-publisist Rəsul İlməddinoğludur.

Azərbaycan oxucusuna bu imza yaxşı tanışdır. Çünki Rəsul müəllim bir-birindən maraqlı publisistik məqalələri, hekayə və şeirləri ilə respublikamızda nəşr olunan əksər mətbu orqanlarda müntəzəm olaraq çıxışlar edir. Bu yazılar mövzu rəngarəngliyi baxımından olduqca zəngindir və ifadəetmə xüsusiyyəti ilə seçilən müəllifin publisistika sahəsindəki uğurlarından xəbər verir. Rəsul İlməddinoğlu ixtisasca tamam başqa sahənin adamı olsa da, onun duyğulu ürəyi, qaynar təbi, tədqiqatçılıq qabiliyyəti bu könül adamını daim axtarışda olmağa, bir-birindən oxunaqlı yazı-larla oxucuların mənəvi tələbatını ödəməyə sövq edir.

Təbii ki, Rəsul İlməddinoğlunun geniş oxucu kütləsinə təqdim etdiyi “Seçilən adam – Hafiz Əfəndi” adlı sənədli povesti də məhz bu axtarışların məntiqi nəticəsi kimi özünü göstərir. Kitab-da müəllifin şəxsən şahidi olduğu hadisələrlə yanaşı, zamanında böyük el sevgisi qazanmış Hafiz Əfəndini görüb-tanıyanların,

onunla bilavasitə təmasda olmuş insanların, eyni zamanda qızı Zərifə xanımın xatirələrinə də geniş yer verilmişdir.

Kitabla tanışlıqdan belə məlum olur ki, Hafız Əfəndinin uşaqlıq, gənclik və bütün yaşadığı gələcək həyatı kimi, ölüm günü də çox qeyri-adi və təəccüblü olub. Əfəndinin qızı Zərifə xanım deyir ki, atam yaşının çoxluğuna baxmayaraq, sağlam və çevik hərəkətli olan bir insan kimi yadımda qalıb. Yaşının ixtiyar çağında da Quran oxumasını, namaz qılmasını, kəndimizin və dəvət edildiyi başqa kəndlərin, şəhərlərin yas mərasimlərini lazımi qaydada yola verilməsində iştirakını bir an belə ləngitməzdi. Sovet hökumətinin asıb-kəsən vaxtları olsa da, din adamlarına qarşı dövləti səviyyədə təzyiqlər edilsə də, Quranı oxuyub öyrənmək üçün Hafız Əfəndinin yanına gələnlər həmişə olub. 1970-ci il may ayının son günləri, daha dəqiqi 29-cu günü Hafız Əfəndi öz evində Şəkidən gəlib Qurani-Kərimi və şəriət qaydalarını öyrənən Həsən adlı bir nəfərlə məşğul imiş. Əfəndinin qəfil ölümü də Həsənin gözləri qarşısında olub. Sonralar Həsən ailə üzvlərinə söyləyib:

– Əfəndi bardaş qurub oturmuşdu döşəkdə və mən də onunla üzbəüz dizüstə oturub mənə öyrətdiyi dərsi ona söyləyirdim. Birdən o, dizləri üstə oturdu və mənə söylədiklərimi dinlədiyi halda: “Mənə möhlət ver, bir avaz Quran oxuyum”, - dedi və avazla Quran oxudu. Bir müddət sonra susdu. Mən çaşıb qalmışdım. “Möhlət ver Quran oxuyum” – deyəndə, mən elə bildim ki, o bu sözləri mənə deyir. Sonra baxıb gördüm ki, Əfəndi mənə heç fikir də vermir. Mən sakitcə oturub ona qulaq asdım. Quranı oxuyub qurtarandan sonra mən bir müddət gözlədim. Əfəndinin susduğunu görüb özüm ona: “Dərsi davam edimmi?” - deyə müraciət etdim. Ondan səs çıxmadı. Bir az gözlədim və onu çağırdım, yenə dinmədi. Mən çaşıb qalmışdım. Əfəndinin arvadı Güləsər xala o biri otaqda çay dəmləyirdi. Qapını döyüb, onu çağırdım. O gəldi və ərini çağırdı. Cavab gəlməyəndə yavaş səslə dedi ki, Əfəndi keçinib. Mən sonralar başa düşdüm ki, Əfəndi Əzrayılın onun canını almağa gəldiyini görüb və ölməqabağı Quran oxu-

maq üçün ondan möhlət istəyib. Qurani oxuyub qurtaran kimi canını tapşırıb və mən bu olanları başa düşə bilməmişəm...

Kitabla ilk tanışlıq mənim də yaddaşımda özünə yer etmiş bir çox hadisələrin üzərinə işıq saldı. Bunları mən bir vaxtlar anamdan eşitmişdim. Və Rəsul müəllimin artıq dillərdə əzbər olan həmin əhvalatları bircə-bircə toplayaraq, Azərbaycan oxucusuna oxunaqlı bir dildə təqdim etməsi Hafiz Əfəndi barəsində hər zaman müxtəlif hadisələri sevə-sevə dinləmiş və onun ölməz ruhuna hər zaman ehtiram bəsləmiş bir insan, bir ziyalı olaraq məni sevindirir. Çünki hər bir yurdun çəkisi, sanbalı onun Tanrı ziyası ilə nurlandırılmış müqəddəs insanların yaddaşlarda yaşayan izi ilə ölçülür. Bu gün Hafiz Əfəndinin yaddaşlarda əfsanələşən xatirələri saysız-hesabsızdır və belə bir kitabın hazırlandığından xəbər tutan bir çox şəkililər və Əfəndini şəxsən tanıyan ətraf bölgələrin insanları da onunla bağlı xatirələrinin olduğu barədə hələ də müraciət etmədədirlər.

Onlardan biri də ixtisasca inşaat mühəndisi olan Gülməmməd İsrafilogludur. Kitab çapa hazırlanan ərəfədə redaktəsi ilə məşğul olarkən kitabın kompüter variantını məndən əvvəl Gülməmməd müəllim oxuyub başa çıxmış və təəssüfünü də gizlətməmişdi: “Əgər bilsəydim, belə bir kitab hazırlanır, mən də Hafiz Əfəndi ilə bağlı kiçik bir xatirəmi müəllifə təqdim edərdim...”

Təbii ki, artıq gec idi və mən onun xatirəsini oxuculara təqdim etdiyim bu kiçik yazıya əlavə etmək qərarına gəldim.

Gülməmməd İsrafiloglunun xatırlamalarından:

“... Orta məktəbin aşağı siniflərində oxuyan vaxtlarımız idi. Orucluq ayının son günü, daha dəqiqi, Ramazan bayramı günü – səhər tezdəniydi. Kəndin bütün kişiləri bayran namazının qılınması üçün kəndin ayağındakı “Müsəlla” adlanan yerə yığılmışdılar. Biz kiçik uşaqlar da ata-babalarımızın arxasınca gedərək, namaz qılınan yerdən bir qədər aralıda dayanmış, böyükklərin hərəkətlərinə göz qoymağa başlamışdıq.

Bayram namazı mərasimini təbii ki, Hafiz Əfəndi idarə edir və kənd sakinləri də ayinləri onun buyruğuna əsasən icra edirdi-

lər. Aramızda bizdən iki-üç yaş böyük uşaqlar da vardı. Onlar böyüklərin namaz qılan zaman etdikləri hərəkətləri yamsılayaraq, guya “namaz qılır”, “ibadət edirdilər”. Uşaqların səssizcə “namaz qılmaları”, yəni namaz qılanları ələ salmaları Hafiz Əfəndinin “nəzərindən qaçmadı” və o, ətrafdakılara asta səsle həmin şuluq uşaqları oradan uzaqlaşdırmağı tapşırırdı. Uşaqları dağıtdılar. Mən əvvəlcədən sakit dayandığımdan, yerimdən tərpənmədim. Bunu görəndən atam yavaş səsle mənə təpindi ki, sən nə durmusan, niyə getmirsen? Bunu hiss edən Əfəndi əli ilə “qalsın” işarəsi verərək, “o uşaq heç nə etməyib, bayaqdan sakit dayanmışdı, ona dəyməyin, qoyun qalsın” – söylədi.

Mən quruyub qalmışdım: Hafiz Əfəndinin gözünün görmədiyini, bizim boyumuzun namaz qılan kişilərdən qat-qat kiçik olduğunu və onlardan xeyli aralıda dayandığımızı da nəzərə alsaq, maraqlıdır: axı, uşaqların cıqırlarını belə çıxarmadan etdikləri hərəkət Əfəndiyə necə əyan olmuşdu və boyca hamıdan ən balaca olan mənim orda varlığımı və günah etmədiyimi o necə duya bilmişdi?... Möcüzədir, elə deyilmi?

Namazdan sonra atamla birlikdə evə gəldik. Bayram günü olmasına baxmayaraq, baş vermiş həmin hadisədən elə təsirlənmişdim ki, iki-üç gün özümə gələ bilmədim.

O hadisədən 50 ilə yaxın zaman keçməsinə baxmayaraq, hər yadıma düşəndə Allah-təalanın ən sevimli bəndələrindən olan Hafiz Əfəndinin ruhuna dualar oxuyur, “Tanrıya inanmayan kafirdir”, deyirəm. Axı, Yaradan öz möcüzələrinin açarını hər yoldan keçənə etibar etmir. Belə övliyalar milyonda, milyardda bir yarana, ya yaranmaya...” ...

Gülməmməd İsrafiloglunun bizə təqdim etdiyi elə həmin hadisənin baş verdiyi gün orada olanlardan biri də oxucularımıza təqdim olunan “Seçilən adam – Hafiz Əfəndi” kitabının müəllifi Rəsul İlməddinogludur. Həmin hadisə barədə müəllifin yazdıqlarından: “Təqribən 1959, ya da 1960-cı ilin orucluq ayının sonu, Ramazan bayramı günü idi. Kəndimizin bütün kişiləri kənd qəbristanlığının ortasında yerləşən “Müsəlla” deyilən yerə bayram

namazı qılmaq üçün yığışmışdılar. Ətraf kəndlərdən, Şəkinin özündən və Oğuz rayonundan da çoxlu gələnlər var idi. Hamı istəyirdi ki, bizim “Hafiz Əfəndi” deyə tanıdığımız Əhməd Əfəndinin imamlığı ilə namaz qılsın. Namazdan qabaq o, hədislər, Quran qissələri söyləyər və öz ağsaqqal öyüdlərini verərdi. Dərstdən qaçan biz uşaqlar bir kənardə dayanıb namaz qılanlara tamaşa edir və Əhməd əfəndinin söylədiklərini böyük maraq və diqqətlə dinləyərdik. Əfəndinin dediyi bu sözlər hələ də qulağımdadır: “Bu urus dövləti (Sovet dövləti - R.İ.) içindən dağılacaq, Amerikanı isə su və külək cənginə alacaqdır. Siz bunu görəcəksiniz”. Bir də deyirəm: hələ 1960-cı il idi və mən on yaşlı pioner bunu hələ anlaya bilmirdim. İndi başa düşürəm ki, o vaxtlar bu sözün demək nə idi. Hələ bütün bunların baş verəcəyini İlahi qüvvə ilə bilmək bir yana qalsın.

Hafiz Əfəndinin uzaqgörənliklə dediklərinin həyatda baş verməsini gözləmək üçün çox vaxt lazım gəlmədi. Cəmi otuz il keçməmiş “sosializmin tam və qəti qələbə çaldığı” Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı bir dövlət kimi çökdü. Özü də Hafiz Əfəndinin dediyi kimi, içindən dağıldı. Heç bir müharibə, inqilab olmadan. Hafiz Əfəndinin öncəgörənliklə dediyinin ikinci, ABŞ-ə aid hissəsi də artıq özünü göstərməkdədir. Bir çox alimlər hələ indi-indi deyirlər ki, doğrudan da, Amerikanın suya qarq olma təhlükəsi vardır.”

Kitab el arasında “Hafiz Əfəndi” kimi tanınan, hər kəs tərəfindən sağlığında da, Haqq dünyasına qovuşduqdan sonra da adı və xatirəsi hər zaman ehtiramla anılaraq, əziz tutulan Həmidov Əhməd Əndəlib oğlu barəsində bu cür diqqətçəkən, ilginclik məqamlarla zəngindir.

Belə məqamlardan biri ilə də oxucuları tanış etmək istərdik: “Bir dəfə namaz vaxtı napak adamın namaza durduğunu hiss edən Hafiz Əfəndi dəstəmazı dürüst olmayanın namaza durmasını xahiş edir. Bir az gözləyib bir də xahiş edir ki, o adam sıradan çıxsın. Heç kəs tərpənmir. O, bir də təkrarən dəstəmazı pozulan adamın getməsinə istəyir və deyir ki, o adam axırıncı cərgə-

də dayanıb. Yenə heç kəs tərپәнmir. Bu halda Əfəndi tələb edir ki, o cərgədə dayananlar hamısı namazdan çıxsınlar. İşin belə sona yetməsinə səbəbkar olan adamı bilsə də, onu adamların gözü qabağında utandırmağı lazım bilmədi. Sonradan həmin adam, doğrudan da, dəstəmazının pozulduğunu etiraf etmiş və bundan xəcalət çəkdiyini demişdi.”

Hafiz Əfəndi olduqca fəhmlı, dünya sirlərinə vaqif olan bir insan olmaqla yanaşı, Allah sevgisini sağlığında qazanmış bir şəxsiyyət idi. Təbii ki, Allahın sevimli bəndəsi olduğu üçün ona pislik etmək istəyənləri Tanrı özü öz qüdrətli əli ilə cəzalandırırdı.

Rəsul İlməddinoğlu yazır: “Hafiz Əfəndinin fəhm ilə çox şeyləri duyub-bilməsindən danışarkən onun qızı Zərifə xanımın söylədiyi bir əhvalatı yazmaya bilmədim. Onu da deyim ki, bu dəyəcəyim əhvalatı eşidəndə məni heyrət bürüdü. Dünya işığına həsrət olub yaşamaq və bu dərəcədə hissiyyatlı olmaq yalnız Böyük yaradanın izni ilə ola bilər. Əhvalatı eşidəndən sonra mən bir daha əmin oldum ki, Əhməd Əfəndi həqiqətən də Allahın sevimli bəndəsi olub.

– Atamın Qurani əzbər bilməsi, Peyğəmbərin hədisi-şəriflərini, şəriət qaydalarını tamlığı ilə öyrənməsi və özünün bütün dini ayinlərə tam dəqiqliyi ilə əməl etməsi danılmaz həqiqətdir. O həmişə çalışırdı ki, camaat arasında dinə hörmət və müsəlmançılığın tələblərinə əməl edənlərin sayı günü-gündən artsın. Onun bu təmiz əməllərinə, camaata təmənnəsiz xidmətinə görə, xalq arasında nüfuzu getdikcə artırdı. Təkcə kəndimizdə, rayonumuzda deyil, başqa rayon və kəndlərdə də onu tanıyırdılar və hörmət edirdilər. Bu isə sözsüz ki, bəzi adamları qıcıqlandırırdı. Bəziləri onunla açıq olmasa da, gizləndə düşmənçilik edirdilər. Adını çəkmədiyim (indi o haqq dünyasındadır, Allah günahından keçsin) bir nəfər Əhməd Əfəndinin demək olar, hər gün getdiyi dağətəyi cığırın hər iki kənarından cığırın eninə məftili elə bağlayır ki, Hafiz Əfəndi kor olduğu üçün gələndə o məftili görməsin və ayağı ilişib yıxılsın. Nəzərə alsaq ki, həmin məftil bağlanan yerin kənarı dərin dərədir, deməli, Hafiz Əfəndinin ayağı ilişib yıxılrsa, o,

dərin dərəcəyə yuvarlanacaq və öləcəkdi. Həmin yerə bir-iki addım qalmış Hafiz Əfəndi öskürür və bərkdən o adamın adını çəkib deyir ki, ay filankəs, deməli, sən bu məftili bağlamısan ki, mənim ayağım ilişsin, yıxılıb, yuvarlanım dərəcəyə və orada ölüm. Amma nahaq əziyyət çəkmisən və günaha batmısan. Allah hər şeyi görür, cəzanı da o verəcək, deyib məftilin üstündən adlayıb keçir və yoluna davam edir. Doğrudan da, elə həmin gün o adamın gözüne meşədə yemişən kolunun tikanı batır və dərdinə əlac tapılmır...”

Barəsində söz açılan bu və digər ibrətamiz hadisələr, doğrudan da, Zəyzid və ümumilikdə Şəki sakinlərinin indi də xatirindədir.

Kənd əhalisi Hafiz Əfəndinin vaxtilə söylədiklərinin dəqiqliyi ilə öz əksini tapdığını hər zaman söyləyir. Belə ki, alman faşizmi üzərində qələbənin baş tutacağını, 70 ildən yuxarı hakimiyyətdə olmuş Sovetlər İmperiyasının çökəcəyini söyləyən əfəndinin verdiyi proqnozlar həqiqətən də, doğru çıxdı. Hafiz Əfəndinin öncəgörənliyinə misal olaraq daha bir olmuş əhvalatı Zərifə xanım belə nəql edir:

1941-1945-ci illərin Böyük Vətən müharibəsinin qızgın vaxtları idi. Bütün Sovet İttifaqının hər yerində olduğu kimi, bizim kəndimizdə də əhali çox çətin günlər yaşayırdı. Bizim ailə üzvlərimiz də hamı kimi çalışır, işləyir və birtəhər yaşayırdı. Yadımdadır, isti yay günlərindən biri idi. Ailə üzvlərimizin əksəriyyəti evdə olduğundan günorta vaxtı anam çay dəmləyib, həyatımızdakı tut ağacının altında süfrə açmışdı. Əvvəllərdə qeyd etdiyim kimi, atam müharibə olacağını öncədən hiss edib bildiyi üçün, azuqə ehtiyatı görmüşdü. Odur ki, çay içmək üçün anam süfrəyə bir qənddan mürəbbə qoymuşdu. Biz hamımız süfrə başında idik, təkcə atam hələ evdə idi. Anam stəkanlara yenicə çay süzməyə başlamışdı ki, yol tərəfdən “Ay ev yiyəsi” çağırən səs eşitdik. Qardaşım yola getdi, görsün çağırən kimdir. Bir azdan qayıtdı, yanında iki nəfər var idi. Qonaqlardan birini tanıdıq, kənd sovetinin işçisi idi. O birini tanımadıq. Qonaq özü-özünü təqdim etdi. Bildik ki, Bakıdan gəlib əhalinin siyahıya alınması ilə məşğul olur. O, süfrədəki mürəbbəni görən kimi anama qayıtdı ki, bəs belə çətin bir vaxtda siz niyə

mürəbbə ilə çay içirsiniz? Anam qonağa cavab verməyə macal tapmamış səsə atam evdən çıxdı və yaxınlaşıb gələn qonağa salam verib, “xoş gəldin” dedi. Qonaq atamın salamını aldı və görəndə ki, atam kordur, qayıtdı ki, kaş sənin yerinə olaydım. Nə vecinə, kor adamsan, dünyadan xəbərin yox, yeyib-içib yatırsan. Nə müharibədən xəbərin var, nə də dünyada olanlardan. Deyim ki, atam hər gün müharibənin necə getdiyini, almanların haraları aldığını, daha doğrusu, alacaqlarını öncədən deyirdi.

Atam qonağın xətrinə dəyməmək üçün sakit tərzdə qayıtdı ki, ay qonaq, bilmək olmaz kim nə bilir və nə qədər dərd çəkir. Özün də narahat olma, hər şey yaxşı olacaq.

Qonaq atamın bu sözlərinə cavab olaraq qayıtdı ki, “nemeslər” artıq Mahaçqalaya çatıblar, sənsə fil qulağında yatmısan.

Atamın qonağa dediyi sözlər indi də yadımdadır. Atam dedi ki, “nemes“inki də bura qədər idi. Düşmən buradan qabağa gələ bilməyəcək. Hər yer Sovet hökumətinə qalacaq. Qonaq atamın sözlərinə inanmasa da, heç nə demədi. O, sadəcə gülümsündü və sonra işini görüb getdi.

Doğrudan da, almanlar geri oturuldu və Sovet dövləti bütün zəbt olunan torpaqlarını düşmənlərdən təmizlədi. Həmin qonaq isə Bakıya qayıtdıqdan sonra almanların atamın dediyi gündən başlayaraq geri qovulduqlarını biləndə atama məktub göndərərək, ona inanmadığı üçün üzr istəmişdi.

Eyni zamanda, Allahın izni və əli ilə dünya üzərində hökmranlıq edən imperialist qüvvələrin ağıqlarına son qoyulacağı günün heç də uzaqda olmadığını söyləyən Hafiz Əfəndinin arzu və istəklərinin tezliklə gerçəkləşəcəyinə şübhə etmirik. Çünki Haqqın təntənəsi labüddür və qaçılmazdır.

Görkəmli din xadimi, müasirlərinin və özündən sonrakı nəslin hər zaman ehtiramla xatırladığı Həmidov Əhməd Əndəlib oğlunun nəsilərə örnək ola biləcək ibrətəməz həyatından bəhs edən “Seçilən adam – Hafiz Əfəndi” kitabının ictimaiyyət arasında böyük maraq və geniş rəy doğuracağına inanırıq.

Fevral, 2015

DƏDƏLİYİN MÜBARƏK, DƏDƏ CAMAL!

Şəxsi tanışlığım yoxdu Dədə Camalla. Bircə dəfə də olsun “salaməleyk”imiz olmayıb onunla. Baxmayaraq ki, çoxlu sayda mərasimlərdə çıxış edən bu hikmət sahibinə, elm-ürfan adamına həmişə nəfəsimi belə çəkmədən qulaq asıb bir çox mətləblərdən hali olmağı özümçün əlçatmaz səadət hesab etmişəm, nə fayda, son nəticədə nədənsə Fizulə nənəmə bənzətdiyim bu müdrik şəxsiyyəti elə gəndən müşahidə etməklə təsəlli tapmalı olmuşam. Fizulə nənəmi elə-belə xatırlamadım. Nəzərimcə, sifət cizgilərinə görə də, elə danışığındakı səbat, mütənəsiblik, cömərdlik xüsusiyyətlərinə görə də, bu iki insanı hardasa nələrsə bir-birinə bağlayır sanki. Hərdən mənə elə gəlir ki, Füzulə nənəmlə Dədə Camal dost-doğma bacı-qardaşdırlar. Elə olmasaydı, nədən Dədə Camalın səsinə eşidib üzünü görəndə nənəm yadıma düşməliydi ki təkrar-təkrar. Nənəm də elə beləcəydi: heç nədən, heç kəsdən qorxub-çəkinməz, sözü düz üzə, şax-ağayana deyərdi. Qadınlığına baxmayaraq, hər kəs onunla danışığında özünü yığışdırmağa çalışardı. Axı bilirdilər ki, Fizulə arvadın yanında ağızdan çiy söz çıxartmaq, yalan, böhtan danışmaq olmaz. O özü verəcək həmin böhtançının layiq olduğu cavabı. Odur ki, sifətində də içdən gələn bir mərdanəliyin, əri uzun illər boyunca Qazaxıstanda sürgün həyatı yaşamağa məcbur olduğundan ərli ikən dul qalmış ismətli bir gəlinin, atasız iki körpə qız uşağı böyüdən qeyrətli bir Azərbaycanlı Türk anasının xarakterik cizgilərinin iz saldığı nənəmə bənzətdiyim Dədə Camal bu bənzətməmə görə yaqın məni qınamaz.

Mən hər dəfə bu insanı görəndə sanki onun düşdüyü məclisin ovqatna uyğun olub-olmayacağına fərqi belə varmadan düşünürəm ki, indicə Dədə Camal deyəcəyi sözü, üzərinə işıq salaacağı mətləbi unudub üz tutacaq ulu tariximizin dərin-dərin qatlarına, açıb-ağardacaq gizli mətləbləri. Bütün müəmmallardan agah edəcək bizləri. Sözüünün urvatına söykənilib varid olacaq qapısına qıfıl vurulmuş gizli xəzinələrə. Onun «Sim-sim, aç qapını!» deməsi elə adicə bir pıçılıyla söylədiyi sözün sehriylə əvəzlənəcək.

Nə gizlədim, Camal Mustafayevin şəxsində mən çox nadir insanlara, tək-tək ziyalılara qismət olan urvatlı bir Dədəlik simvolunun təcəssümünü görüb hiss etdikcə düşünürəm ki, nə yaxşı el arasında ona hər kəs «Dədə Camal» deyə müraciət edir. Adı, titulu özünə bu dərəcədə yaraşan, adı özünə, özü adına ucalıq, bənzərsizlik gətirən müdrik insanın el arasında başıuca gəzib-dolanmağa, Tanrı tərəfindən ona bəxş olunmuş ömür adlı tale payını bugünədək yaşadığı kimi, dədəcəsinə yaşamağa mənəvi haqqı əhatəsindəki hər kəsdən daha çox çatır mənə. Axı bütöv bir elə, elata dədəlik eləmək hər «mənəm» deyən kişinin işi deyil. Bir də ki, xalq hər yetənə də Dədə deməz axı. Bu adın sanbalını, ağırlığını duyanların özləri isə dədəlik eləməyin məsuliyyətinə sinə gərməkdən çəkinərlər həmişə.

Oğuz bəyləri ulu ozanımız Qorquda «Dədəm Qorqud» deyəndə elin qeyrət mücəssəməsi ilə öyünür, bir eli, ulusu öz şəxsində yaşadan kişilər kişinin qeyrətini bu bircə kəlmə ilə ifadə edirdilər. İndiki zəmanəmizdə düşünürəm, nə yaxşı ki, Dədə Camalımız var və bizlər – qadınlığından, yaxud kişiliyindən aslı olmayaraq, genlərində Türk qanı daşıyan hər bir azərbaycanlı bu adı ləyaqətlə daşıyan şəxsiyyətlə haqlı olaraq öyünə və özünə onu ustadlar ustadı hesab edə bilərik. Dədə Camal özü böyüklükdə, özü ucalıqda, özü dərinlikdə insanlıq, ləyaqət məktəbidir ki, durub. Haqqın, mübarizliyin, sədaqətin, qeyrətin, sözbütövlüyün..., bir sözlə, kişiliyin göstəricisi, canlı simvoludur Camal Mustafayev. Bir vaxtlar yazmışdım ki, «Mən gözümə şahidəm, gözüm də gördüyün». Professorun ədəbi diskussiyalar zamanı etdiyi hər bir çıxış onu mənim gözlərimdə bir təmizlik, paklıq etalonuna çevirir, insanlıq zirvəsinin hansı meyarlarda təcəllə etdiyinə məni büsbütün inandırır. Çünki əməli sözünü, sözü əməlini tamamlayır bu dahi insanın. Onu yenmək, onu əymək mümkünsüz bir işdir. Belə cəhdlər uğursuzcasına edilmiş manevrlərdən başqa bir şey deyil. Ən nəhayətdə, haqq-ədalət öz yerini tutur, tutmalıdır da! Çünki Dədə Camalın bildiyi özündə, etibarlı sözündədir. O, bir sözü dedimi, demək sözünün ağasıdır. O söylədiyi sözü elə-belə söz xatirinə deyənlərdən deyil. O verdiyi söz uğrunda can verənlərdən, baş qoyanlardandı. Başınız uca, canınız salamat olsun, Dədə Camal! Dədəliyiniz mübarək!

Fevral, 2009

İSLAM BEYTULLAH ERDİNİ TANIYIRSINIZMI?!

İslam Beytullah Erdi 1940-cı il aprelin 25-də Bolqarıstanda – Razqradın Bisertsı (Nəsrəddin) kəndində doğulub. Bolqarıstanda İslam Beytullov imzası ilə tanınır. Türkiyədə və ümumilikdə Türk dünyasında isə onu İslam Beytullah Erdi kimi tanıyıb sevirlər.

Razqrad Pedaqoji Məktəbini bitirdikdən sonra Slivenin Filareto-vo ibtidai məktəbində Türkcə dərs verməyə başlayan İslam B.Erdi daha sonra Sokolartsı ibtidai məktəbində müdir vəzifəsində işləyir. 1968-ci ildən mətbuat sahəsində çalışmağa başlayır, 17 il ərzində Sofiyada yayımlanan “Yeni işıq” qəzetinin Sliven və Burqas bölgələri üzrə xüsusi müxbir olaraq fəaliyyət göstərir. 1976-1980-ci illər ərzində Bolqarıstan Jurnalıstlər Birliyi Sliven şöbəsinin baş katibi vəzifəsinə təyin olunur. Xüsusi müxbir sifətiylə bir çox ölkələri dolaşaraq səfər təəssüratlarını böyük ustalıqla qələmə alır.

1985-ci ildə Türk adlarının Slav-Bolqar adlarıyla dəyişdirilməsinə qarşı çıxdığı üçün tutularaq, Belene dustaqxanasına Salınır. Bir il sonra buradan Sofiya Təhqiqat Baş İdarəsinə dəyişdirilir, 1986-cı ilin yazında isə Montananın Dr.Yosifovo kəndinə 3 il müddətinə sürgün edilir. 1989-cu ildə ölkədən qovulduğuna görə, Türkiyəyə pənah gətirir. Ankarada ingilis dili dərsləri verərək, müəllimlik edir. 2001-ci ildə əməkli olur.

Ədəbi yaradıcılığa hələ orta məktəb yaşlarından başlamış İslam B.Erdinin hekayələri, təhsil, mədəniyyət və sənətlə bağlı yazıları Türkiyədə, Bolqarıstan, Yunanıstan, Makedoniya, Kosovo, Azərbaycan və İraq kimi ölkələrin tanınmış mətbu nəşrlərində yayımlanıb. Bir çox beynəlxalq simpoziumda Bolqarıstan ədəbiyyatı mövzusunda məruzələrlə çıxış edib. İLESAM və TÜRKSAY əlaqələndirmə şuralarında yer alıb. Eyni zamanda, Avrasiya Yazarlar Birliyinin Bolqarıstan koordinatoru və KİBATEK-in Ankara təmsilçisidir. Tədqiqat xarakterli yazılar, hekayə, roman və tərcümə üzrə keçirilən yarışmalarda 20-dən çox əsərlə iştirak etmişdir. Bolqar, rus və ingilis dillərini öz ana dili olan Türk dili qədər gözəl bilir.

İslam Beytullah Erdi ədəbi yaradıcılığı boyunca uşaq ədəbiyyatına da önəmli yer vermişdir. Öz hekayələrindən başqa Elin Pelin, Emilıyan Stanev, Tolstoy kimi bolqar və rus yazıçılarının uşaqlar

üçün yazdıqları əsərlərdən nümunələr tərcümə etmişdir. Oxucular onun bir çox əsərləri ilə yaxından tanışdılar. “Po Horizontite na Sveta” (Dünya ufuklarında) bolqarca, Sliven, 1982, “İnsanı düşündüren insan”, Ankara, 1997, “İnsanı düşündüren insan” 2-ci baskı, Ankara, 2009, “Bisertiye hiç gittinizmi?”, Ankara, 2006, “Güneşi ararken”, Ankara, 1996, “Sınırların ötesinde türk kalmak”, Ankara, 2009, “Gelinuçtu”, Ankara, 1998, “Vicdanın isyanı”, Bakı, 2000, “Tutuklunun sevgilisi”, İstanbul, 2003, “Beleg ot Roza” (bolqarca), Sofiya, 2004, “Yaşamaq haqqı”, (Azərbaycan dilində), Bakı, 2005, “Gümüş kakmalı ağızlık”, Ankara, 2007, “Aşk arayanlar”, Ankara, 2000, 2-ci baskı, İstanbul, 2003, “Uzun bir gece”, Ankara, 2009, “Evliya Çelebinin izinde Romanya ve Bulgaristan yollarında yirmi beş gün”, Ankara, 2011, “Anadolu ve Rumeliden esintiler” (Vaqif Məmmədovla birlikdə), Bakı, 2010 – kimi əsərləri ilə yanaşı, türkcədən-bolqarcaya və bolqarcadan-türkcəyə tərcümə etdiyi əsərlərdən ibarət kitabları da İslam Beytullah Erdiyə böyük nüfuz qazandırmışdır. Əsərləri arasında “Balkan ölkələrindən masallar” adlı uşaq kitabı da önəmli yer tutmaqdadır. Görkəmli yazıçı-tədqiqatçının, dəyərli jurnalist və tərcüməçinin uzun illər ərzindəki yaradıcı fəaliyyəti bunulla bitmir. O, bir çox yaradıcı insanların müxtəlif səpkili kitablarına redaktorluq etmiş, bu yöndə də böyük uğur qazanmışdır.

Bu yaxınlarda Türkiyənin Bolu şəhərində keçirilən “IV Uluslararası Bolu Mədəniyyəti və Koroğlu” simpoziumunda daha yaxından tanış olduğumuz İslam Beytullah Erdinin həyat və fəaliyyətindən bəhs edən bir kitab hədiyyə olundu bizə. “İslam Beytullah Erdi. Hayatı – Sanatı – Eserleri” (Ankara, 2012) adlı 332 səhifəlik bu biblioqrafik kitabın tətibçiləri Bolu Abant İzzət Baysal Universitetinin müəllimləri – Yrd.Doç.Dr. Nazlı Raha Gürel və onun həyat yoldaşı Yrd.Doç.Dr. Zeki Güreldir.

Biz də öz növbəmizdə keşməkeşli həyatı boyunca öz Türk mənliliyini, Türklük qürurunu qoruyub-saxlamış dəyərli dostumuz, arkadaşımız, görkəmli yazıçı-jurnalist, araşdırmaçı İslam B.Erdiyə bundan belə daha böyük yaradıcılıq uğurları, xoşbəxt həyat və sağlam can arzulayırıq.

Oktyabr, 2013

TARİXİ YAŞADANLAR... YAŞAYANLARIN TARİXİ...

“...Bəzi məlumatlara görə, Aşağı Qoşakilsə kəndi çox da qədim kənd deyildir. Ulu babalarımızın dediyinə görə, kəndin əsasının qoyulması 1650-1700-cü illərə təsadüf edir. Kəndimizin ilk adı Muluxsalı olmuşdur. Məlum mənbələrə görə, kənddə İsa adında iki nəfər nəhəng, boylu-buxunlu kişi olub. Bunlar həmişə qoşa gəzir, oturub-dururlarmış. Həmin İsa adlı şəxslərə görə, kəndin adı Qoşaisə – Qoşaisə adlandırılmışdır. Nəhayət, 1875-ci ildə çar Rusiyası dövründə əhalinin siyahıya alınması məsələsi ortaya çıxır. Onu da qeyd edirəm ki, kəndin “Qaş” deyilən hissəsində yanaşı iki kilsə var. Tarixi mənbələrə görə, kilsələr albanlar tərəfindən inşa olunmuşdur. Onun biri 1960-cı ildə öz-özünə uçmuş, digəri isə hal-hazırda da sağlamat qalmaqdadır. Ruslar əhalini siyahıyaalma məsələsi ilə əlaqədar kəndi “Qoşakilsə” adlandırıb və 1992-ci ilə qədər coğrafi adı sənəddə “Qoşakilsə” qalıb...”

Yuxarıda oxuculara təqdim etdiyimiz məlumatı tanınmış alim, dəyərli el ziyalısı, xeyirxah insan Salman Bayramlının 70 illik yubileyi ərəfəsində araya-ərsəyə gətirdiyi “Nəslimizin tarixi” adlı kitabından götürmüşük.

Təsadüfi deyildir ki, Salman müəllimi şəxsən tanısaq da, onun haqqında birlikdə üzvü olduğumuz “Borçalı” Cəmiyyətini təmsil edən hər bir ziyalının dilindən ancaq xoş sözlər eşitsək də, bununla kifayətlənmirik. Çünki əlimizdə olan kitab və sənədlər də, qəzet materialları da, onun doğulub boya-başa çatdığı kəndin, torpağın, el-obanın inkişafı naminə gördüyü işlərdən xəbər verən ən xırda detallar da bu böyük ürək və təmiz vicdan sahibinin ancaq və ancaq xeyirxah əməlləri özü üçün həyat kredosu seçdiyindən xəbər verir.

Salman müəllimlə dəfələrlə səfərlərdə olmuşuq, birlikdə uzaq yolları yaxın etmişik. Olduqca sakit, təmkinli, ağır-ağayana, kübar insanlara məxsus aristokrat xarakterli bu ziyalını ilk dəfə Gürcüstanı – “Elat Mədəniyyəti Günü”nə gedərkən, avtobusda

görüb tanımışam. Bir qədər çılğın təbiətli gənc jurnalistlərin kəmhövsələliyinə rəğmən, onun əsl ağsaqqal səbri nümayiş etdirdiyinə heyran qalırdım hər dəfə.

“Əsl ziyalı belə olar, örnək götürüləsi ağsaqqallarımız nə yaxşı hələ də var”, – deyə düşünürdüm yolboyu.

İş belə gətirdi ki, ötən ilki Elat bayramı tədbirinin axşamı biz Başkeçidin özündə “Borçalı” Cəmiyyətinə böyük ehtiram bəsləyən ailələrdən birinin qonağı olarkən, Salman müəllimlə və digər səfər yoldaşlarımızla daha yaxından tanış olduq. Eyni süfrədən çörək yedik, dadlı-duzlu söhbətlərə qulaq kəsildik. Gecənin bir aləminə kimi söz-sözü çəkdi, baxmayaraq ki, hamı yorğun idi, lakin hər kəsin yorğunluğu bütünlüklə aradan qalxmışdı sanki. Çünki əyləşdiyimiz məclis əsl ziyalı məclisiydi. Süfrənin başında da bizim Salman müəllim oturmuşdu: ağır-ağayana, söz-gapı, zarafatı xoşlayan, səmimi, qayğıkeş, ünsiyyətçi. Mənim üçün ən maraqlısı da bu oldu ki, aşıqların bir-biriylə bəhsə girərək, qədim Borçalı torpağına ün salan gözəl ifaları bizim hamıdan sakit, “fağır” görünən Salman müəllimin də qəlbini ehtizaza gətirmişdi deyəsən. Bir də onda ayıldıq ki, qara saz Salman müəllimin sinəsində cövlan eləyir. Hər kəs heyran qalmışdı bu çalğıya, bu ürəyə, bu barmaqlara. Tilsimlənmişdik sanki. Ayrılmaq istəmirdik “Ruhani”nin sehrindən...

Bax, ən yaxından onda tanıdım Salman müəllimi. Düşündüm ki, çoxlarının saza birtəhər, yanpörtü baxdığı bir vaxtda mənəvi dəyərlərimizə, mədəni irsimizə sevgini ürəklərdə məhz belə yaşadarlar. Üz döndərüb getmək istəyənlərin üzünü saza – qıbləyə belə çevirərlər.

O gündən xətrini daha çox istəməyə başladım Salman müəllimin. Harda ağzından beşcə kəlmə söz çıxarırdısa, onu hikmətli kəlam kimi beynimə köçürürdüm. Çünki aqillərlə bir məclisdə oturmağın, onların söz dəmətindən bircə yarpaq da olsa özününkü etməyin fəzilətini ancaq bu səadəti duya bilənlər anlayar.

***

Salman Bayramlının redaksiyamıza gələrkən özü ilə gətirdiyi “Nəslimizin tarixi” kitabı köklü-köməcli bir nəslin, şəcərənin tarixi qaynağıdır, desəm, səhv etməyəm. Belə kitablar bütün nəsil-lər üçün tərtib olunmalıdır, çünki hansımızı tərpətsən, babamızın babasından o tərəf barədə məlumatımız yoxdur. Lakin gərəkdir ki, hətta “babanın babasının babası”ndan da keçmişlərdən bilgin olsun. Eyni zamanda, ulu babalarının sənə miras qoyub getdikləri torpaq, yurd-yuva barədə əhatəli biliyə sahib olmalısən ki, doğma yurd yerlərinə sahib çıxmağı da bacarasən. Əks halda, babalardan sənə qalan mirasa yiyələnməyin boş xülyadan başqa bir şey vəd etməyəcəkdir səndən sonrakı nəsillərə.

Bunu da qeyd edək ki, Gürcüstanda vaxtilə ancaq təmiz türk toponimləri ilə tanınan saysız yurd yerlərimizin adları hazırda dəyişdirilərək, “gürcüləşdirilmişdir”. Salman Bayramlı kimi ziyalıların tarixi türk kəndi olan Aşağı Qoşakilsənin tarixi mənbələrə əsaslanan adıyla bağlı, burada yaşayan nəsillərin, şəcərələrin nümayəndələri, o cümlədən varisi olduğu Bayramlılar nəslinin soyu, kökü barədə verdiyi dəyərli məlumatlar bu baxımdan diqqəti cəlb edir. Ulu babası Bayram Musa oğlu və ulu nənəsi Muluxsa Nəsib qızının az qala iki əsr keçib gələn və bugünümüzün də ən dəyərli nümayəndələri kimi qol-budaq atmış Bayramlılar nəslinə bundan belə yer ömrü, göy ömrü qədər ömür arzulayırıq. Salman Bayramlıya da etdiyi bütün xeyirxah əməllərin müqabilində sonsuz Tanrı sevgisi, uzun ömür, möhkəm can sağlığı diləyirik.

Oktyabr, 2012

ARAMIZDA BİR FİLOSOF VARDI

Həyatımda bir neçə dəfə olub ki, bərk sarsılmışam. Ailə həyatımdan danışmıram. Yaxından tanıdığım, yaradıcılığına, şəxsiyyətinə qəlbən vurulduğum dəyərli insanların aramızdan vaxtsız köçməsi məni göyüm-göyüm göynədib həmişə. Bunlardan biri Azərbaycanımızın ilk qadın gəmi kapitanı Şövkət xanım Səlimovadır ki, barəsində xatirələrimi qısaca da olsa, yazıb çap etdirmişəm. Görkəmli şairlərimiz Şahmar Əkbərzadə və Davud Nəsibin də bir-birinin ardınca quş kimi uçub getmələrindən aldığım mənəvi zərbənin qəlpələri hələ də qəlbimdə özünə yer etməkdədir. Belə itkilərimiz çox olub və demək olar ki, bu cür itkilərlə hər gün qarşılaşmalı olurmuş. Sərhəd bölgələrimizdə – düşmənlə üzbəüz səngərlərdə gecə-gündüz ayıq-sayıq keşikdə dayanan əsgər balalarımız arasından düşmən gülləsinə tuş gələnlərin acı xəbərini eşidəndə də eyni ağrını yaşayıram... Bütün bunları birdən-birə niyə xatırladım görəsən? Axı, haqqında yazacağım Azər Mehdiqulu nə əsgər idi, nə də yaxından tanıdığım qələm sahiblərindən, həmkarlarımdan biri. Bəs onda kim idi Azər Mehdiqulu?!

Oxucuların nəzərinə çatdırım ki, Azərlə biz eyni bir elmi müəssisədə – AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda işləsək də, mən onu çox az müddət idi, tanıyırdım. Ayrı-ayrı şöbələrin əməkdaşları olduğumuzdan ildə-ayda bir rastlaşırdıq. O ya məşhur ağac üzərində oyma ustası olan bizim Seyfəddin müəllimin yanına gələndə, ya da kompüterçilərimizə işi düşəndə «şöbəmizi yad edərdi». Hər dəfə də hamıya ehtiramla salam verər və işini bitirən kimi çıxıb gedərdi. Bir dəfə isə o mənə üz tutaraq dissertasiya müdafiəmin nə halda olduğunu soruşdu. Doğrusu, həmin anacan onun adını belə bilmirdim (sonradan qızlardan öyrəndim – Q.M.) və nədənsə mənə elə gəlirdi ki, o da məni tanımır. Sualın cavabında dissertasiyamın müzakirəsinin protokolunu və rəyləri hazırlamalı olduğumu bildirdim. «Bəs niyə gecikdirirsən?» – Ərkyana verdiyi bu sualın cavabında, təbii ki, duruxdum, vaxtdan gileyləndim. Və gözləmədiyim halda o mənə: – «Vaxtın

yoxdursa, ver mən hazırlayım protokolu. Nə var ki buna, işin içərisindən çıxaracaqsan, qurtarıb gedəcək. Vallah, ürək sözümdür. Sən şair adamsan, başın qarışacaq şeirlərinə, məsələ uzanacaq», – söylədi. Nə qədər israr etsə də, təşəkkürümü bildirərək etiraz etdim. O getdi və səhərişi gün iş otağımızın qapısı açılanda mən Azəri əlində səliqəli halda dəstələnmiş bir qovluq kağızla içəri girən gördüm. «Budur», – dedi, – «bunlar mənim müzakirəmin protokolunun və rəylərin surətləridir. Onlara baxıb hazırlaya bilərsiniz».

Üstündən on günə qədər vaxt keçmişdi. Foyədə Azərlə rastlaşdım. Tez-tələsik sənədlərlə maraqlandı. Təşəkkürümü bildirərək protokolu bitirmək üzrə olduğumu və sabaha-birigünə mənə verdiyi sənədləri geri qaytaracağımı söylədim. «Onlar mənə gərək deyil, qoy qalsın», – deyə məni yenidən tələsdirdi. Və... mən bu şən, gülürüz, qayğıkeş, mehriban insanı bir daha görmədim. Sən demə...

Budur, biz – yəni Azərin iş yoldaşları, yaxınları, doğmaları, dost-tanışları onun xatirəsini yad etmək üçün Yazıçılar Birliyinin Natəvan klubuna yığılmışdıq. Onun qəfil ölümündən bir il keçir. Bu bir ildə çox şey dəyişib, bircə dostlarının, doğmalarının ona olan tükənməz sevgisi, məhəbbəti azalmayıb, sozalmayıb. Özündən sonra yarımçıq qalmış arzuları gül açıb Azərin: iki kitabı – namizədlik dissertasiyası olan «İbn Xəldun və onun fəlsəfəsi», eyni zamanda dissertasiyası əsasında yazılmış monoqrafiyasının, tamamlaya bilmədiyi «Azərbaycanın məşhur sufiləri» kitabının bir hissəsinin, müxtəlif illər ərzində yazıb çap etdirdiyi məqalələrin və verdiyi müsahibələrin toplandığı «İbn Xəldun və başqaları» kitabları işıq üzü görüb.

Haşiyə: Namizədlik dissertasiyasının müdafiəsinə cəmi-cümlətanı on-on beş gün qalmışdı. Azər neçə illik gərgin elmi axtarırlarının nəticəsinin bar verəcəyi bu günü böyük səbirsizliklə gözləyirdi, lakin amansız ölüm onun arzularının qarşısına keçilməz sədd çəkdi. Dostlarının yana-yana dediyi kimi, «aramızda bir filosof vardı...». Heyflər olsun ki, tez, lap tez getdi aramızdan.

Gedişyləşə gələcəyin nurlu bir ziyalisını, işıqlı bir şəxsiyyətini, görkəmli filosof-alimini apardı sıralarımızdan.

Xatirə mərasiminə toplaşanların hər biri öz çıxışında bu fikirlərə dönə-dönə qayıtdılar. AYB-nin katibi Arif Əmrahoğlu «lazım olmadığı yerdə heç vaxt görünməyi xoşlamayan, paklıq, təmizlik, saflıq rəmzi olan, sufiyanə həyat tərzini keçirən bu insanın barəsində günlərlə danışmağın az olduğunu» xatırlatdı. Əlyazmalar İnstitutunun direktor müavini Paşa Əlioğlu «öz nurlu siması, həyatsevərliyi ilə dostlarına, onu əhatə edən insanlara ruh verən Azəri» xatırlayarkən dedi: «Ölümündən sonra onun barəsində altı məqalə yazıb çap etdirdim və hər dəfə çalışdım ki, özümü onun yoxluğuna inandırım. Lakin hər dəfə də bunun mümkünsüzlüyünün şahidi oldum. Azər kimi insanları unutmaq mümkün deyil». İnstitutun direktoru, f.e.d. Məmməd Adilov, f.e.d. prof. Camal Mustafayev, f.e.d. Füzuli Qurbanov, yazıçı Eyvaz Əlləzoğlu, memar Ömər Qoçulu, şair, rəssam Adil Mirseyid, Əİ-nin əməkdaşı İsmayıl İsmayılov, yaxın dostu Xaləddin İbrahimli və başqalarının bəzən gülməli, bəzən də kövrək, həzin xatirlərini dinləyənlər Azəri bir daha gülüşqarışq göz yaşları içərisində ehtiramla yad etdilər. Filosofun qardaşı Ərəstun Mehdioglunun qardaş itkisi qarşısında göz yaşlarını saxlaya bilməməsi isə uzun müddət yəqin ki, xatirimizdən çıxmayacaq: «Tanrıya üz tutmuram ki, niyə onu mənim əlimdən aldın. Əksinə şükürlər edirəm ki, nə yaxşı onu mənə vermişdin!...»

İyun, 2007

ONUN ÖZ İMZASI VAR İMZALAR İÇİNDƏ...

Müzafəddin Əzizov – 60

İnsanı həyatda yaxşı əməlləri yaşadar həmişə. Sağlığında da, elə dünyasını dəyişdikdən sonra da. Bu bütün peşə və sənət sahiblərinə aid olan keyfiyyətdir. Lakin elə insanlar da var ki, onların qoyduqları iz, açdıqları cığır illərin, əsrlərin sinəsində pozulmayan bir səhifəyə dönür. Belə şəxsiyyətlərin adı tarixə əbədi həkk olunur.

Bu gün haqqında oxuculara söhbət açacağımız insanı yəqin ki, çoxları tanıyır. Simasından nur, yerləşindən, duruşundan ədəb-ərkan, ağayanaqlıq yağan həmin Allah adamı Müzafəddin Sultanməcid oğlu Əzizovdur. Müzafəddin müəllim uzun illərdir ki, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda çalışır. Yaxın günlərdə onun 60 yaşı tamam olur. Bu illər ərzində neçə-neçə tərcümə kitabının, saysız-hesabsız xəttatlıq əsərinin müəllifidir M.Əzizov. Təkcə Azərbaycan xəttatları arasında deyil, digər şərq ölkələri sənətkarları arasında da öz xüsusi dəst-xətti ilə sayılıb-seçilən Müzafəddin Əzizovu bu sənətə sıx tellər bağlayır. Belə ki, 1971-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsinin ərəb filologiyası şöbəsini bitirdikdən sonra taleyini bütünlüklə Əlyazmalar İnstitutu ilə bağlamış və hal-hazırda da burada elmi işçi kimi sevib-seçdiyi sənəti üzrə yorulmadan çalışmaqdadır. Vaxtilə Quba rayonunun Alpan kəndindən pərvazlanan bir gəncin, sonradan tanınmış xəttat və tərcüməçi kimi böyük nüfuz qazanmış bu şəxsiyyətin ömür yolları neçə-neçə uzaq diyardan düşüb. Müxtəlif illər ərzində bir neçə ərəb dövlətində – Misir Ərəb Respublikasında (1969-1970), Yəmən Ərəb Respublikasında (1971-1973), Yəmən Xalq Demokratik Respublikasında (1976-1978), Liviya Cəmahiriyyəsində (1988-1991) tərcüməçi sifətilə çalışmışdır. Ədən və Tripolidəki tərcüməçilik fəaliyyəti dövründə isə xəttatlıqla da məşğul olmuşdur.

Xəttatlıq sənətinə Əlyazmalar İnstitutunda yiyələnən Müzafəddin Əzizov ərəb qrafikalı xəttatlıq sənətində qələmi düzgün tutmağı əsas şərt sayır və bu sənətin incəliklərinə yiyələnməsində özünü böyük müəllimi hesab etdiyi XX əsrin tanınmış nəstəliq xətti ustası Qulam Darabadiyə borclu sayır. M.Əzizov çalışdığı uzun illər ərzində xətt sənətinin ən incə növlərini (nəsx, suls, kuffi...) mənimsəmişdir. Bu sənətin dəyərini bilənlərə yaxşı məlumdur ki, xəttatlıq necə çətin bir sahədir və ömrünü, taleyini belə bir işə bağlamış sənətkarın həyatda qoyduğu iz silinməzdir. O, XIII əsrin sonu, XIV əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış böyük Azərbaycan təbibisi Mahmud ibn İlyasın «Kitabül-havi fi ilmit-tibb və-tədavi» («Tibb elmi və müalicə üsulları») adlı böyük həcmli əsəri, orta əsr müəllifi İshaq ibn Hüseynin «Kitabül-ədviiyyətil-müfrədə» («Sadə dərmanlar kitabı»), XIII əsr müsəlman aləminin məşhur musiqiçisi, xəttatı və ictimai xadimi Səfiyyəddin Urməvinin «Risalətüş-şərəfiyyə» («Şərəfiyyə risaləsi») (traktat) əsəri, Məhəmməd ibn Zəkəriyyə Razinin «Əl-kitabül-müxtəsər fit-tibb» («Tibbə aid müxtəsər kitab») və «Bərus-saət» («Bir saat ərzində müalicə») əsərlərini ərəb dilindən Azərbaycan dilinə, ölkəmizin turizm sahəsi ilə bağlı olan «İçərişəhər», «Qobustan», «Ovçuluq» və s. kitabçalarını ərəb dilinə tərcümə etmişdir. Artıq qeyd olunduğu kimi, tərcüməçilik və xəttatlıq bu insanın həyatda yüksəlişini təmin edən qoşa qanada çevrilmişdir. Klassik şairimiz Məhəmməd Füzulinin Əlyazmalar İnstitutunun zəngin fondunda saxlanılan türkcə divanının və onun «Leyla və Məcnun» əsərinin, Nizami Gəncəvinin «Yeddi gözəl» poemasının, Xətai Təbrizinin «Yusif və Züleyxa» poemasının, Hüsəməddin Xoyinin «Təhfiyə-Hüsam» əsərinin elmi-tənqidi mətnini hazırlamış, «Dədəm Qorqud» dastanının (2 nüsxə) üzünü köçürmüşdür. Ali və orta məktəblər üçün ərəb dilində tədris vəsaitlərinin hazırlanması sahəsində də tanınmış şərqsünəsin böyük xidmətləri vardır.

Müzafəddin Əzizovun istedadlı bir tərcüməçi kimi gördüyü işlər saysız-hesabsız olmasına baxmayaraq, bəlkə də çoxları bundan xəbərsizdir, amma nə yaxşı ki, xəttatlıq sənəti sahəsindəki

fəaliyyəti insanların gözü qarşısındadır. Belə ki, o, Bakının «Təzə Pir» və Nardaran kəndindəki «Rəhimə xanım ziyarətgahı»nın ərəb dilində işlənmiş dekorativ yazılarının müəlifi olmaqla yanaşı, eyni məzmunlu işləri Bakıdakı «Əjdər bəy» məscidində, Şüvəlandakı və doğulduğu Alpan kəndindəki 200 illik tarixə malik məscidlərdə və s. görmüşdür. Biz bu işlərin əksəriyyətinin Müzafəddin müəllim tərəfindən təmənnəsiz görüldüyünün şahidiyik.

Müzafəddin Əzizovun sənəti və sənətkarlığı təkcə ölkəmizdə deyil, onun hüdudlarından kənar da sevilir, təqdir olunur. Tanınmış xəttat ərəb qrafikalı xəttatlıq sənətinə həsr edilmiş bir sıra beynəlxalq sərgilərdə iştirak etmişdir. İstanbulda, Tehrandə, Lahorda və s. şəhərlərdə müxtəlif illərdə keçirilmiş sərgilərdə əsərləri nümayiş etdirilərək mükafata layiq görülmüş, paytaxtımızda təşkil edilmiş sərgidə isə birinci yeri tutaraq, qalib kimi mükafatlandırılmışdır.

Azərbaycan gözəl sənətlər və dəyərli sənətkarlar diyarıdır. Bir ölkəinsə bütün dünyada şöhrətlənməsi məhz onun sənətkarlarının varlığına bağlıdır. AMEA-nın M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda çalışan elm fədailəri sırasında sakit, mülayim xasiyyəti, zəhmətsevərliyi və sənətə sonsuz bağlılığı ilə daim sevilən və seçilən bir ziyamız var. Çöhrəsindəki ilahi nurdan görüşdüyü, salamladığı hər bir kəsə pay düşən bu ahıl insanın xətrini biz iş yoldaşları çox istəyirik. Onunla bir zalda əyləşib işləmək bizlərə olduqca xoşdur, çünki etdyi xeyirxah əməlləri onun varlığını daha da ülviləşdirir, müqəddəsləşdirir. Ətrafında yaratdığı müsbət aura hətta aramızda olmadığı anlarda belə hər zaman bizimlədir. Görkəmli xəttatı, tanınmış elm adamını, ən başlıcası isə, bizim əziz, sevimli Müzafəddin müəllimimizi qarşıdan gələn doğum günü – 60 illik yubileyi münasibətilə bütün kollektivimiz adından səmimi-qəlbdən təbrik edir, hələ uzun illər can sağlığı ilə yaşayıb-yaratmasını arzulayıyıq.

8 noyabr, 2008

TÜRK DÜNYASINDA YANAN ƏLİ ŞAMİL İŞIĞI

Bu il 70 yaşı tamam oldu Türk Dünyasının Əlisinin. Bu 70 ildə nələr yaşadı, nələrdən keçdi, hansı məşəqqətlərə qatlaşdı – bütün bunlar Əli Şamil adlı Nəhəng Kişinin avtoportretinin astar üzüdür. Lakin görünənlər budur ki, nə “yüksək” fəxri adlar, nə dildolaşdıran titullar, nə gözqamaşdıran mükafatlar, nə də cingilti səsələr çıxaran orden-medallar bəzədi onun ömür səhifələrini. Özü istəmədi bunu, istəməzdi də. Heç buna şərait də yaratmazdı. Əvəzində Türk Dünyasının boydan-boyacan bir fədai kimi gəzib-dolaşdığı ən ucqar nöqtələrində belə Əli Şamil işığı yandı, Əli Şamil fədakarlığı boy göstərdi, bəhrə verdi...

Tədqiq etdiyi dissident həyatı yaşamış insanların özləri qədər də dissident taleyi yaşamağa məcbur olmuş, ömrü mübarizələrdə keçmiş bir aydınımızın 70 illik yubileyinin beləcə susqunluqla keçəcəyi gözlənilən idi. Nədən ki, dissidentlərə bu acı taleyi yaşamaq hökmü oxumuşların varisləriylə göz-gözü, nəfəs-nəfəsə yaşayıb-fəaliyyət göstərmək, hər addımda tənələr, təqiblərlə üzləşə-üzləşə “qaranlıqları aydınlığa çıxarmaq” naminə ömrünü girov qoymaq yolunda yorulmadan, bezmədən, usanmadan “yola davam” deyən şəxsiyyətlərdəndi qəhrəmanımız. Bilə-bilə ki, bu yolda ölüm də ola bilər, itim də, zindanlara da atıla bilər, sürgünlərə də... yenə yolundan sapmadı, doğruya “oğru” demədi, haqqı nahəqqin ayağına vermədi, hər zaman ədalətin yanında ədalət carçısı kimi dayanmağı tərci etdi Əli Şamil.

Əli bəyin yubileyi ərəfəsində “Dissident sorağında (1956-1986)” adlı kitab işıq üzü görüb. Kitabın müəllifləri – Əzizə Şamil və Əli Şamil xalqın mənafeyini hər şeydən üstün tutan açıqfikirli ziyalılarımızın Sovet DTK-sı tərəfindən məruz qoyulduqları ağılasığmaz işgəncələri, təhdid və təqib faktlarını, xalqın canını boğazına yığmış mənfur quruluşa qarşı mübarizəyə qalxanların başına gətirilən barbarcasına zülmələrin hər üzünü açıb göstərməyə çalışmışlar. Hakim təbəqənin, daha dəqiq desək, rəsmi hakimiyyətin qoyduğu lüzumsuz, qeyri-məqbul qanunlarla razılaşma-

yan və bu qanunları sinirə bilməyən, irticaçı rejimə qarşı özəl baxışlar müstəvisindən yanaşaraq, bu qanunlara qarşı çıxan və toplumu mübarizliyə səsləyən “ayrı cür düşünən”, “razılaşmayan” adamlar – dissidentlər, əslində Azərbaycanın müstəqilliyi və özgürlüyü yolunda canlarını oda atmış, ölümün gözünə dik baxmış insanlardır. Məlumdur ki, bu cür aparıcı şəxslərə qarşı hakim təbəqənin cəza maşını hər zaman işlək, saz vəziyyətdə durur və “işverənlər”in də bu sahədəki aşkar və gizli fəaliyyəti gözlənilən idi. Təəssüf doğuracaq haldır ki, müəlliflərin qeyd etdiyi kimi, Azərbaycanın müstəqilliyə qovuşmasından 27 il keçsə belə, Sovet rejiminə, müstəmləkəçiliyə, irticaya, mühafizəkarlığa və s. qarşı dirəniş göstərənlər layiqincə dəyərləndirilməyib. Məhz bu baxımdan yanaşsaq, neçə illik gərgin zəhmətlər bahasına araya-ərsəyə gəlmiş bu dəyərli tədqiqat işinin necə böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi ortaya çıxar. “Sovet dövründə vəzifə pillələri ilə sürətlə irəliləyənlərin, orden-medallarla sinələrini bəzəyənlərin, aldıkları fəxri adlarla öyünənlərin bir çoxunun şöhrəti sabun köpüyündən düzəldilmiş dağa, təqib və təzyiqlər altında olsa da, millətinin taleyini düşünən, onun üçün nəsə bir iş görməyə çalışanların əməlləri isə aysberqə bənzəyir” – yazır Ə.Şamil. Təbii ki, “xalq üçün ağlayan gözdən olar” misali, bu aysberqin digər üzünü görmək üçün adıçəkilən kitabı vərəqləmək yerinə düşər. Bu aysberq-şəxsiyyətlərdən “Çingiz Abdullayevlərin, Cahid Hilaloğluların, Məhəmməd Biriyağların, İsfəndiyar Coşqunların, Tanqoların, Xəlil Rza Ulutürklərin, Asif Ataların, Safruhların, Əbülfəz Elçibəylərin və başqalarının” əməllərinin çox kiçik bir hissəsinin əks olunduğu kitabda eyni zamanda, ailə qurub ev-eşik sahibi olmadan dünyalarını dəyişməsi səbəbindən nəslə kəsilməyi altı mərəd, mübariz, döyüşkən insanın – Çingiz Abdullayev, Tanqo (Tanrıqulu Əliyev), Sabir Yanardağ, Baycan Məhərrəmov, Tofiq Vəndamlı və Nofəl Tahirzadənin faciəli, məşəqqətli ömür yolu barədə məlumat ala bilirik. Dissidentlərin əksəriyyətinin ailəsi vaxtsız-vədəsiz dağılmağa məruz qalmış, bəziləri isə, Əbülfəz Elçibəy də daxil olmaqla, çox gec ailə qurmaq məcburiyyətində qalmışlar. Səbəb isə bəlli

idi: ardi-arası kəsilməyən təqiblər, izlənmə və tutuqlanmalar, gecəgündüz bilinmədən aparılan mənasız axtarışlar və s. insanların həyat düzenini pozur, ailə üzvlərinin psixi problemlər yaşamaması naminə ailə ittifaqına son qoymağa məcbur olurdu aydınlarımız.

“Tarixin bütün dövrlərində vətənin və millətin xoşbəxt gələcəyi üçün mübarizə aparan yenilikçilər az olublar. Həmişə də onların fəaliyyəti nə hakimiyyətdəkilər, nə də xoşbəxtliyi uğrunda mübarizə apardığı toplum tərəfindən xoş qarşılıb...” – Belə olmasaydı, bu qədər faciələrimiz, ziyalılarımızın kütləvi şəkildə repressiyası baş tutardımı? Bunca qırğınlara, bunca faciəli ölümlərə, intihar və sui-qəsdlərə səbəb də elə “ayrı cür düşünən” – aydın, açıq fikirli insanlara qarşı elan olunmamış səlib yürüşü deyilmi?

Əli Şamili təkcə Azərbaycan türklərinin problemlərini araşdıran tədqiqatçı kimi təqdim etmək fikrindən tamamilə uzağıq, çünki yorulmaz araşdırmaçımız dünyanın bütün nöqtələrində yaşayan xırdalı-irili bütün türksoylu xalqların taleyinə güzgü tutmaqla yanaşı, dünya ictimaiyyətinin nəzər-diqqətini də problemlər içində çabalayan bu insanların taleyinə yönəldir və problemlərin həllinə çalışır. Hansı coğrafi ərazidə yaşamasından, dinindən və dilindən asılı olmayaraq türklük ideallarına sadıqlıq nümayiş etdirən hər bir insanın pozulmuş haqlarının müdafiəçisi kimi bu ideallara xidmətdədir Əli Şamil. Onu çəkinmədən Türkün Böyük Oğlu adlandırmaqdan özümü saxlaya bilmirəm. Əli Şamilin Güney Azərbaycan türklərinin, Kuzey Kıbrıs türklərinin, Colan türkmənlərinin, Uyğur türklərinin, Ahıska türklərinin, Kumıqların, Qaqauzların, Krım tatarlarının, Noqay türklərinin, Qaşqay türklərinin və b. folkloru, ədəbiyyatı, yaşam tərzini, üzləşdiyi problemlər və faciəli taleləri barədə araşdırma əsərləri oxucularda böyük maraq doğurur. Tanınmış tədqiqatçı barədə professor Ramiz Əskərin olduqca maraqlı, son dərəcə səmimi fikirləri var. Yazı böyük olsa da, biz onun yalnız bir hissəsini oxuculara təqdim etmək niyyətindəyik: “... Əli Şamili 1972-ci ildən tanıyıram. Həmin il mən Azərbaycan (indiki Bakı) Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsinə daxil olmuşdum. Bir-iki ay sonra fakültədə oxuyan bü-

tün tələbələri adbaad tanıyırdım. Onların arasında Əlinin xüsusi yeri vardı. Çünki o, fakültə Tələbə Elmi Cəmiyyətinin (TEC) sədr-i idi, buna görə ona “TEC Əli” deyirdilər. Mən elmi işlərə çox həvəs göstərirdim. İkincisi, müəllimlər də, tələbələr də Əliyə dərin hörmət bəsləyirdilər. Nəhayət, Əli mənim eloğlum idi. Bəri başdan deyim ki, mənim jurnalist və sonralar alim kimi yetişməyimdə onun müstəsna rolu var.”

Bunların ardınca Ramiz Əskər Əli Şamili ensiklopedik biliyə, zəngin dünyagörüşünə, eyni zamanda bütün müsbət keyfiyyətlərə malik əsl ziyalı, vətənpərvər, millətsevər şəxsiyyət kimi bu cür xarakterizə edir: “Əli bizim heç vaxt eşitmədiyimiz şəxslər və şeylər barədə danışır, bəzi məsələlərə gözümüzü açırdı. Misal üçün, Əmin Abid adını mən ilk dəfə ondan eşitmişdim. Zəki Vəlid Toğan, Xalid Səid Xocayev, Əhməd Baytursun, Numan Çələbi Cihan, Abbasqulu ağa Şadlinski kimi şəxsiyyətlər haqqında məlumatları, Solovki, QULAQ, repressiya ilə bağlı bilgiləri də ondan almışdım. “Gilqamış” dastanından tutmuş, Xəstə Hasan, Aşıq Şenlik, Aşıq Veysel, Qarani, Sümmani, İslam Ərdənər, Aşıq İskəndər Ağbabalıya qədər Azərbaycan aşıq mühitində az tanınan sənətkarların, Məxdumqulu, Bəkir Çobanzadə, Abdulla Tukay, Şahzadə Babiç kimi şairlərin adı Əlinin dilindən düşmürdü.

Əli ən yeni tarixin ən gözəl bilicisi idi. Arxivə getməyə əsla ehtiyac yoxdu, sadəcə olaraq ona yaxınlaşıb filan tarixi hadisə, filan bolşevik, filan komissar, filan daşnak, filan ictimai-siyasi xadim barədə sual verib dolğun cavab almaq mümkün idi. Bir sözlə, Əli canlı, gəzən ensiklopediya idi...” (Ramiz Əskər. Yaxın keçmişimizə Əli Şamil baxışı. Əli Şamilin “Biobibliografik göstərici” kitabına yazılmış Ön sözdən. Bakı, 2019).

Göründüyü ki, Əli Şamil heç vaxt elmi dərəcə almağa çaba göstərməmiş, əksinə bütün mənalı ömrünü Türk xalqlarının folklor və ədəbiyyatının, dəyərli şəxsiyyətlərinin, eyni zamanda problemləli məsələlərinin araşdırılıb üzə çıxarılmasına sərf etmişdir. “Əli Şamil. Biobibliografik göstərici” adlı sanballı kitab görkəmli tədqiqatçı-alim “Əli Hüseyn oğlu Şamilovun həyat və fəaliyyəti-

nin əsas tarixlərini, əsərlərinin bibliografiyasını – kitab, məqalə və məruzələrini, həmçinin onun haqqında yazılmış mənbələri və s. əks etdirir...” Qeyd etmək lazımdır ki, həmin mənbə və məxəzlərin sayı mindən artıqdır. Şübhəsiz, bu məxəzlərin sayı getdikcə artacaq və Əli Şamil adlı yorulmaz tədqiqatçının ömür və yaradıcılıq yolunun ziyası hələ çox qaranlıqlara işıq salacaqdır.

04 oktyabr, 2019

IV BÖLÜM

SÖZÜN SƏCDƏSİNƏ DURANLARIMIZ

ONUN ÖZÜ VƏ SÖZÜ

Şair Dərviş Osman Əhmədoğlu haqqında

Adətən, insanın ən əvvəl özünü görür, daha sonra sözü, yaxud əməli vasitəsilə onu yaxından tanıyırlar. Bu dəfə isə, tamam başqa cür oldu; mən Osman Əhmədoğlunun özünü onun sözündən tanıdım. Tanıdım və bu insanın özünün və sözünün bütövlüyünə, səmimiyyətinə bütün varlığım ilə inandım. Və buna görə də, sonradan ona həsr etdiyim bir şeirdə yazdım ki:

Tanıtdırınsın öz əməli,
Tanıtmasın xal adamı.

Təbii ki, müasir zəmanədə insanlar yadda qalmaq, tanınmaq, seçilmək üçün müxtəlif yol və üsullara əl atır, qondarma ad və titullardan istifadə etməklə, zərrə qədər dəyəri olmayan “mükafat”ları əldə dəstəvuz kimi tutaraq aləmə car çəkirlər ki, “Burda mənəm, Bağdadda kor xəlifə”! Lakin Osman müəllimin nə izafə xala, nə də qondarma mükafatlara ehtiyacı var. Elimizin müdrik ağsaqqalı, əvəzsiz ziyalımız Dədə Camalın – professor Camal Mustafayevin Osman Əhmədoğluya “Dərviş” titulu verməsinin özü sübut edir ki, bu haqq adamının əqidəsi, məsləki ilə işi-əməli üst-üstə düşür, bir-birini tamamlayır. Nədən ki, Camal müəllim kimi bir insan sərrafı Mövlanənin, Yunusların, Dadaloğluların, Veysəllərin... xələfi olmaq xoşbəxtliyini hələm-hələm yola çıxıb “mən dərvişəm” deyən yollar yolçusuna rəva bilməzdi. Əlbəttə, “Sən dərviş olamazsan” deyən Dədə Yunusla “yol yoldaşlığı eləməyə” əslində hər yerindən duranın cürəti də çatmazdı axı. Bu ucalığa varmaq üçün əqidə və məslək yolunda inamlı və imanlı olmaq hər cür şəxsi arzu və istəkdən ötdə. Elə məsələnin məğzi də bundadı:

Döyənə əlsiz gərək,
Söyənə dilsiz gərək.
Dərviş könülsüz gərək,
Sən dərviş olamazsan.

– deyən Yunus İmrəçi olmağı mindən birimiz bacarıyıqmı?!
Dərviş Osman! Əgər bu titulu 50 yaşında qazanıb, 60-ından 65-nə doğru halallıqla aparmaqdasansa, qoy dərvişliyin, sufiliyin, bir sözlə insanlığın bütün qapıları sənin üzünə taybatay açıq olsun hər zaman! Sənin comərdliyin şairliyinə də sirayət edib, publisistliyinə də. Əsas olansa budur ki, sən özü, sözü və üzü bir olanlardansan. “Ol”maqsa olmağı haqq edənlərin qismətinə yazılan Tanrı payıdır.

“DÜNYANIN HALAL ADAMI”-na hələ deyiləsi çox sözüm var...

Yarım əsrdən yuxarını yola vermiş və bu “uzundan-uzun ömür payım”da çox insanlarla qarşılaşmış, çox hadisələrə şahidlik etmişəm. Bu adamların əksəriyyətinin adı belə qalmayıb xatirimdə, çünki yaddaşa yazılmalı üzləri, yaddaşda qalmalı sözləri olmayıb. Hadisələr də eləcə... Bəziləri isə olduğu kimi nəinki söz yaddaşıma, hətta deyərdim, göz yaddaşıma belə anbaan, cizgibə-cizgi yazılıb. Xatırlandıqca xatırlanır, anıldıqca anılır, çözüldükcə çözüdür... və həmin anların yenidən yaşanılmasının nə demək olduğunu izahı nə kağıza sığandı, nə bəyana...

Bir vaxt ona bir şeir yazmışdım, adı da belə idi: “Dünyanın halal adamı”. İndi həmin halal adamın, yəni adam kimi adamın barəsində yazmaq üçün bilgisayarın önündəyəm. Həmişə düşünmüşəm ki, onun barəsində yazmalıyam. Və hər dəfə də bu yazının mübtədasını tək cümlə ilə ifadə etməyin mümkünsüzlüyü qarşısında aciz görmüşəm özümü. Odur ki, bu yazıma bu gün, məhz bu anlarda cürət edib, “Dünyanın halal adamı Dərviş Osman Əhmədov” deyə, xitab edərək, onun mübarək şəxsiyyətinə salam

verməyə özümdə güc tapdım. Salam olsun, bu böyük Türk oğlu Türkə! Salam olsun, 70-ni haqlamış, lakin hələ bəlkə heç 7-nə yetməmiş saf, təmiz, kövrək, comərd, bəzən cığal, köntöy, bəzən-sə salğarlı, ağırtaxtalı kənd cocuğuna! Çox zaman qarşısındakı dünyadan bixəbərin, kəmfürsət nadanın sözünü “balla kəsməyi” ilə hamını təəccübləndirib bu keçmiş universitə məzunu: “Mən kənd adamıyam. Qoyun-quzu, mal-davar otararam. Belə şeylərdən başım çıxmaz,” – deyəndə, çöhrələrdə yaranan təbəssümlərdən alar ilhamını: “Yox, belə deyil, əfəndim! Heç də belə deyil!” – deyə coşqun dağ çayları kimi nəərə çəkər, hayqırar!

Dinlə məni, qoca dünya,
Mən sənin öz lələn Türkəm!
Namərdləri, nadanları
Bölüm-bölüm bölən Türkəm!

– nidasıyla qocadan-qoca dünyanın kip qapanmış qulaqlarını açmaq cürətində bulunar. Halal Türkün haqq səsinə nadanların, namərdlərin yaddaşlarına istəklərindən asılı olmayaraq yeridər.

Özü uca dağlar, əzəmətli qayalar kimi salğarlı olan Dərviş Osmanın Borçalı adlanan qədim Türk yurdunun hər bəndində-bərəsində, hər daşında-kəsəyində silinməz ayaq izləri var:

Üz tutmuşam zirvəsinə bir dağın,
Binə-binə, dəyə-dəyə gəlmişəm.
Gədəklərdə boran məni haxlayıb,
Daşdan-daşa dəyə-dəyə gəlmişəm.

Bu yollarda boran-qarla üzləşsə də, tufanlarla, fırtınalarla döşləşsə də, əyilməyib, sınmayıb, təntiməyib bircə an da olsun. “Bu yerlərin sərçəsi mən” – deyib də, gəldi-gedərlərin tənəsinə sinə gərməklə keçirdib ləyaqətli kişi ömrünü dədə-baba yurdu Borçalıda. Bu ata yurd, bu ana yurd onun and yeri, qibləsi, Kəbəsi, Kərbəlası olub. Elə “Burdan anarıya aparma məni” adlı məşhur

şeirində də bu kövrək, təmiz, yurd sevdalı munis hisslərini eynən bu cür bəyana gətirib:

Ruhum bir çobanın tütəyindədi,
Ömrüm bir təzanə tətəyindədi.
Əlim Allahımın ətəyindədi,
Burdan anarıya aparma məni.

***

Bura Dədə Yurdu, Baba ruhudu,
Bura el laylası, oba ruhudu.
Bu, sazın ruhudu – tövbə ruhudu,
Burdan anarıya aparma məni.

“Bura” deyəndə şairin iç dünyası, dış aləmi kimi qədimdən-qədim, uludan-ulu Borçalı nəzərdə tutulur. Hansı ki, doğulduğu gündən bu yana, bircə an da olsun doğma Borçalısından ayrı düşmədi. Nə ruhunda, nə mənəviyyatında, nə əqidəsində, nə məsləkində!

Borçalı Dərviş Osman kimi halal övladların ocaq, yurd yeri, özül, bünövrə, məhək daşdır. Məhz bu ocaq daşının mamırlı sinəsində ömürlük bənd bağlayıb ömür sürmək səadəti ilə baş-baş qalan ünlü şair, halal şəxsiyyət Dərviş Osman Əhmədogluya bundan belə yaşayacağı ömür payını könül xoşluğu, can sağlığı, mutluluklarla dolu anlarla keçirməsini arzulayıyıq. Nə qədər ki Borçalı var, Dərviş Osman var olacaq! Nə qədər ki Borçalı sevdalısı Dərviş Osman var, Borçalı borçalılığından sapmayacaqdır! Çünki Dərviş Osman öz izlərini bu torpağın sinəsinə əbədlilik həkk edənlərdəndir. Çünki məhz Borçalıya öz təmənnəsiz sevgisiylə əbədiyyən adaxlanmış şair bu sonsuz sevgini aşağıdakı əsrarəngiz misrasıyla Borçalı tarixinə əbədi olaraq həkk etmişdir:

“Bitmişəm köksündə özüm, BORÇALI!”

Əhsən bu sevgiyə, əhsən bu ruha!

Sentyabr, 2018

“MƏNƏ NEYLƏDİSƏ ÜRƏK EYLƏDİ...”

Bu yaxınlarda dostlarımdan birindən sevindirici xəbər eşitdim: bizim Məhərrəm Qasımlının ilk şeirlər kitabı, nəhayət ki, işıq üzü gördü. Bu xəbər mənim üçün sevincli olduğu qədər gözlənilməz və gözlənilməz olduğu qədər də gözlənilən idi. Çünki mehriban və səmimi dost, tanınmış alim, yaşca cavan, lakin sanbalca dünyanın özü qədər ahıl və ağsaqqal insan kimi tanıdığım Məhərrəm müəllimin ilk şeirlərini hələ uşaq ikən “dəri papağının qulağı”na yazdığından yaxşı xəbərdar idim və onu da bilirdim ki, uzun illərdən bəridir doğulub boya-başa çatdığı torpaqdan ayrı yaşasa da, bircə an da olsun o yerlərsiz yaşamağın mümkünlüyünü ağılına belə gətirməyib. Elə ona görə də hər dəfə bu müdrik insanla görüşəndə, dərdləşəndə, şeirləşəndə onu yenidən kəşf edirəm özümçün; elə bilirəm ki, Məhərrəm müəllimdən, onun şeirlərindən torpaq qoxusu, gül-çiçək ətri, buz bulaqların sərinliyi, havalı küləklərin qaynarlığı gəlir. Köhnə kişilərə məxsus təbiətindəki qəribə ağırlıq, ləngərlik insanı istər-istəməz nənəli-babalı, ata-analı, laylalı-bayatılı çağlara qayıtmağa sövq edir. Onun qarşısında özünü uşaq kimi hiss etməli olursan.

Həssas insan, duyğulu şair kimi həmişə böyük ehtiram bəslədiyim Məhərrəm Qasımlının şəxsi həyatı, iç dünyası barədə heç vaxt məlumatım olmayıb və özüm də can atmamışam buna. Çünki əsl insanın görünən tərəflərinin özündə onun görünməyən tərəflərinin əks olunması bir daha sübut edir ki, həyat təbiiliyi sevir. Hər şey: istər canlı olsun, istərsə də cansız – təbii olanda çox gözəl təsir bağışlayır. Bu təbiiliyi təbiəti üçün hər zaman etalona çevrilən şair dostumuzun öz təbiətinə uyğun təbii şeirlərini oxuduqca oxuyuram. «Oxuyuram» kəlməsi bəlkə də qeyri-təbii səslənir – onları su, hava, enerji kimi damarlarıma, ciyərlərimə çəkirəm. Bir ovuc torpağa dönüb Vətənin ucu-bucağı görünməyən çöllərinə səpələnəyim gəlir.

«Sənə sözüm var» deyər «sevgisini, ağrısını, ruhunun havasını ömrünün-taleyinin istili-soyuqlu, enişli-yoxuşlu yollarıyla da-

şayıb gətirən» şair çoxdan bəri üzbəüz qalmaq istədiyi sevimli oxucularına üz tutur: «Gəldim, axır ki, gəldim... İllər, onillər boyu idi ki, görüşünə can atırdım. Könlümün bütün gücüylə duyğularımı sənə doğru daşıyırdım...»

Bəli, o gəldi və nə yaxşı ki, gəldi! Bu gəliş istər «ilk sevgi» surətində təzahür etsin, istərsə də, «gecikmiş məhəbbət» sifətində. İstər «çay qırağında quzu otaran, özü də həmin quzulardan seçilməyən uşaq» olsun, istərsə də «gidi dünyanın olub-olacaqlarına göz gəzdirib köks ötürən yorğun-argın bir dərviş» – heç fərq etməz, ən əsası odur ki, bu yaradıcı insan ömrünün-gününün yoxuşa üz tutmuş yaş dönəminin dolaylarından geriyə çevrilərək həsrətlə baxır:

Hanı at adına çapdığım qamış?
Hanı saz adına çaldığım qamış?
Daha o günlərin tüstüsü qalmış...
Könlüm bülbül olub ötərdi onda.

Pencəyinin yaxasını açaraq az qala quşa dönən, yollara dəcəllik sərən o uşaq indi çox-çox uzaqlarda qalıb. Və sevimli şairimiz deyəndə ki:

Körpəcə-körpəcə əllərim vardı,
Ərköyün-ərköyün dillərim vardı.
Alnıma tökülən tellərim vardı,
Babam buruğumdan öpərdi onda.

– istənilən kəsin gözü önünə «yanaqlarında dan sökülən», «bir çiçək xətrinə oddan keçən» çağları gəlir və o dəmlər çoxdan, lap çoxdan ötüb-keçsə də, dönə-dönə həmin bəxtəvər günlərə qayıtmaq həvəsi dəli bir istək kimi ürəklərə hakim kəsilir. Lakin nə yazıq ki, bu namümkünlük yalnız xatirələr işığında mümkün olur:

Qanadı yeliymiş cilvəli ömrün;
Görənlər unutmur çıraqban üzü.

Solğun bənizinə boylanır hər gün
İndi «hayıf» sözü, «bir zaman...» sözü.

Ancaq nə yaxşı ki, şair könlü bədbinliyi qətiyyən qəbul etmir. «Səmtini itirən durnalar»sayaq nə qədər dumanlar, çiskinlər içərisində vurnuxsa da, ruhən sarsılmaz, sınımmır. Həyata, dövrəyə, təzadlarla dolu insan taleyinə realistcəsinə yanaşan şair, hər zamanın öz hökmü olduğunu yaxşı dərk edir və bununla yanaşı, o hisslərinə, duyğularına sadıqlığını bürüzə verməkdən də çəkinmir. Təbiilik, bu təbiilikdən boy verən isti, məhrəm yaşantıların kövrək, həzin misralarda təzahür etməsi Məhərrəm Qasımlı – Orxan Paşa yaradıcılığının əsas xüsusiyyəti kimi özünü göstərir.

Bu şeirlərin hər biri sevən ürəkdə kök atıb, rişələnib, şaxələnib. Kökə, soya qayıdış təpədən-dırnağacan türk oğlu türk olan sənətkarın «Ürəyimin səcdəgahı» deyə üz qoyduğu Vətən adlı uludan-ulu məmləkətimizin hər qarışına bəslədiyi böyük məhəbbətin izharıdır ki, durub! Sümüyü-südü belə «Türklüyümüz yenilməz!» deyirsə, onda doğrudan da necə inanmayasan ki,

Əl boyda bir çay daşı gələ
Vətəndən;
Götürüb
sinəmə qoyam –
döyünüb
ürək olar, vallah...

Vətən sevgisi Məhərrəm Qasımlı – Orxan Paşa yaradıcılığında ən önəmli yer tutur. Bu sevgi digər sevgilərə bənzəməz, bütün sevgilərin mayası Vətən sevgisindən qaynaqlanır. Və elə buradaca şairin yaradıcılığında diqqətimi ilk növbədə cəlb edən bir məqamın üstündə dayanmağı vacib bilirəm: atasına sonsuz məhəbbəti, atasının şəxsiyyətinə bəslədiyi tükənməz ehtiram hissi, üstəgəl Vətən, torpaq, millət sevgisi – bütün bu ali keyfiyyətlər M.Qasımlının vətəndaş-şair kimi bütövlüyünün, əyilməzliyinin

göstəricisinə çevrilir. Ucalardan uca sandığı insanın taleyi ilə bağlı keçirdiyi nigaranlıq hissi şairin «Buludda qalmışdı axır murazı» şeirində daha aydın görünür. Yataqda «döşəli qalmış» atasının «ölüm ləngidicə qəmlənməsi»ndən təsirlənərək, «Gərək ölmü də qəfil gələydi» deməsi, «gəlimli-gedimli, son ucu ölümlü dünya»nın amansız qanunauyğunluqlarına qarşı etiraz kimi səslənsə də, onun bir övlad kimi bu məqamdakı gücsüzlüyünün etirafı kimi də qəbul edilə bilər. Axı vüqarlı, qürurlu ömür yaşamış insanların qanadı sınımış quş kimi bircə anın içində pərvaz etdiyi göylərdən yerə enməsinə qəbul etmək məcburiyyəti qarşısında qalması, həqiqətən də, ağırlıdır, dözülməzdir.

Susmaq bilmədikcə qanlı yarası,
İmdad diləyirdi uca göylərdən.
Buludda qalmışdı axır murazı –
Qartal utanırdı gec ölməyindən.

Eləcə də, «Uzun Səyalı»da davada ərinə, iki oğlunu, üç qardaşını itirmiş, muştuluq, gözaydınlığı əvəzinə altı qara kağız almış, bu ağır itkilərin ömründən ömür, boyundan boy kəsdiyi qarının – Səyalının tale təqdimatı zamanı olduqca təbii ştrixlərdən istifadə olunması diqqətdən yayınmır. Davadan qabaq bu qadının adının dildə-ağızda gəzdiyinə, uzunboylu bir Səyalı olduğuna heç birimizin şübhəsi qalmır. Lakin nə yazıq ki:

Davadan sonrakı uşaqlar
görməyib Səyalının ucaboyluğunu –
həsərət başından basıb,
qəm başından basıb,
içinə çəkilib
boyu-buxunu...

Belələri çoxdu dünyada. Nə qədər ki, «səksənin içində cırıpan», ər, oğul, qardaş nisgilli Səyalılar, Gülbaharlar var, oğul

çiyinlərində qəbrə getmək istəyən çox gözlər yolda qalacaq hələ. Həmin insanların nisgilli talelərinə biganə qalmayan həssas ürək sahibi M.Qasımlı onların bu ağırlı istəklərinin heç vaxt reallaşmayacağını bilsə belə, öləziyən ümidlərinin getdikcə səngiyən son qığılcımlarını sönməyə qoymamaq arzusuyla alışıb-yanır, bütün oğulsuzlara oğul ola bilmək istəyi ilə baş-başa qalır. Bu ürəklə yaşamağın çətinliyini isə yalnız şair ömrünü yaşayanlar bilər.

Bu qəbildən olan tale-ruh şeirlərində şair nə qədər səmimi-dirsə, saf sevgi duyğuları ilə süslənmiş lirik nümunələrdə də bir o qədər seviləndir, yaddaqalandır. Bu şeirlərdən bizə «səmaca, ümmanca, göycə bildiyi»nin indi adını unutmuş aşiqin – o vaxtlar hələ on beşinə yetməmiş oğlanın kədər dolu baxışları zillənir:

Həzin bir nisgildi o şirin yaram,
Ağlayan könlümü ovutmuşam mən.
Bir şeyi özümə bağışlamıram –
O qızın adını... unutmuşam mən.

Son misradakı üç nöqtə bizə çox şey deyir. Həmin nisgilli yaşantıların yiyəsi özünü nə qədər ovutmağa çalışsa da, aradan aylar, illər ötməsinə baxmayaraq, «qanadı qırılmış göyərçin kimi», «həsrəti çırpınır göz yaşlarında...» hələ də. Ayrılıqdan ayrılmamağın zamanı gəldiyini sevdininə xatırlatmaqla, heç də keçmişdə buraxdığı səhvləri etiraf etməyə çalışmır, çünki nə zaman o zamandır, nə ürək o ürək:

Yazıq Orxan Paşam dönübdü aha,
Hicranın əzabı bahadan-baha.
Qayıdıb təzədən kim qurar daha
Uçulub dağılmış viran canımı.

«Səndən küsmüşəm» şeirində ifadə olunmuş uman yerdən küsən aşiqin – lirik məninin həzin könlü çırpıntıları da oxucuda xoş ovqat yaradır; sevən ürəyin ərköynüklə öz sevgisinə cavab istəmə-

si M.Qasımlı qələmində mələklərə, lələklərə, çiçəklərə, küləklərə üz tutub-ünvanlanmış işvəli, ədalı, ərkyana müraciəti kimi səslənir.

Şair öz sevgilisinə konkret bir adla, ünvanla müraciət etmir. O haqlı olaraq deyir ki;

Gözəl qız,
ay mənim könül xoşluğum,
ay mənim nəğmə qoşduğum.
Heç bilmirəm
kimimsən, nəyimsən.
Bir onu bilirəm –
sən mənim
başqalarına
biganəliyimsən...

Saf duyğuların başqa cür dəqiq, təbii ifadəsini, düzü, təsəvvür edə bilmirəm. Bu sözləri Məhərrəm müəllimin kitabda toplanmış şeirlərinin hər bir misrası, hər kəlməsi barədə söyləmək olar, lakin buna lüzum görmürəm. İnanıram ki, kəpənək qanadlı bu şeirlər oxucu ürəyini fəth edəcəkdir!

May, 2005

KNYAZ ASLANIN SÖZ DÜNYASI

İnsan ömrünün dəyəri vaxtla, zamanla ölçülməz. Bu dəyər yaşanan ömrün mənə və məzmununda, insanlıq adına hesablanmış mizan-tərəziyə qoyulan zaman üzə çıxan göstəricidir. Bu göstəricinin meyarı – insanlığın əyarıdır, söyləsəm, səhv etmiş ol-maram, zənnimcə.

Haqqında ürək sözlərimi qələmə almaq istədiyim insanın da əyarı onun bu cəmiyyətimizdə tutduğu yer və mövqe, çəki və sanballa ölçülür. Və... mən deyərdim, elə bir əyara uyğun gəlir ki, istənilən tərəfdən yanaşdıqda bütün parametrləri ilə düz mütənəsiblik təşkil edir.

Knyaz Aslanı adını eşidib, üzünü görmədiyim şəxs kimi səciyyələndirsəm, səhv etmiş olaram. Ən azından ona görə ki, jurnalistik fəaliyyətim dövründə ara-sıra müxtəlif tədbirlərdə uzaqdan-uzağa görünür və fəaliyyətini müşahidə edirdim. Hər zaman da yarısı su altında gizlənmiş aysberqi xatırladırdı mənə. Nədən ki, bəzi çıxışlarını dinləyəndə, elə bilirdim ki, onun istedad və qabiliyyətini tam olaraq ortaya çıxartması üçün lazım olan mühiti hələ tapmayıb. Özünüifadə bu adamda sanki zahiri görkəmlə özünü bürüzə verirdi: həyasına qısılı, pafosdan, yersiz bər-bəzəkdən, rəng-boyadan uzaq, cilddən-cildə girmək bacarığı olmayan bir “diplomat” təsiri bağışlayırdı mənə.

İllər keçdi. 2009-cu ilin martı idi səhv etmirəmsə... “Filologiya elmləri namizədi” alimlik dərəcəsi diplomumuzu almaq üçün bizi AMEA Rəyasət Heyətinə çağırmışdılar. Xeyli sayda diplomantın toplandığı təqdimetmə mərasimində Knyaz Aslanın da olduğunu görəndə elə bil doğmamı tapdığımı sandım. Çünki uzun illərin ağır sınağının bəhrəsini dərəcəyi bir gündə adam olduqca böyük həyəcan keçirir. Sevincini, həyəcanını bölüşməyəmi, ya nə səbəbəsə, bilmirəm... Hər halda, bu hissi tək yaşamaq olduqca çətin idi mənə. Diplomumuzu alıb, bir-birimizi təbrik etdik. O gün çəkdiyimiz xatirə şəkil bu gün də arxivimdədir.

... Xeyli müddət vardı Knyaz müəllimi görmədiyim. Təxminən bir il əvvəl olar, N.Nərimanovun ev-muzeyində keçirilən tədbirə dəvət olunmuşdum. Mərasimdə məruzəçilərdən biri Bakı Dövlət Universitetinin kafedra müdiri Knyaz Aslan idi. Olduqca təsirli bir məruzə ilə çıxış etdi Knyaz müəllim. Tələbələrini ilə gəlmişdi. Tədbirdən sonra sevimli müəllimləri ilə şəkil çəkdirən tələbələrinin onu necə böyük sevgiyə əhatəyə aldıklarını görəndə, zənnimdə yanılmadığımı bir daha hiss etdim. Bəli, bu o idi: tələbələrinin sevimli müəllimi, cəmiyyətimizdə özünün layiqli yerini tutmuş ziyalı və şair Knyaz Aslan...

Çalışdığım Folklor İnstitutunun “Cənubi Azərbaycan folkloru” şöbəsində Səadət adlı qızımızla iş yoldaşırıq. Bir dəfə necə oldusa, söhbət zamanı kafedra müdirlərinin olduqca gözəl insan olduğunu xüsusi vurğuladı. Maraq güc gəldi, həmin şəxsin kimliyini soruşdum. Knyaz Aslanın adını çəkəndə, yenidən şair-alim dostumuzun həyatda qazandığı hörmət və ehtiramın, sevgi və sayğının nədən qaynaqlandığını beynimdə xeyli çək-çevir elədim. Və özlüyümdə bir daha yəqinləşdirdim ki, əgər insanın daxilində zəngin potensial, yaradıcılıq təmayülü, insanlıq iksiri... və sair gərəkliləri xüsusiyyətlər varsa... onlar hər nə cür olur-olsun, yer altını dəlib çıxan qeyzərlər kimi, günlərin bir günü öz halal ünvanına yetişəcəkdir.

Knyaz Aslanı tələbələrini müəllimləri kimi, dostları yaxın bir sirdaş kimi, oxucular da istedadlı bir şair kimi tanıyır, dəyərləndirir, sevirilər.

Mən də bir oxucu olaraq, Knyaz Aslanın poeziya dünyasına kiçicik bir səyahət etmək istərdim.

Diqqətli oxucu yəqin ki, əksər şeirlərində şairin özünü yetərincə ifadə etdiyinin fərqi vardır. Yəni, şair hansı mövzuya toxunur-toxunsun, orada öz həyatının hansısa bir çalarını verməyə nail olur. Ola bilsin, qələm adamı olaraq, dünyanın ağrı-acılarını, yaxud insanın sevincli anlarını şeirə gətirmək, könül çırpıntılarını poetik bir şəkildə, obrazlı ifadələrlə nəzmə çəkmək bəlkə də çoxlarına adi gələ bilər. Lakin hamının gördüyünü görüb də, tamamilə fərqli bir

şəkildə, oxucunun qəlbini ehtizaza gətirəcək bir halda təqdim etmək bacarığı hər qələm sahibinə müyəssər olan xoşbəxtlik deyil. Məsələn, həyatda insanların üzləşdiyi haqsızlıqları bir qələm adamı kimi şair görün necə inandırıcı ştrixlərlə şeirə gətirir:

Şeytan qarışdırır insan aqlını,
Haqsız şişə çəkir haqqın bağrını.
Oğru məhkəmədə udur doğrunu,
Qalan haray olur, hay olur indi...

Məlumdur ki, haqsızın haqlının bağrını şişə çəkdiyi bir zamanda bağıridələrin ah-fəğanı göyə qalxar, lakin bu səsi nə eşidən, nə əncam çəkən tapılar. Çünki həyatın gərdişindən baş çıxarmaq hər adamın işi deyil. Fələyin fitnə-felinə uyanlarla, şeytanla dil tapmağı bacaranlarla barışmayanda, yenə özünə üz tutur şair:

Danma, Knyaz Aslan, söylə dogrunu,
Tamah məhvə çəkir insan oğlunu...
Bəlkə unutmşuq haqqın yolunu,
İlahi, dünyanın qibləsi hanı?!...
İlahi, dünyanın qibləsi hanı?!...

Doğrudan da, bəzən insana elə gəlir ki, din, iman, insanlıq duyğusu biryolluq aradan götürülüb və “üz tutmağa qiblə tapılmayan dünyada” duruş gətirib ömür sürmək cəhənnəm əzabından betər gəlir insana:

Ağlar gözü yaş ağrıdır,
Qanlı dizi daş ağrıdır...
Dəli çax-çax baş ağrıdır,
Dəyirman öz işindədir!..

Şair bu şeirdə məlum el məsələni ustalıqla şeirə gətirir: “Dəyirman bildiyini eylər, çax-çax baş ağrıdır”. Lakin danılmaz hə-

qiqətdir ki, dünya beş-üç yaxşının hesabına mövcudluğunu qoruyub-saxlaya bilər, əks halda məhvərindən çıxar, ağılsız başların qurduğu tələyə düşənlərin özü kimi, yaşadıkları dünya da məhvə məhkum olar:

Kim unutsa soyu, kökü,
Qəbirdə od tutar börkü...
Bir obanın qeyrət yükü
Min kişinin beşindədir!...

Məhz qeyrətlilərin, vicdan sahiblərinin dayaq durduğu el-obaya şəhər yaxın gəlməz, insanlığın qəsdinə duranların bəd niyyəti gözlərində qalar. Tanrı yeri-göyü xəlv eləyəndən gecəylə-gündüz, xeyirlə-şəhər əzəli-əbədi mübarizədədir:

Ayrı yaranmamış nə xeyir, nə şəhər,
Həyat həm kədərdir, həm də ki, nəşə...
Atasız-anasız qalmasın bəşər,
Körpə bələyindən yaralanmasın!..

Günümüzün acı reallığı budur ki, səbəbsiz qırğınlar, ədalətsiz müharibələr, insanlığın süqutuna hesablanmış soyqırımlar nəsilərin yer üzündən birdəfəlik silinməsinə gətirib çıxarmadadır. “Tumurcuq diləklərin daşa çırpıldığı” bir vaxtda yersiz qan düşmənçiliyinə, amansız müharibələrə “Dur!” deyənlərin ilk cərgəsində şairlər gəlir, çünki onlar insanlıq dininə, insanlıq məfkurəsinə xidmət edirlər. Nə qədər acınacaqlı da olsa, şair insanların ürəyindən keçən bir həqiqətə işıq salır: bütün vaxtsız ölümlərin kökündə insana, insanlığa biganəlik, qəddarlıqdan doğan vəhşilik, zülm, istibdad durur:

Zaman, Knyaz Aslan, bizi dilimlər,
Haqqı külüngləyər haqsız zülmələr...
Sinələr dağlayar vaxtsız ölümlər,
Əcəl öz vaxtında gəlsə, yaxşıdır...

Həyatın qanunudur: bir gün gələn bir gün də getməlidir, lakin vaxtsız ölüm insanların sinəsinə çalın-çarpaz dağ çəkir... Və şairin də ən ümdə arzusu budur ki, bəşər övladı qan qardaşının qanına susamasın. Vaxtsız ölümlərə son qoyulsun!

Bu kiçik yazımızı yekunlaşdıraraq, bir daha xatırladıyıq ki, şairin söz xəzinəsi olduqca zəngindir. Oxucunun qəlbinə yol tapa biləcək bir sıra mətləblərdən hali olmaq istəyənlər Knyaz Aslan poeziyasına müraciət etsələr, insanları barışa, sülhə, mənəvi kamilliyə səsləyən poeziya nümunələri ilə tanış olsalar, çox şey qazanmış olacaqlar. Bu şeirlər ülvəi hisslərdən, saf duyğulardan, insana, insanlığa, Vətənə, Torpağa, Elə, Ulusa sevgidən qaynaqlanıb. Hallıqdan, dürüstlükdən, doğmalıqdan, hürdən mayalanıb. Təsadüfi deyil ki, şair “Yaxşıdır” adlı növbəti bir şeirində insanları məhəbbətə, sayğıya, sevgiyə, düzlüyə, dürüstlüyə, saflığa, böyük-kiçik yeri bilməyə çağırır. Çünki layiq olduğu yeri tay-dəyişik salanlara zaman onsuz da haçansa öz layiqli yerini tanıdacaqdır:

Min aləm yaranar bir məhəbbətdən,
Yalan söz insanı salar qiymətdən...
Yerini bilməyən düşər hörmətdən,
Hər kəs öz yerini bilsə yaxşıdır...

Biz də öz növbəmizdə Tanrının layiq bildiyi yerdə bərqərar olan dostumuz, həmkarımız Knyaz Aslana bundan sonra da yeni-yeni yaradıcılıq uğurları, uzun və mənalı ömür yolu arzulayıyıq.

01 yanvar, 2016

“ÜRƏK YORULDUM DEMİR... NƏ YAXŞI!”

Nə yaxşı, mehribanım,
Həyatımda sən varsan.
Bir nağıl dünyamız var,
Sevgimiz var hər zaman –
Nə yaxşı!

Hər sətirdən, hər kəlməsindən səmimiyyət yağan bu gözəl şeirin müəllifi şair Xutra Ramazan (Xutrayev Ramazan Mahama oğlu) 1948-ci ildə Balakən rayonunda anadan olub. Milliyyətə avar olan şair erkən yaşlarından bədii yaradıcılıqla məşğul olmağa başlamış, ali məktəbi bitirdikdən sonra doğulduğu Şərif kəndinə qayıdaraq, riyaziyyat müəllimi kimi fəaliyyət göstərmişdir. Daha sonra məktəb direktoru vəzifəsinə irəli çəkilməmiş, doğma övladları kimi sevdiyi şagirdlərinə riyaziyyatın sirlərini öyrətməklə yanaşı, poeziyanın sirli-sehrli aləminin gözəlliklərindən də “dərs keçmişdir”. Təbii ki, belə mühitdə tərbiyə olunan şagirdlərin, tədris edən müəllimlərin əhval-ruhiyyəsi də yüksək olacaq, dərslərin də mənimsənilməsində uğurlar qazanılacaq. Ramazan müəllimdə də belə oldu. Mən bir neçə il öncə bütün bu müsbət keyfiyyətləri öz şair və maarif xadimi şəxsiyyətində cəmləşdirən qələm dostumuz Xutra Ramazanın şeirlərinə “Elimiz.Günümüz” qəzetinin “Ver sözə ehya ki...” adlı poeziya səhifəsində yer verəndə oxuculardan bəziləri zəng edərək bu şairin kimliyi ilə maraqlandılar. Təbii ki, səmimi, xoşagələn şeirlər müəllifi barədə mənə məlum olan bilgiləri versəm də, sonradan “Səhər sovqatı” verilişindəki çıxışına, eləcə də həyat və yaradıcılığından bəhs edən digər bir proqrama baxdıqdan sonra poeziyası ilə mənəvi dünyası eyniyyət təşkil edən şairi sanki yenidən kəşf etdim. Bəli, bu həmin şair idi ki, doğulduğu torpağa, boya-başa çatdığı yurda sidq-ürəkdən bağlanaraq, bütün mənəli ömrünü burada yaşamış, ən isti, ən məhərrəm, ən munis kəlmələrini bu torpağın dağına, daşına, çölünə, çəmənlinə, çayına, bulağına pıçıldamış, sevimli insanlarını lirik ov-

qatlı şeirləriylə vəsf etmişdir. Şairin duyğuları o qədər coşqun, o qədər həzin, o qədər ürəyəyatımlıdır ki, qələm dostumuz bilmir vəsf zamanı hansından başlayıb, hansında qurtarsın:

Çoxdur bizim yerin zövqü-səfası,
Hansından söz açım, hansından deyim?
Yaxından, uzaqdan gələr sədası,
Çəməninin, çiçəyin nazından deyim?

Gəlin, şairi anlamağa çalışaq: doğrudan da, “bu dilbər məkana cənnət, təbiət adına afət, qızıl payızına nemət” deyirlərsə, gərək onda şair həqiqətən də yurdun “bakirə yazı”ndan desin insanlara. Çünki ilin bütün fəsillərində füsunkar olan Balakən təbiəti gözəlliklərinin vəsfi nə sözə sığandı, nə də bəyana:

Qayaya kök atan qoşa qovaqdan,
Daşlardan süzülən zümrüd bulaqdan,
Dağların qoynunda yaşıl yaylaqdan,
Zirvəsində qarlı qışından deyim.

Deyirlər, dünya təbiətilə nə qədər gözəldirsə, bu təbiəti daha da gözəlləşdirən insanlarıyla möhtəşəmdir, ecaz kardır. Nəzərə alsaq ki, Balakən adlı bu dilbər yurdda Azərbaycan türkləri ilə yanaşı digər müxtəlif millətlərin nümayəndələri canbır qəlbə yaşayıb-yaradır, quruculuq işləri ilə məşğul olaraq, doğma yurdun işıqlı sabahını öz nurlu əməlləri ilə daha da dolğunlaşdırırlar, belə qənaət hasil olur ki, şairi “Hansından deyim” adlı şeiri yazmağa məhz bu xüsusiyyətlər ilhamlandırıb. Şeirdə Balakən torpağının qonaqcanlı insanların həyatından gözəl lövhələr öz əksini tapır:

Hər evin qapısı qonaq-qaralı,
Analar, gəlinlər əli sayalı.
Dərmandı süfrənin qaymağı, balı,
Sülhülü dadından, duzundan deyim.

Bu yerdə şairə sözün yaxşı mənasında, həsəd apardım: süfrəsi ballı, qaymaqlı, sülhülülü... evlərin qonaq-qarası olmaq istəyi keçdi ürəyimdən...

Mən şair Xutra Ramazan yaradıcılığının giriş qapısında vizit kartı kimi diqqətimi cəlb edən bu şeirin son bəndindəki mənaya diqqəti yönəltməklə sözümü bitirirəm. Yaxşı ki:

Ramazan vurğundur gözəl hüsnünə,
Ulu keçmişinə, hər xoş gününə.
Min hava üstündə köklənib yenə,
Sinəmin sözündən, sazından deyim.

Sinəniz həmişə söz yüküylə dolu olsun, Xutra Ramazan!

8 noyabr, 2018

“KÖNLÜMDÜR İLHAMA GƏTİRƏN MƏNİ...”

Sən sovqat istəsən, pay umsan məndən,
Şairəm, sözümü əsirgəmərəm.
Soyuq qış günündə yay umsan məndən,
İçimin közünü əsirgəmərəm.

Bu səmimi, içdən gələn səmimiyyətlə dolu misralar soyuq qış günündə ürəyinin atəşini, odunu, qəlbinin buzu belə əritməyə qabil yay istisini oxucusundan əsirgəməyən qələm dostumuz Qüdrət Minhacogluya məxsusdur.

İxtisasca texniki fənlər üzrə müəllim, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü Qüdrət Minhac oğlu Hüseynov Qubada yaşayıb-yaradır. Qubanın məşhur Amsar kəndində doğulub, boya-başa çatıb. Görkəmli mütəfəkkirimiz, “Qüdsi” təxəllüslü şair Abbasqulu ağa Bakıxanov da ömrünün 12 ilini bu kənddə yaşayıb, yaradıb. Azərbaycan xalqının böyük oğlunun məcburiyyət üzündən yaşamağı olduğu bu kənd sonradan həm onun özünə, həm də özündən sonra Amsara böyük şöhrət qazandırıb. Belə ki, A.Bakıxanov bir sıra gözəl əsərləri ilə yanaşı, dünya şöhrətli məşhur “Gülüstani-İrəm” əsərini də elə Amsarda qələmə alıb.

Amsar kəndinin şöhrətli tarixinə bugünkü nəsil öz xeyirxah əməlləri ilə yeni səhifələr yazmaqdadır. Bu tarix həm müxtəlif peşə və ixtisas sahibi olan ziyalıların, həm də elm və mədəniyyət xadimlərinin, ədəbiyyat sahəsində yazıb-yaradan qələm adamlarının töhfələri ilə durmadan yenilənir, nəsilərə örnək ola biləcək yeni bir ənənə şəklində formalaşır. Belə örnək ziyalılarından biri də bu vaxtacan “Ürəkdən gələn sözlər”, “Sizə sözüm var”, “Yeni şeirlər”, “Son şeirlər”, “Könül nəğmələri” və bu kimi başqa neçə adda şeir və lətifələr kitabının müəllifi olan Qüdrət Minhacogludur. Bu gün şair oxucularının görüşünə yeni bir şeir kitabıyla gəlir: “Şair qəlbi kövrək olur”.

Sinəsi sözlə, bayatıyla, nəğməylə, lətifəylə coşub-çağlayan “kövrək qəlbli şair”lə ötən ilin sonlarına təsadüf edən Antalya sə-

fərimiz zamanı tanış olduq. Qüdrət müəllimin poeziyaya bağlı insan olduğu ilk andan özünü bürüzə verdi. Ağır-ağayana oturuşduruşu, amiranə xarakteri, salğarlı danışıqı, qaltanlı səsi ilə əzbərdən dediyi şeirlər istər-istəməz insanın aurasına sirayət edir, daxilindən gələn bir hiss: “Bu, elə-belə yol adamı deyil, bu, Haqq yolunun yolçusudu...” – deyirdi adama. Düşündüyüm kimi də oldu: yol yoldaşım həqiqətən də, olduqca dərin bir adam imiş. Sözün tək-cə bir bir mənasında yox, sözün və ifadənin bütün məna-məzmun çalarında! Ensiklopedik biliyə, zəngin dünyagörüşünə və həyatın, elmin əksər sahələri üzrə hərtərəfli məlumata malik olan Qüdrət müəllimin bu müstəsna keyfiyyətlərinə görə, ona ancaq həsəd aparmaq olardı. Bakıdan Antalyayadək olan bu uzun yolu məhz Qüdrət müəllimin alicənablığı və yol ədəb-ərkanı sayəsində necə başa vurduğumuzun heç fərqi nə varmadıq belə...

Deyir, insanı səfərdə tanıyarlardı. Mən də könül adamı, əhlihal ziyalımız Qüdrət Minhacoglunu məhz bu səfər yolçuluğunda dərinləndən tanıdım və onun adını əsil və əsl dostlarımin “BİZDƏN OLANLAR” cərgəsinə əlavə etdim.

Qüdrət müəllim çox mətləblərdən danışırdı o yolçuluğumuzda. Elə faktlara aydınlıq gətirirdi ki, mən quruyub qalırdım: bir adam necə bu qədər məlumatlı və unikal yaddaşa malik hafizə sahibi ola bilər?! Çox müaliəli insanlar görmüşəm, çox bilikli adamlarla yol yoldaşlığı etmişəm, düzünü deyim ki, vaxtilə redaktoru olduğum qəzetin məsul katibi olan Sahib müəllimdən sonra ikinci belə bir şəxslə qarşılaşacağımı heç ağılıma belə gətirə bilməzdim. Və... məndə belə bir təəssürat yarandı bu səfərdən sonra: Sahib müəllim kimi, Qüdrət müəllim kimi dəyərlili şəxsiyyətlərimiz çoxdur ətrafımızda. Sadəcə, onları kəşf etmək, onların dəyərini vaxtında vermək missiyasını reallaşdırmaq bizlərin öhdəsinə düşür.

Bir müddət bundan öncə Qüdrət müəllimdən zəng gəldi. Yeni şeir kitabını çap etdirmək niyyətini açıqladı və mənim onun kitabına redaktorluq etməyimi və ön söz yazmağımı istədiyini bildirdi. Təbii ki, işlərim nə qədər çox olsa belə, mən bu dəyərlili qə-

ləm adamının, istedadlı şair dostumuzun istəyinə zidd gedə bilməzdim. Qüdrət müəllimdən vaxt istədim və... o da razılaşdı.

Artıq qələm dostumuzun əlimdə olan şeirlərini oxumuşam. Həmin şeirlərin üslubu, forma və məzmunu ilk baxışdan məndə klassik poeziya ənənələrindən gələn bir ədəbi varislik nümunəsi anlamı yaratdı. Nəsihətamiz fikirlərin əksəriyyət təşkil etdiyi bu qələm nümunələri özü kimi ağırtaxtalı bir kişinin müəllif simasını təcəssüm etdirirdi özündə. Sevgi şeirlərində də, Vətənə, torpağa, insana, insanlığa, adət-ənələrimize, böyük-kiçiyə hörmət, sayğı, sevgi, məhəbbət hissələrinin əks olunduğu əksər nümunələrdə də didaktik əhval-ruhiyyənin şahidi olur oxucu. Mən əvvəlcə, ədəbi tənqidçi mövqeyindən yanaşaraq bu şeirlərin bəzilərinə müəyyən qədər müdaxilə etmək istədim, lakin sonra fikrimdən daşındım, çünki müəllif öz hiss və həyəcanını, fikir və duyğularını qələmə alarkən Qüdrət Minhacoğlu obrazının bütün ideya çalarlarını tam şəkildə öz yaradıcılıq laboratoriyasının məhsuluna çevirib. O özünü yazıb, özü kimi yazıb və... Bu şeirlərin bir misrəsini dəyişmək şairin poetik ruhunu dəyişmək demək olardı.

Mən tədqiqatçı kimi yox, poeziyasevər biri kimi Qüdrət Minhacoğlu şeirlərinin içərisindən məhz öz ruhuma yaxın olanları sizə nişan verməyə çalışmışam bu yazımda, möhtərəm oxucular. Kitabda çoxdu belə mənalı deyimlər, buna özünüz şahid olacaqsınız. Çünki müəllifin özü də bu istəyi, bu ideyanı ara-sıra dilə gətirir ki, gərək poeziyada “adamın öz sözü, nəfəsi olsun”!

“Qüdrətdən yadigar” olan aşağıdakı misralar təbii ki, çoxlarının ağılından keçirdiyi, hər gün dilə gətirdiyi, lakin poetik mənin həllinə nail ola bilmədiyi və belə baxanda bəlkə də “adidən-adi” deyimlərdir:

Halallıq gərəkdir gördüyün işdə,
Heç vaxt haram malı halala qatma...

“Qəmin qəm, sevincin sevinc gətirdiyi”ni hər birimiz bilirik, amma gəlin görək şairin dediyi kimi bu tövsiyəyə hər zaman əməl

edə bilirikmi? – “Şad ol, şadlıq gəlsin, dərd-qəmə batma”! Necə ki, “qəm qəmi, dəm dəmi gətirər”, buyurmuş müdriklərimiz.

Bu şeirin iki misrası məxsusi olaraq diqqəti cəlb edir:

Qarşında düşməndir, sən bilə-bilə
Ondan kam almaqla arzuya çatma...

Gördüyünüz kimi, yuxarıda qeyd etdiyim fikirlər məhz bu misraların məna-məzmun çalarında müəllifin öz nəsihətamiz, ib-rətəməz humanizm prinsipini, cömərdlik missiyasını qabarıq şə-kildə ortaya qoyur: axı, atalarımız deyib ki, düşmən də olsa, ona arxadan zərbə vurmaq kişi işi deyil. Mərd-mərdanə olmaq ərlək, ərənlik nümunəsidir. Yıxılana balta vurmaq, büdrəyəndən öc almaq kişilikdən olmadığı kimi!

Sevgisində də, nifrətində də kişilik, ərlək nümunəsi sərgilə-yir müəllif:

İnsanı yaşadan qoşa qanaddır:
Anaya məhəbbət, yara məhəbbət!

Yaxud:

Gərəyim deyildir dilənçi payı,
Mən sənin eşqinə layiq olmadım...

– kimi misralarda eşqində uduzduğunu, sehrli-əfsunlu sevgi dünyasında basıldığını mərdi-mərdanə etiraf edir, sevgini dilənçi payı kimi qəbul etməyi özünə rəva bilmir.

“Eşqin gücü” şeirində də buna bənzər məqamla qarşılaşırıq, lakin burada artıq aşiqin qalib ruhu özünü göstərir; sevgilisi ona dəryalarca məhəbbət bəxş etmiş, aşiqin eşqə təsnə ürəyində dağ çayları coşub-çağlamağa başlamışdır:

Yaşayırdı Qüdrət guya,
Günahını Tanrı guya.
Təşnə ikən damla suya,
Aşib-daşan çay gətirdin.

Təsadüfi deyildir ki, sağlamlığının qəniminə çevrilmiş qanındakı şəkəri belə ram etməyə gücü çatan bir məlhəmə çevrilmişdir Qüdrət Minhacoğlunun məhəbbəti:

Məni əldən salan rəqibim şəkər,
Azalır qanımda səni görəndə...

Bu cür ilahi sevgiləri, ilahi məhəbbətləri qəlbində yaşadan şairin eşqə xüsusi bir yanaşma tərzini də diqqətimizi çəkir:

Hər işdə, hər malda şərikin olsun,
Sevgidə şəriqli malın olmasın.

Bəli, budur eşqin müqəddəsliyi! Budur sevginin bölünməzliyi, şəriksizliyi, bütövlüyü! Eşq olsun belə aşiqə, belə eşqə! Yə-tər ki, sevən də, sevilən də urcah olduqları bəlayi-eşqə daim sədaqətli və vüsəl anlamında səxavətli olsunlar.

Q.Minhacoğlunun ilham mənbəyi yaşadığı həyatdır, onu əhatə edən insanlardır, üzərində gəzdirdiyi müqəddəs torpaqdır, içdiyi sudur, udduğu havadır, yediyi çörəkdir... Eldir, Xalqdır, Vətəndir! Dədə-babalardan gələn və qanımızda kodlaşmış halallıqdır, ləyaqətdir, vəfahlıq, sədaqətdir! Namuslu olmaq qələm dostumuz üçün həyatda hər şey deməkdir. Əfsus ki, müasir dövrümüzün ən böyük problemi də az qala mataha çevrilmiş, qəhətə çıxmış namus-ar dəridir:

Arsızlıq bürüyür bütün dünyanı,
Mataha çevrilmiş ar axtarıram.

Çünki haçansa qiyamət gününün yetişəcəyini deyənlər, insanları daim şübhə, qorxu, səksəkə içərisində yaşadanlar bu dünyada ar-namusun qeybə çəkildiyinin fərqinə belə varmayan nadanlardır. Lakin şair burda da qiyamətə qalacaqlarını iddia edənlərə kinayə ilə:

Görəsən, qiyamət olacaq necə,
Bunu qiyamətə qalanlar bilər... – deyir.

Təbii ki, hər bir xeyirxah əməl öz dəyərini alır – gec, ya tez. Əsas olan isə dünyadan ikiəlli yapışanların dünyadan getmə anında yaşadıkları qorxu hissənin onların bütün vücudunu sarmasıdır ki, bunun da ifadəsi müəllifin əksər şeirlərinin, daha dəqiqi isə “Hikmət çələngi” bölməsində toplanmış şeirlərinin əsas leytmotivini təşkil edir. Zalımlıqla xeyirxahlıq, halallıqla haram, satqınlıqla sədaqətlilik əks qütblərin göstəricisi olduğu kimi, insanın işi ilə əməlinin, şairin yazdığı əsərlərlə hər kəsin gözü qabağında sərgilədiyi ömür yolunun paralel müstəvidə eyni tərəziyə qoyulması mümkünlük təşkil etməlidir. Çünki el gözü tərəzdirsə, gözəl əməllər də insan ləyaqətinin, şəxsiyyət bütövlüyünün inikası kimi özünü təzahür etdirməlidir. Görülən iş qiymətini almalı, hərəyə öz əməlinə görə dəyər verilməlidir.

Zalımın qəlbinə mərhəmət dolmaz,
Dəyərli fikirlər heç zaman solmaz.
Gözəl əməllərin davamı olmaz –
Görülən işlərə qiymət olmasa.

Sözlərin dəyəri, çəkisi vardır,
Gözəl söz insana ömürlük yardıdır.
İsti yay günündə ələnən qardır –
Deyilən sözlərdə hikmət olmasa.

Əlbəttə, həyatda hər şeyin əsasında güclü və gizli bir hikmət yatır, yetər ki, hər kəs öz əməllərinə cavabdehlik hissini bircə an da olsun unutmasın.

Minhacoğlu tikər, yıxmaz,
Ovucunu açar, sıxmaz.
O bilir ki, yaddan çıxmaz,
Sağ olsun, ya sağ olmasın.

Xoşbəxt o kəslərdir ki, Haqq dünyasına qovuşduqda sonra belə çoxları tərəfindən ehtiramla xatırlanır, sevilə-sevilə anılırlar.

Sonda qələm dostumuzun oxucularına son günlər qələmə aldığı “Olmasa” şeirindən aşağı bəndlə müraciət edir, onun təmənnada bulunduğu duyğuları öz diliylə poeziyasevərlərə çatdırırıq. Eyni zamanda, biz də Qüdrət Minhacoğlu imzasının oxucu qəlbində özünə yer tapacağına ümidimizi gizlətmirik.

Ey dostlar, arzumdur, razı qalasız,
Xəyala dalasız, bir zövq alasız.
Yazdığı sözlərlə yada salasız,
Bir gün bu dünyada Qüdrət olmasa.

17 avqust, 2016

KAMİLLİYİN POEZİYASI

*Həbillah Kamilin “Nə yaxşı ki...” kitabı haqqında
ürək sözlərim*

İllərdən bəriydi yorğun karvan yol gəlirdi...

Gəlirdi...gəlirdi...ancaq mənzil başına yetişə bilmirdi ki, bilmirdi. Karvanın yolu gah zəmanənin enişli-yoxuşlu dolaylarından keçir, gah da çovğunlu-sazaqlı ruzgarlar onun qarşısına sədd çəkirdi. Nəhayət, günlərin bir günü onun da bəxtinə gün doğdu. Karvan mənzil başına yetişdi. Sarban əlini alnına çəkib muncuqlanan damlaları sildi. İndi onun gözləri gülürdü. Alnındakı damlalar əslində şəhə də bənzəyirdi, tərə də, qırova da... Çox şaxtalı-sazaqlı, tufanlı-küləkli, alovlu-atəşli günlər görmüşdü, ancaq bu məqamda sanki hər şey onun yaddaşından silinmişdi. Sarbanı yalnız və yalnız özü ilə çəkib gətirdiyi yükün aqibəti maraqlandırırdı. Hələlik bu yükün çəkisini də, onun dadını-tamını da, rəngini-bəzəyini də təkcə özü bilirdi. Matahı matah idi, bazarı bazar olacaqdımı?! Bax, bunu gələcək göstərəcəkdə. Hələlikse...

Bu kiçik müqəddiməni sinəsində böyük şair ürəyi gəzdirən Həbillah Kamilin sizlərə təqdim olunan “Nə yaxşı ki...” adlı hələlik ilk şeirlər kitabı üçün bir bələdçinin açıqlamaları kimi qəbul edin, möhtərəm oxucular!

Söz açardı, deyirlər. Ancaq mənim verdiyim giriş illəri yorub gələn şairin səmimiyyətdən yoğrulmuş poeziyasına açar ola biləcəkmə, bilmirəm. Əsası budur ki, şairin qəlbindən qələminə, qələmindənsə ağ varğa süzülən bu həzin, kövrək ədəbi nümunələr toplusu sizin qarşınızdadır. Həbillahın özü demişkən: “Özün oxu, öz sözünü özün de!”. Onunçun da, heç bilmirəm hardan başlayıb hara gedim. Axı, bu təmiz, ülvi hisslərin sehrinə düşəndən bəri az qala hər gün beynimdəki fikir yükünü dağdan-arana, arandan-dağa daşımaqdan bu kitabdakı hər sətir yaddaşıma birər-birər həkk olunub sanki. “Bu mən, bu da mən yazdığım yazılar!” – deyə yenicə üz bəüz dayanmağa hazırlaşdığı nabeləd oxucusuna üz

tutan şairin elə ilk sətrindən tutub gedəcəyəm onun fikir, söz dünyasına. Ürəyinin istisinə bələdiyi məhrəm duyğuları oxucu mühakiməsinə təqdim edən müəllifin şeirsevərlərin hər birinin bu kitabdakı bədii nümunələrdə özünü tapacağına şübhəsi yoxdur. Belə olmasaydı, deyərdimi ki:

Yaxşılardan yaxşı yazdım üzünü,
Yamanların şiş elədim bizini.
Hər kim olsa, orda görər özünü,
Görmədinmi sən özünü, düzün de?!

İnanıram ki, elə bu misralardan sonra Həbillah Kamil poeziyasının açıq qapılarından içəri keçməyə canında təpər tapan oxucunun ürəyində qəribə bir marağ hissi baş qaldıracaq: görəsən, kimdir bu şair ki, belə bir cəsarətli jest edir?! Doğrudanmı, buradakı şeirlərdə mən özümü tapa biləcəyəm?! Doğrudanmı, çoxdan bəri arayıb-gəzdiyim səmimiyyət poeziyasına bəslədiyim ümidlər doğrulacaq? Sağlıq olsun, oxuyarıq, görərik!

Elə isə, əziz oxucular gəlin başdan başlayaq. Adətən, hansısa bir kitab sizə təqdim olunanda yəqin ki, ilk olaraq düşünməyiniz: ixtiyari bir səhifəni açıram, bəxtimə çıxan şeiri oxuyuram, xoşuma gəldi, gəldi, gəlmədisə, demək havayı vaxt itirməyə dəyməz. Amma inandırım sizi, bu dəfə zənninizdə yanılacaqsınız və özünüzdən asılı olmadan qəlbinizdən bu hisslər keçəcək: “Nə yaxşı ki, bu qədər “şair” bolluğunda daha bir əsl qələm sahibinin fikir dünyasına baş vurmaq imkanı düşdü əlimə. Nə yaxşı, “Nə yaxşı ki...” gəldi dünyaya”. Elə bu andaca, təbii olaraq, bir fikir çulğayacaq qəlbinizi: görəsən, bu çağacan hardaydı bu şair ki, biz onu tanımamışıq. Nə üçün onun imzasına rast gəlməmişik mətbuatda, üzünü görməmişik televiziya ekranlarında?! Axı, efirlərdən, ekranlardan gündə neçə rəngdə, biçimdə duzsuz-məzəsiz “şeirlər” yazan “sənətkarlar” təqdim olunur tamaşaçı və dinləyicilərə ki, adam dinləyəndə sözə də inamı ölür, söz söyləyənlərə də. Amma deməliyik ki, Həbillah Kamil ara-sıra da olsa, respublikanın ədəbi

orqanlarında dərc olunub, onun poeziyasına yüksək dəyər verən sevimli Xalq şairimiz Bəxtiyar Vahabzadənin bu şeirlər haqda qiymətli fikirləri vardır.

Hələ orta əsrlərdə mütəfəkkir şairimiz Məhəmməd Füzuli “Ver sözə ehya ki...” deyərək, “Sözün də su kimi lətafəti var” (Nizami Gəncəvi) kəlamını daha da şərəfləndirdi:

Xəlqə ağzın sirrini hərdəm qılır izhar söz,
Bu nə sirdir kim, olur hər ləhzə yoxdan var söz.

Artıran söz qədrini sidq ilən qədrin artırar.
Kim, nə miqdar olsa, əhlin eylər ol miqdar söz.

Və sözün insanı qədir-qiymətə mindirməsinə, yaxud el arasında hörmətdən salmasına işarə vurması ilə onun çəkisinin məhz dediyi sözün yükünə bərabər tutulmasını xatırladırdı ölməz şair babamız müasirlərinə. Vaxt, zaman dəyişir, nəsillər gəlib-gedir, amma yüksək bədii təxəyyülün məhsulu olan həmin söz inciləri dillərdə, ağızlarda dolaşır, zaman-zaman xalqımızın söz sərvətinin daha da zənginləşməsinə yardımçı olur. Bizi özümüz olmağa, kökümüzə, milli mənliliyimizə sahib durmağa çağırır. Bugünkü təbəddülatlar burulğanında özünü, sözünü, varlığını, düşüncəsini aşınmalardan qoruyub saxlayan həqiqi qələm sahiblərimiz barmaqla sayılacaq qədərdir. Məhz onların sırasında fəxrlə imzasını atanlardan biri də adı və yaradıcılığı hələlik geniş oxucu auditoriyasına o qədər də yaxşı tanış olmayan Həbillah Kamildir. Tanışlıq üçün deyim ki, şair Həbillah gözəllər gözəli Şəkimizin dilbər guşələrindən biri olan Baş Zəyzid kəndində dünyaya göz açıb. Baş Zəyzid məmləkətimizin qəhrəmanlıq tarixinə məşhur Qaçaq Abbasın yurdu kimi daxil olub. Bir çox şair və yazıçılarımız bədii əsərlərində onun igidliyini, qəhrəmanlığını yetərinə tərənnüm etmişlər. Qaçaq Abbasın kişiliyi, mərdanəliyi haqqında el arasında çoxlu sayda əfsanələr, rəvayətlər dolaşmaqdadır. Sovetlərin “qaçaq”, “qolçomaq” damğası vurduğu bu tarixi şəxsiyyət və onun

qorxmaz silahdaşları XX əsrin 30-cu illərində dağlara çəkilərək, imperiyanın çürük siyasətinə qarşı qəhrəmanlıqla mübarizə aparmışlar. Şair Həbillah da həmin şərəfli nəslin ləyaqətli varislərindən biridir və təsadüfi deyildir ki, onun şair kimi püxtələşməsində dədə-babalarının qoyub getdikləri kişilik irsinin böyük təsiri olub. Bunu şairin şairlərindən anlamaq heç də çətin deyil:

Vətən səsləyir bizi, əl uzadaq qılınca,
O hiyləgər yağını öz atından salınca,
Vaxtı deyil qaçmağın abi-kövsər dalınca,
Qeyrət suyu axtarıb içməli gündür bu gün!

Şairin şeirlərində Vətənə bağlılıq o həddədir ki, az qala hər mısradə bu tükənməz sevginin əzəməti boy göstərir. Harda bir sönən ocaq görsə, ora “qor daşımaq” arzusuyla alışıb-yanan şairin ürəyindən daha nələr keçmir ki: “Qarlı dağa od aparam, / Qarlı dağdan qar daşıyam!”.

Hələ bu harasıdır:

Lazım olsam, yarın məni,
Qalasına yorun məni.
Alın, yada vurun məni, –
Vətənimin kor daşıyam!

Bu yerdə “Dədə Qorqud” dastanındakı Qaraca Çoban surəti düşür yadımıza. Meydanda düşmənlə təkbətək vuruşmalı olan qəhrəman çoban ələcsiz qalib sürüdəki qoyunları bircə-bircə başı üzərinə qaldırıb düşmənlərə tolazlayır. Şair Həbillah isə məhz özünü dar ayaqda Vətənin düşmən sinəsinə vurula biləcək qaraca bir daşı hesab etdiyindən qürurlanır. Bu qürura söykənən şairin poeziyasında elə mısralara rast gəlmək mümkündür ki, hər birinin məna yükü dağlarla ölçülə bilər. Fikir verin, görün, “Payız” adlandırdığı vur-tut altı mısralıq şeirində şair payız fəslinin təzadlı məqamlarını, rəng çalarlığını, insan psixologiyasına dövrün, zə-

manənin ağrı-acılarının vurduğu zərbənin təsirini fiziki və bioloji amillərlə necə uyğunlaşdırır, eyniləşdirir:

Dalını yandırır yayın alovu,
Üzünü dondurur qışın qırovu, –
Od-su arasında qalıbdı payız!

Hay salır – tapmayır hala yananı;
Oğlu cəbhələrdə itən ananın
Üzünün rəngini alıbdı payız!

Cəbhədə oğlu itkin düşmüş bir ananın daxili iztirablarını bundan inandırıcı və təsirli şəkildə necə ifadə etmək olardı ki?!

Kitabdakı şeirlərlə tanışlıq zamanı siz Şəki dialektinin şəhd-şəkərindən doyunca dadacaq, bu ləhcənin ləzzəti, tamı uzun müddət damağınızdan getməyəcək. Çünki şair öz yaradıcılığını canlı xalq danışığının müəyyən leksemlərindən istifadə etməklə elə uyğun bir şəkildə meydana çıxarmışdır ki, burada düşünüb-daşınaraq yazılmış bircə şeirin belə mövcudluğuna istər-itəmüz şübhə ilə yanaşmalı olursan. Şəki hazırcavablığı, Şəki baməzəliliyi bu şeirlərin canına, qanına hopub sanki. İnanırıq ki, oxucuda Şəki dialektində işlənən sözlərin izahlı lüğətinə daxili bir maraq, daha dəqiq desək, mənəvi tələbat hissi oyanacaq və bir azdan o da “Şəkili Mamed” lətifəsində olduğu kimi, öz həndəvərindəki insanlarla elə Şəki ləhcəsində danışacaq. Bu sevgini, bu məhrəmliyi hiss etdikcə Həbillah poeziyası sizi ağışuna alıb, “dünyanı buz adamların götürüb getdiyi” bir zamanda “düzləri düz adamların götürüb getdiyi” bir cənnətməkana aparacaq. Bu şərti yerin adı əslində bütövlükdə “POEZIYA DÜNYASI” olsa da, onun şair qəlbinin dərinliyində böyük bir Vətən, yurd sevgisi, tarixi keçmişimizə, bənzərsiz klassik və müasir poeziyamıza, nəhəng şəxsiyyətlərimizə, qarşılarında hər zaman uşaq kimi səcdəyə durduğumuz ulularımıza, dədə-babalarımıza, ata-analarımıza, qardaş-bacılarımıza, bir sözlə, insana, insanlığa tükənməz sevgi, məhəbbət kök salıb,

rişələnib. Elə bu səbəbdəndir ki, şair “Dünya malı üçün pislik əbəsdür”, deyər “beş arşın bez götürüb” dünyasını dəyişməyə məhkum insanları dünya malına aldanmamağa, düz yoldan sapmamağa, adamlıqdan çıxmamağa, insanpərvərliyə, humanistliyə səsleyir.

H.Kamilin şeirlərində canlı xalq danışığı dili nümunələrindən geninə-boluna istifadə edilməsi onun yaradıcılığını heç də bayağılaşdırmır, əksinə həmin ədəbi nümunələrin dadını-duzunu, rəngarəngliyini, oxunaqlığını, bədii yükünü daha da artırır, dil predmetlərindən yerli-yerində istifadənin bədii ədəbiyyata faydasını zəruri bir hal kimi diqqətə çatdırır. Dil və ifadə vasitələrinin zənginliyi baxımından çox nadir hallarda rast gəlinən özünəməxsusluğun tərənnümü məhz bu yaradıcılığa xüsusi orijinallıq gətirmişdir. Şəki camaatı arasında, eləcə də bir çox bölgələrimizdə işlənən, lakin nadir hallarda poeziyada istifadə edilən qorğa (qovurğa), cirə (azca, azacıq), bədöy, körük, səngimək, kirkirə, tiftik-tiftik, qurdlamış qar, çirtmə (örpək), malalamaq, aşmaq, çinqıl-çunqul, köp almaq, yeşirik-basırıq, qısqatmaq, müc olmaq (əsir-yesir olmaq), balva (əməkəməci), Coy (Baş Zəyziddə ərazi adı), coy (alça məti), doqquz “nömür” dəryaz, eymanmaq, denə (de, deyənən), hulqum, him-cim, qərəl (ölçü-biçi), bu qivəl (bu cür), toxa (kətmən), anışdır (anlat), saqqızını oğramaq (başdan çıxarmaq), vərəvürd etmək, şurtuluq (Şəkidə xörək növü), şurtuluq (əriməkdə olan qar), löküt (boyat), cana (pis), leş-lavaş etmək (xurd-xəşil etmək), cincər (gicitkən), taraq, dal (arxa, kürək), yorun məni (hörün məni)...və sair kimi söz və ifadələrin oxucu marağına səbəb olacağına inanırıq.

Şair Həbillah özünə “Kamil” təxəllüsü seçmişdir. Əslində, bu onun halal haqqıdır. Bir yandan bu addımı ilə o, ata böyüklüyünə, kökün, soyun müqəddəsliyinə ehtiramını ifadə etmiş (Şairin atasının adı Kamildir. – Q.M.), digər tərəfdən isə heç özü də hiss etmədən, poeziya sahəsindəki uğurlarına öz əli ilə imza atmışdır. Yarım əsrlik bir dövr ərzində ucqar bir dağ kəndində abırına-həyasına qısılib, səssiz-səmirsiz yaşayan, yazıb-yaradan bu şairin qələmi artıq çoxdan püxtələşib, təfəkkürü, təxəyyülü və ən başlıcası,

yaratıcılıq amplitudası tam olaraq kamilləşib. Bu baxımdan, onun yaratıcılığını “Kamilliyin poeziyası” adlandırdığımız üçün bizləri qınamayın, əziz oxucular. Cabir Novruzun təbirinə söykənib, şairə layiq olduğu vaxtda, layiq olduğu qiyməti verməkdi məqsədimiz.

Lakin güman edirik ki, bu şeirlərə əsil qiyməti siz oxucular verəcəksiniz, onu bir şair kimi tanıyıb-sevdiyinizə peşman olmayacaqsınız. Çünki:

Əyrinin özü nə, əyri qəlbi nə?!
Çalış ki, salmaya əyri qəlb binə.
Əyrilər yol tapır əyri qəlbinə,
Düzləri düz adam götürür, gedir.

Oktyabr, 2008

DURNA QATARINA SALAMIMIZ VAR...

*Güney Azərbaycanlı şair Rza Dehqan Çəngi ilə bağlı
təəssüratlarım*

Çiyində çanta, əlində fotoaparat, ürəyində bitib-tükənməyən bütöv Azərbaycan sevdası daşıyan cənublu şairi Bakının küçələrini dolaşmağa sövq edən bir hiss var: 30 illik ömrü boyunca qəlbində dağ kimi qalaqlanmış ayrılıq, həsrət binəsinə od vurub, külünü göyə sovurmaqdan ötrü sızım-sızım sızıldayır, göyüm-göyüm göynəyir, lakin bu cəhdi alınmır ki, alınmır. Ona görə də, şəhərin küçələrini əldən-ayaqdan düşənəcən eninə-uzununa ölçən Rza haçansa yazdığı bu misraları elə hey beynində dolandıraraq, gah küçə və meydanların daş plitələrinə pıçıldayır, gah da bir əhli-hal əlinə düşən kimi dilinə gətirib yangısını boşaltmaqdan başqa çarə tapmır: “Dağlar ürəyimdən getmədi, dağlar!”

Rza Dehqanla Əlyazmalar İnstitutundakı görüşümüzdə klassiklərimizdən tutmuş, bugünümüzəcən o tayda da, bu tayda da sevilən məşhur şairləri xatırladıq. Olduqca təbii, təmiz, xəlqi bir dildə yazır öz şeirlərini Rza Dehqan Çəngi. Şeirlərinin çoxunun mayasından otaylı-butaylı Azərbaycanımızın – ikiyə bölünmüş nisgilli bir ürəyin ayrılıq havasının qəmli notları boy verir. O nisgil ki, Çəngini:

Bu gözəl dünyada min canım ola,
Deyərəm: hamısı Vətənə qurban!

– söyləməyə vadar edir. Bu elə-belə məhəbbət deyil. İliyinə-qanınacan Vətən sevgisi, saza-sözə tükənməz məhəbbətlə döyünən ürəyində elə böyük ideallar yaşadır ki... Yaşadığı Qaradağ mahalının Ələmdar bölgəsində aşiq sənətinin vurğunlarının sayı-hesabı yoxdur. Seyid Əbülqasim Nəbatinin doğulduğu torpaqda dünyaya göz açıb, böyüyüb boya-başa çatıb. Bununla fəxr edir və klassiklərimizin zəngin ədəbi irsinin yaşadılması üçün daim səy

göstərir. Digər saz-söz aşıqləri ilə vaxtaşırı Nəbatinin məzarı üstünə gedərək, şairin xatirəsini yad edirlər. Poeziyaya məhəbbətin bu tayda Güneyə nisbətən daha üstün, şeiriyyatın meydanının daha geniş olduğunu düşünür və məlumdur ki, bu qərara gəlməyi də səbəbsiz deyil. Çünki Cənubda dilimizin, mədəniyyətimizin, elmimizin, ədəbiyyatımızın normal şəkildə yaranıb-inkişaf etməsi üçün böyük əngəllər mövcuddur. Söz, yaradıcılıq azadlığı olmayan bir məmləkətdə belə gözəl poeziya nümunələri yaratmağa müvəffəq olan Rza və onun kimi istedad sahibi olan şairlərlə sıx ünsiyyətə, yaradıcılıq əlaqələrinin möhkəmlənməsinə böyük ehtiyac vardır. Bu məqamda oxuculara şairin “Dağlar” şeirini bütöv şəkildə təqdim etməklə, onun daxili çırpınışlarını, qəlbindəki tələtömləri, ayrılıq yangısından qəlbinə çəkilməmiş çalın-çarpaz dağların bədii ifadəsinin həllinə necə böyük ustalıqla nail olduğunu göstərmək istəyirik:

Soruşmayın gileyimi, dərdimi,
İstədiklərimiz bitmədi, dağlar.
Demişdim, yar ilə gələcəyəm mən,
Şair arzusuna yetmədi, dağlar.

Həsrətə, kədərə dözdüm, dolandım,
Əlimi əlindən üzdüm, dolandım.
Uca qayalarda gəzdim, dolandım, -
Dağlar ürəyimdən getmədi, dağlar!

Çəngi aşiq olub özün itirdi,
Dərəsin, tərəsin, düzün itirdi.
Alagöz ceyranın izin itirdi, –
Dumanlar gözündən itmədi, dağlar!

Ələmdarda otuz nəfərdən artıq şair üzvü olan şeir məclisi fəaliyyət göstərir ki, onların ən fəallarından biri də şair Rzadır. Məclisin fəaliyyəti hər addımda əngəllənsə də, poeziya aşıqları yığıncaqları ardıcıl olaraq davam etdirirlər. Məclisin daha bir fəal üzvü şair Elçin Ağaoğludur ki, onun yaratdığı nümunələri də cə-nublu bacı-qardaşlarımız çox sevir və yüksək dəyərləndirirlər.

Silməyin gözümdən yaşları bu gün,
Küllərlə quylayın başları bu gün.
Yağdırın başıma daşları bu gün,
Əzrayıl toxunmuş payıma mənim.

Elçinin xalqın azadlıq hisslərinin tərənnümü baxımından qələmə aldığı belə təsirli şeirlərinin sayı həddən artıqdır. Şeir məclisinin fəal üzvlərindən Əbülfət Sultani, Ələkbər Kərimi və digərlərinin yaradıcılığı da poeziyasevərlər tərəfindən sevilir, təq-dir olunur.

Rza Dehqanla söhbətdən bunu da öyrəndik ki, o, təkcə şeir yazmaqla işini bitmiş hesab etmir, olduqca zəngin folklorla, ağız ədəbiyyatı nümunələrindən ibarət xəzinəyə malik Güneyimizin atalar sözləri-zərb məsəllərini toplamaqla məşğuldur ki, indiyədək bu nümunələrin sayının beş-altı mini ötdüyü qənaətindədir.

Arzu edərdik ki, Rza həmin xəzinənin açarını bizə etibar et-sin ki, biz də həmin nümunələri işıq üzünə çıxarmaqla otaylı-bu-taylı ortaqlar folklorumuzun daha bir fədakar toplayıcısını və milləti-mizin dəyəri ölçüyəgəlməyən halal saxlancını geniş ictimaiyyətə təqdim edə bilək.

Sonda Rza Dehqan Çənginin yaradıcılığından bir neçə yar-pağı oxucularımıza təqdim etməyi özümüzə borc bilirik:

Getdi

Uşaqlıqda yandırdığım ocaqlar,
Yandı, alovlandı, kül oldu getdi.
Təbimin bağçası gül yetirməmiş,
Qaldı ayaq altda, yol oldu getdi.

Azərbaycan elin yaraladılar,
Biri-birimizdən araladılar.
Müqəddəs torpağı paraladılar,
Hər tikə-parası qol oldu getdi.

Çəngi həsrət ilə gülün itirdi,
Baş getdi – ayağın, əlin itirdi.
Coşub-daşan çaylar yolun itirdi,
Bağçalar qurudu, çöl oldu getdi.

Deyiləm

Etibar yolunda canım da getsə,
Amma qeyrətimi satan deyiləm.
Aslanlar dişində parçalansam da,
Tülkü daldasında yatan deyiləm.

Atalar yurdudur Azərbaycanım,
Bu yolda sel kimi tökülsə qanım,
Dörd yandan dara da çəkilsə canım,
Öz ana dilimi atan deyiləm.

Çəngi deyər, mən də bir Xançobanam,
Öz elimin dərd-qəmimi qananam.
Düşmənlər gözündə acı tikanam,
Dostun ayağına batan deyiləm.

Ola-ola

Deməyin, şairin ürəyi sağdır,
Gəzirəm ürəkdə xar ola-ola.
Bəşər hey boğulur üsyan içində,
Həqiqət aləmdə car ola-ola.

Ürəyim çırpınır eli görməyə,
Boylanır saz üstə teli görməyə.
Bülbül həsrət çəkir gülü görməyə,
Qarğa bağı gəzir – ar ola-ola.

Çoxları özlüyün, varlığın satır,
Səttarın, Baqirin, Babəkin atır.
Müqəddəs yurdumda yağılar yatır,
Nəhəng oğlanlarım var ola-ola.

Çəngi, yar baxışı bağrımı kəsə,
Könül oxuduqca ürəyim əsə.
Qulaq indi necə yatsın bu səsə,
Əlimdə kamança, tar ola-ola!

İyun, 2006

“BU HƏYAT DEDIYİN...”DİR ŞAİRƏ İLHAM VERƏN...

Tanrı başımın üstündə,

Dünya əlimin altında...

Zaur İlhamoğlu

Zaur İlhamoğlunun “Bu həyat dediyin...” adlı şeirlər kitabının adı mənə böyük Türk filosofu Şəms Təbrizinin çox sevdiyim:

“Həyat bu, bir baxarsan hər şey bir anda sona çatar,

Həyat bu, son dediyin an hər şey yenidən can tapar...” – kəlamını xatırladır istər-istəməz... Doğrudan da, həyat məhz budur: onu dəyərli hərəkət və əməllərlə gözəlləşdirməyi bacardığın halda, o səni və ətrafındakıları ən gözəllənməz və xoş hədiyyələrlə mükafatlandıracaqdır. Şərt budur ki, böyük holland filosofu Benedit Spinozanın təbirincə desək: “Əgər istəyirsinizsə həyat sizə gülümsəsin, əvvəlcə ona öz yaxşı əhval-ruhiyyənizi hədiyyə edin” – nəsihətinə əməl edəsən.

Mən bu gün insana xoş əhval-ruhiyyə bəxş edən bir gənc şairin könül çırpıntıları ilə üz-üzə, könül-könüləyəm. Hər misrasından həyat eşqi boylanmış qanadlı şeirlərinin təsiri ilə “Bu həyat dediyin” şeirlər toplusu müəllifinin ömür yoluna nəzər salmaqdayam.

Bəri başdan deyim ki, şairin özü kimi, şeirləri də sadə və səmimi, isti və məhrəm duyğulara köklənib. Əsas olan budur ki, kitabla tanışlıqdan bezib-usanmırsan. “Bəsdə, yorulmuş” – demirsən. Çünki bu şeirlərdən həssas şair qəlbinin döyüntüləri eşidilir, şair bu qanadlı misraları öz körpə övladları kimi şaxtadan-sazaqdan, oddan-bürküdən qoruya-qoruya, gizlədə-gizlədə bələkdən pərvazlandırıb... Uçurub söz dünyasının ənginliklərinə!...

Bu şeirlər artıq ömrün enişli-yoxuşlu yollarında bərkimiş, sərtləşmiş, həyatın hər cür üzünə sinə gərmək iqtidarında olan Səməndər quşunun göylərdən yer adamına atdığı sehrlə lələkləri, ilham pərisinin munis pıçılıqlarıdır.

“Gəl, sənə bir şeir yazım” həvəsiylə oxucusunun qəlbini ov-sunlamaqdan, ona həyat dolu, gülüş, sevgi, sevinc, fərəh dolu an-lar bəxş etməkdən həzz alır şair:

... Bu şeirin misraları
Sığal çəksin tellərinə, yanağına...
Oxuduqca qüسسə, kədər uzaq dursun,
Sevinc hissi, fərəh hissi
Ürəyini ovundursun.
Gəl, sənə bir şeir yazım;
Ətir saçsın ən sevdiyim çiçək kimi.
Götür, qoxla.
Ən dəyərli hədiyyəntək
Qoru, saxla...

Bu bir şeirin timsalında o sevdiyi insanlara bütöv bir şeir çələngi bəxş etməyilə qürurlanır. Bilir ki, gözəl söz, gözəl bədii ifadə ən gözəl məlhəm, ən dəyərli məcundur ariflər üçün. Axı, in-san övladının yaşadığı həyat boyunca ələmli, nəşəli gözlənilməz sürprizlərlə qarşılaşmayacağına kim zəmanət verə bilər ki? Odu-r ki, qələm dostmuzun etdiyi “dualar hansısa qatda ilişib Allahına çatmayanda”, “yarımçıq cümlə kimi nöqtəsi, nidası çatmayanda”, “səsi, sədası içindən çölünə çatmayanda”, şairin iç dünyasından qaynaqlanan ilham çeşməsi öz sakit axarını dəyişir, hövllənmiş kimi etiraz nidasıyla fəvvarə vurmağa başlayır. Bu çatışmazlıqla-rın fəvqündə isə məlumdur ki, şüurlu şəkildə biganəlik göstərən şüursuz buqələmun (insan) amili durur. Məhz bu cür hallarla üzləşdiyindən, o, biganəlik, paxıllıq, xəbislik hisslərinin insan könlündən silinməsini arzu edir.

Mərhum şairimiz Cabir Novruzun “Sağlığında qiymət verin insanlara, sağlığında yaxşı deyin yaxşılara...” şeirini kim sevmir ki... Bu şeiri mən də çox sevir və həqiqətən də arzu edirəm ki, in-sanlara sağlığında layiq olduğu qiymət verilsin. Yaxşıya “yaxşı”, pisə “pis” deyilsin zamanında. Əks halda, hər zamankı kimi,

“müsibət oluruq biz, səhv düşəndə yerimiz” (Qabil). Şair Zaur İlhamoğlunun “Nəyimə lazım” şeiri də bu baxımdan biganəliyə qarşı söz adamının üsyan nidası kimi dəyərlidir:

Söz yaratdım, misra düzdüm,
Şeir qoşdum dönə-dönə.
Var gücümlə xidmət etdim
Bu torpağa, bu vətənə.
Sağ ikən qiymətim yoxsa,
Mən öləndən sonra mənə
Dəyər nəyimə lazım?

Elə bu prizmadan yanaşaraq, həyatın enişli-yoxuşlu yollarında öz inamlı addımlarını atan gənc şair Zaur İlhamoğlunun öz kitabını “Bu həyat dediyin...” adlandırmasının mahiyyəti üzərində durmağa çalışacağıq.

Bu həyat dediyin qəlizdən-qəliz,
Çox incə mətləbdə qandırar səni.
Nahamar gətirib dünya üzünə,
Zaman dülgərinə yondurar səni...

– deyə zamanənin keşməkeşlərindən bezən Zaur həyatla cəngə çıxıb sanki; “həqiqətin boğazdan dara çəkildiyi” (Q.M.) dünyada bütün haqq aşıqları kimi həqiqət axtarışındadır gecəgündüz: “Həqiqət axtarıram həqiqətlər içində...” Ancaq bu həqiqəti tapmaq mükündürmü, görəsən? Ölməz klassiklərimiz – Nizami, Füzuli, Nəsimi, Sabir... də həqiqət axtara-axtara yalanlı-məkrli dünyadan baş götürüb getmədilərmi? Onlardan qalansa yalnız Söz oldu! Həqiqətlərin izharı olan Söz! Əlahəzrət Söz!

Dahi Füzuli qəflət yuxusunda uyuyanları sözün ayıldı biləcəyinə ümid edirdi:

Ver sözə ehya ki, tutduqca səni xabi-əcəl,
Edə hər saət səni ol uyqudan bidar söz.

Bəli, insan övladı daim hərəkətdə, üzləşdiyi haqsızlıqlarla mübarizələrdə çaba göstərməkdədir. Bu onun doğal haqqıdır. Aristotelin məlum həqiqəti özündə əks etdirən aşağıdakı məşhur aforizmi bütün zamanlarda öz aktuallığını qoruyub-saxlamaqdadır: “Həyat hərəkət deməkdir, su da axmayanda iylənir”. Şair Zaur İlhamoğlu da elə bir həyat yaşamaq və özünəməxsus ömür yolu ilə elə iz buraxmaq istəyir ki, özündən sonra da bu iz heç nə ilə pozulmasın.

Çünki bilir ki:

Sağ ikən yaşamaq yaşamaq deyil,
Yaşamaq başlayır öləndən sonra.

Şair ürəyi uşaq qəlbi kimi kövrək, həyalıdır. Ətraf aləmlə təmasda da olduqca həssas və qayğıkeşdir qələm dostumuz. Zülmə, əzaba, ədalətsizliyə qarşı etiraz, saxta hisslərə, yalan vədlərə qarşı dözümsüzlük göstərmək onun həyat amalına, yaradıcılıq göstəricisinə çevrilib. Harda haqsızlıq var, orada Zaur İlhamoğlu qələmi iti bir xəncər simgəsinə çevrilir.

Böyük Bəxtiyarımızın “Atılmışlar” poemasını hər dəfə təkrar-təkrar oxuyur və oxuduqca da göz yaşlarında boğuluram. Həyatın amansızlığını, insanların biganəliyini, bəşər övladının itinəfsliyini... heç özüm də bilmirəm, nəyəsə qarşı içimdə qarşısızlıq olmayan nifrət, barışmazlıq hissi baş qaldırır. Sən öz canının bir parçasını necə ata bilərsən axı? Sən səni bu dünyaya bəxş edənlərə qarşı bu dərəcədə sayğısızlıqımı, nankorluqumu deyim, bilmirəm, göstərməklə heçmi vicdanın sızlamadı? Bəlkə də... gec də olsa... o daxilindəki vicdan deyilən haqq məhkəməsi üzünə durub səndən haqq-hesab soranda, başını daşdan-daşa vuracaqsan, onda da gec olacaq. Axı, doğrudan da: “İkinci günaha yol verən insan, / Birinci günaha haqq verən zaman”.

Necə ki, Bəxtiyar Vahabzadə yazırdı:

O çatdı həyəətə... yumdu gözünü,
Mərmər pillələlərə atdı özünü.
Körpəni görmədi qoyduğu yerdə,
O, bir daşa döndü daş pillələrdə.
Döşəndi yanına körpəyə sarı
Uzanan o titrək, gücsüz qolları.

Bu qollar bezmişdi bu gün körpədən,
Bu qollar körpəyə uzanır indi.
Bu qollar buz kimi soyuqdu nədən?
Bu qollar üstündə can yanır indi...
İndi mən neyləyim, neyləyim? – dedi,
Bir-bir qapıları döymək istədi.

Dayandı...

Ahının şölələrində
Elə bil qəfləti bir ulduz doğdu.
Hardasa qəlbinin gizli yerində
Sevindi...

Bir qədər yüngülləşdi o.

-Mən ki peşman olub döndüm geriyə.

Qədər öz hökmünü belə döndərir.

“Bəlkə xeyirlisi beləymiş” – deyə,

İndi öz-özünə təskinlik verir.

Vicdandan asılıb ürəyi dartan

Yükün ağırlığı azaldı bir az.

Özünü aldadıb yaşayır insan,

Bəlkə bu alversiz yaşamaq olmaz.

Ancaq bu məqamda bir mətləb də var:

Bir dəfə aldanan yüz yol aldanar.

İkinci günaha yol verər insan,

Birinci günaha haqq verən zaman.

Bax, əsl faciə də burasındadır: insan bir yol səhv etdisə, bu səhv pöhrələnər, şaxələnər, həтта, belə demək mümkünsə, bəhər verər. Özü də acı bəhər!

Şair Zaur İlhamoğlunun kitabında da bax elə bu mətləblə üst-üstə düşən, ürək ağrısıyla, lakin ustalıqla qələmə alınmış bir şeirə rast gəldim: “Kimsəsiz uşaq”. Bu şeir şairin kimsəsizlər evlərinə, uşaq evlərinə, lap elə qocalar evlərinə - əslində isə sətiraltı mənası (həm də əsl mənası) “atılmışlar evi” olan bu müdhiş sığınacaqlara qarşı şairin üsyanıdır desək, zənnimizcə, səhv etmərik. Şeiri oxuduqca gözlərimiz önündə ürəkparçalayan bir mənzərə canlanır: burdakı hər bir uşaq bu amansız həyat səhnəsinin taleyikəm oyunçusuna çevrilmişdir. Heç bir günahı olmasa belə!...

“Kimsəsizlər evi”ndə boylanaraq yol üstə,
Həsrət dolu baxışla baxır kimsəsiz uşaq.
Düşünür öz-özünə: “Bəlkə anam gələcək.
Mənim tənhalığımı varlığımdan siləcək.”

Belə uşaqlar birdimi, ikidimi? Beşdimi, ondumu? Onların körpə qəlblərinin xıncım-xıncım olmuş ümidlərinin baiskarı olan ata-anaları, doğmaları necə, bu məsum varlıqların nələr çəkdiklərindən xəbərdardıarmı, görəsən? Heçmi ürəkləri sızlamır, heçmi vicdanları göynəmir yayın bürküsü, qışın sazağı səmum yeli kimi iliklərinə işləyəndə?... Əlbəttə ki, yox! Əks halda, bu körpələr də digər yaşıdları kimi isti ana qucağının yavrularıtək qayğısız uşaqılıq illərini yaşayardılar...

Axı neçə illərdir bir ümidlə yaşayır,
Bu qovuşmaq hissini,
Bir olmaq arzusunu öz qəlbində daşıyır.
Dua edir min kərə,
Bu sonuncu ümidi düşməmək üçün yerə
Ovucları içində sıxır kimsəsiz uşaq...

Vay!Vay!Vay!!! Siz bu uşağın körpəcə əllərinin qançır olmuş ovuclarına diqqət yetirdinizmi?! Nə dedi sizə bu ağlayan, sızlayan, hıçqıran, hönkürən ovuclar?... “Anam gəlsin!” “Anam gəlsin!” “Anam gəlsin!” – Elə deyilmi?! Bəs ana?...

Bir an təsəvvüründə
canlandırmaq istəyir
O mehriban anasın,
Necə təsəvvür etsin
Ana adlı varlığın
bəstəboyun, ucasın?!

Necə təsəvvür etsin, axı, Ana adlı nemətin nə olduğunu hardan bilsin, hansı dadda, tamdadır, necə bilə bilər axı, bu məsum körpə...???

Bununla belə xəyalında yaratdığı Ana obrazını gözləri önündə canlandırmaqla təsəlli tapır yenə:

Min dənə rəngdən seçir gözlərinin rəngini,
Hörülmüş saçlarına qoyur gül çələngini.
Xəyalında bir anlıq çıxır yol qırağına,
Təki dəyməsin deyə Ananın ayağına,
Tez anası gəlincə
əyilib bircə-bircə
Yol üstündən daşları
yığır kimsəsiz uşaq...

Bəli, bu həmin uşaqdır: ümidini əlindən buraxmasın deyə ovcunda bərk-bərk sıxıb saxlamağa çalışan günahsız uşaq! Axı:

Doyub... Hər şeydən doyub:
Rəngli kitablarından, qələmdən, dəftərindən,
Günlərlə tərpətməyir saxladığı yerindən.
Həyətdə oynamağa çıxmır heç otağından,
O ayrılmaq istəyir bu kimsəsiz çağından...

Varlığından bezib, usanıb bu uşaq, eşidirsinizmi, ey insanlar!!!

Çünki:

Dünya gözündən düşüb, ona hər şey mənasız,
Ona hər şey havayı.
O kimsəni tanımır Anasından savayı!

Bəli, bəli! Bu körpə öz xəyalında yaratdığı Anasından savayı heç kəsi görmək belə istəmir! İstəmir onu “əzizləsinlər”... İstəmir ona səmimiyyətdən uzaq “nəvazişli”, “xoş” sözlər desinlər! Bu uşağın varlığı bütövlükdə dünyanın suçuna dönübsə, istəmir o bu günahla ömür sürməyi...

Elə bu səbəbdən də:

Sıxılır ruhu belə anasızlıq yükündə,
Baxdıqca yola sarı nəğmə qoşur içində:
“Əzizim, bilə anam,
Dərdimi bilə anam.
Nə olar, ey İlahi,
Yanıma gələ anam”, –
Ahəstə... zümzüməylə oxur
kimsəsiz uşaq...

Mən bu şeiri oxuyub yaman kövrəldim, Zaur İlhamoğlu! Yadıma şair dostumuz Giya Paçxataşvilinin bəxtsiz taleyinin astar üzünə saralmış yarpaq rəngi çəkmiş bir şeiri düşdü: “Yox-yox!”

Anasızlıq-atasızlıq dərđini bugünün özündə də körpə yavru-cuq kimi yaşadır içində Givi dostumuz. Vaxtilə “Sükutun rəngləri” adlı şeirlər kitabında oxucusuna bu yoxluğu daddırmışdı şair. Sonralar mən bu şeiri Giya Paçxataşviliyə həsr etdiyim “Dərviş” kitabına da saldım. Çünki nə qədər ki, bəşər övladı öz yaratdığından imtina edərək, onu gərəksiz bir əşya kimi uçuurlar dibinə atacaq, şairlər “Atılmışlar” kimi poema ilə, “Kimsəsiz uşaq”,

“Yox-yox!”... kimi şeirlərlə dünyanın “əşrəfi” sayılan insan övladının bu cür vəhşiliklərinə qarşı üsyan səslərini ucaldacaqdır.

Zaur İlhamoğlu, sizin şeirlər kitabınızdakı nümunələrin hər biri barədə ayrıca yazı yazmaq olardı, lakin ürək sözlərimi hələlik burda yekunlaşdırır və Giya Paçxataşvilinin “Yox-yox!” şeirini yazıya əlavə edirəm ki, kimliyindən, harda doğulub yaşamasından asılı olmayaraq, insan övladının başına gətirilən müsibətlərin insanların mənəvi dünyasına vurduğu sağalmaz yaradan hər kəsin xəbəri olsun.

Yox-yox!

Yanvar soyuğunda gəldim dünyaya,
Öz cocuq səsimi hey yaya-yaya:
Anam varmı mənim? –
Söylə, ey dünya!
Göydən qar yağaraq söylədi: “Yox-yox!”

Körpələr evində oldum şər-xəta,
Tale dostlarımla boy ata-ata,
Sordum xalalardan: “Varmıdır atam?”...
Göz yaşu udaraq dedilər: “Yox-yox!”

Məktəbə gəlib də girişdim dərəcə,
Bayramlar, tətilər olurdu... nəyə,
Hərəkət öz evinə gedirdi,
Mənsə...
Ha getmək istəsəm...
getmirdim – Yox-yox!

Axır ki, ilk sevgi haqladı məni,
Həsrətli günlərə bağladı məni.
Mahnılar, şeirlər, xatirələr çox:
“Mən səni sevirəm!” –
O isə: – “Yox-yox!”

Anamı tapıb da dostlar qazandım,
Ev alıb da şeirlərə qapandım.
“Subay qalacağam” – düşündüm, yandım,
Təzə bir sevgilim söylədi: “Yox-yox!”

Yenidən sevgilə qəlbim döyündü,
Yatmış duyğularım yaman söyündü...
Boş cibim qarıtək birdən deyindi:
“Givi, qız almağa paran var?” – “Yox-yox!”

Və... bütün bu “yox”ların yaradıcı insanların həyatından birdəfəlik yox olması diləyilə sizə gələcək yaradıcılıq yollarınızda daha böyük uğurlar, şən, nikbin ovqat arzulayıram, Zaur İlhamoğlu. Bir də arzu edirəm ki, “Bu həyat dediyin...” kitabının təqdimatında olduğu kimi, oxucularla hələ neçə belə möhtəşəm musiqili-ədəbi görüşləriniz baş tutsun!

15 oktyabr, 2018

BU YOLU GEDƏN YORULMAZ!

*“Başkeçid qolunu saldı boynuma... Elat dastanı”
kitabına Önsöz əvəzi*

...Dan yeri təzəcə sökülürdü. Səhraya bənzər çöllüyün tən ortasıyla zəif bir çay axır, çayın xırda axarları boyunca cücərən yamyaşıl otların, dənəvər halda onların arasından boylanın çöl çiçəklərinin günəşə doğru mürgülü-mürgülü boylanması hələ də ətrafı bürüyən gecənin lal sükutunu poza bilmirdi. Bu sükutun fonunda hardansa gələn tappılı səslərindən sanki birdən-birə torpağın dodağı qaçdı. Həzin meh çiçəklərə sığal çəkərək: “Oyanın, – dedi, – artıq Günəş çıxıb, gec qalırınsınız...”

Uzaqdan iki atlı gəlirdi. Atlılardan biri sağ əlini uzadaraq, onunla yanaşı addımlayan iti baxışlı gəncin kürəyinə ehmalca toxundu. “Yoruldunmu, əfəndim?” – Gənc üzünü nurani çöhrəsində nəsə demək, hansısa mətləblərə işıq salmaq nişanəsi oxunan pirani dostuna tutdu. “Yolumuz Haqq yoludur, bu yolu gedən yorulmaz, övladım!” – söylədi Dədəm Qorqud misallı bu pirani el ağsaqqalı. Ardınca da nəsihətamiz bir kəlam söylədi...

İndi o nəsihətnamənin yalnız bəzi misralarını xatırlayıram. Çünki yuxuda gördüyüm həmin iki atlının üzünü Günəşə, üfüqlərə doğru yol gedə-gedə bir-birinə ismarladıqları həmin duyğusal anların hikmət çələngini mən yuxumda görür, eşidirəmmiş sən demə...

Doğrusunu deyim ki, həmin atlıların üzünü aydın görməmişdim yuxuda, lakin səsləri hələ də qulağımdadır: – Bu yolbaylar “Uzun, incə yolların” Haqq yolçuları Osman Əhmədoğlu və Zəlimxan Məmmədli idi!

O yuxunun görüldüyü gecə mən bu Haqq aşıqlərinin bir-birinə ismarladıqları şeirləri oxuyub-tamamlamış, artıq şeirləşmiş həmin ismarıcların ünvanlandığı Yerin, Göyün, Ərşin, Gürşün, İnsan oğlu İnsanın, Adəm övladı Adəmin Haqqa doğru çırpınıslarının təsiri ilə ruhani bir orbitə düşmüşdüm. Ruhun diriliyi, ruhun ölməzliyi sanki kimlərinsə, nələrinsə diqtəsini eşitməyə səsləyirdi

məni: “Ayıl, ey İnsan övladı! Yetər, sənin olana sahiblənməməyin! Yetər, “son ucu ölümlü dünya”ya ölü gəlib, ölü də getməyin! Diri ol, dirilik suyu içməyə haqqı olanlarla bir sırada ol ki, Haqqın yolunu azmayasan!”

Bu səsin sahiblərinin yanında yam indi! Yox, sadəcə, səslərinin şəklini gözlərimə çəkməklə məşğulam. Zəlimxansayaq:

Meydan mənim, meydan sənin, ay Osman,
Meydan türkün, el-obanın, ay Osman,
Bu yol ki var – dədələrin yoludu,
Meydan haqqın, ədalətin, ay Osman!

–düşünür (çünki özümü o “Dədələr yolu”nun yolçusu hesab etmişəm həmişə!), Osmansayaq:

Haqq yolunda kimin varsa bir üzü,
Öz addımı, öz məramı, öz sözü,
Orda bərqərsə gecə-gündüzü,
Hər diləyi hasil olar, inşallah,
Eyvallah, Zəlimxan! Sənə Eyvallah!

–səsinə səs verirəm!

Qarşımızdakı kitab olduqca xoş bir məramın nəticəsində doğulub, araya-ərsəyə gəlib. Topulunun bir deyil, iki müəllifi var və hər iki müəllif özü və sözü təmizdən-təmiz, amalı-məsləyi durdan-duru azman türk kişisidir! Niyyət saf olarsa, həmin bulağın suyundan içənlər daha da saflaşar, büllurlaşar, Haqqın, ədalətin yolçuları olmağa can atarlar. Bu yolun mürşidi-kamili də, müridi də elə bu ruh adamlarının özüdür: baş və bədən, ruh və cism fərqi yoxdur onların arasında!

Dərviş Osman:

Allah verib, Haqdan gəlib dərmanı,
Bir olmaqdı pır olmanın loğmanı.
Bax, belədi Yaradanın fərmanı:
Var olubdu, var olacaq dünyası, –
Anadolu-Azərbaycan arası!

Zəlimxan Elcanlı:

“Qara” – böyük deməkdi, papaq – kişilik rəmzi,
Qarapapaq – ərənlik, ulu türklüyün rəmzi.
Əsrlərdən boylanın ulu ruhların səsi...
Çəkil, eyyy, ləkələmə, zədələmə bu yolu!
Bu yol ilə oynama, bu yol haqqın yoludu!

Ruh eyni, düşüncə eyni, davranış eyni, əxlaq eyni, mənəviyyat eyni! Üstəgəl, elə-ulusa, soy-kökə, yaranış-törənişə, südəmayaya ehtiram, sayğı, məhəbbət eyni! Tanrısına tapınan bir ulusun halal-hümbət övladlarının yoluna uğurlar diləyir, “Dualarınız müstəcəb olsun!” – deyirik.

Təbii ki, nə Zəlimxan bəy Məmmədli bu ismarıclarını şeir yazmaq, söz qoşmaq, hikmət dəryasının qəvvası kimi başını başlara qoşmaq, özünü şair elan etmək amacıyla araya-ərsəyə gətirib, nə də ünlü şair Dərviş Osman öz ismarıclarını yolbayı olduqları eyni bir yolun – Haqq yolunun yolçusu, sarbanı, eyni zamanda ruhun və qəlbin, cismin və canın həkim-loğmanı olan Zəlimxan Elcanlıya ünvanlayarkən, belə bir hikmət çələnginin yaranacağına iddialıydı. Dədələr necə deyib: “Təqdiri-İlahidən qaçmaq mümkünsüz bir işdir!” Təki hər zaman belə mümkünsüzlüklərin mümkün olduğu anları yaşamaq nəсібimiz olsun!

İyul, 2019

“YAXINLAŞAN SƏSDƏN OXU...”DUQ O GÜN...

*Mən Adəməm, pəsdən oxu,
Dərdi qanan kəsdən oxu.
Yaxınlaşan səsdən oxu,
Məzar yolu yöndü daha...*

Naib Pünhan

“Qocamanoglunun pünhan şeirləri”. Bu ad, bu ünvan sizə nə deyir, bilmirəm. Lakin buna əminəm ki, tərtibçi-müəllif Səbinə Yusifin yeni kitabına seçdiyi ad ilk növbədə oxucunun diqqətini özünə cəlb edəcək. Və yəqin ki, oxucu həmin pünhan şeirlərin müəllifini – Qocamanoglunun kimliyini öyrənməyə tələsəcək. Elə isə, gəlin tanımağa çalışaq bu maraqlı ad və ünvanın müəllifini.

... Salğarlı bir nəslin nümayəndəsi olan Naib Pünhan (Qocamanov Naib Tapdıq oğlu) 1924-cü ildə Qazax mahalının Daş Sallahlı kəndində dünyaya göz açmışdır. Uşaqlıq dönəmi sovetlərin ilk illərinə təsadüf edən balaca Naibin fəhmi, fərasəti, yaşına uyuşmayan dərəcədə savadlı olması ətrafındakı insanları, sözün yaxşı mənasında, həmişə təəccübləndirirdi. Kiçik olmasına baxmayaraq, hətta böyüklər onunla hesablaşırdılar da. Beləcə, illə-illərə calandı, dünya, zaman isə nehrə kimi çalxalanıb-bulanmağındaydı. II Cahan Savaşı başlayanda Naib gəncliyinin ən qaynar çağına qədəm qoymuşdu. Lakin amansız müharibənin dəhşət saçan qasırğası böyük Sovetlər məkanının ən ucqarlarına belə nüfuz etməkdə, ahıllı-cavanlı bütün insanları Vətənin müdafiəsi adıyla ölümün pəncəsinə doğru sürükləməkdəydi. Belə bir vaxtda 17 yaşlı yenicə tamam olmuş gənc Naib də düşmənlə ölüm-dirim savaşına atıldı. Cəbhədə onun başına olmazın məşəqqətlər gəldi, hər iki ayağından ağır yaralanaraq huşunu itirdiyindən, almanlar tərəfindən əsir götürüldü. Əsirlikdə neçə dəfə ölümün düz gözünün içinə baxmalı oldu, hər dəfə də həmişə ümid bağladığı Tanrı onu hifz eləyib qorudu. Buna bəlkə də onun qəlbinə hakim kəsilmiş

xeyirxahlıq duyğusu kömək oldu. Necə deyərlər, etdiyi yaxşılıqlar ovsanaya keçdi...

Əsirlikdən qaçmağı da bir dedektiv əsərin mövzusudu Nai-bin. Sonra yenidən düşməyə qarşı vuruşan ordunun tərkibinə qoşulub müharibənin sonuna qədər döyüşür. Müharibənin başa çatmasına baxmayaraq, hələ iki il də hərbi xidmətdə olmaq yazılıbmış onun taleyinə. Nəhayət ki, doğma dədə-baba yurduna qayıdan Naib, el-obanın qürur, güvənc yerinə, arxa-dayağına çevrilməyi bacarır...

***

Haqq dünyasına qovuşandan sonra da adı hər zaman dualı dillərin əzbəri olmuş müdrik bir insanın xatirələrdə yaşayan ömür yolu barədə şairanə bir dillə qələmə alınmış “Qocamanoğlunun pünhan şeirləri” kitabı yazıçı-publisist Səbinə Yusifin yazdığı kiçik bir “Ön söz əvəzi” ilə açılır. “İnsan hərdən elə qəribsəyir ki... Mən də qəribsəyirəm. Lap tez-tez... Heç nədə, heç yerdə tapa bilmirəm özümü. O zaman müdrik, yazısıyla əməli qənşər gələn insanların hikmət xəzinəsindən süzülən ecazkar sözlərə pənah aparıram. Və o zaman üz söykədiyim dəyərli bir irs də Naib Pünhan irsi olur...” Beləcə, çox doğru olaraq, əməli ilə sözü, əqidəsi ilə vicdanı üst-üstə düşən bir insanlıq mücəssəməsinin ömür və yaradıcılıq yolunun işığına üz tutur Səbinə Yusif.

Yazıcının təqdimatı o qədər sadə, anlaşılıqlı, eyni zamanda oxunaqlıdır ki, oxucu Naib Qocamanovu (Naib Pünhanı) bütün keyfiyyətləri ilə tanıyıb-sevə bilər. Yazıcının da məqsədi elə budur: İNSANIN, İNSANLIĞIN qəhətə çəkildiyi bir dövrdə adamlara insanlıq məktəbinin nümunəsini təqdim etmək! Bir də: “Susa-susa danışan, Pünhan (gizli) ola-ola var olan yaradıcılıqdır Naib Pünhan yaradıcılığı. “Ədalətsiz divanxana” (Naib Pünhan) olan dünyaya sinə gərən, yaşamağı bacaran yaradıcılıqdır N.Pünhan yaradıcılığı...” – yazır S.Yusif.

Kitabın müxtəlif bölmələrində oxucu həm Naib Pünhan yaradıcılığının hələlik əldə olan nümunələri, eyni zamanda dostlarının, iş yoldaşlarının, onu sevən müxtəlif zümrədən olan insanların, qohumlarının və övladlarının ibrətamiz, kövrək xatirələri ilə tanış ola biləcəklər. Bütün yazılar ürəkdən yazılıb, tam səmimiyyətlə qələmə alınıb, lakin Naib kişinin oğlu Tapdıq Qocamanovun atası barədə yazdıqlarını oxuyanda adam göz yaşlarını saxlaya bilmir. “Son söz əvəzi, yaxud qəlbimdə bir rəsm çəkmişəm sana” adlı bu yazı qəlbimizi ehtizaza gətirir, ata-övlad sevgisinin bütün möhtəşəmliyi ilə yenidən gözlərimiz önündə bir əzəmət heykəlini yapır: “Heç vaxt bu haqda düşünməmişdim. Kiminsə haqqında xatirə yazmaq, xüsusilə də sənə yaxın, doğma olan bir insan haqqında. Sənə doğma olan bir insanın həyatda yoxluğunu qəbul etmək ölüm acısından da dəhşətlidir. Məncə, atam həmişə, hər zaman mənim yaxınlığımdadır. Onun şeirlərini oxuduqca, orada olan saflığı, dərin həyati fəlsəfəni, həyatı boyunca çəkdiyi çətinlik və izzətləri dərk etdikcə, gözlərim önündə məğlubedilməz bir sərkərdə canlanır...

... Qəlbimdə bir rəsm çəkmişəm sana,
Nə boya, nə rənglər işlənmiş ona.
Önümdə bir ağac, hey yona-yona,
Heykəlin yaratmaq istərdim, ata.”

Sentyabr-oktyabr, 2015

“İŞIQ ƏLİFBASI”NDAN DÜŞƏN İŞIQ

“İşiq əlifbası” yazı stolumun üstündədir. Əlimə alır və sanki sehlənirəm. Bu nədir?! Elə bil əlimə bir topa işıqdan hörülmüş çələng götürmüşəm!...

Yaman duyğulanmışam. Elə duyğulu-duyğulu da ilk səhifəni çevirirəm. “Həzi Həsənli” imzası onsuz da mənə çoxdan tanışdır, lakin onun qələmi bu dəfə daha müqəddəs, daha ilginç bir niyyətə qol qoyub. Bax, həm də budur məni duyğulu edən.

Tələsirəm kitabla tanışlığa. İlk olaraq, “İşiqli dünyanın adamı” ilə rastlaşıram. Çevirib imzaya baxıram. Üzümə təbəssüm qonur: İlham Abbasov! Təvazüdə, alçaqkönullükdə çox az adamın bazlaşa biləcəyi bir sima. İmzasına özünün və başqalarının hörmətlə yanaşdığı dəyərli ziyalımız! Tədqiqatçı-alimimiz! Peşəkar jurnalistimiz! Haqqında (özü də haqqına!) hər zaman üzünə nəsə bir səmimi söz demək istədiyim, lakin “cürət etmədiyim” (ümumiyyətlə, mən səmimiyyətdənkənar, boğazdanyuxarı söz deməyə alışmamışam) İlham müəllimin, qələm dostunun hər birinin dostu Fikrət haqqındakı kitabına yazdığı bu Ön sözü birnəfəsə, su kimi, hava kimi ciyərlərimə çəkirəm. Çəkə-çəkə də düşünürəm ki, bu ürəklə yəqin, Fikrət haqda ən səmimi kitablardan birini elə İlham Abbasovun özü yaza bilərdi. Çünki onun dediyi kimi, “Fikrətlə dost olmaq üçün gərək mənəvi qan qrupun onunkuna uyğun olaydı – duyğuların, düşüncələrin tuş gələydi, sözün-söhbətin tutaydı. Fikrətə yaxın olan ən yaxın dostlardan biri də Həziydi. Bu dəyərli kitab Həzi Həsənlinin Fikrətin xatirəsinə dost ərnağandır...”

Düzünü deyim ki, bu sözlərdə mən sonsuz səmimiyyətin təbəssümünü görürəm. Hər birimiz dəfələrlə şahid olmuşuq ki, insanlar xoş məramla görülmüş hansısa gözəl bir işi təqdir etməyə nədənsə xəsisləniirlər. Daha doğrusu, gözügötürməzlik, qəlbi napaklıq bəzilərini qoymur qarşısındakının əməyini səmimi qarşılaşmağa, qiymətləndirməyə. Bu baxımdan, İlham Abbasovun Həzi Həsənlinin qələminə və şəxsiyyətinə göstərdiyi bu sayğı və ehti-

ramına görə müəllifdən və Fikrətin ruhundan öncə öz təşəkkürümü bildirirəm. Hətta, bunu etmək mənə düşməsə belə!

Nəhayət, şair Fikrət Mursaqulovun “dilimizin əzbəri olan bir misrasını azacıq dəyişməklə” sözünü “hələlik” yekunlaşdıran İlham Abbasova qoşuluram: “Xoş gördük, Fikrət, xoş gördük!”

Oxuya-oxuya,
Yaza-yaza
İşıq əlifbası öyrədirəm
Barmaqlarıma...
Xoş gördük, gözlərim,
Xoş gördük!

Fikrətin qəlbimizi uçum-uçum uçunduran bu unudulmaz misraları kitabın leytmotivini təşkil edir. Üz qabığında yer almış bu kiçik (əslində, dərin-dərin!) şeirlə başlanır Həzinin Fikrətlə dostluğunun izharına ayaq qoyduğu ilk pillələr. Həzinin bu böyük insana məhəbbəti o günlərdən başlayıb: “Fikrətin yollarının Givinin qollarından başladığı” anlamına gəldiyi və bu qoşa kölgəni Qobustandakı yallı gedən qaya rəsmlərinə bənzətdiyi çağlardan!

Kitab barədə uzun bir yazı yazmağı düşünmüşdüm qələmi əlimə alanda. Elə bilirdim, Həzinin düşündüklərini, yazıya köçürdüyü həyat hekayətlərini yozub-yozmalamağa “qüdrətim çatır”. Lakin birdən... hiss elədim ki, bu, başa gələn iş deyil. “Yaxşısı budur, Həzinin özünə müraciət et və onu dinlə”, - deyərək, qələmi başqa səmtə yönəltdim.

• Arzu yollarının enişlərində-yoxuşlarında büdrəyəndə Fikrətin qolları yıxılmağa qoymayıb məni...

• Onun adı gələndə qəmli-qəmli oxuduğum bir mahnı var. Sözləri də, bəstəsi də özümə məxsusdur. Elə ifaçısı da özüməm, dinləyicisi də... Yalnız və yalnız təklənəndə oxuyuram:

Fələk dost bağımıza dərd əkir, lələ,
Gözlərim yağıştək yaş tökür elə...
Bilmirəm, ürəyim nə çəkir hələ,
Qaldım ürəyimdən, aralı, könlüm...

- Fikrət köhnə kişiydi...
- Fikrətin dilindəki “babroz”(papiros) sözü şəkər kimi, qənd kimi səslənirdi...

- Bir Fikrət yaşayır qəlbimizin işıqlı, isti, gülü-çiçəyi solmayan bağçasında. Çöhrəsi gözlərimizdə, səsi qulaqlarımızda, birgə yaşantılarımız qəlbimizdə, sözə hopdurduğu duyğu-düşüncələr yaddaşımızdadır. Bir Fikrət vardı, bir Fikrət yox oldu, bir Fikrət yenə var...

- O bizim yanar çırağımız idi. Biz o çırağın işığına pərvanələr kimi yığışırıdığımız: Givi, Müzəffər, Məhərrəm, İmamverdi, Məmməd, İlham, Qulu, Qafar, Nazim və kimlər...kimlər...

Haşiyə çıxıram: Mən bu avazda yazılan kitablara həyatda az-az rast gəlirəm və oxuduqca kövrəlir, kövrəldikcə də, durulaşır, saflaşırım. Sevinirəm, sevinirəm ki, bu həyat hələ bizə səmimi olmağa, dostlarımızı, doğmalarımızı, itənlərimizi, batanlarımızı içdən xatırlamağa ürək saxlayıb bir azca da olsa! Yoxsa bu “əlifba”-nı oxuyub-öyrənməyə cəsarətimiz bir yana, qeyrətimiz çatardımı?! Yəqin ki, yox!!!

Gizlə məni ürəyində dövlət siritək,
Gizlə məni ürəyində
bir oxunmamış əlifba kimi...

Fikrətin sözləridir.

Həzi Həsənlüyə isə ürəyində gizlətdiyi bu “dövlət sirri”ni aləmə faş etdiyi üçün içdən gələn təşəkkürlər!

Aprəl, 2012

“ÖMÜR KƏCAVƏSİ” YOLDADIR

*Rafiq Yusifoğlunun “Ayrılığın qəm hasarı”
kitabı haqqında düşüncələr*

“...50 illik bir ömrün ağırlı-acılı, sevgili, sevincli günləri muncuqlar kimi illərin, ayların qaranlıq guşələrinə səpələnib. Əlbəttə, o muncuqların hamısını yığıb-yığışdırmaq mümkün deyil. Ancaq elə muncuqlar var ki, illərin qaranlıq guşələrindən işarır, “gəl-gəl” deyir. Məhz o işaran muncuqları bir yerə toplayıb, övladlarıma, nəslimizin gələcək üzvlərinə yadigar qoymaq arzusu baş qaldırdı ürəyimdə. Düşündüm ki, bəlkə bu digər oxucular üçün də maraqlı olar...”

Bu duyğulu sətirlər sevimli şairimiz, ədəbiyyatşünas-alim, “Göyərçin” jurnalının baş redaktoru Rafiq Yusifoğlunun “Elm” nəşriyyatında işıq üzü görmüş “Xatirə kəcavəsi” adlı kitabından götürülüb. Kitab məhz bu sətirlərlə başlanır və onun təkcə şairin mənsub olduğu nəslin davamçıları üçün deyil, ümumilikdə götürsək, Azərbaycan oxucusu üçün həm maraqlı, həm də gərəkli olduğu qənaətindəyik. Çünki əsil-nəcabətli, tanınmış nəslin ləyaqətli varislərindən biri kimi şairin kökə bağlılığı qələmə aldığı hər bir şeirində, poemasında, acılı-şirinli xatirələrində, hətta uzun illərin gərgin axtarışlarının məhsulu olan tədqiqat əsərlərində də özünü göstərməkdədir. Belə bir zəngin, maraqlı həyat və yaradıcılıq yolu keçən alim-şairin nəşr olunub geniş oxucu kütləsinə təqdim olunan hər yeni kitabı isə əsl ədəbi hadisədir. Bu kitabların sayı çoxdur. Əksəriyyətini mənə qələm dostum Rafiq Yusifoğlunun özü bağışlayıb, yaradıcılığına məxsus dəst-xətlə, xüsusi sənətkarlıq səmimiyyəti ilə avtoqraf yazdığı da unutmayıb. Odur ki, Rafiq Yusifoğlunun hazırda kitab rəfimin doğma sakinlərinə çevrilmiş “Həsərət köçü” (1988), “Çiçək yağışı” (2000), “Təzə sevdalara doğru” (2000), “Söz çəmənli” (2002), “Ayrılığın qəm hasarı” (2002) – şeirlər, “Xatirə kəcavəsi” (1999) – xatirələr, elmi-publisistik düşüncələr, sevən insanların, müxtəlif peşə sahiblə-

rinin məktub və məqalələri toplanmış “Ömür romanı”, “Bahar qatırı” (1999) adlı uşaq nağıl və hekayələr kitabları, Azərbaycan və dünya uşaq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri barədə geniş elmi məlumatlar və müəlliflərin əsərlərindən ən yaxşı nümunələrin daxil edildiyi “Uşaq ədəbiyyatı” (2002) adlı dərs vəsaiti, ədəbiyyatşünaslığımızın nəzəri problemlərinə həsr olunmuş və işlədiyi Sumqayıt Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsində bədii söz, onun xüsusiyyətləri və poetikası ilə, digər problem məsələlərlə bağlı oxuduğu mühazirələrin də daxil edildiyi “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” (2001) adlı monoqrafiyası, böyük zəhmət və sonsuz məhəbbətlə körpə balalara ərnağan etdiyi “Göyərçin” jurnalının nüsxələri təkcə mənim deyil, kiçik kitabxanamın oxucusu olan dostlarımin da tez-tez müraciət etdiyi ən qiymətli vəsaitlərdir. Əlbəttə ki, məndə olan kitablar sevimli şairimizin artıq oxucuların ixtiyarına verilmiş kitablarının ancaq bir hissəsidir. Lakin elə bunlar kifayətdir ki, şair, nasir, publisist, naşir, alim..., ən başlıcası isə çoxlarının sevdiyi, bəzilərinin isə hətta həsəd apardığı bir insan, həqiqi dost, sözün əsl mənasında şəxsiyyət Rafiq Yusifoğlunun bütün daxili məziyyətlərinə bələd olub, onun iç dünyasını özün üçün aşkarlayasan. “Qızıl qələm”, “Vətən”, “Araz”, “İlin ən yaxşı kitabı”, “Tofiq Mahmud” mükafatları laureatı olan şairin həyatda qazandığı ən böyük mükafat isə oxucu sevgisi, pərəstişkar məhəbbətidir. Səhsız-hesabsız oxucunun qəlbinə yol tapmaq, onun yaddaşında özünə əvəzsiz yer tutmaq hər sənətkara, söz adamına nəsib olan xoşbəxtlik deyil. Bu xoşbəxtliyə isə, tam əminliklə və şəxsi müşahidələrimə əsaslanaraq deyə bilərəm ki, o öz məhrəbanlıq və səmimiyyəti, daxili mədəniyyəti və sadəliyi ilə nail olub.

Rafiq Yusifoğlu oxucu təmasını şeirlərinə hopdurmağı bacaran, Pablo Nerudanin “Mənim həyatım sözlərdir, gözəl sözlər. Mən sözlər içində yaşayıram, özünəməxsus olan bir nağıl sarayı kimi...” – hikmətli kəlamlarını ömür kredosuna çevirərək, sözdən həqiqətən də möhtəşəm bir saray ucaldan söz sənətkarıdır. Və bu sarayın hər kər-

pici, hər daşı təmizliyi, halallığı özünə əvəz olunmaz Tanrı payı sayan söz adamının ruhunun bir zərrəsidir ki, durub:

Saymadım şeytanı, ötdüm yanından,
Təmizlik edərmiş adamı Allah.
Nə yaxşı çirkəblər burulğanından
Təmiz çıxartmışam adımları, Allah.

“Ömrüm boyu mən sözümün oldum ağası”, – deyər qürur hissi keçirən şairi yaxından tanıyanlar yaxşı bilirlər ki, həmişə başqalarından məktub alan şairin özünü-özünə məktub yazmağa sövq edən hansı hisslər, duyğulardır;

Baxan yoxdu düşüncənə, yaşına,
Görən yoxdu sızıldayan könlünü.
Yaxşılıqlar qaxınc olar başına,
Yaxşılıqlar gödək edib dilini.

Lakin yaxşılıq etməyi, kiminsə səadətini özü üçün xoşbəxtliyə çevirməyi ilə rahatlıq tapan, daxilən daha da saflaşan, təmizlənən şair ürəyinin gözü ilə görür və duyur ki:

Elə məst eyləyib gözlərin məni,
Dağlar topuğumdan, göy qurşağımdan.
Çəkilib dünyanın çisəyi, çəni,
Ürəyim asılıb göy qurşağından.

Çirkin də gözümdə göyçəyə dönüb,
Sən baxsan, sevinər, taleyim gülər.
Ürəyim bir ovuc çiçəyə dönüb,
Sənin qədəminə səpilə bilər.

Sevgili-qayğılı, enişli-yoxuşlu, ilhamlı-duygulu həyat yaşayan qələm dostumuzun “Ömür kəcavəsi”nə “Ayrılığın qəm hasarı”nı aşmaqla, “Təzə sevdalara doğru” uğurlu yol arzulayırıq.

18 iyun, 2003

BELƏ YAZSAN, İNAN, ÖLMƏZSƏN!

Satirik-şair Rafiq Dağlının «Ölməzsən ki...» kitabının işıq üzü görməsi münasibətilə

Nəhayət ki, bu kitab işıq üzü gördü: «Ölməzsən ki...» Adı qəribə olduğu kimi, kitaba daxil edilmiş şeirlər də özünəməxsusluğu ilə seçilir. Çünki şair Rafiq Dağlının özü də yazdığı şeirləri kimi bənərsiz adamdır; bir az baməzə, bir az dəli-dolu, bir az odlu-alovlu, bir az da küsəyən. Yazdıqlarına diqqət göstərməyənlər onun diqqətindən çətin ki kənarda qala. Heç nəyə biganə deyil şair: hövsələsizdir, tezcə özündən çıxmağı var, ancaq əhli-haldır, ruh qohumluğu hiss etdiyi adamlarla çox tez ünsiyyətə girir və bu ünsiyyət sonralar əqidə, məslək dostluğuna çevrilə bilər. Özü bütöv olduğu kimi, sözü də bütöv adamdır Rafiq Dağlı. Ölsə belə, sözün düzünü üzə deməkdən çəkinməz. Ona görə ki, iç dünyası təmiz və pak insandır və bu cür keyfiyyətləri özünün həyat tərzinə çevirməyənlərə qarşı həmişə barışmaz mövqe tutur. Heç kəsə pislilik arzulamadığı kimi, heç bir pisliliklə, şər-böhtanla da barışığa gedə, saziş qura bilmir. Gözünün işığı belə olsa, nöqsanını üzünə deməkdən çəkinmir. Bu isə əslində, Tanrının yaxşılara bəxş etdiyi ən dəyərli keyfiyyətlərin bəlkə də ən birincisidir. Çünki «dost insanın səhvini üzünə deyər». Bunu da ki, babalarımız deyib.

Rafiq Dağlının imzasına respublikanın ədəbi orqanlarında vaxtaşırı rast gəlir, onun duzlu-məzəli satiralarını sevə-sevə oxuyuruq. Bu günsə biz onun sanballı bir satirik şeirlər toplusu ilə tanış olmaq imkanı əldə etdik və ürəkdən sevindik ki, nə yaxşı ki, şair yaradıcılığında daha çox klassik üsluba, ən başlıcası isə satirik ruhlu şeirlərə üstünlük vermişdir. Çünki bu janrdə qələmə alınmış şeirlər bütün dövrlər üçün aktualıq kəsb edir və R.Dağlı da məhz bu məqamı hər zaman diqqətdə saxladığından ustadı saydığı böyük klassikimiz Mirzə Ələkbər Sabirə ehtiram əlaməti olaraq, hələlik yeganə olan ilk kitabını «Ay Sabir» şeiri ilə başla-

mışdır. Satirada ustad Sabirin «Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə...» satirasına istinadən şair haqlı olaraq bu qənaətə gəlir:

Gördüyün ölkə həməən, millət həməən millətdir,
Dəyişib tək cə bir az adətimiz, ay Sabir.

Təsadüfi deyil ki, M.Ə.Sabirlə eyni amala, məqsədə xidmət edən şeirlər yazan Rafiqin bu gün ona üz tutaraq:

Sənlə baş tutsa bu gün söhbətimiz, ay Sabir,
Onda üst-üstə düşər niyyətimiz, ay Sabir.

– deməsi, bütün dövrlər üçün aktualıq kəsb edən milli satiraya qayıdışın nəhayətdə ən uğurlu bir addım kimi, ədəbi nəsil tərəfindən qavranılacağına və qəbul ediləcəyinə, eyni zamanda cəmiyyətdə mövcud olan çatışmazlıqların, əyər-əskikliklərin tezliklə aradan qaldırılmasına yardımçı olacağına inam hissi yaradır. Klassiklərimizdən – Qasım bəy Zakir, Mirzə Şəfi Vazeh, Seyid Əzim Şirvani, Mirzə Ələkbər Sabir, daha sonralar Rüfət Əhməd-zadə, Rüfət Zəbioğlu, Hikmət Ziya, Baba Pünhan və digər satiriklərin ədəbi yaradıcılıq yolunda daha bir şairin uğurlu addımlarını təqdir etməklə yanaşı, qeyd etmək istərdik ki, müasir dövrümüzdə bəlkə də çoxlarının satiradan, tənqiddən xoşlanmadığını nəzərə alsaq, Rafiq Dağlının cəsarətli vətəndaş poeziyasının nə qədər əhəmiyyətli bir rola malik olduğunu aydınlaşdırmaq bilərik. Çünki, adətən, tənqiddən o kəslər qorxub-çəkinirlər ki, onlar xirtdəyəcən nöqsan, çatışmazlıq içərisindədirlər, haram yeməkdən, qələt işlər görməkdən əl götürə bilmirlər. Belə yerdə isə, təbii ki, Rafiqin qələmi hökmən işə düşəcək, öz haqq sözünü deyəcəkdir. Necə ki, şair ölkədə getdikcə artan «diplomlu savadsızlar» ordusundan narahatlıq hissini gizlədə bilmir. XX əsrin əvvəllərindəki savadsızlıqla yaşadığımız XXI əsrin əvvəllərindəki savadsızlıq arasında axtarılıb məntiqi əlaqə tapır və arzu edir ki: «Getməsin bir də hədər zəhmətimiz, ay Sabir».

«Ölməzsən ki...» kitabını əlinə götürən oxucunu ilk növbədə bu adla yazılmış şeir maraqlandırır və biz də 4-cü səhifədə qərar tutmuş həmin şeiri oxuyuruq. Təsədüfi deyildir ki, şeirin adı ilə kitabın daşdığı ideya-məzmunun vəhdət təşkil etməsi diqqətli oxucunun nəzərindən yayınmır:

Toplayıb ağlını yığsan bu ağsız başına,
Həm də bəd işlərin atsan daşın, ölməzsən ki...

Yaltaqlıqla, rüşvətxorluqla, yalan və böhtanla gündəlik həyatımızda addımbaşı rastlaşan şair öz müasirlərini bu yaramazlıqlarla mübarizliyə, barışmazlığa səsləyir:

Qandım belə bir hikməti: pulsuz kişi quldur,
Xoşdur bu səbəbdən gedib olsan qoçu, quldur.
Çün insanı insan eləyən, ay bala, puldur,
Ömrün boyu çəkməzsən əziyyət, pulun olsa,
Hər kəs edəcəkdir sənə hörmət, pulun olsa.

Lakin dünyanın hər bir üzünü görən şair vəzifəsindən, mənəbündən, şan-şöhrətindən asılı olmayaraq hər bir kəsə xatırlatmağa çalışır ki, insan ilk növbədə öz vicdanını pak saxlamalı, təmizliyini, əqidə saflığını qoruyub saxlamalıdır, çünki ən nəhayətdə hər kəsin üz tutub gedəcəyi yer birdir və Vətən torpağının insana ölür gündə öz qoynunda bir parça yer verməsi üçün bu əqidə saflığının olması vacibdən vacibdir. Hamı sonda qara torpağa qismət olacaq, gedəndə özüylə heç nə aparmayacaqdır. Ondan isə qalan ya təmiz adı, yaxşı əməli olacaq, ya da sonrakı nəsillər tərəfindən nifrətlə anılacaqdır. Vətəninə sevməyən, onu bütün varlığıyla sevməyənlərə isə, çətin ki ana torpaq öz qoynunu geniş açsın. Odur ki, gərək yaddan çıxarmayaq:

Dünyamıza kim gəldisə mehman, gedəcəkdir,
Tərk eyləyərək aləmi insan gedəcəkdir.

Möhkəm qoruyub hiفز eləsən canı qəfəsdə,
Bir quş kimi pərvaz eləyib can gedəcəkdir.

Bu həqiqəti isə, insan deyilən kəs unutmamalıdır. Rafiq Dağlı da vicdanı kölgəlilərin nöqsanlarını üzlərinə deməkdən çəkinməsə də, çox vaxt onlar özlərini görməzliyə-bilməzliyə vururlar:

Vardır eləsi – tərifi tez anlayacaqdır,
Lakin dediyim nöqsanı nöqsan başa düşmür.

Həcv etdiyimin ismini göstərmişəm həтта,
Üstündə onun olsa da ünvan, başa düşmür.

Nədən ki, vicdanı əyriilər çox vaxt öz naqisliklərini başa düşmür, yaxud başa düşmək istəmirilər. Şairinsə məramı bu əyri-liklərin düzəlməsinə çalışmaqdır. Axı, özü demişkən:

Kim xalqını saymır, ya da dərдин vecə almır,
Rəhmətlə belə kəsləri millət yada salmır.

Şairin mövzu, məzmun və forma rəngarəngliyi ilə seçilən satiraları, təmsilləri ilə yanaşı, Azərbaycan filmərinin adları əsasında qələmə aldığı «20 yanvar nağılı», «Mən tüpürərəm» novellası, «Lirika» bölməsinə daxil etdiyi şeirlər oxucunu Rafiq Dağlı poeziyasının, ümumilikdə götürdükdə, yaradıcılığının ən dəyərli nümunələri ilə tanış olmağa imkan yaradır. Adama elə gəlir ki, bu əsərlər satirik ruhda qələmə alınsa da, həyatı güzgü kimi özündə əks etdirdiyindən, sanki insanın ürəyinə yağ kimi yayılır, belə demək mümkünsə, adamın ürəyindən tikan çıxardır. Axı, şairin göstərdiyi, ifşa etdiyi eybəcərliklərlə, qeyri-insani münasibətlərlə biz gündəlik həyatımızda addımbaşı qarşılaşır, bundan hər biri-

miz əziyyət çəkirik. Güman edirik ki, «Ölməzsən ki...» kitabını oxuyan hər kəs bundan belə buraxdığı səhvləri təkrarlamayacaq, ən yüksək insani keyfiyyətləri ilə xalqına, millətinə yararlı övlad kimi xidmət göstərməyə səy göstərəcəkdir. Bir də inanırıq ki:

Yayacaq aləmə yellər səsimi,
Eşidər bir daha ellər səsimi,
Kəsə bilməz qara əllər səsimi,
Növbədə bir para kəslər dayanır,
Belə kəslər görəsən heç utanır?

– deyən satirik-şair Rafiq Dağlının ədəbi yaradıcılığı geniş oxucu auditoriyasının diqqətini özünə cəlb edəcək və şair bundan sonra da şeirsevərləri yeni-yeni uğurlu kitabları ilə sevindirəcəkdir.

Noyabr, 2008

ƏZƏLDƏN BELƏ BİR İSTEDADI VAR...

Aqil Kəngərlinin şeirləri haqqında bir neçə söz

Qələm dostumuz Aqil Kəngərli ilə üz bəsurət ilk tanışlığımız Türkiyənin Antalya şəhərində keçirilən poeziya bayramında olub. 2015-ci ilin sonlarına yaxın böyük bir yazar heyətilə iştirak edirdik bu festivalda. Çoxunu tanıyırdım heyət üzvlərinin. Bəzilərini internet səhifələrindən, bəzilərini isə gündəlik həyatımızdan, tədbirlərdən görüb tanımışam. Yaradıcılığını təqdir etdiklərim də var, yazdıqlarını oxuduqdan sonra başımı, yaxud əlimi yelləyib keçdiklərim də. Lakin qardaş ölkədə gerçəkləşdirilən bu möhtəşəm tədbirin Azərbaycandan olan bütün iştirakçılarına Türkiyəli dostlarımızın göstərdiyi istidən-isti münasibət bizi orada öz evimizdəki kimi hiss etməyə imkan yaradırdı. Gündüzkü tədbirlərdən sonra axşamlar baş tutan ədəbi polemikalar çox ürəyimcə idi. Bəzən lap gecəyarıya qədər davam edirdi bu söhbətlər. Bir axşamkı diskussiyamızı isə hələ də unutmamışam. Söhbətdə şairlərdən Aqil Kəngərli, Vüsal Oğuz, İlham Qazaxlı və mən iştirak edirdik. Doğrusunu deyim ki, o gecəki ədəbi söhbətimizdən sonra bu gənc şairlərə olan ehtiramım birə-beş artdı. Vətənimizi qardaş ölkədə ləyaqətlə təmsil edən bu qələm adamlarını yaxından tanımaq üçün sən demə, Tanrı bizə Antalyada görüşməyi məsləhət bilibmiş...

Mətləbdən uzaq düşməmək üçün deyim ki, Azərbaycanımızın başqa bölgələrində olduğu kimi, Göyçayda da istedadlı qələm sahibləri yaşayıb-yaradırlar ki, onlardan da biri yuxarıda adını çəkdiyim müəllim-şair Aqil Kəngərli. Taleyin qisməti bizi görüşdürübmiş ki, həmin görüş bugünkü yazının yazılmasına vəsilə olsun.

Novruz bayramı günlərində şairin mənim elektron poçtuma göndərdiyi şeirlərlə tanışlıqdan ilk gəldiyim qənaət belə oldu: Aqil Kəngərli şeirə, sözə hörmətlə yanaşan, klassik və müasir ədəbi ənənələrə sadıq qalan vicdanlı qələm sahibidir. Onun geniş müşahidəsi və mütaliəsi yazdığı şeirlərin əhatə etdiyi forma, məzmun və mənə müxtəlifliyində özünü aydın göstərir.

“Yaxşı tanıyıram adamları mən” deyən şairin gəldiyi qənaəti təqdir edirəm, çünki həqiqətən də onun “əzəldən belə bir istedadı var”. Tanrı Aqili yaradanda əlinə qələm, dilinə söz, ruhuna ilham verib, təbini yüyürək edib. Onu əhatə edən mühitə, insanlara, eləcə də, xalqının, millətinin taleyinə heç də biganə deyil. Əksinə, bütün varlığıyla insanlığın, insan mənəviyyatının keşiyində dayanmağı borc bilir özünə... Bunu da yaxşı bilir ki, “ayırır, yad edir kin adamları”. İnsanları kin-küdurətdən uzaq olmağa, bir-biriyə sayğılı davranmağa çağırır. Çünki hər əvvəlin bir sonu, hər gəlişin bir gedişi də vardır. Dünyada heç nə əbədi deyil, o da ki insan ola:

Tarix çox yetirib min illər qabaq
Neçə hökmdarlar, neçə fironlar.
Əvvəli torpaqdır, axırı torpaq,
Bir yığın sür-sümük olubdur onlar.

Diriykən ölüyə bənzər, taydılar,
Nəfsinin nökrəri, qulu dirilər.
Kaş hesab sormağı bacaraydılar
Diri ölülərdən ölü dirilər.

Ruh Tanrı qatında, cisim torpağın,
Ey insan, vicdanla yaşa bu ömrü.
Nuh kimi yaşasan min ilə yaxın,
Yenə vuracaqsan başa bu ömrü...

Gözəl yazılıb bu şeir. Aqil Kəngərlinin “Skeletlə söhbət” adlı şeirindən nümunə gətirdiyimiz yuxarıdakı bəndlərin insan psixologiyasına birbaşa nüfuz etdiyini sübuta yetirməyə lüzum görmürəm, çünki danılmaz həqiqətdir ki, nəsillər bir-birinin ardınca gəlib-gedir, torpaq bütün yaradılanları öz qoynuna çəkir. Yeter ki, sənə bəxş olunan ömür payını insan kimi yaşayıb, dünyadan da insan kimi getməyi bacarasan. Lakin gəlin görək, yaşadığımız zamanın, dövrün insanların hamısını vicdanının hök-

mü ilə hərəkət edir? Cəmiyyətdəki təbəqələşmə vicdanı ləkəlinin, qoluzorlunun, rüşvətxorun, oğrunun, yaltağın, yalançının, ləyaqətsizin ləyaqətli kəslərə meydan oxuması ucbatından bu dərəcədə yüksək həddə çatmışdır. Şair xalqın görünən gözü, vuran nəbzi, döyünən ürəyidir. Cəmiyyətdəki yaramazlıqları görünən qələm dostumuzun nigaranlığı əbəs deyil.

Haqsızlığa qarşı barışmazlıq hissi şərin xeyiri üstələdiyi bir zamanda Aqil Kəngərli qələmini daha iti olmağa təşviq edir:

Vurub göz çıxartdıq, baxarkən qaşa,
Gəl indi belə bir dövrandə yaşa.
Kəngərli, xeyri yox, keçiblər başa
Küçə adamları, tin adamları.

Əlbəttə ki, “küçə adamları”nın, “tin adamları”nın başa keçdiyi dövrandə mizan-tərəzi pozulur, “qaş düzəldilən yerdə göz çıxarılır”.

“Hər yerdə hökm etsin həm sülh, həm barış!” – arzusuyla şair könlünün rübabı dindikə, onun əmin-amanlığa təşnə ürəyinin dərinliyindən boy verən istiqlal, azadlıq, müstəqillik mücadiləsinə çağırışla Vətən, Yurd sevgisinə bələnmiş munis duyğuları bir-birinə qaynaq olur sanki. Əslən Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalından olan Aqili dədə-baba torpaqları öz qoynuna səsləyir. O, yalnız yuxularında gedə bilir Yurd yerlərinə. Gündüzlərsə göyüm-göyüm göynəyir əlinin çatmadığı, ününün yetmədiyi torpaqlara bircə dəfə də olsun ayaq basmaqdan ötrü. “Cənnəti göylərdə axtarmaqdansa, /Bircə dəfə enim Dərələyəzə” – misraları da illər həsrətlisinin elə bu göynərtisinin göylərə uçan nidasına dönüb, o yurd yerlərinin başı üzərində hərlənməkdədir.

Xəmrimi yoğurub öz havasıyla,
Halallıq süzülən düz havasıyla,
Ruhumu oxşayıb saz havasıyla,
Çox borcum var mənim Dərələyəzə.

Bitsin ağrı-acı, qüssə, kədər, ah,
Həs-rətə son qoysun açılan sabah.
Vuruşa-vuruşa əlimdə silah,
Qalib kimi dönüm Dərələyəzə.

Qarabağ dərdi ürəyində qaysaq bağlamış yaralarının üzəri-nə ayrı bir yara da vurub Aqıl Kəngərlinin. Tarix boyunca itirilən Vətən torpaqlarının göynərtisi onun şair ürəyini didim-didim did-məkdədir.

Qardaşdan üz döndərib, dost tutmuşuq yağıdan,
Silah götürməliyəm, yapışmışıq ağıdan.
Elə şirin yatmışıq, çətin duraq yuxudan,
Çoxdan günəş doğubdur, açıb səhər dünyada,
Birtəhər yaşayıram bu birtəhər dünyada.

“Birtəhər yaşayıram, bu birtəhər dünyada” adlı şeirində şair soydaşlarımızı mütilikdən, ələbaxımlıqdan əl götürməyə, yalnız özümüzə, öz qardaşlarımıza güvənib arxalanmağa, “birtəhər yaşamaqdan” qurtulmağa səsləyir. Zaman-zaman dost-doğma qardaşımıza arxa çevirib yağını özümüzə dost tutduğumuza görədir ki, paralanmış bir Vətənin pərən-pərən düşmüş sinəsi yaralı övladlarına dönmüşük. Elə bu yerdə Türkə salamatlıq, Türk Dünyasına Tanrıdan əmin-amanlıq diləyir, qəlbindən qopan duanı dilinə gətirir şair: “Qoru, Tanrım, Türkü qoru!”

Türk Dünyasına sevgi motivləri şair yaradıcılığında önəmli yerlərdən birini tutur. Çünki böyük Türk millətinin sayğıdəyər övladı kimi, ona sevgisi də böyükdür, ondan umacaqları da. Millət bir olanda, yumruq kimi birləşəndə yenilməz olur. Qardaş Türkiyədə olanda da üzünü Ağ dənizə tutaraq bu misraları pıçıldayıb:

Qoy çatsın o zaman, gözlədiyim gün,
Dəyişsin həyatım, tamam, büsbütün,
Yu, apar bəxtimin kədər örtüyün,
Sən qara bəxtimi ağ et, Ağ dəniz.

Bəzən qara bəxtin ağarması insana nağıl kimi görünsə də, belə bir günün gələcəyinə şairin inamı böyükdür. Çünkü bundan ötrü: “Sıxaq dişimizi bərk edək gərək”. Və... belə etsək, bütün müşküllərə açar tapılar, bütün məchulların üzərinə gün doğar. Təbii ki, həyat heç də həmişə insanın üzünə gülmür. Enişi-yoxuşu, dərəsi-tərəsi, gecəsi-gündüzü, xeyiri-şəri var...

Mümkün işi edib müşkül,
Başımıza ələdi kül.
“Soyundurub” ana bülbül,
“Lüt” ələdi bizi həyat.

Həyatın amansızlığı ilə üzləşməmək üçün gərəkdi ki, məchulluqlardan baş çıxarmağı bacarasan. Lakin nə illah eləsən də, sirlərlə dolu dünyanın mücərrədliklərinə vaqif olmaq mümkün olmur. “Dünya müəmmadır” şeirində deyildiyi kimi:

Dünya müəmmadır, sirtin açan kim?
Astarı üzünə gəlməyir uyğun.
Ha vurdum, ha böldüm, düz gətirmədim,
Həlli tapılmadı bu məchulluğun.

Min illər dövr edib belədən-belə,
Yenə öz yolunda, gərdeşindədir.
Kimini şah edir, kimini kölə,
Hələ də əvvəlki vərdeşindədir.

Bağlayır əllərin, açır qucağın,
Bəzən acı olur, bəzən bal dadır.
Hazır saxlayıbdır “çəngəl-bıçağ”ın,
Elə bil iştahı diş altındadır.

Bu tapmacalı, ziddiyyətli dünyadan baş açmayan qələm adamının elə bu andaca qəlbindən ruhuna istirahət vermək keçir:

Gecəsi, gündüzü, Ayı, Günəşi,
Bir ayrı ziddiyyət, ayrı tapmaca.
“Dondurar” yay fəslı, “yandırır” qışı,
Dərk edib sirrindən baş açmadıqca,
Ruhuma dar gəlir bu məkan, bu yer,
Ruhum istirahət etmək istəyir.

Göründüyü kimi, rəvan təbli şairin qələmi həyatın bütün təzadlarını, bütün təbəddülatlarını, hətta bütün gözəlliklərini tərənnüm etməkdə, bu yöndə özünü məharətlə sınamaqdadır. Bu dəfə isə tamam başqa bir mövzuya, dünyanın, yaradılışın əsasını təşkil edən sevgi mövzusuna müraciət edir şair:

İnci dənəsidir, dürr dənəsidir,
Axır ki, bu elin bir dənəsidir.
Məni öz “din”imdən döndərəsidir,
Görən, hansı dinə keçibdir bu qız?

Məcnunları dəli-divanə edən, Kərəmləri, Qərıbləri öz insanlıq dinindən döndərən, eşq dininə ürcah edən sevginin diliylə danışmağın da bir özgə gözəlliyi var poeziya aləmində.

Aqilin bədii yaradıcılığına hörmətlə yanaşdığım şair Bəsti xanım Bərdəli ilə deyişməsi də xüsusi maraq doğurur. Qələm dostlarımız sevginin dünyanı xilas edəcəyinə hesablanmış bu şeirlə deyişmənin gözəl nümunəsini yaratmışlar.

Aqıl Kəngərlinin şeir dili axıcıdır, maraqla, sevgiyə oxunur. Bu oxunaqlı poeziya nümunələrinin ən ümdə cəhəti isə onların ləyaqətli olmasındadır. Sözümlü qərıbliyə salmayın, əziz oxucular, sözün hörmətdən, urvatdan salındığı bir vaxtda ləyaqətli sözə, urvatlı poeziya nümunələrinə ehtiyacımız böyükdür.

27 mart, 2016

ÖZ TALEYİNİ YAŞAYAN SƏNƏTKAR

Yazıçı-publisist, dramaturq Elçin Mehrəliyevin yenicə çapdan çıxmış “Hər kəs öz taleyini yaşayır” kitabını birnəfəsə oxudum. Bir yazıçı-dramaturq kimi E.Mehrəliyev yaradıcılığı məni “Yurd yeri” tele-pyesinin ekran təqdimatından sonra daha çox özünə çəkirdi, desəm, doğru olardı. Lakin yazıçının gözəl tərtibatla nəşr olunmuş bu sanballı kitabında toplanmış digər sənət nümunələri ilə də tanış olduqca sənətkarın yaradıcılıq axtarırlarının nə qədər əhatəli, çoxşaxəli, rəngarəng və həyatı olduğunun bir daha şahidi olursan. Ən kiçik hekayələrindən tutmuş, pyes və məqalələrinə qədər yazıçı təxəyyülünün məhsulu olan hər bir əsərinə müəllifi insan və cəmiyyət problemi, cəmiyyətdə baş verən mürəkkəb ictimai-siyasi hadisələr, bəşəri duyğuların yaşantıları ilə nəfəs alan insanın mənəvi-psixoloji sarsıntıları, “iqtisadi çətinliklər məngənəsində sıxılan, bununla belə sağlam əqidəsindən, mövqeyindən dönməyib, öz ləyaqətini, nüfuzunu qorumağı bacaran, yüksək insani keyfiyyətləri və vətəndaş təəssübkeşliyi ilə nümunə göstərən ziyalıların həyatı”nın ən mühüm məqamları bir vətəndaş kimi düşündürür, bədii ümumiləşdirmələr aparmağa təhrik edir. Kitaba geniş ön söz yazmış filologiya elmləri doktoru, professor Nizami Cəfərov yazıçı-dramaturq, publisist E.Mehrəliyev yaradıcılığına geniş aspektdən yanaşır, çox doğru olaraq göstərir ki, “o, (yəni müəllif) cəmiyyətdə kütləvi hərəkətlərin, kütləvi təfəkkürün, total inversiyanın hökm-fərman olduğu bir dövrdə insana, onun iradi gücünə ürəkdən inanır, müəllifdə bu inam bəzən yaratdığı qəhrəmanları çoxluğa, hətta cəmiyyətə qarşı qoymaq səviyyəsinə qədər inkişaf edir. Mürəkkəb ictimai-siyasi hadisələri, miqyaslı milli problemləri fərdlərin psixoloji kontekstində təqdim etməklə, öz məninə, öz idealına insanın daxili gücünü nümayiş etdirməklə, istər-istəməz, qəhrəmanının yaşamaq haqqının müdafiəçisinə çevrilir. Müəllif cəmiyyətdən insanı öz kökü, təbiəti, mənəvi-əxlaqi-psixoloji tamlığı ilə qəbul etməsini tələb edir”. Çox məntiqli rəydir. Yazıçı-dramaturq, doğrudan da qəhrəmanını

yaşadığımız cəmiyyətin ən yüksək əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərini özündə cəmləşdirən bir insan kimi görmək istəyir. Hadisədən-hadisəyə təkmilləşən, kamilləşən qəhrəmanlarını – “Qiymət” hekayəsində Sərdar müəllimi, “Ana ürəyi”ndəki “davada çinar boylu beş oğul itirmiş” ananı, “And” hekayəsindəki professor Zəki Bəbirzadəni davada ölümdən qurtarmış çoban Ədhəmi və onun professor tərəfindən “son dərəcə savadsız və mədəniyyətsiz” adı ilə institutdan qovdurduğu xilaskar oğlu Kamalı oxucu necə sevməyə bilər?! Hadisələr o qədər şirin və oxunaqlı xalq bədii dilində oxucuya çatdırılır ki, hadisənin elə bu günlərdə, lap elə yaşadığın ərazidə baş verdiyinə bütün varlığımla inanırsan. İnanırsan və düşünürsən ki, nə yaxşı hələ həyatda Cümşüd Qarayazı, Noruzlu kimi (“Kərəkli adam”), Mahal kişi kimi (“Yurd yeri”) həssas qəlbli, Vətən, xalq mənafeyini öz şəxsi mənafeyindən qat-qat üstün tutan cəmər insanları var. Axı, dogma torpağın düşmən tapdağı altında inlədiyi bir vaxtda mərkəzdə vəzifə sahibi olan oğlanlarından yurd təəssübkeşliyindən, milli qeyrətdən əsər-ələmət görməyən Mahal kişinin nəinki oğlanlarına sığınmağı, hətta qaçqın kimi məskunlaşdığı çadıra belə qayıtmağı özünə, kişiliyinə alçaqlıq hesab etməsi, dogma yurd yerlərinə üz tutması oxucuda ona olan rəğbəti birə-beş artırır, yatmış vicdanları oyadır, yurd həsrətini, torpaq yangısını daha da alovlandırır. “Yurd yeri” telepeysi son dərəcə aktual mövzunu əhatə etdiyindən, indi kökündən, torpağından, dilindən, inam və etiqadlarından bir növ aralı düşmüş yurddaşlarımız üçün onun nə qədər böyük əhəmiyyət kəsb etdiyindən çıxış edərək demək istəyirik ki, əsər insanı öz mənliliyi, vicdanı ilə üz-üzə qoyub, onu özünə hesabat verməyə məcbur edə bilən bir “qanunlar toplusu”dur. Çünki sadə zəhmət adamı olan Mahal kişinin hər kəlməsi, hər sözü ictimai mühitə, yazılmamış qanunlara, “məndən ötdü, kimə dəyir-dəysin” ifadəsini bayraq edib vəzifə stolu arxasında baş girləyənlərə qarşı “ittihamnamə” kimi səslənir.

Biz Mahal kişi kimi qeyrətli, cəmər insanların əlinin duzundan, çörəyindən dadmış “çörəkli adam”la – Cümşüd Qarayazı

ilə E.Mehrəliyevin “Çörəkli adam” tele-pyesində tanış oluruq. Və həyatda tək-tək də olsa rast gəldiyimiz Qarayazıların parlaq obrazlarını bu cür yüksək sənətkarlıqla ədəbiyyata gətirdiyi üçün müəllifə minnətdarlığımızı bildiririk.

Həyat heç də hamı üçün xoş keçmir. Halallığın meydanı dardır. Lakin qəhrəman maddi cəhətdən nə qədər sıxıntı keçirsə də, mənəvi cəhətdən qazandıqları itirdiklərindən ölçüyəgəlməz dərəcədə çoxdur. İnsanlığın fəvqündə duran belə şəxsiyyət – Cümşüd Qarayazı haqqında müəllif ən səmimi hisslərini nazir Sadıqovun dili ilə çatdırır oxucuya:

“... Bir anlığa təsəvvür edin, əgər bəşəriyyətə yaxşılıq, insansevərlik, xeyirxahlıq kimi anlayışlar yad olsaydı, əgər Vətən dediyimiz məmləkətin üstündə qərar tutduğumuz bu torpağın taleyini düşünənlər olmasaydı, nələr baş verərdi? – İnsan-insanı didib-parçalayardı. Nə üstündə yeriməyə torpağımız, nə qoynuna sığınmağa Vətənimiz olardı”.

Bu cür vətəndaşlıq məsuliyyəti, ən başlıcası isə, sevgisi ilə köklənmiş ideya E.Mehrəliyev yaradıcılığının əsasını təşkil edir. Biz bunu yazıçı-publisistin qələmindən çıxmış dəyərli məqalələrində də aydın görür və müəllifə həmişəyaşar sənətində daha böyük uğurlar arzulayırıq.

13 may, 1998

“NAKAM MƏHƏBBƏTİN YUBİLEYİ”NƏ BİR NEÇƏ SÖZ

Elə qələm sahibləri var ki, onların yazdıqlarını ancaq özləri oxuyur. Elələri də vardır ki, yazdıqlarını əldə çıraq gecə-gündüz axtarıb-gəzirsən ki, onlardan nəsə öyrənə, əxz edə biləsən. Bu cür adamların daxili aləmi günəş kimidir; öz nurunu təmənnasız olaraq Yaradanın yaratdıqlarına bəxş edir və bundan heç bir zaman usanmır. O, elədiklərinin müqabilində heç kəsdən təşəkkür də gözləmir, minnətdarlıq da ummur. Çünki təmənnasızlıq onun iliyində, qanında, hətta belə demək mümkündürsə, vicdanının, ruhunun qaynaqlandığı cövhərdədir. Bu cövhərin, bu iksirin nələrə qadir olduğunu bildiyimdən, sahibini artıq tanış olduğunuz kiçik müqəddimə ilə sizlərə təqdim etmək qərarına gəldim: Rəsul İlməddinoğlu! Bu imza oxuculara müntəzəm olaraq dövrü mətbuatda dərc edilmiş bir-birindən dəyərli məqalə, oçerk, hekayə, esse, şeir və digər yazıları ilə yaxşı tanışdır. Dəfələrlə oxucularımızın dilindən eşitmişəm ki, “Elimiz. Günümüz”-ün fəal müəlliflərindən biri olan Rəsul İlməddinoğlunun yazılarını sevə-sevə oxuyurlar. Digər mətbu orqanlar da o cümlədən!...

Oxucularının sayı ötən il işıq üzü görmüş “Seçilən adam – Hafiz Əfəndi” kitabından sonra daha da artan müəllifin yeni kitabına onun son illər ərzində qələmə aldığı əsərləri daxil edilmişdir. Oxucular bu hekayələrin bəziləri ilə artıq tanışdırlar, lakin onları toplu halında öz kitab rəfində görmək istəyində olanların nəzərinə çatdırırıq ki, “Nakam məhəbbətin yubileyi” müəllifin yaradıcılıq dünyasına yeni bir səyahətə imkan yaradacaqdır. Ədəbiyyatsevərlər bu hekayələri oxuyarkən bir daha əmin olacaqlar ki, müəllif həyat həqiqətlərindən doğan reallıqların bədii inikasını öz yazıçı təxəyyülünün məhsuluna çevirərkən heç də zorlanmır, çünki bayağı, şablon süjet xətti seçməkdən uzaqdır, personajların da bir çoxu onun yaşadığı cəmiyyətdə günü bu gün də yaşamaqda, fəaliyyət göstərməkdədir. Belə olduğu təqdirdə, əsər daha da oxunaqlı və yaddaqalan olur, oxucular arasında böyük maraq doğu-

rur. Çünki cəmiyyətimizdə artıq nağıl və dastanlara, mifik obraz və personajlara meyl azalıb. Günün reallıqları ilə səsleşən kiçik həcmli əsərlərə tələbat isə get-gedə artmaqdadır.

Bu yazılarda ilk olaraq müəllifin hekayənəvislikdə özünü bürüzə verən bir cəhəti insanın diqqətini çəkir: təbiilik, səmimiyyət, oxucunu hadisələrin doğruluğuna inandırmaq məharəti! Bu baxımdan yanaşsaq, belə bir qənaətə gələ bilərik ki, cəmiyyətimizin ağırları, mənəvi aşınmalar, ailələrimizdə baş verən qarşısızalmaz problemlər, yetimlik, yurd, torpaq ağırları və sair mövzular – bir sözlə, günümüz reallıqları bu hekayələrin ana xəttini təşkil edir.

Doğrudan da, bugünün yazıçısı hər şeydən öncə çalışmalıdır ki, oxucunu hadisələrin axarına salıb öz ardınca apara, hadisələrin reallığa əsaslandığına inandıra bilsin. Rəsul İlməddinoğlu bu cür qələm sahiblərindəndir və ən ümdəsi də budur ki, o, yalnız yazmamağı bacarmayanda əlinə qələm alır. Bu o zaman baş verir ki, yazıçı içərisində yaşadığı mühitə bir özgə mühit müstəvisindən baxmağa ehtiyac duyur. Əslində, o hər zaman özgə bir müstəvidən baxır insanlıq müstəvisinə. Nəyisə öz yerində görməyəndə, hallalığın pozulduğu, haramın halalı küncə qısdığı, ədalətin tapdandığı, mənəviyyətin öləzidiyi, kişilik, ərlik-ərənlik kimi milli-mənəvi dəyərlərin aşınmalara məruz qaldığı bir dövərdə yazıçının iç dünyasında bir üsyan dalğası baş qaldırır, dincliyi əlindən alınır, vicdanı təlatümə gəlir...

Rəsul İlməddinoğlu özünü oxuculara fəal bir mütaliəçi kimi təqdim edir. Bunun özündə böyük həqiqət var, axı, geniş mütaliəsi və müşahidəçilik qabiliyyəti olmadan yazıçılıq iddiasına düşmək gülünc görünərdi. Hətta məktəb yaşlarında sovet rejiminin ideoloji ədəbiyyatının ən görkəmli simalarından olan xalq şairi Səməd Vurğunun və xalq yazıçısı Mirzə İbrahimovun yaradıcılıq irsini daha çox sevdiyini gizlətməyən müəllifin həqiqətin gözüne dik baxmağı öz həyat kredosuna çevirməsi bugünkü oyunbaz “ədəbiyyat cəfakeşləri”nə tutarlı cavabdır. Çünki bu ədiblərin indi əksəriyyət tərəfindən birmənalı qarşılınmayan əksər əsərlərində çox böyük sənətkarlıq məharəti özünü göstərir. Azərbaycan ədə-

biyyatı tarixinin ən unudulmaz mərhələsi məhz bu sənətkarların adı ilə birbaşa bağlıdır. Rəsul İlməddinoğlunun da ilk gənclik illəri bu sənətkarların məşhur və sevilən dövrlərinə düşmüşdür. Təsadüfi deyildir ki, həmin sənətkarların əsərlərinin təsiri ilə formalaşan yeni ədəbi qüvvələrin sırasında bu gün də olduqca məşhur ədəbi simalar vardır. Və bu gün haqqında bəhs etdiyimiz müəllif özünü heç vaxt yazıçı adlandırmasa belə, kitabda toplanan hekayələr özlüyündə onun əslində istedadlı bir yazıçı və publisist olduğunu sübuta yetirir. Doğrudur, yüksək intellektdən doğan təvazökarlığın diqtəsi ilə hərəkət edən müəllif yenə də bizimlə razılaşmaya bilər, lakin qəbul etmək lazımdır ki, bütün ideoloji prinsiplərdən, “izmlər”dən və “istlər”dən uzaq bir ədəbi mühitin ləyaqətli simalarından biri kimi öz yoluyla irəliləyən səmimi bir yazıçı təsiri bağışlayır Rəsul İlməddinoğlu! Və... mən bu qənaətimdə yanılmadığıma əminəm.

Bu kiçik yazıda mən yazıçının kitaba daxil etdiyi əsərləri təhlil etmək fikrindən tamamilə uzağam və bunu diqqətli və sayğıdəyər oxucunun ixtiyarına buraxıram. Sadəcə, kitaba adı verilən hekayədən kiçik bir parçaya diqqəti yönəltməklə fikrimi yekunlaşdırmaq istəyirəm.

“Nakam məhəbbətin yubileyi” hekayəsində tələbəklik illərində bir-birini dərin məhəbbətlə sevən iki gəncin – Valeh və Ülkərin qəmli həyat hekayəsi ilə tanış oluruq. Qonşu Afət arvadın xəbis, çirkin niyyətinin qurbanına çevrilən bu gənclər 25 illik ayrılıqdan sonra görüşür, onların bədbəxtliyinə səbəb olan əsil həqiqəti Ülkərdən öyrənən Valeh taleyin bu amansız oyunundan sarsıqlaraq yanib-yaxılır. Hekayənin sonu olduqca təsiredicidir:

“ – Əlvida, Ülkər xanım, – dedi Valeh.

– Xahiş edirəm mənə sonuncu dəfə mənim üçün ən şirin sözü – “Dan ulduzum” de! – dedi Ülkər.

Valeh sakitcə, yanıqlı baxışlarla süzdü Ülkəri. Heç nə demədən uzaqlaşmağa başladı. “Deyəcəm, hər gün səhər tezdən durub, səmadakı dan ulduzuna tamaşa edəcəm və deyəcəm ki, mə-

nim dan ulduzum səndən də işıqlı, gözəl və əbədidir. Amma bunu məndən və Allahdan başqa heç kim bilməyəcək”.

Öz-özü ilə danışa-danışa Valeh Ülkərdən uzaqlaşdı. Məsafə artdıqca Ülkərin səssiz ağlamasını, hıçqırıqlarını daha aydın eşidirdi Valeh. Həmişə sevən qəlbi ilə...

19 yanvar, 2014

DEYİMLƏRİN... DUYUMLARIN... DÜYÜNLƏRİN... METAFORASI

*Seyfəddin Mənsimoğlunun “Deyimlərim... Duyumlarım...
Düyünlərim...” kitabına Önsöz əvəzi*

Əvvəllər və indinin özündə də işlədiyim elmi müəssisədə çalışanların əksəriyyətini tanıyırdım və indi də tanıyıram. Bu, bəlkə mənim, bəlkə də elə öz həmkarlarımlarımın “günahı”, yaxud “günahsızlığı”dır, bilmirəm. Bir onu bilirəm ki, tanıdıklarım və ünsiyyətdə olduğum əməkdaşlar arasında yəqin ki, bugünəcən ən çox kəlmə kəsib laf etdiyim şəxs Seyfəddin Mənsimoğlu olub. Nədən ki, duyğulu ürək sahibi ilə, ruh adamı ilə könül söhbəti etmək insanı daxilən rahatladır, mənən saflaşdırır, duruldu...

Seyfəddin müəllimi ötən əsrdən tanıyıram, necə deyərlər, dostluğumuzun tarixi “çox qədimlər”ə gedib çıxır. Lakin bu dostluğun təməlinin dəqiqliyi ilə hansı ilin hansı gününə təsadüf etdiyini təəssüf ki çoxdan unutmuşam. Çünki hər onu görəndə elə bilirəm mən bu insanı elə dünyaya göz açdığım ilk gündən tanıyıram. Onu ata gözündə, böyük qardaş gözündə görmüş, ehtiram göstərmişəm. O da elə-beləcə yanaşmış mənə. Səmimi, mehriban, şəfqətli münasibəti ilə aramızdakı dostluğu daha da möhkəmləndirib, dərinləşdirib.

Deyirlər, səmimiyyət olmayan yerdə, çətin ki, dostluq sonacan baş tuta. Doğrudan da elədir. Seyfəddin müəllim olduqca səmimi insandır, həddən ziyadə qayğıkeşdir, dostluğa sədaqətlidir, eyni zamanda, olduqca istedadlı adamdır. Və elə bu istedadına görə zənn eləyirəm ki, onu ölkəmizdə çox az adam tapılar ki, tanımasın. Nədən ki, bu məşhur ağac üzərində xəttəymə sənətkarının barəsində sənədli televiziya filmləri çəkilib, dəfələrlə barəsində verilişlər hazırlanaraq, sənətsevərlərin diqqətinə çatdırılıb. Demək olar ki, bütün mətbu orqanlarda Azərbaycanın bu nadir sənətkarı haqqında saysız-hesabsız dəyərli yazılar dərc edilib. Lakin güman edirik ki, özü barədə söylənənləri hər zaman böyük utan-

caqlıqla qəbul edən və haqqında məlumat istəyənləri təvazökarlıqla qarşılayıb-yola salan Seyfəddin Mənsimoğlu barədə, eləcə də əlimizdəki kitabı barədə daha müfəssəl məlumat vermək yaxşı olardı. Elə isə, gəlin görək kimdir Seyfəddin Mənsimoğlu?

“... 1936-cı ildə Cəbrayıl rayonunda anadan olan Seyfəddin Mənsim oğlu Məmməd vəliyəv orta təhsil aldığı Böyük Mərcanlı kənd məktəbinin ilk məzunlarından biridir. 1960-cı ildə Ə.Əzimzadə adına Rəssamlıq Məktəbini, 1975-ci ildə isə M.Əliyev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət İnstitutunu bitirdikdən sonra üç il doğulduğu Böyük Mərcanlı kəndində rəsm və rəsmxət müəllimi işləyib. 1964-cü ildən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda çalışır...” Hazırda həmin institutun laboratoriya müdürüdür. Sənəti qədər xarakterində milli xüsusiyyətləri, insani keyfiyyətləri yaşadan Seyfəddin müəllim olduqca əməli-saleh, doğrucul, halal bir türk kişisidir. İslami dəyərlərə hörmət və ehtirmala yanaşan Seyfəddin Mənsimoğlu 2009-cü ildə Həcc ziyarətində də olub. Və bunun qəribə tarixçəsi var: Seyfəddin müəllimin əsərləri ona tək-cə şöhrət gətirməyib, həm də uzun illərdən bəri niyyət etdiyi Həcc ziyarətində olmaq kimi müqəddəs bir arzuya qovuşdurub. Yaxşı insanlar onun əl işlərini, beyninin və ürəyinin vəhdətindən doğan mükəmməl əsərlərini yüksək dəyərləndirərək nəciblik və xeyirxahlıq nümunəsi kimi ona Həccə getmək təklifini veriblər. «Regionların inkişafı» İctimai Birliyinin bu təşəbbüsü ürəyincə olub S.Mənsimoğlunun. Beləliklə, o, təşkilatın qayğı və himayəsi sayəsində istəyini gerçəkləşdirib.

Ailəlikcə incəsənətə bağlanan Seyfəddin müəllimin övladları da peşəkar sənətçidirlər: görkəmli miniaturçu, gənc rəssam Fəxrəddin Məmməd vəliyəvin əsərləri yalnız respublikamızda deyil, Avropa və Şərqi ölkələrində də yüksək qiymətləndirilir. İkinci oğlu Firudin bacarıqlı xəttat kimi tanınır. Səbuhi isə mahir fotoqrafdır. Ataları kimi onlar da öz dəsti-xətti və yaradıcılıq üslubu ilə seçilir.

Ağac üzərində xətti oyma ustası kimi dünya miqyasında tanınan sənətkar ata – Seyfəddin Mənsimoğlu oyma sənətində yeni bir janrın əsasını qoymuş novator sənətkardır. Onun klassiklərə həsr olunmuş «Soltan Məhəmməd», «Aşiq Qurbani», «Məhəmməd Füzuli türbəsi», «Mövlanə Cəlaləddin Rumi», «Nizami Gəncəvi», «Hüseyn Cavid», «Leyli və Məcnun», «Babur Şah», «Üzeyir Hacıbəyli», «Əlişir Nəvai», «Xaqani Şirvani», «Məhsəti Gəncəvi», «Məhəmməd Füzüli», «Məhəmməd Allahın Rəsuludur», «Şah İsmayıl Xətai», “Şəms Təbrizi”, “Nəsimi”, “Nəsirəddin Tusisi”, eyni zamanda Allah-təalanın müqəddəs kəlamlarının əks olunduğu möhtəşəm əsərləri və s. çağdaş Azərbaycan mədəniyyətinə ən böyük töhfədir.

Şərq xəttatlıq məktəbinin ənənələri əsasında yaranan, lakin yeni bir istiqamətdə təşəkkül tapan bu nadir sənət inciləri sözsüz ki, minillər boyunca xalqımızın maddi-mədəniyyət abidələri kimi yaşayacaq və zaman-zaman tədqiqata cəlb olunacaqdır.

Təsadüf deyildir ki, yaratdığı əsərlər fəlsəfi mahiyyətinə, bədii xüsusiyyətlərinə, incəliyinə görə əcnəbi mütəxəssislərdə böyük heyrət doğurub. Əsərlərlə tanış olanlar: «Doğurdanmı, bunu insan təfəkkürü, insan barmaqları yaradıb?» – deyə heyranlıqlarını güzlədə bilmirlər. 48 yaşında ecazkar bir sənətin təməlini qoyan S.Mənsimoğlunun sənət əsərləri dəfələrlə ölkəmizdə və xaricdə (Türkiyə, Fransa və b.) nümayiş etdirilən sərgilərdə tamaşaçıların diqqətini özünə cəlb edib. Bu əsərlərin bir neçəsi həm Azərbaycan, həm də xarici ölkə vətəndaşları tərəfindən maraqlı sənət nümunəsi kimi fərdi kolleksiya üçün alınıb, eyni zamanda Berlin şəhərinin «İslam mədəniyyəti» muzeyində saxlanılır. Qeyd etmək lazımdır ki, Seyfəddin müəllimin əsərlərinin əksəriyyəti respublikamızın dövlət muzeylərində mühafizə olunur və nümayiş etdirilir. Respublikamızın mədəniyyət tarixində özünəməxsus yeri olan xətti oyma ustasının əl işləri daim ölkəiçi və ölkəxarici KİV-in diqqət mərkəzindədir. Belə ki, indiyədək sənətkarın özü və sənəti haqqında saysız-hesabsız qəzet və jurnallarda məqalələr yazılmış, barəsində verilişlər hazırlanmış, yaradıcılığında bəhs

edən film isə kinostudiyanın qızıl fonduna daxil edilmişdir. Bundan başqa Türkiyə, Rusiya və İran televiziya kanalları «Ağac üzərində oyma ustası» adı ilə verilişlər hazırlayaraq çoxmilyonlu tamaşaçıları istedadlı Azərbaycan sənətkarının yaratdığı qeyri-ənənəvi sənət nümunələri ilə tanış edib. Azərbaycan televiziyası onun möcüzəli sənət dünyasına həsr olunan «İki ömür» adlı sənədli film çəkib. 2011-ci ildə «Regionların inkişafı» İctimai Birliyinin layihəsi çərçivəsində «Metafora» («Çoban bulağından başlanan yol») adlı kitab çap edilib. Kitabda tanınmış ağac üzərində oyma ustası Seyfəddin Mənsimoğlunun həyat və yaradıcılıq yolundan, sənətdə qazandığı uğurlardan bəhs olunur. Dostları, tanınmış sənət adamları bu qeyri-adi peşə ustasının meydana gətirdiyi yeni sənətin incəliklərindən söz açır, onun bir insan kimi fərdi keyfiyyətlərindən danışirlər. Eyni zamanda, bu topluda xətti oyma ustasına həsr olunmuş şeirlər, onun özünün məqalələri və bədii yazıları da öz əksini tapıb.

Qeyd etmək lazımdır ki, sənət haqqında onun prinsipal mövqeyi və orijinal fikirləri vardır: «Hər bir sənətin əsasında zövq və duyğu dayanır, sadəcə onları hərəkətə gətirmək və istiqamətləndirmək lazımdır». Bu fikrin arxasınca gedən və sözünə hakim olan Seyfəddin müəllim həm də duyğularını sözə çevirməyi bacarır. Müşahidələri və qənaətləri əsasında araya-ərsəyə gətirdiyi yığcam hekayələri, bədii-fəlsəfi esseləri yaşına və təcrübəsinə müvafiq ibrətamiz fikir yükü ilə doludur. Onlardan “Görüş”, “At oğruları”, “Xeyirxah insan”, “Həsən müəllim”, “Niftalının qazandığı nifrət”, “Köhnə qonşuların təzə söhbəti”, “Səfiyar kişinin etdikləri və gördükləri”, “Əcəl gələndə”, “Ləyaqət”, “Əcəli çatmayan qarışqa” və s. olduqca böyük təsir gücünə malikdir. Onu da əlavə etmək istərdik ki, bu vaxtacan Seyfəddin müəllimin onlarca hekayəsi bir sıra dövrü nəşrlərdə dərc edilmiş və oxucular tərəfindən maraqla qarşılanmışdır” (Yusif Dirili, “Novator sənətkar” yazısından).

Oxucularımızın öncələrdən ağac üzərində xəttöymə sənətkarı kimi tanıdıqları Seyfəddin Mənsimoğlu, artıq yazıdan da məlum olduğu kimi, həm də olduqca dəyərli, hikmətamiz hekayələr,

epik lövhələr müəllifidir. Onun maraqlı fəlsəfi deyimləri insanı dərinədən düşünməyə vadar edir, kövrək, duyğulu sənədli hekayələri səmimilikdən doğan həyat lövhələri kimi birər-birər gəlib insanın gözləri önündə canlanır. Çünki bu hekayələrin qəhrəmanları sənin öz müasirlərindir və onların başına gələn ibrətəməz hadisələrlə sən gündəlik həyatında qarşılaşırsan. Bu hekayələrdə insanın diqqətini ilk çəkən bu olur ki, Seyfəddin Mənsimoğlu peşəkar yazıçı olmasa belə, hekayənəvisliyin qayda-qanunlarını yetərincə bilir və bu qaydalara daim sadıq qalır. Bu kiçik əsərlərin süjet xətti oxucunu sonacan öz orbitində saxlayır və nəticədə müəllif onu peşəkar bir ustalıqla hekayədən nəticə çıxararaq ibrət götürməyə istiqamətləndirir. Belə ki, hətta bəzi peşəkar yazıçılarda belə rast gəldiyimiz hadisənin sonluğunun – yəni, qəhrəmanın taleyinin nə ilə qurtaracağını oxucunun ixtiyarına buraxmaq kimi prinsipdən tamamilə yan qaçır. Bu “əsərlər”də isə bütün işlərin öhdəsindən müəllifin özü gəlir, oxucunun öhdəsinə yalnız bu həyatı hekayələri oxuyub ondan nəticə çıxarmaq düşür. Bir növ nəsihət xarakterli bu yazılar insanlara ailədən, nəsilədən, soy-kökədən gələn ənənələrə hörmət və ehtiram hissi aşılayır, insanların qəlbində öləziyən mərhəmət, humanistlik, halallıq, təmizlik, saflıq kimi müqəddəs duyğuların yenidən dirçəlməsinə zəmin yaradır.

Kitabdakı hekayələrin əksəriyyəti mətbuatda çap olunub və oxucular bu yazılarla tanışdırlar. Hətta bir çox oxucular öz səmimi rəylərini bildirməklə yanaşı, bu hekayələrin təsiri altında öz qələmlərini də sınaıyblar. “Səbinə Yusif” imzası ilə tanınan gənc qələm sahibi də Seyfəddin Mənsimoğlu yaradıcılığını yetərincə izləyərək örnək götürən müəlliflərdəndir. Səbinə xanım yazır ki, maraqlıdır, mən bu yazıları oxuduqdan sonra fikirləşdim ki, necə olur, bizim hər birimiz Seyfəddin müəllimin qarşılaşdığı əhvalat və hadisələrlə demək olar, hər gün rastlaşırıq, lakin əlimizə qələm alıb onun bədiiləşdirdiyi kimi ərsəyə gətirə bilmirik?! Demək, Tanrı ona təkə xəttoyma sənətkarlığı, yaxud fotoqraflıq sahəsində yüksək istedad verməyib, eyni zamanda onu bir duyğulu ürək sahibi kimi də yetərincə mükafatlandırıb. Onun əlinə qələm, dili-

nə söz, ruhuna ilham bəxş edib. Bu da özlüyündə Yaradanın ən böyük lütfüdür ki, sənətkara əta edibdir.

Seyfəddin Mənsimoğlu esselərinin, miniatür hekayələrinin qəhrəmanlarının çoxu artıq qeyd etdiyimiz kimi, bizim müasirlərimizdir, hətta belə demək mümkünsə, müəllifin özüdür. Bu əhvalatlar əksər hallarda üçüncü şəxsin dilindən söylənsə də, bəzənsə müəllifin özünün duyğu və düşüncələrinin məhsulu olsa da, hiss olunur ki, Seyfəddin Mənsimoğlu özünü yazıb, ətrafının arzu və istəklərini ifadə etməyə çalışıb: buna nail olmağın yolunu – cəmiyyətdəki çatışmazlıqların, əyər-əskikliklərin həlli yolunu isə ancaq və ancaq halallıqda, haqq yolunu tutmaqda, mənəviyyatın təmiz, pak saxlanması, bir sözlə, Allaha yaxın olmaqda görür.

Kitabda müəllifin maraqlı fəlsəfi deyimləri də öz əksini tapmışdır. “Mənim dilim qəlbimin mizrabıdır”, – yazır müəllif. Onun hansı simdə çalacağı ruhunun səsiylə tənzimlənəcək, bu şəksizdir. Daha sonra isə: “Mən təbiətin yaratdığı canlı bir simiyəm. O mənimlə ancaq qəm havası çalır...” – yazır. Diqqətli oxucu həmin andaca təəssüf hissi keçirir, çünki daxili iztirablarıyla baş-başa qalan sənətkarın taleyindəki burulğanlar dəryasında çabaladığını duyur və arzu edir ki, zaman tezliklə onun yaralarına məlhəm çəksin ki, o daha nikbin notlara köklənən əsərlər yazıb oxuculara təqdim etsin. Axı, o özü də belə bir arzuda bulunmaqdadır: “Əgər mən musiqi alətində çala bilsəydim, o zaman mizrabı simlərə deyil, insan qəlbinə toxundurardım”. Və çox güman ki, S.Mənsimoğlu bu jesti ilə qəflət yuxusunda olan insanları ayılmaq istəyir ki, ayılın, qalxın, insanların qəlbində insanlıq, mərhəmət hissələri ölür, ayıq olun ki, bəşəriyyət məhvə sürüklənməsin. Çünki bəşəriyyəti bəsirət gözü bağlı olanlar durmadan, dayanmadan məhvə sürükləmədədirlər. İnsana, insanlığa nifrət, tanrının yaratdığı canlı və cansızlara qarşı amansızlıq hissələri onların görünən gözlərini, düşünən beyinlərini kor qoyub. Bu gözləri açmağa, onları insanlıq yoluna qayıtmağa səsləyin, nə qədər ki gec deyil!!!

Bu müqəddəs hisslərin hakim kəsildiyi “Yaxşılığı at dəryaya” hekayəsində Mənsim kişi ilə Bağır müəllimin uzun illərin dostluğundan söz açılır və bu dostluğun təməlində də əsl insani keyfiyyətlərin dayandığı qabardılır. Eləcə də, “Vəfalı heyvan” hekayəsində şüurlu insanların belə yaxşılığa yamanlıqla cavab verdiyi bir zamanda, insanların yaxşılığına heyvanların – daha dəqiqi, adicə bir pişiyin nümayiş etdirdiyi vəfadan, sədaqətdən söhbət gədir. Həbibə xanımın təmsalında xeyirxah, zərif, kövrək ürək sahiblərinin etdiyi yaxşılığı unutmayan bu kiçik heyvanın sədaqətini, etibarını yalnız analarının ölümündən sonra başa düşən qızlarını özlərinin günahı qarşısında vicdan əzabı çəkməyə “vadar edən” müəllifə oxucunun sayğısı birə-beş artır. Və hekayənin məzmunu insana başa salır ki, bu həyatda heç bir yaxşılıq və heç bir pislik cavabsız qalmır. İnsan oğlu etdiyi əməlin cəzasını və ya savabının mükafatını gec-ya tez alacaqdır...

Müəllifin “Xəttin sənət möcüzəsi” adlı yazısındakı aşağıdakı fikirlər insanı düşündürür: “Allah hər kəsə bir ömür və tale yolu verib. Hər kəs həmin payı yaşayır və həmin yolu keçir. Bir də Allah hər kəsə bir qabiliyyət verir. Birisinə az, birisinə çox, birisinə də sıfır həddində. İnsan insan kimi yaşadığında onun ömrü mənalı olur, yoxsa ömürün qısa və uzunluğu heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Mənalı ömür isə düşüncə ilə mümkündür, maddiyyatla yox. Nəfsinə əsir olan birisi ağac görəndə təsəvvürünə ət taxtası gəlir. Başqa birisi isə taxtanın cizgilərini metafizik aləmə gedən cizgilər kimi görür. İnsanı insan edən onun cismani varlığı deyil, iç aləmində olan batini duyğularıdır...”

Doğrudan da, elə bu batini duyğularını ağac üzərində oymaqla bəyan etməsi Seyfəddin müəllim üçün yetərli olmayanda o, oyma alətlərini qələmlə əvəzləyir, ruhunu bədii söz sənətinin möcüzəli, sirli-sehrli dünyasına kökləyir. Və... bu zaman o daxilən rahatlıq tapır, tamaşaçısına oxucu olmaq səadəti bəxş edir. Səviyyəli sənətkarın səviyyəli də oxucusu olmalıdır, bu fikir çoxdan öz təsdiqini tapıb. Doğrudan da, çoxlarının özünü ağıllı saydığı indiki zəmanədə nəsihətamiz, ibrətli söhbətlərə qulaq vermək hər

“adam”ın işi deyil, o da ki ola, bu ruhda yazılanları oxumaq. Odur ki, biz Seyfəddin Mənsimoğlu adlı qələm adamının yazdıqlarına elə xəttəymə sənətkarı Seyfəddin Mənsimoğlu əsərlərinin tamaşaçısı kimi səviyyəli oxucu və bədii nümunələrinə də elə həmin əsərlərin ömrü qədər mənalı ömür arzulayırıq.

Həqiqətən də, “hər bir sənətin əsasında zövq və duyğu dayanır, sadəcə onları hərəkətə gətirmək və istiqamətləndirmək lazımdır”. Belə müqəddəs missiyanın öhdəsindən zövqlə və ustalılıqla gələn Seyfəddin Mənsimoğluya hər iki (hətta, üç) yaradıcılıq yolunda uğurlar arzulayırıq. Dəyərli oxucular, iç dünyanızın daha da təmizlənilib arınmasını istəyirsinizsə, bu kitabı oxumağa tələsin. İnanırıq ki, bu sadə, oxunaqlı həyat hekayələri ilə tanışlıq sizi məmnun edəcəkdir.

May, 2014

V BÖLÜM

**ARAŞDIRMALAR,
TƏDQIQATLAR**

“...MİLLƏT ÖZÜNƏ DÖNƏNDƏ GÜCLÜ OLUR!”

Nizami Cəfərovun “Türk dünyası: kaos və kosmos” kitabı haqqında

Çağdaş türk ədəbiyyatının tarixi ilə bağlı son dövrlərdə nəşr olunan əsərlər böyük türk tarixinin, eləcə də böyük türk mədəniyyət və ədəbiyyatının tədqiqi və təbliği baxımından son dərəcə əhəmiyyətli olmaqla bərabər, həm də əsrlər boyu beyinlərə türkləri “qaniçən, despot” kimi həkk etdirməyə çalışan “tarixçilər”ə tutarlı faktlara əsaslanan çox məntiqli cavabdır, desək bizcə səhv olmazdı.

Görkəmli türkoloq-alimimiz, professor Nizami Cəfərovun çapdan çıxmış “Türk dünyası: kaos və kosmos” adlı kitabı möhtəşəm türk tarixinin ən incə məqamlarını dəyərincə açıqlayan görkəmli tədqiqatçı-alimin, təəssübkeş türk oğlunun türk dünyası, ümumi türkologiya və Azərbaycanın Türk dünyası ilə əlaqələrinə dair müxtəlif illərdə yazdığı məqalələrin məcmuyudur.

Uzun illər ərzində türk xalqları ədəbiyyatının pərakəndə vəziyyətdə öyrənilməsi məsələsi N.Cəfərovu həm tədqiqatçı, həm də bir tənqidçi-alim olmaq etibarilə çox narahat etmiş, türk mədəniyyət və ədəbiyyatına geniş aspektdən yanaşmaqla, milli təkamülün nizamı pozulmuş salnaməsini dərindən öyrənməyə səy göstərmişdir. Gərgin axtarışların sanballı nəticəsi olan “Türk dünyası: kaos və kosmos” kitabının qayəsi də məhz elə bu məqsədə xidmət edir. Tədqiqatçıya görə, hər bir xalqın bugünkü mədəniyyəti onun dünəninə söykənməli, müasir ədəbiyyatı qədim epos dayaqlarına arxalanmalıdır. Bu kökə, bu məntiqə əsaslanan tənqidşünas və tədqiqatçı-alim “Millət özünə dönəndə güclü olur” ideyasından çıxış edərək, müasir ədəbiyyat qarşısında epos təfəkkürünü “oyatmaq”, mənəviyyatımızın arxeologiyasını öyrənmək, oxucu qarşısında milli məfkurə tərbiyə etmək tələbləri qoyur.

Türk mədəniyyətinin tarixi köklərini sənətkarlıqla araşdıran alimin türk mənəviyyatına və psixologiyasına dərindən bələdliyinə nəticəsidir ki, böyük şəxsiyyətlər yetirmiş qədim türk xalqları

rının neçə minilliklər boyunca qazandıqları, eləcə də hifz eləyib saxladıqları ən gözəl mənəvi keyfiyyətləri özündə birləşdirən müasir türk dünyasının böyük siyasətçisi H.Əliyevin “möhtəşəm portretinin əsas cizgiləri üzərində dayanmaq məqsədi ilə” qələmə aldığı “Türk dünyasının fəxri, yaxud Böyük Türklərdən biri” adlı məqaləsindəbu məqamları oxucuya çatdırmağa nail olmuşdur.

“... Bu gün Azərbaycan haqqında danışmaq türk dünyası barəsində, Heydər Əliyev haqqında danışmaq isə türk böyüklerinden biri barəsində bəhs etmək deməkdir. Müstəqillik əldə etmiş heç bir (digər) türk dövlətinin başçısı bu səviyyəyə – ümumən türk dünyasının lideri olmaq səviyyəsinə gəlib çatmamışdır”, – deyəntədqiqatçı-alim “ən gecı XVII əsrdən bəri türk-slavyan-sovet dövlətinin rəhbərliyində ən yüksək vəzifə əldə etmiş türk”ün – bu böyük şəxsiyyətin son dərəcə səmərəli və gərgin fəaliyyətinə, keçirdiyi tarixi görüşlərə, türk ictimai-siyasi problemlərinin həlli sahəsində apardığı məqsədyönlü işinin nəticələrinə qısa, lakin maraqlı səyahət etməklə kifayətlənmir, onun sülhsevərlik və humanizm prinsipinin hər bir dövlət xadimi üçün əsl həyat və fəaliyyət məktəbi olduğunu inandırıcı faktlarla əsaslandırır.

Kitabdakı sonrakı məqalələr ümumtürk ədəbiyyatının tarixini tədqiq etmək baxımından çox qiymətlidir. Ümumtürk mədəniyyəti tarixinin dövrləşdirilməsi, N.Cəfərovun fikrincə, möhtəşəm türk mədəniyyət tarixinin düzgün, obyektiv araşdırılması zamanı qədim türk mənbələrinin açılıb tədqiq olunmasına geniş imkanlar yarada bilən ən mühüm amil sayılmalıdır. Çünki həm birinci dövr sayılan qədim türk ədəbiyyatı, həm ikinci dövr sayılan orta əsrlər türk ədəbiyyatı, həm də milli türk ədəbiyyatlarının təşəkkülü ilə başlanan üçüncü dövr ədəbiyyatı sayılan müasir ümumtürk ədəbiyyatı, ümumtürk ədəbiyyatı tarixinin tərkib hissələri olmaq etibarilə, “ümumtürk ədəbiyyatı tarixinin sistemli tədqiqi müasir türk xalqları ədəbiyyatşünaslarının qarşısında duran ən mühüm məsələdir – bu o dərəcədə mühüm məsələdir ki, həll olunmadan normal türk filoloji təfəkkürünün formalaşması mümkün deyil”.

“Qədim türk eposu” məqaləsində “epos”u “sadəcə dastan deyil, müxtəlif dastanlar, süjetlər, motivlər verə bilən, mənsub olduğu xalqın ictimai-siyasi təfəkkürünü bütövlükdə ifadə edən möhtəşəm əsər – potensiya” adlandıran müəllif bu qənaətə gəlir ki, “Türk epos təfəkkürü müasir dövrə qədər Türk xalqları ədəbiyyatlarının ideya-estetik əsasında durmuş, həmin ədəbiyyatların hər hansı dövrdəki, hər hansı miqyasdakı “təzahürü” ümumtürk eposundan başlanmışdır”.

Qədim türk dastanlarının dilinin “nəinki türklər, hətta qeyri-türklər tərəfindən də anlaşılan qədim türk dili” olduğundan bəhs edən alim “Yaradılış”, “Törəyiş”, “Ərgənəkön”, “Alp ər Tonqa”, “Oğuz Kağan” dastanlarını və sair ətraflı şəkildə təhlil edərək, belə bir qənaətə gəlir ki, “Tanrıçılıq” ideyası epos təfəkkürünün formalaşması ilə stabil-ləşərək, türk eposu təfəkkürünün təkamül səviyyəsini müəyyən etmişdir”.

“Kitabi-Dədə Qorqud”un dilində Azərbaycan ədəbi (yazılı) dilinin təşəkkülü prosesi, demək olar ki, bütün parametrləri ilə öz əksini tapmışdır” – qənaətinə gələn müəllif, digər məqalələrində – məsələn, “Ümumtürk ədəbi dili (türki): təşəkkül, təkamül, tənəzzül”, “Azərbaycan etnik-mədəni sisteminin yaranmasında qıpçaq türklərinin rolu”, “Azərbaycan dili, türk dili, yoxsa Azərbaycan türkcəsi”, “Ümumtürk ədəbi dili yaratmaq mümkündürmü?” və sair məqalələrində də qədim türk xalqlarının soy-kökü, dili və mədəniyyəti məsələlərindən ətraflı bəhs edərək, belə bir qənaətə gəlir ki, “...ümumtürk ədəbi dili hamı üçün deyil – hər bir türk öz dilində danışsın, yazsın... Ancaq müəyyən səviyyə var ki, orada ortağ (ümumtürk xarakterli!) ünsiyyət qaçılmazdır”.

Bir neçə minillik tarixə malik möhtəşəm türk mədəniyyət və ədəbiyyatının dərin tarixi köklərini yüksək sənətkarlıq və əsl türk təəssübkeşliyi ilə açan, arayıb-ərsəyə gətirən filologiya elmləri doktoru, professor Nizami Cəfərovun “Türk dünyası: xaos və kosmos” kitabı təkcə türkoloqlar üçün deyil, türkçülüyümüzə bağlı olan və bununla fəxr edən hər bir kəs üçün qiymətli elmi mənbə sayıla bilər.

May, 1998

“KİTABI-DƏDƏ QORQUD” ABİDƏSİ VƏ DİLİMİZİN SƏCİYYƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Dünya ədəbiyyatı xəzinəsinin nadir incilərindən biri olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı artıq iki əsrə yaxındır ki, ən görkəmli türkoloq-alimlərin tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Təsadüfi deyildir ki, məşhur qorqudşünaslardan Dits, Bartold, Rossi, Yakubovski, Həmid Araslı, Əbdüləzzəl Dəmirçizadə və digər araşdırıcıların apardıqları tədqiqatlar, bu axtarışlar nəticəsində gəldikləri elmi nəticələr müasir dövrümüzün alim və tədqiqatçılarının da diqqət mərkəzindədir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu qiymətli abidə mədəniyyətimizin, qəhrəmanlıq tariximizin, məişətimizin və dilimizin öyrənilməsi baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu da danılmaz faktdır ki, belə bir möhtəşəm ədəbi abidəni özününküləşdirmək istəyənlərin sayı getdikcə artır. Odur ki, yalnız dəyərli, tutarlı elmi faktlara əsaslanmaqla, danılmaz elmi nəticələrə söykənməklə “Kitabi-Dədə Qorqud”un məhz Azərbaycan xalqına məxsus türkdilli ədəbi abidə olduğunu sübuta yetirmək olar. Bu baxımdan, dastanın dil faktorlarının dərinədən araşdırılması alim və tədqiqatçılarımız qarşısında mühüm vəzifə kimi durmaqdadır ki, bu işin bir hissəsini filologiya elmləri doktoru, professor Əzizxan Tanrıverdi öz üzərinə götürmüş və “ “Kitabi-Dədə Qorqud” və Qərb ləhcəsi” monoqrafiyasında dastandakı fonetik, leksik və morfoloji arxaizmlərin Qərb ləhcəsində saxlanması məsələsini tarixi-lingvistik baxımdan təhlilə cəlb etmişdir. Tədqiqatçı-alim “Kitabi-Dədə Qorqud”un tədqiqi sahəsində mövcud problemlərdən biri kimi özünü göstərən abidənin dili ilə konkret bir bölgənin şivəsinin geniş şəkildə müqayisəyə cəlb olunmasını ön plana çəkir. Şübhəsiz ki, alim məşhur türkoloqların elmi nəticələrinə sayğı ilə yanaşmaqla bərabər, abidənin dilini araşdırarkən, bu yöndə prinsipial mövqe nümayiş etdirir, Qərb dialekt və şivələrində qorunub-saxlanmış toponim və antroponimlərə “Dədə Qorqud” dastanında da eynilə olduğu şəkildə (yaxud bu və ya

digər variantlarda) rast gəldiyini elmi dəlil və faktlarla sübuta yetirməyə çalışır.

Kitabın ilk fəslı “Qazax-Borçalı bölgəsində yaşayan “Kitabi-Dədə Qorqud” adlanır ki, burada alim Azərbaycanın bu qədim Qərb bölgəsinin tarixi, etnoqrafiyası, folkloru və onomastikası ilə bağlı detalların “Kitabi-Dədə Qorqud”la üst-üstə düşdüyündən bəhs edir. Monoqrafiyanın ikinci fəslində dastanın dilində və Qərb ləhcəsinin fonetik xüsusiyyətlərində mövcud olan oxşarlıqlar elmi cəhətdən araşdırılır. “Kitabi-Dədə Qorqud”da işlənib, müasir dilimizin qanunları baxımından arxaıkləşmiş hesab olunan sözlərin eynilə və ya müəyyən fonetik, semantik dəyişmələrlə Qərb ləhcəsində işlənməsi məsələləri kitabın üçüncü fəslində elmi faktlar və konkret nümunələrlə sübuta yetirilir. İnsan, heyvan, həşərat adları, mərasim və təbiət hadisələri ilə bağlı, yer-məkan məzmunlu, sənət-peşə yönümlü, döyüş ləvazimatlarının adları ilə bağlı və digər dil komponentləri ilə əlaqədar aparılan araşdırmalar xüsusilə böyük maraq doğrurur.

Əzizxan Tanrıverdi ədəbi abidədəki arxaik morfoloji elementlərin Qərb ləhcəsində saxlanması məsələsinə xüsusi bir fəsil həsr etmişdir ki, tədqiqatçı-alim burada dastandakı qrammatik göstəricilərin əksəriyyətinin müasir ədəbi dilimizdə olduğı kimi işlənməsi, bəzilərinin isə ilkin forma və məzmun funksiyasını yalnız dialekt səviyyəsində saxlanması barədə görkəmli tədqiqatçılar tərəfindən aparılan araşdırmalara əsaslanaraq, “Kitabi-Dədə Qorqud”da və Qərb ləhcəsində eynilə işlənən morfoloji elementləri elmi tədqiqata cəlb etmişdir.

Təqdirləyiq haldır ki, monoqrafiyanın sonunda müəllif bu böyük türk ədəbi abidəsi və Qərb ləhcəsi baxımından səciyyəvi olan sözlərin (arxaizmlər) siyahısını təqdim etmişdir.

Filologiya elmləri doktoru, professor Əzizxan Tanrıverdinin haqqında bəhs etdiyimiz monoqrafiyası türkologiya, xüsusilə də qorqudşünaslıq sahəsində tədqiqat aparırlar, eləcə də ədəbiyyatşünaslığımızın problemləri ilə maraqlananlar üçün qiymətli mənbədir.

Mart, 2009

DƏYƏRLİ MONOQRAFIYA – “FİLOSOFİYA LYUBVİ NA DREVNEM VOSTOKE İ NİZAMİ”

Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi yaradıcılığı bütün dövrlərdə tədqiqatçı-alimlərimiz tərəfindən dönə-dönə öyrənilmiş, bu qiymətli xəzinədən bəhrələnməklə sanballı elmi araşdırmalar aparılmış, kitablar, dərs vəsaitləri yazılmışdır. Hələ bir neçə il əvvəl “Mif və nağıl” adlı çox qiymətli irihəcmli tədqiqat əsəri ilə elm aləminə səs salmış görkəmli folklorşünas-alim Ramazan Qafarlının yaxın vaxtlarda Sankt-Peterburqun “Leyla” nəşriyyatında işıq üzü görmüş “Filosofiya lyubvi na Drevnem Vostoke i Nizami” monoqrafiyası nizamişünaslar, tədqiqatçı-alimlər, tələbələr və ümumiyyətlə, geniş oxucu kütləsi üçün əsl hədiyyə oldu. Monoqrafiyada Nizami ədəbi irsinin ən dərin qatlarına baş vurulur, Azərbaycan folkloru və qədim ərəb-fars yazılı ədəbiyyatı ilə Nizami yaradıcılığının əlaqələrinin hələ də mübahisə doğuran məqamlarına aydınlıq gətirilir. Müəllif Nizami qəhrəmanlarının taleyini müasir günümüzün reallıqları baxımından təhlil süzgecindən keçirərək, günü bu gün də öz müasirliyini qoruyub-saxlayan klassik Azərbaycan şairinin gənc oxucunun marağına səbəb ola biləcək “Leyli və Məcnun” poeməsindəki bəzi faktları diqqət mərkəzinə çəkir. Ramazan Qafarlı türk gözəli Leylini zaman-zaman tanınmış tədqiqatçı-alimlər tərəfindən ərəb tayfa başçılarından birinin qızı kimi qələmə verilməsinə qəti etirazını bildirir.

Doğrudan da, əgər Leyli ərəb qızı olsaydı, Nizami onun “əcəmi türkünün ürəyi”ni sinəsində gəzdirməsinə işarə vurmaz, ərəbmənşəli olmasını sual altında qoymazdı. Və həqiqətən də, Leyli ərəbmənşəli idisə, niyə onun ətrafındakı qızlar, yəni Leylinin qulluğunda duran, onun başına pərvanə kimi dolanan, dərdinə şərik olan gözəllər türk qızları idilər? Leyli həyası, Leyli sevdası, Leyli siması türk gözəlinə məxsus bütün incə keyfiyyətləri özündə birləşdirən bir lirik surət vasitəsilə dahi Nizaminin ölməz əsərinin qüdrəti ilə Şərq sevgi fəlsəfəsinin, eləcə də dünya ədəbiyyatındakı ən nadir əsərlərin incilərindən birinə çevrilmişdir.

Filologiya elmləri namizədi, dosent Ramazan Qafarlının yeni tədqiqat əsəri böyük klassikimiz Nizami Gəncəvinin 860 illiyinə gözəl hədiyyədir və biz tədqiqatçı-alimə yeni-yeni elmi axtarışlar, uğurlar arzulayırıq.

13 aprel, 2002

MƏHƏMMƏD FÜZULİ İRSİNƏ SEVGİ İLƏ...

Nobəri Qara Əliyev. Füzuli qəzəllərinə təxmislər. Bakı, 2012.

Tədqiqat işi kitabı nəşrə hazırlayanlar – filologiya elmləri doktoru, mərhum Cənnət Nağıyeva və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Tahirə Nurəliyevanın yazdıqları Müqəddimə ilə başlayır. Burada qeyd olunur ki, XX yüzilin I yarısında divan ədəbiyyatının, ümumiyyətlə əruz vəznində yazılan şeirlərin dövrün müəyyən qüvvələrinin təsiri nəticəsində zəifləməsinin qarşısını almaqda böyük xidmətləri olan şairlərimiz olmuşdur ki, onların çoxlarının əsərləri bugünə qədər kölgədə qalmış, nə nəşr üzü görmüş, nə də tədqiqata cəlb olunmuşdur. “Ədəbiyyat tarixində belə adlar ən yaxşı halda ötrəi çəkilmiş, ya da ki, tamam unudulmuşdur”, - deyə təəssüflərini gizlətməyən tərtibçilər, bunlardan birinin irihəcmli “Divan” müəllifi “Nobəri” təxəllüslü şair Kərbəlayi Qara Məşhədi Süleyman oğlu Əliyev olduğunu bildirirlər.

Nobəri 1885-ci ildə Şuşada doğulub, buradakı realni məktəbdə təhsil alıb. Ərəb, fars, türk, rus dillərini mükəmməl bilən, İrana, İraqa, Səudiyyə Ərəbistanına və digər ölkələrə səyahət edən şairin klassik lirikaya, xüsusilə də Füzuli irsinə böyük maraq və sevgisi vardı. Yaradıcılığının ilk dövrlərindən ömrünün sonuncu məhz Füzuli üslubunda əsərlər yazmasına səbəb də onun klassik poeziya ənənəsinə sevgi və sədaqəti ilə bağlıdır.

“Türk dünyasında Füzulidən sonra yaşayıb-yaradan elə şair yoxdur ki, əsərlərində Füzuli lirikasının təsiri duyulmasın” qənaətinə gələn tərtibçilər, bu sahədə Nobəri yaradıcılığının xüsusilə seçildiyi, şairin hazırda Əlyazmalar İnstitutunda saxlanan irihəcmli lirik şeirlər “Divan”ının onun klassik şeiri, xüsusilə Məhəmməd Füzuli ənənələrini ustalıqla davam etdirdiyi qənaətindədirlər. Nobərinin dahi özbək şairi Əlişir Nəvainin də bir çox qəzəllərinə müxəmməs bağlaması, onun böyük zəhmət və istedad tələb edən bu çətin işdə böyük uğur qazandığından xəbər verir. Hətta Füzulinin bir qəzəlinə iki təxmis yazması hallarına da rast

gəlinir ki, bu da Nəbəriinin Füzuli qəzəllərini ayrı-ayrı əlyazmalardan aldığına və bu böyük Şərç klassikinın poeziyasına daha içdən vurğunluğuna işarədir. Kitabda Nəbəriinin Füzuli qəzəllərinə yazdığı 304 təxmis və əlavə olaraq Füzuliyə həsr etdiyi şeirlər verilmişdir.

Kitabın geniş oxucu kütləsinə təqdim olunmaqla, Füzuli ədəbi ənənələrinə bağlı daha bir Azərbaycan şairinin öz halal oxucusu ilə görüşünə səbəb olduğuna əminik.

2012

XALQ ŞEİRİNİN MİFOLOJİ VƏ POETİK STRUKTURU: GENEZİS VƏ MİFOPOETİK SİSTEM

Mətanət Abbasova. Azərbaycan xalq şeirinin genezisi və poetikası. Monoqrafiya. Bakı, 2017.

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Mətanət Abbasovanın 2011-ci ildə “Klassik Azərbaycan hekayəsində bədii simvol (1900-1920)”, 2017-ci ildə “Azərbaycan xalq şeirinin genezisi və poetikası” adlı monoqrafiyaları çap olunmuşdur. Bundan əlavə, tədqiqatçı-alim 6 cildlə hazırlanıb geniş oxucu kütləsinə təqdim edilmiş “Cənubi Azərbaycan folkloru” kitablarında çap olunan xalq ədəbiyyatı nümunələrinin toplayıcı və tərtibçilərindəndir. M.Abbasova bütün bunlarla yanaşı, 70-dən çox elmi, publisistik məqalə yazaraq, dövrü mətbuatda çap etdirmişdir.

Alimin yaxın vaxtlarda müdafiəsinə hazırlaşdığı doktorluq dissertasiyasının mövzusunun əhatə edən “Azərbaycan xalq şeirinin genezisi və poetikası” adlı hələlik sonuncu kitabı Azərbaycan folklorşünaslığının olduqca vacib bir sahəsinə – Azərbaycan xalq şeirinin genezisi, janr təkamülü və poetik zənginliyinin əsas istiqamətlərinin tədqiqinə həsr olunmuşdur. Monoqrafiyada “xalq şeirinin qaynaqları, mifoloji düşüncənin şeir yaradıcılığına təsiri, mif semantikasının poeziyada qəlibləşməsi prinsipləri, mifik Dünya Modelinin təcəssümü müəyyənləşdirilir, xalq şeirinin bütövlükdə mövzu, mifopoetik kontekstdə təkamül prosesi izlənilir, poeziyanın mənşəyinə dair elmi-nəzəri qənaətlər ümumiləşdirilir, janrların strukturu, mətn quruluşu, üslub təmayülləri araşdırılır...” (səh.2)

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının təşəkkülü prosesi müxtəlif dövrləri əhatə etdiyi üçün, tədqiqatçının fikrincə, zaman-zaman yeni məna çalarları ilə təzahür edən bu zəngin irsin – “folklor mətnlərinin araşdırılmasında çox hallarda sənətkarlıq məsələlərinə toxunulmaqla kifayətlənilmiş, bu və ya digər problemin poetik informatiklik əsasında öyrənilməsi ön planda olmuşdur” (səh.3). Məhz bu səbəbdən, mövcud folklor mətnlərinin poe-

tik xüsusiyyətlərinin şeir texnikasının qayda-qanunlarına uyğun bir şəkildə araşdırılması məsələsi ortaya çıxmış və müəllif də elə bu kontekstdən yanaşaraq, “mətnləri sistemli şəkildə mifoloji düşüncə müstəvisində və bədii yaradıcılıq aspektində” (səh.3) araşdırmağı qarşısına məqsəd qoymuşdur. Türk etnoslarının ilkin dünyagörüşlərindən qaynaqlanan xalq şeiri nümunələrinin ayrı-ayrı janr və şəkillərdə öz əksini tapmış mənbə kimi əsas götürülməsi də məsələnin araşdırılması zamanı tədqiqatçıya problemin həllində yardımçı olmuşdur. Çünki, həqiqətən də, “xalq məişətinin, mərasimlərin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilən arxaik nəğmələr – ovsunlar, dualar, holavarlar, sayaçı sözləri, laylalar, oxşamalar, bayatılar, ağılar, lirik xalq mahnıları və s. poetik imkanlarının öyrənilməsi, ilk növbədə, dilçiliyə, üslubiyyətə bağlı bir çox problemlərin ümumiləşdirilmiş formada, ortaq şəkildə araşdırılmasını tələb edir” (səh.4). Birbaşa mifoloji məzmunla əlaqədar olan şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinə bu cür yanaşma təzə dissertasiya mövzusunə aid olan problem məsələlərin sistemli şəkildə araşdırılmasına imkan vermişdir.

M.Abbasovanın da qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan folklorşünaslığında xalq şeirinin genezisi və poetikasının öyrənilməsi ümumi şəkildə mifologiya və xalq ədəbiyyatı ilə bağlı tədqiqatlarda əsasən üç istiqamətdə: xalq lirikasının poetik imkanlarının tədqiqi ilə bağlı aparılan nəzəri-təcrübi araşdırmalar; bütövlükdə xalq ədəbiyyatı janrlarının araşdırılması istiqamətində yazılan dissertasiya, monoqrafiya və məqalələr; xalq ədəbiyyatı janrlarının üslub özəlliklərinin tədqiqi üzərində aparılan araşdırmalar şəklində aparılmışdır (səh.6-7).

Azərbaycan alimlərindən A.Hacılı, R.Qafarlı, F.Bayat, R.Əliyev, S.Rzasoy və s. tədqiqatçıların öz əsərlərində mif və folklor kontekstində mifoloji və ayrıca bədii yaradıcılığın spesifikasiyasına toxunduqlarını diqqətə çatdırmaqla yanaşı, M.Abbasovanın “problemin nəzəri baxımdan elmi təhlilinin aparılması bu tədqiqatlarda mifopoetikliyin, ayrıca mifoloji və bədii düşüncənin məzmunununun fərqləndirilməsini təhlilə gətirir” (səh.8-9) qənaəti-

ni də nəzərə alsaq görərik ki, Azərbaycan ağız ədəbiyyatının spesifik xüsusiyyətlərinin daha da geniş araşdırılması baxımından dissertasiya işinin məzmun və əhəmiyyəti olduqca böyükdür.

Qeyd edək ki, 412 səhifə həcmində olan bu monoqrafiya Giriş, dörd fəsil və Nəticədən ibarətdir. “Xalq şeirinin nəzəri-metodoloji əsasları” adlanan I fəsil “Folklorda bədiilik ünsürlərinin meydana gəlməsində mifologiyanın rolu”, “Mifoloji düşüncənin ilkin formaları”, “Mif semantikasının xalq poeziyasında qəlibləşməsi” kimi bölmələrdə öz təsdiqini tapır.

Mifoloji düşüncənin yaranma dövrünün poeziyada semantik-üslubi xüsusiyyətləri təzahür etdirməsi ilə şərtlənən rituallar, inam və etiqada söykənən mif motivləri, eyni zamanda nəgmə mətnlərinin təşəkkülü də bilavasitə insan düşüncəsinin primitiv düşüncə tərzindən daha geniş dünyagörüşünün formalaşmasına qədəm qoyduğunun göstəricisinə çevrilir. Elə bu cür yanaşma tərzinin özü də tələb edir ki, müəllif “mifoloji dünyagörüşü səbəbiyyətə bağlı təkrarolunmaz canlı, cansız varlıqların birliyini, onların dünya ilə qarşılıqlı əlaqəsini, bir-birlərinə münasibətini, varlığın təşkilini, yaranmasını və s. aydınlaşdırır” (səh.17) qənaətini dəyərli elmi faktlarla sübuta yetirsin. M.Abbasova mifoloji və poetik obrazlılığın izahında orta qəhətlər arasında müqayisələrin aparılmasının bilavasitə mətn strukturlarında müəyyənləşdiyini önə çəkərək, bədii mətni mürəkkəb struktur və tərkibdə mifoloji, ayrıca poetik düşüncənin formalaşdırılmış, nizamlı ifadə forması kimi qəbul edir. Bu baxımdan, müəllifin elmi qənaətlərinin görkəmli tədqiqatçılardan D.P.Kozolupenkonun “Mifopoetika termini altında məzmunlu planda yalnız qədim və ya primitiv mifologiya gizlənmir, mifin tipi kimi buna ən uyğun olan poetik izahı dayanır” (səh.18), R.Əliyevin “Mif yaradıcılığında bədiilik mifin formaca gözəlliyi olub, sonradan onun məzmununa hopur. Burada bədii təsvir vasitələrindən – təşbeh, metafora, paralellər, müqayisə və s. istifadə olunur” kimi yanaşma prinsipləri ilə üst-üstə düşdüyünün şahidi oluruq. “Qeyd edək ki, tarixi baxımdan ayrı-ayrı rituallar, inancların bağlandığı düşüncə sistemi söz və təsvir-

də bədii ənənəyə çevrilir” – fikri Mətanət Abbasovanın “işarənin mövcud ilkin mifoloji, fəlsəfi tərəfi söz, nəhayətdə obraz müəyyənliyində mühüm rol oynadığından poetika və bədii semantika yalnız əsərdə formanı deyil, həm də bədii düşüncənin özülünü müəyyənləşdirən vasitə kimi qəbul edilir” (səh.19) qənaəti ilə uzlaşır. Deməli, tədqiqatçının dilin formalaşma və inkişafının ilkin mərhələsi kimi mifologiyani əsas götürməsi də özlüyündə həqiqəti əks etdirir.

“Mifoloji düşüncənin ilkin formaları” bölümündə tədqiqatçı mifoloji düşüncənin öz strukturuna görə tarixi düşüncədən fərqləndiyini bu iki şüur səviyyəsinin məkana və zamana münasibətdə fərqli modellər təqdim etdiyi anlamına gəldiyi ilə izah edir (səh.26). M.Abbasovanın fikrincə, mifoloji dünya modelində zaman qapalı, təkrarlanan, ritmikdir. Tarixi şüurda zaman və məkan düzxətlidir, başlanğıca və sona malikdir. Mifoloji dünya modeli tarixi dünya modelinin əsasını təşkil etdiyi kimi, onun strukturunda özünəməxsus şəkildə yaşamaqda davam edir. Elə bu yanaşmadan çıxış edərək deyə bilərik ki, tədqiqatçının “Azərbaycan folklorunun bütövlükdə milli mədəniyyətin doğru-düzgün öyrənilməsi və dərk olunması mifoloji düşüncənin strukturunu öyrənməyi tələb edir” prizmasından yanaşaraq, araşdırmağa cəhd etdiyi problemlərin həlli istiqamətini kosmoqonik düşüncənin müxtəlif inkişaf mərhələləri fonunda aparması təqdirəlayiqdir.

Professor Ramazan Qafarlının da qənaətinə görə, “varlıq ünsürünün təşəkkül tarixi onun struktur mahiyyətini təşkil edir, başqa sözlə, əşyanın necə əmələ gəlməsi onun mahiyyətə nə olmasını müəyyən edir” və “mifoloji düşüncə öz inkişafında müxtəlif mərhələlərdən keçmişdir” (səh.27). Lakin təbii ki, mifoloji düşüncənin inkişaf tarixinin mərhələlərini müxtəlif tədqiqatçılar müxtəlif cür də dəyərləndirir ki, bu da məsələyə yanaşmanın özündə təbii ki, bir qarışıqlıq yaranmasına gətirib çıxarmaqdadır. M.Abbasova belə bir yanaşmanın təsadüfi olmadığını və onu törədən konkret səbəbləri ilk növbədə genetik inkişaf kontekstində dəyərləndirməyin daha doğru olduğunu bildirir.

Monoqrafiyanın II fəslı “Mif-ritual sintezinin xalq şeir şəkillərinin formalaşmasına təsiri” adlanır ki, tədqiqatçı tədqiqat işinin bu mühüm hissəsini xalq şeirinin mifoloji kökləri və təsnifatı, ibtidai peşələrə həsr olunan nəğmələrin ritmik-melodik quruluşu, ovsunların magik-mifoloji strukturu, mərasim nəğmələrinin mifopoetikası, lirik xalq mahnılarında mif semantikasını məsələlərinin araşdırılmasına həsr etmiş və bu sahədə öz tədqiqatları ilə tanınmış alimlərin mülahizə və qənaətlərinə əsaslanmaqla yanaşı, konkret olaraq öz yanaşma prinsiplərini də işləyib ortaya çıxarmışdır. Belə ki, pus tədqiqatçılarından A.A.Baninin, M.P. Ştokmanın, B.P.Anikinin, Y.Q.Kruqlövun, eləcə də görkəmli Azərbaycan folkloşünaslarından M.H.Təhmasib, P.Əfəndiyev, V.Vəliyev, A.Nəbiyev, B.Abdulla, R.Qafarlı və başqalarının xalq şeirinin sistemli təsnifatını konkret tipoloji qruplaşmada olmaqla yanaşı, ayrı-ayrı lirik janrların mövzu-məzmun əhatəsində sistemləşdirdiklərini qeyd edərək (səh.72), Azərbaycan folklorşünaslığında xalq lirikasının daha əhatəli sistemini isə prof. Ramazan Qafarlının təqdim etdiyini bildirir. Belə ki, R.Qafarlının mərasim nəğmələrini 11 növə böldüyünü, lirik xalq mahnılarının poetikasını araşdıran N.Rzayevanın təqdimatında isə bu təsnifatda beş bölgünün: 1) Ritual mahnıları (mərasim nəğmələri); 2) Əmək nəğmələri; 3) Ailə-məişət nəğmələri; 4) Qəhrəmanlıq nəğmələri; 5) Lirik mahnılar (lirik-aşıqanə nəğmələr) əsas götürüldüyünü diqqətə çatdıran M.Abbasova, öz araşdırma əsərində təsnifatı aşağıdakı bölgü üzrə aparmışdır (aşıq yaradıcılığı istisna olmaqla):

1. İbtidai peşələrə həsr olunan nəğmələr;
2. Ovsun nəğmələri;
3. Mərasim nəğmələri;
4. Lirik xalq mahnıları.

Təbii ki, tədqiqatçı Mətanət Abbasovanın araşdırmasının kökündə, özünün də qeyd etdiyi kimi, xalq şeirinin mifoloji kökləri və poetik sisteminin öyrənilməsi durduğundan, problemə yuxarıda göstərilən istiqamətdə yanaşmasını məqsədəuyğun hesab etmək yerinə düşür.

Tədqiqat işinin “Azərbaycan xalq şeirinin əsas qaynaqları: İlk dünyagörüşü sistemləri və islam dini” adlı III fəslinin özü də “Təbiət – dağ, su və od kultlarının xalq poeziyasında obrazlaşması”, “Xalq nəğmələrində islami görüşlərin poetikləşməsi”, “Mədəni-tarixi modelləşmənin xalq şeirində təzahür formaları və üslubi özəllikləri” adlı başlıqlar altında toplanmış yazılarda təsnif olunmaqla yanaşı, xalq lirikasının mövzu və motiv modelinin strukturunun müəyyənlişməsində özünü göstərməkdədir. Araşdırmaçının “Xalq şeirinin üslub rəngarəngliyi janrlararası fərqlər üzərindən də öz ifadəsini tapmaqla, burada mətnin bütöv fono, leksik strukturu, poetik müəyyənliyi, ahəng, musiqi ritmi və s. əhatə etməklə geniş bir sistemdə birləşir” qənaəti eyni zamanda, “xalq şeirində bütün hallarda nəğmə mətnləri yaranması, tarixi özəlliyi, real-mifik məzmunu, hissi-emosional ovqatı, xüsusiyyətləri ilə üslubi imkanları da formalaşdırır” (səh.305) fikri ilə tam üst-üstə düşür.

IV fəsil “Xalq şeirində mifik dünya modelinin təcəssümü” adlanır ki, burada da təsnif olunan problemlə məsələlər “Xalq şeirində cansız əşya, heyvan və quş obrazlarının mifoloji kökləri” və “Folklorun lirik ənənəsində sayların və rənglərin mifoloji simvolikası” başlıqlı yazılarda öz həllini tapır.

Nəhayət, tədqiqat işinin yekunu kimi ortaya çıxan “Nəticə”də tədqiqatçı-alimin çoxillik gərgin və faydalı əməyi sayəsində araya-ərsəyə gətirdiyi “Azərbaycan xalq şeirinin genezisi və poetikası” əsərinin məzmun və mündəricəsi bütün genişliyi və əhatəliliyi ilə öz əksini tapır. Təsadüfi deyildir ki, əsərin xalq şeirinin mifoloji və poetik strukturunun tarixi hadisələr kontekstində araşdırılmasında da bir tarixi kodlaşdırma motivi özünü göstərməkdədir. Azərbaycanın ikiye bölünməsi, yaxud Qarabağ faciələrimizin, digər itkilərimizin xalqın qan yaddaşına hopmuş ağırlarından doğan poetik elementlərin xalq yaradıcılığı formasında təzahür etməsi də günümüzün reallığı, eyni zamanda mifikləşməyə yönəlmiş təfəkkür kodeksinin əksi kimi öz təsdiqini tapmaqdadır.

Təbii ki, tədqiqat işi olduqca geniş bir mövzunu əhatə etdiyindən onun barəsində bu yığcam yazıda müfəssəl məlumat ver-

mək mümkün deyil. Biz sadəcə olaraq, əsərin ideya-struktur məsələlərinə qısaca nəzər yetirməklə kifayətləndik. Yazımızı tədqiqatçı-alimin öz qənaəti ilə yekunlaşdırırıq: “Azərbaycan xalq şeiri tarixi baxımından müxtəlif dini-mifoloji təsəvvürlər sistemi qaynağında təşəkkül tapmış və inkişaf etmişdir. Şifahi xalq yaradıcılığının zəngin lirik ənənəsinin kodlaşdırılmış mifoloji kökləri və poetikasında qorunan informativliyin öyrənilməsi həm də milli düşüncə və özünüifadənin tarixi təbəddülatının müəyyənləşdirilməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir” (səh.384).

İyun, 2018

HAQQA APARAN YOLDA

Qəlbində iman və inam olan hər bir kəs inandığı, etiqad etdiyi birinin böyüklüyünü, müqəddəsliyini bilmədən ona olan məhəbbətini tam açıqlığı ilə izah edib, onun qarşısında səcdəyə dura bilməz. Odur ki, bizi inanıb etiqad etdiyimizə daha da sidq-ürəkdən bağlanmağa səsləyən bir kitabı oxuduqca bu inancların çox böyük əsaslara söykəndiyinin dönə-dönə şahidi oluruq. Müqəddəs dinimiz olan İslam dininin İlahi tərəfindən nazil edilmiş müqəddəs kitabı “Qurani-Kərim”in iman əhlinin qəlbinə saldığı müqəddəs nurun işığında yazılmış bu kitab “Haqqa doğru” adlanır. “Elm və həyat” nəşriyyatında işıq üzü görmüş kitabın müəllifi Bakı İslam Universitetinin rektoru, Qafqaz Müsəlmanları Ruhani İdarəsinin sədr müavini Hacı Sabir Həsənlidir.

“Dəyişən zamanlar içində dəyişməyən, ölçüsüz və hüdudsuz məkanlar çərçivəsinə sığışmayan ali bir Qüvvə, heç vaxt və heç kim tərəfindən yaradılmayan ulu bir Xaliq duyğularımıza hakim kəsildikcə, biz Ona bağlanır, Ona qovuşur və Onda yox oluruq”. Bəli, həqiqətən də “Allahın qüdrəti qələminin məhsulu olan Yerdə və Göydə hər nə varsa, öz Xaliqinə ibadətdə, şükr etmədədir”.

“Göylərdə və Yerdə nə varsa, (hamısı) sahib, müqəddəs olan, yenilməz qüvvət, hikmət sahibi Allahı təqdis (tərif) edib, Onun şəninə təriflər deyir”.

(Əl-Cümə – 1)

Bizi Yaradanımızı tanımağa, kimisə Ona şərikin etməməyə, küfr işlərdən çəkinməyə, özünün İman, Əməl, Əxlaq normaları ilə səciyyələndən dinimizdən dönməməyə, Haqqa doğru gedən yoldan sapmamağa çağırır “Haqqa doğru” kitabı.

Mömin, kafir, münafiq və müşrik olaraq bir-birindən fərqlənən insanların etdiyi əməllərə, yaxşılıq və pisləklərə görə sonda öz payını – mükafatını, ya da cəzasını alacaqlarından, bu ilahi hökmdən qaçmağın namümkünlüyündən söhbət açan Hacı Sabir Həsənlili bir daha xatırladır ki: “Verdiklərinin əvəzində Allah-təala insandan çox az şey istəyir: bircə Onun Böyüklüyünü, vəhdaniyə-

yətini peyğəmbərlərinə nazil etdiyini unutmayasan, qoyduğu hidayət yolundan çıxmıyasan, zəlalətə uğrayıb cahil və nadan olmayasan, ruhunu şeytana satmayıasan, Haqqa qarşı getməyəsən”.

Bütün gözəllik və nizamı yaradan, tarazlayan Tanrıdır. Yoxsa bütün incəliklərinə qədər düşünülmüş bu nizam öz-özünə törəyə bilməzdi. Bəşərin səadəti üçün gələn hökmləri vəhy yolu ilə Allahdan alıb bizə çatdıran peyğəmbərlərdir. Asimani (yəni, Allahın göndərdiyi) dinlərin sonuncusu İslam dinidir ki, 1400 il bundan qabaq Muhəmməd (S) vasitəsilə biz müsəlmanlara Allah tərəfindən göndərilmişdir.

Dünya xalqlarının dinləri içərisində ən ədalətli, kamil bir din sayılan İslamın, onun müqəddəs kitabı “Qurani-Kərim”in insanlara, xüsusilə də müsəlmanlara bəxş etdikləri fəzilətlər onları bu dünyada ədalətli və xeyirxah olmağa, o dünyaya mənən saf, günahsız, məsum olaraq köçməyə səsləyir.

İnsanları bəd əməllərdən, ədavət və düşmənçilikdən çəkinməyə çağıran Rəbbimizin nə qədər mərhəmətli və mehriban olduğundan ki, “Qurani-Kərim” buyurur: “O gün hər kəs etdiyi yaxşı və pis əməlləri qarşısında hazır görəcək və günahları ilə özü arasında çox uzaq məsafə olmasını arzulayacaqdır. Allah sizi öz əzabından çəkindirir, çünki Allah bəndələrə mərhəmətlidir!” (Ali İmran – 30)

Mərhəmətli və ədalətli Tanrının yaratdıqlarına göstərdiyi haqq yolunun işığına düşüb gedən hər bir kəs bu dünyada da, o dünyada da İlahinin böyük sevgi və mərhəməti ilə əhatə olunaçaqdır. Yaradımızın öz yaratdıqlarından etdiyi tələb də elə bundan ibarətdir.

Hacı Sabir Həsənlinin “Haqqa doğru” kitabını düşünə-düşünə oxumağı hamıya məsləhət görərdik. Çünki bu zaman bir daha şahid olardıq ki, kitabın sonunda deyildiyi kimi: “Biz yalnız Ona doğru getdiyimiz yolda böyük görünürük”.

07 oktyabr, 1998

“GÜNEY AZƏRBAYCAN FOLKLORU. VI KİTAB” ÇAPDAN ÇIXMIŞDIR

AMEA Folklor İnstitutunun “Cənubi Azərbaycan folkloru” şöbəsi əməkdaşlarının hazırladığı nəfis tərtibatlı “Güney Azərbaycan folkloru. VI kitab” yaxın günlərdə çap olunaraq oxucuların ixtiyarına verilmişdir. Qeyd edək ki, bu vaxtacan Güney Azərbaycanlı soydaşlarımızın dilindən yazıya alınmış və kitab halına gətirilmiş beş topludan sonra işıq üzü görmüş növbəti kitabda xalqımızın dildən-dilə, ağızdan-ağıza ötürərək müasir dövrümüzdə də yaşatdığı dastanlarımız toplanmışdır.

Pərakəndə halda mövcud olan zəngin folklorumuzun qayğı ilə toplanaraq yazılı xəzinə şəklinə salınması kimi xeyirxah və təqdirəlayiq bir layihənin həyata keçirilməsinə AMEA Folklor İnstitutunun direktoru, AMEA-nın həqiqi üzvü Muxtar İmanov rəhbərlik edir. Kitabın tərtibçisi “Cənubi Azərbaycan folkloru” şöbəsinin müdiri, f.ü.f.d. Mətanət Abbasova, redaktoru Soltan İmaməliyevdir. Kitabda yer alan dastanları güneyli folklor araşdırıcısı Böyükbəy Ələkbəroğlu dastan söyləyicilərindən və aşıqlardan dinləyərək yazıya köçürmüş, şöbə əməkdaşları isə həmin dastanları fars əlifbasından latın qrafkalı Azərbaycan əlifbasına transliterasiya etmişlər.

“Elm və təhsil” nəşriyyatı tərəfindən işıq üzü görmüş 416 səhifəlik kitaba ön söz yazmış Mətanət Abbasova qeyd edir ki, “təqdim olunan növbəti kitabda ayrıca olaraq Güney aşıqlarının repertuarından seçilən 12 dastan mətni və bir aşıq deyişməsini bir araya gətirmişik”. Əsasən, Güneyli aşıqların canlı ifalarından dinlənilərək yazıya alınan və kitaba daxil edilən dastanlar aşağıdakılardır: “Yusif və Züleyxa”, “Şirin və Fərhad”, “Yadigar və Gülabatın”, “Abbas və Gülgəz”, “Dililqar və Mahcamal”, “Zöhrə və Məhəmməd”, “Aşıq Əsəd və Səltənət”, “Sənən və tərşə balası”, “Cəhanəfruz və Cəmşid”, “Aşıq Leysan”, “Gərgərli Məhəmməd və Məhparə xanım”, “Tahir və Zöhrə”, “Aşıq Həsən Qəfarla Aşıq Əzizin bir macərəsi”. M.Abbasova həmçinin bunu da diqqətə çat-

dır ki, dastan mətnləri yazıya alınarkən aşıq təhkiyəsidəki dialekt və şivə xüsusiyyətləri gözlənilmiş, mümkün dərəcədə bu dil faktlarının orijinallığına toxunulmamışdır.

Təsadüfi deyildir ki, şirin ləhcə və oxunaqlı bir dillə təqdim olunan “Güney Azərbaycan folkloru. VI kitab”ındakı dastanların bu taydakı müxtəlif variantları müasir oxucuya tanış olsa da, topludakı variantlar ilk dəfədir ki, küll halında nəşr olunur.

Sentyabr, 2017

“GÜNEY AZƏRBAYCAN FOLKLOR ÖRNƏKLƏRİ. VII KİTAB” İŞIQ ÜZÜ GÖRDÜ

Güney Azərbaycan folkloru, VII kitab. Bakı, Elm və təhsil, 2018, 358 səh.

AMEA Folklor İnstitutunun “Cənubi Azərbaycan folkloru” şöbəsinin əməkdaşları şöbənin fəaliyyət göstərdiyi cəmi bir neçə il ərzində Cənubi Azərbaycanda əsrlərdən bəridir qorunub-saxlanan, nəsillərdən-nəsillərə ötürülən folklor örnəklərini toplayıb yazıya almaqla yanaşı, onların ardıcıl olaraq nəşrini də həyata keçirməklə olduqca gərəkli bir işin öhdəsindən gəlmişlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu mühüm layihənin rəhbəri – Folklor İnstitutunun direktoru, akademik Muxtar Kazımoğlu (İmanov) Cənubi Azərbaycandakı soydaşlarımızın yaddaşında yaşayan, aşığıların və digər yaradıcı insanların ifasında səsləndirilən folklor materiallarının xüsusi ardıcılıqla və planlı şəkildə yazıya alınaraq çapına xüsusi qayğı ilə yanaşmaqdadır.

Yaxın günlərdə işiq üzü görmüş “Güney Azərbaycan folklor örnəkləri. VII kitab”a daxil edilmiş “Şikari” dastanı Güney Azərbaycanın zəngin şifahi xalq yaradıcılığının möhtəşəm abidələrindən biridir. Təbriz aşiq məktəbinə aid olan bu dastanın mövzusu qəhrəmanlıq motivləri üzərində qurulsa da, mahiyyət etibarilə burada islamiyyətin yayılması məsələsi əsas məqsəd kimi özünü büruzə verir.

Tərtibçilərin qeydlərindən belə məlum olur ki, Azərbaycan türkcəsinin Təbriz şivəsində söylənən “Şikari” dastanı Aşiq Yəddullah tərəfindən öz ustadının dilindən alınaraq bugünkü variantında qorunub saxlanmışdır... Xalq içərisində “Əsli və Kərəm”, “Koroğlu”, “Abbas və Gülgəz”, “Tahir Mirzə”, “Qurbani”, “Şah İsmayıl”, “Əli Rafi” və s. dastanların mahir ifaçısı kimi tanınmış Aşiq Yəddullahın repertuarında xüsusi yer tutan “Şikari” dastanını o, Aşiq Hacı Əlidən, Hacı Əli isə öz növbəsində ustadı Aşiq Gümüşkəmərli Ələsgərdən dinləyərək öyrənmişdir.

Dastan Təbriz aşığıları arasında 1969-cu ildən yayılmağa başlamış, 1971-ci ildə pərakəndə şəkildə toplansa da, mətnin daha mükəmməl şəkildə toplanması folklor tədqiqatçısı, Yrd. Doç.Dr. Nəbi Kobotarian tərəfindən həyata keçirilmişdir.

Söylənilərək yazıya alınmış dastan 55 saat ərzində dinlənilərək səsli fayllardan götürülmüşdür ki, buraya 18 ustadnamə, 225 qoşma və 65 bayatı mətni daxildir. “Dastanda hadisələrarası ustadnamələr, eləcə də aşığın bu və ya digər hadisəyə münasibətini ifadə edən süjetdənkənar nümunələr əsasən Xəstə Qasım, Aşiq Ələsgər, Aşiq Şəmşir, Aşiq Mənsur, Xəstə Bayraməli və başqa aşıqların şeirlərindən götürülmüşdür”.

Kitabın tərtibçiləri “Cənubi Azərbaycan folkloru” şöbəsinin müdiri, f.ü.f.d., dosent Mətanət Maşallahqızı (Abbasova) və Güneyli araşdırmaçı Böyükbəy Ələkbəroğlu, redaktoru isə Aydın Mustafayevdir.

2018

ONU ÜRƏYİNƏ QAYTARDILAR!!!

Firidun Şamiloğlunun “Bu yerlərin öz Osmanı burdadı” kitabı haqqında

Doğrusunu deyim ki, Dərviş Osmanın həyat və yaradıcılıq yolu ilə bağlı düşüncələrimi ara-sıra kağıza köçürsəm də, qələbimdəkiləri ürəyimcə dilə gətirməkdə acizliyimi hər zaman hiss etmişəm. Necə deyərlər, yazdıqca açıq-açığına hiss etmişəm ki, bu düşüncələr, bu təəssüratlar o qədər zəngin, o dərəcədə əhatəlidir ki, bunlar bir-iki məqaləylə, yazıyla-filanla məhdudlaşan deyil. Odur ki, özümü inandırmışam ki, bu işin öhdəsindən onun bərəsində kitab bağlamaqla ancaq gəlmək olar.

Mən bu düşüncələr içərisində vurnuxmaqda ikən, bir il öncə Moskvada yaşayan istedadlı qələm dostumuz, yazıçı-tədqiqatçı Firidun Şamiloğlunun Osman Əhmədoğlu bərədə kitab yazmağa başladığını eşitdim. Düzünü deyim ki, xəbərdən çox sevindim və bu məsuliyyətli və gərəkli işin öhdəsindən məhz Firidun qələminin layiqincə gələ biləcəyinə əmin olduğumu da gizlətmədim. Nədən ki, həm sufi düşüncəli Dərviş Osmanın iç dünyasına yaxından bələd olan və özü də bu keyfiyyətləri özündə cəmləşdirən qələm sahibi, həm də qarşısındakı şəxsiyyətin - şairin hüceyrəsindən ta ən xırda deyiminə, kəlməsinəcən vurğunu olduğunu hər addımda bürüzə verən əsl vətəndaş-ziyalı kimi onda bu qabiliyyəti görür, hiss edirdim. Eyni zamanda, alimin “Ustadın yadigarları” silsiləsindən ötən il oxuculara təqdim edilmiş “Saz çalmaqla da ibadətə Allaha” kitabını da bir gecənin içərisində su kimi içərək, hava kimi udaraqla sinirlərimə çəkmişdim. Etiraf edirəm: yazı üslubunu bu qədər ürəkdən bəyəndiyim yazıçılar, publisistlər az olsa da, günahımı boynuma alaraq demək istərdim ki, kitab haqda düşüncələrimi hələ də kağıza köçürməyə imkan tapmamışam. Mən digər bir yazını qələmə almaqla fürsətini bu qədər əldən qaçıрма baxmayaraq, Firidun müəllim növbəti – “Mən gördüyüm ədəbiyyat” seriyasından olan “Bu yerlərin öz Osmanı burdadı” kita-

bını kişi kimi araya-ərsəyə gətirib ortaya qoydu. Bu yerdə qələm dostumuza “Bərəkallah!” söyləməmək ən azından günah olardı.

Qeyd edim ki, kitabda Borçalı ədəbi mühitinin ən parlaq simalarından, ən dəyərli şəxsiyyətlərindən biri olan Dərviş Osman Əhmədoglunun şair, vətəndaş, Türk oğlu türk, dərviş və ən ümdəsi, Borçalı övladı kimi xarakterik cəhətləri oxucuya çatdırılır. Özü də necə?! Kitabın annotasiyasında yazıldığı kimi, “...Əsərin bənzərsizliyi ondan ibarətdir ki, araşdırıcı tədqiqatında tapdanmış yolla getməyərək, qəhrəmanın yaradıcılıq və yaşam tərzini tamam yeni elmi yanaşma kontekstində təhlil edir”, onun poeziyası və mənəvi keyfiyyətləri barədə müstəqil fikir yürütməklə sanki bilərəkdən özü-özülə diskussiyaya yol açır.

Dostumuz Giya Paçxataşvili demişkən: “Kitabın səmimiliyi və başlıca dəyəri ondadır ki, Firidun Şamiloğlu şair Osman Əhmədoglunu şəxsi müşahidələri, onun poetik nümunələri vəhdətində analiz edərək, oxuculara vahid, bütöv İNSAN – Qara Tamam ananın halal südündən və Borçalının saf mənəviyyatından şirə çəkmiş və durulmuş şəxsiyyəti göstərməyə nail olur...”

Eyni zamanda, Giya kimi biz də ürəkdən sevinirik ki, “nə yaxşı bu kitab Şair Osmanın, Türk Osmanın, Qara Tamamın oğlu Osmanın, Dərviş Osmanın, “Dinamit” Osmanın, Halaldan-halal Borçalı kişisi Dəmirçi Əhmədin oğlu Osmanın sağlığında işıq üzü gördü və “Gecikmiş nekroloq” statusu almadı.” Nə yaxşı!

Pak insanlara pak da könül sovqatı ola biləcək bu kitab zənn edirik ki, əl-əl gəzəcək. İnanırıq ki, Osmanın dəyərini bilənlər və onun qiymətini vaxtında verməyə tələsənlər bu “canlı ensiklopediya”ya, nə qədər ki gecikməyiblər, vaxtında baş endirməyə özlərində güc və qüvvə tapacaqlar. Bir də nə yaxşı ki, Firidun Şamiloğlu “Orda ürəyimi qoyub gəlmişəm, Məni ürəyimə qaytar, İlahi!” – deyən Osmanı “ürəyinə qaytarmış”, onu həmişəlik öz dogma Borçalısı timsalında yenidən Türk Dünyasına qaytarmışdır! Bənzərsiz bir ədəbi abidə, hikmət çələngi ilə hörülmüş canlı bir kitabə şəkliində!

Kitab haqda müfəssəl yazmaq istəməzdim, çünki onu əldə etsəniz, əlinizdən yerə qoymaq istəməyəcəyinizə əminəm. Elə isə, özünüz oxuyun, özünüz də qiymət verin.

Kitabın müəllifi Firidun Şamiloğlu, redaktoru və ön sözün müəllifi şair-tərcüməçi Giya Paçxataşvili, redaktorları – professorlar Əzizxan Tanrıverdi, İlham Abbasov və Mahmud Kamaloğlu, bədii redaktoru Lətif Firidunoğludur. Kitabın işıq üzü görməsində Moskvada, Borçalıda və Bakıda yaşayıb-ışləyən soydaşlarımızın əməyi böyükdür. Buna görə, onlara müəllifin və özümüzün razılığını bildirərək, deyirik: “Hər zaman ürəyinizin yanında olun, ƏFƏNDİLƏR!”

Noyabr, 2011

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIĞA YENİ TÖHFƏ

Hər bir xalqın milli-mənəvi dəyərləri onun tarixi qədər qədimdir, uludur. Ədəbiyyat xalq həyatını özündə əks etdirən güzgü olmaqla yanaşı, onun təfəkkür və məfkurəsinin göstəricisi, həyat həqiqətlərini bədii şəkildə əks etdirən milli xəzinədir.

Xalqın, millətin formalaşmasında onun yazılı və şifahi ədəbiyyatının müstəsna rolu danılmazdır. Bədii ədəbiyyat xalqı özünə və bütün dünyaya tanıtmqla bərabər, onun tarixi varlığını sübut edən incəsənət sahəsidir. Bu bənzərsiz sənət sahəsi tarixi inkişaf nəticəsində təşəkkül tapır, ictimai-siyasi hadisələr burulğanında öz çəvik müdaxilə imkanları ilə həyatın az qala “sükançısı”na çevrilir.

Bədii yaradıcılıq çox qədim sahə olsa da, onun araşdırılması, bu sahədə özünü göstərən meyl və cərəyanlar xeyli sonralar “Ədəbiyyatşünaslıq” adlanan elm sahəsinin meydana gəlməsi ilə özünün yeni mərhələdə intişarına imkan qazandı.

Ədəbiyyatdan, onun qanunauyğun inkişafından və spesifik xüsusiyyətlərindən bəhs edən, əhatəli və tutumlu sahə olan ədəbiyyatşünaslıq ədəbiyyat tarixi, ədəbi tənqid və ədəbiyyat nəzəriyyəsi adlanan üç müstəqil şöbəyə ayrılır ki, bu şöbələrin hər biri ayrılıqda və hər üçü ümumilikdə “bədii əsərin elmi-metodoloji dərkinə və qiymətləndirilməsinə, ədəbi-tarixi hadisələrin öyrənilməsinə, ənənə və təcrübənin ümumiləşdirilməsinə kömək edir; gənc filoloqu sənətkarın yazı laboratoriyasını və yaradıcılıq konsepsiyasını, ədəbi məktəbləri, cərəyan, üslub və metodları, bütövlükdə ədəbi prosesi dərkə istiqamətləndirir”.

Bütün bu məsələlər çoxsaylı elmi, ədəbi-tənqidi məqalələrin, dəyərli monoqrafiya və dərsliklərin müəllifi – filologiya elmləri doktoru, professor Abbas Hacıyevin “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” (1988), “Sənətkarın yaradıcılıq fərdiliyi” (1990), “Bədii əsərin strukturu” (1992), “Ədəbi növlər və janrlar” (1994), “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi” (1996) adlı dərslik və dərs vəsaitləri, “Tiflis ədəbi mühiti” (1980), “Mirzə İbrahimov” (1982), “Tiflis Azərbaycan teatri” (1984), “Yazıçı şəxsiyyəti və bədii qanunauyğun-

luq” (1986) monoqrafiyaları görkəmli tədqiqatçı-alimin gərgin yaradıcılıq axtarışlarından xəbər verir.

Abbas Hacıyevin yeni, sanballı tədqiqat əsəri – “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” alimin bu sahədə külüng çalmış sələflərinin tutarlı elmi məntiq və dəlillərə əsaslanmaqla, özünün yeni təhlil və araşdırmalarından çıxış edərək araya-ərsəyə gətirdiyi dərslikdir.

Kitaba tanınmış ədəbiyyatşünas-alim, filologiya elmləri doktoru, professor Himalay Qasimov ön söz yazmış, tədqiqat əsərinin məziyyətlərindən söhbət açmışdır.

İnanırıq ki, redaktorun qeyd etdiyi kimi, ali məktəblərin filologiya fakültələrinin müəllim və tələbələri üçün nəzərdə tutulmuş dərslik respublikanın ədəbi və elmi ictimaiyyəti tərəfindən də maraqla qarşılanacaqdır.

10 iyun, 2000

MÜNDƏRİCAT

Sözün apardığı yerdə (Müəllifdən)..... 3

I bölüm

Milli məfkurəmiz... Qan yaddaşımız... Folklor xəzinəmiz.... 5

Dilimiz – milli mənlüyimiz, milli kimliyimizdir!.....	6
Birlik simfoniyamız bəstələnməlidir.....	17
Novruz – “təzə gün” deməkdir.....	19
A xala-xala dursana.....	20
Şəki... şəkiliblər.....	24
Şəkiddən səslər gəlir.....	29
O tay da, bu tay da Azərbaycandır!.....	43
Hər kəsin tanıdığı aşığı-şair Molla Cümə, yaxud məlum aşığı barədə məlum həqiqətlər.....	51
Yeməyinin payını yeyərlər, yaxud Molla Cüməni kimlər oğurlamaq istəyir?.....	78
“Çıldırılı Aşık Şenlik divanı”na bir baxış.....	80
Azərbaycan-Dağıstan aşığı mühitinin istedadlı nümayəndəsi Aşığı Sakit Köçəri.....	87
“Koroğlu” dastanındakı qadın surətləri və onlara verilən dəyər.....	97
Koroğluluq – türklük, ərənlilik simgəsi kimi.....	108
Azərbaycan folklorunda xalq təbabətinin izləri.....	122
Klassik ədəbiyyatımızda xalq təbabətinə müraciət motivləri.....	128
“Məcmüəş-şüəra” ədəbi məclisi və müasirlərimiz.....	133
Epiqonçu qəzəlxanlara münasibətə dair bəzi qeydlər.....	135
Gülərə Munisin söz sarayı – XXI əsrin “Divanı”.....	140
Dil aç, telli sazım!.....	143
Bura aşığı qapısıdır: hasarı yox, darvazası yox.....	146

II bölüm

Klassik irsimiz... Çağdaş ədəbi mühitimiz.....	150
Azərbaycan şiirində millilik və evrensellik.....	151
Əfzələddin Xaqani və Şirvan.....	157
Poeziyamızın Nizami Gəncəvi möcüzəsi.....	164
Hüseyn Cavid əsərlərində qadın və sevgi.....	171
Bəxtiyar Vahabzadə poeziyası və milli-mənəvi dəyərlərimiz..	178
Valeh Hacılar fenomeni və əbədiyaşarlıq.....	186
Şahin Fazilin ədəbiyyatımızdakı mövqeyinə dair mülahizələrim.....	194
Zindani Səyyah Məhəmməd Didərginin həyat və yaradıcılığı barədə bəzi qeydlər.....	198
Borçalının möhtəşəm söz qalası – Dünyamalı Kərəm.....	213
Borçalının el şairi Zahid Ələmpaşalı.....	220
Sükut rəngində işıq.....	224
Heyyy, arabaçı!!! Yolun açıq olsun, uzaq yolun yolçusu!!!.....	233
Özümlə bir ətək daş gəzdirirəm.....	235
Poeziyanın Ziyası.....	240
Şairlə görüşdüm söz mənzilində.....	244
“Ömür körpüsü”ndən keçən sənətkar.....	249

III Bölüm

Elmimizin cəfakeşləri.....	253
Nəvaişünaslığımızın Cənnəti.....	254
Alovlu vətənpərvər, görkəmli ziyalı.....	258
Akademik Məcid Rəsulov – dünya şöhrətli fəxrimiz.....	260
Hafiz Əfəndi kimdir, yaxud Tanrı öz möcüzələrinin açarını hər kəsə etibar etmir.....	263
Dədəliyin mübarək, Dədə Camal!.....	272
İslam Beytullah Erdini tanıyırsınızmi?!.....	274
Tarixi yaşadanlar... Yaşayanların tarixi.....	276
Aramızda bir filosof vardı.....	279

Onun öz imzası var imzalar içində.....	282
Türk dünyasında yanan Əli Şamil işığı.....	285

IV bölüm

Sözün səcdəsinə duranlarımız	290
---	-----

Onun özü və sözü.....	291
“Mənə neylədisə ürək eylədi...”.....	295
Knyaz Aslanın söz dünyası.....	301
“Ürək yoruldu demir... nə yaxşı!”.....	306
“Könlümdür ilhama gətirən məni...”.....	309
Kamilliyin poeziyası.....	316
Durna qatarına salamımız var.....	323
“Bu həyat dediyin...”dir şairə ilham verən.....	328
Bu yolu gedən yorulmaz!.....	338
“Yaxınlaşan səsdən oxu...”duq o gün.....	341
“İşıq əlifbası”ndan düşən işıq.....	344
“Ömür kəcavəsi” yoldadır.....	347
Belə yazsan, inan, ölməzsən!.....	350
Əzəldən belə bir istedadı var.....	355
Öz taleyini yaşayan sənətkar.....	361
“Nakam məhəbbətin yubileyi”nə bir neçə söz.....	364
Deyimlərin... duyumların... düynlərin... metaforası.....	368

V Bölüm

Araşdırmalar, tədqiqatlar	376
--	-----

“...Millət özünə dönəndə güclü olur!”.....	377
“Kitabi-Dədə Qorqud” abidəsi və dilimizin səciyyəvi xüsusiyyətləri.....	380
Dəyərli monoqrafiya – “Filosofiya lyubvi na Drevnem Vostoke i Nizami”.....	382
Məhəmməd Füzuli irsinə sevgi ilə.....	384

Xalq şeirinin mifoloji və poetik strukturu: genesis və mifopoetik sistem.....	386
Haqqa aparan yolda.....	393
“Güney Azərbaycan Folkloru. VI kitab” çapdan çıxmışdır.....	395
“Güney Azərbaycan Folklor örnəkləri. VII kitab” işıq üzü gördü.....	397
Onu ürəyinə qaytardılar!!!.....	399
Ədəbiyyatşünaslığa yeni töhfə.....	402

QIYMƏT MƏHƏRRƏMLİ

SÖZÜN İZİ İLƏ...

I kitab

(Elmi məqalələr toplusu)

Nəşriyyat redaktoru:

Texniki redaktor:

Bədii və texniki tərtibat redaktoru:

Kompüter operatoru və korrektor:

Dizayner: *Səadət Əliyeva*

Çapa imzalanmışdır:

Çapı ofset üsulu ilə.

Kağız formatı 60x84. 1/16